

የኢትዮጵያ ሕግ መጽሐት
JOURNAL OF ETHIOPIAN LAW

20ኛ ሾልዩም ነሐሴ 1993 ዓ.ም.	በዓመት አንድ ጊዜ የሚታተም An Annual Journal	Vol. xx August, 2000
---------------------------	--	-------------------------

በዚህ አትም

የፍርድ ጉዳዮች

የምርምር አሰራሮች

በኢትዮጵያ ሕግ የቡድን ክስ የሰፋት ወሰንና ጠቀሜታ
ገጽጽራዊ ጥናት

በጊታቸው አበራ

የግለሰብ አቀና ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች
በኢትዮጵያ ፈዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ (ኢ.ፌ.ዲ.ሪ) ሕገ መንግሥት ውስጥ
ያላቸው ቦታ

በኢ.ባ.ሪ.ሂም ኢድራስ.

In this Issue

Case Reports

Articles

The Scope and Utility of Class Actions Under Ethiopian Law:
A Comparative Study.

By Getachew Aberra

The Place of International Conventions in the 1994 Federal
Democratic Republic of Ethiopia (FDRE) Constitution.

By Ibrahim Idris

A Short History of the Faculty of Law

የኢትዮጵያ ሕግ መጽሔት

በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የሕግ ትምህርት ቤት ቢያንስ በዓመት አንድ
ጊዜ እየተዘጋጀ የሚወጣ።
በ1957 ዓ.ም. ተመሠረተ
(20ኛ ሾልዩም የኢት.ሕ.መ. ተብሎ ይጠቀስ)

የቦርድ አባሎች

አቶ ዮሐንስ ኅሩይ
(ሊቀመንበር)

አቶ ዮሴፍ ገብረአግዚአብሔር
የሕግ አማካሪና ጠበቃ
ረዳት ፕሮፌሰር

አቶ ጥላሁን ተሾመ
በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ
ተባባሪ ፕሮፌሰርና የሕግ ፍክልቲ
ዲን

አቶ መክብብ ፀጋው
የሕግ አማካሪና ጠበቃ

አቶ ሐጎስ ደባሱ
የሕግ አማካሪና ጠበቃ

አቶ ዘካርያስ ቀንዓ
በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ
የሕግ ፍክልቲ ረዳት ፕሮፌሰር

አቶ ታምሩ ወንድምአገሻሁ
የሕግ አማካሪና ጠበቃ
የቀድሞው ጠቅላይ ፍርድ ቤት
ምክትል ፕሬዚዳንት

ዋና አዘጋጅ

አቶ ዘካርያስ ቀንዓ

ፀሐፊ
ወ/ሮ ምህረት አደራዬ

JOURNAL OF ETHIOPIAN LAW

**Published at least once a year by the Faculty of Law
Addis Ababa University
Founded in 1965
(to be cited as J. Eth. L., vol. 20)**

Editorial Board

**Ato Yohannes Heroui
(Chairman)**

**Ato Yoseph Gebre Egziabher
Attorney-at-Law and Consultant**

**Ato Tilahun Teshome
Associate Professor & Dean
Faculty of Law,
Addis Ababa University**

**Ato Mekbib Tsegaw
Attorney-at-Law and Consultant**

**Ato Hagos Debessu
Attorney-at-Law and Consultant**

**Ato Zekarias Keneaa
Assistant Professor
Faculty of Law
Addis Ababa University**

**Ato Tamiru Wondimagegnehu
Attorney-at-Law and Consultant
former Vice-President of the
Supreme Court of Ethiopia**

Editor-in-Chief

Ato Zekarias Keneaa

**Secretary
W/O Mihret Aderaye**

አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የሕግ ትምህርት ቤት

በ1956 ዓ.ም. የተቋቋመው የአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የሕግ ትምህርት ቤት የኤ.ኤል.ቢ ዲግሪ ይሰጣል። እንደዚሁም ዲፕሎማ የሚያስገኝ ፕሮግራም አለው። ለማንኛውም ጉዳይ መረዳት ቢያስፈልግም፣ ለሕግ ፍቅር፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ ማፕን ቁጥር 1176 ብለው ይጻፉ።

የሕግ መምህራን
1993 ዓ.ም.

- ዘካርያስ ቀንፃ፣ ኤ.ኤል.ቢ፣ ኤ.ኤል.ኤም ረዳት ፕሮፌሰርና ተጠባባቂ፣ ዲን
- ፍቅር ማርቆስ መርሶ፣ ኤ.ኤል.ቢ፣ ረዳት መምህርና ረዳት ዲን
- ጥላሁን ተሾመ፣ ኤ.ኤል.ቢ፣ ተባባሪ ፕሮፌሰር
- መከተ በቀለ፣ ኤ.ኤል.ቢ፣ ኤ.ኤል.ኤም፣ ሌክቸረር
- ኢብራሂም ኢድሪስ፣ ኤ.ኤል.ቢ፣ ረዳት ፕሮፌሰር
- ጌታቸው አበራ፣ ኤ.ኤል.ቢ፣ ኤ.ኤል.ኤም ተባባሪ ፕሮፌሰር
- በቀለ ኃ/ሥላሴ፣ ኤ.ኤል.ቢ፣ ረዳት ፕሮፌሰር (ለከፍተኛ ትምህርት በውጭ ሀገር)
- አበራ ደገፋ፣ ኤ.ኤል.ቢ፣ ሌክቸረር
- ፀሐይ ዋዳ፣ ኤ.ኤል.ቢ፣ ኤ.ኤል.ኤም፣ ረዳት ፕሮፌሰር
- መሐሪ ረዳኢ፣ ኤ.ኤል.ቢ፣ ኤ.ኤል.ኤም፣ ሌክቸረር
- ሞላ መንግሥቱ፣ ኤ.ኤል.ቢ፣ ሌክቸረር
- ስለሺ ዘዮሐንስ፣ ኤ.ኤል.ቢ፣ ሌክቸረር
- እንድርያስ እሸቴ(ዶ/ር) ቢ.ኤ.፣ ኤ.ኤል.ቢ፣ ፒኤች ዲ፣ ፕሮፌሰር
- ነፃነት ፈቃደ፣ ኤ.ኤል.ቢ ረዳት ሌክቸረር (ለከፍተኛ ትምህርት በውጭ ሀገር)
- ራሄል አስፋው፣ ኤ.ኤል.ቢ፣ ረዳት ሌክቸረር
- ሰዩም ዮሐንስ፣ ኤ.ኤል.ቢ፣ ረዳት ሌክቸረር

የስፊል ጊዜ መምህራን
1993 ዓ.ም

- አበራ ጀምበሬ(ዶ/ር) ቢ.ኤ.፣ ኤ.ኤል.ቢ፣ ፒኤች.ዲ፣ ረዳት ፕሮፌሰር
- አበበ ሙላት፣ ኤ.ኤል.ቢ፣ ሌክቸረር
- መንበረ ፀሐይ ታደሰ፣ ኤ.ኤል.ቢ፣ ረዳት ፕሮፌሰር

ADDIS ABABA UNIVERSITY
FACULTY OF LAW

Faculty
2000/2001 Academic Year

Zekarias Keneaa, LL.B, LL.M, Assistant Professor and Acting Dean
Fikre Markos Merso, LL.B, Assistant Lecturer and Assistant Dean
Tilahun Teshome, LL.B, Associate Professor
Mekete Bekele, LL.B. LL.M, Lecturer
Ibrahim idris, LL.B, Assistant Professor
Getachew Aberra, LL.B, LL.M, Associate Professor
Bekele H/Selassie, LL.B, Assistant Professor, (on study leave)
Aberra Degefa, LL.B, Lecturer
Tsehay Wada, LL.B, LL.M, Lecturer
Mehari Redae, LL.B., LL.M, Lecturer
Molla Mengistu, LL.B., Lecturer
Sileshi Zeyohannes, LL.B, Lecturer
Andreas Eshete, B.A. M.A., Ph.D., Professor
Rahel Asfaw, LL.B, Assistant Lecturer
Nesanet Fekade , Assistant Lecturer (on study leave)
Seyoum Yohannes, Assistant Lecturer

Part-Time Faculty
2000/2001 Academic Year

Aberra Jembere, BA. LL.B., Ph.D., Assistant Professor
Abebe Mulatu, LL.B, LL.M., Lecturer
Menberetsehai Tadesse, LL.B., Assistant Professor

የኢትዮጵያ ሕግ መጽሔት

ሕግ ነክ የምርምር ጽሑፎች፣ እንዲሁም በፍርዶችና በሕጎች ላይ የተደረጉ ትችቶችን ብትልኩልን በደስታ እንቀበላለን። ለሕትመት ብቁ መሆናቸው ሲታመንም በመጽሔታችን እናወጣቸዋለን።

አድራሻችን፦

ለዋና አዘጋጅ
የኢትዮጵያ ሕግ መጽሔት
የመ.ሣ.ቁ. 1176
አዲስ አበባ፥ ኢትዮጵያ
የስልክ ቁጥር 11-65-69 ነው።

የመጽሔታችን ደንበኛ መሆን የምትሹ፤

የመጻሕፍት ማዕከል
የመ.ሣ.ቁ. 1176
አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ
አዲስ አበባ፥ ኢትዮጵያ

ብላችሁ መጻፍ ትችላላችሁ።

JOURNAL OF ETHIOPIAN LAW

The Editors encourage all interested persons to submit any manuscript which would be suitable for publication in the Journal such as scholarly articles, comments on court decisions and commentaries on legislation.

**Our Address is: The Editor - in - Chief
Journal of Ethiopian Law
Faculty of Law
P.O. Box 1176
Addis Ababa, Ethiopia
Tel. 11-65-69.**

The Journal is distributed by the Book Centre of Addis Ababa University. If you wish to subscribe, please address correspondence to the Book Centre, Addis Ababa University, P.O. Box 1176, Addis Ababa, Ethiopia.

የአዘጋጆች መልእክት

የኢትዮጵያ ሕግ መጽሔት ለሕግ ባለሙያዎች አስፈላጊ ናቸው ተብለው የሚታመንባቸውን ጽሁፎችና ፍርዶች እያተመ የሚያወጣ የምርምር እትም ነው።

አንድ የምርምር ጽሁፍ በዚህ መጽሔት በሚታተምበት ጊዜ ቦርዱ ወይም የዝግጅት ክፍሉ በዚህ መጽሔቱ ውስጥ የሠፈሩትን ንድፈ ህሳቦች ሁሉ ፍጹም ናቸው የሚል አመለካከት ኖሮት እንዳልሆነ ከወዲሁ ለመጠቀም እንወዳለን። ይህንን የጽሁፉ ጥራትና ብቃት ለሕጋዊነት ከሚያበቁት መለኪያዎች ውስጥ እጅግ አስፈላጊ እንደሆነ መታወቅ ይኖርበታል። በቦርዱ አባላት ወይም በአዘጋጆቹ እምነት አንድ ፍርድ አሳሳቢና ጠቃሚ የሕግ ጉዳዮችን የሚያነሳ መሆኑ ከታመነ፣ ፍርዱ በሙሉም ሆነ በከፊል አከራካሪ ነጥቦች ያካተተ ከሆነ ወይም ፍርድ ቤቱ በያዘው ጭብጥ ላይ የደረሰበት መደምደሚያ ጉዳዩን ለመፍታት ያለው ብቸኛ አማራጭ አይደለም የሚል ግምት ከተወሰደ፣ በዚህ መጽሔት ታትሞ ሊወጣ ይችላል።

From The Editors

The Journal of Ethiopian Law is a scholarly publication addressing itself to all members of the legal profession. In publishing a particular article, the Board and the Editors do not wish to convey the impression that it is definitive on any proposition for which it may stand, although the quality of the article is an important consideration in determining whether it should be included in the Journal. When, in the opinion of the Board or the Editors, a judgment is of interest and raises an important issue of law, or there is reason to believe that aspects of the decision are contestable, or the result by the court is not clearly the only supportable conclusion, it may be published in the Journal.

ማ ው ጫ

የፍርድ ቤት ውሳኔዎች

፩

ገጽ

1.	የመንገድ ትራንስፖርት ባለሥልጣን V የሴፍ አምደማርያም (ጠቅላይ ፍርድ ቤት)	1
2.	ሌ/ኮለኔል ታዬ ሙላት (ጠቅላይ ፍርድ ቤት)	14

የፖርፖር አሁሬች

በኢትዮጵያ ሕግ የቡድን ክስ የሰፍት ወሰንና ጠቀሜታ፣ ንጽጽራዊ ጥናት። በጌታቸው አበራ።.....	63
የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች በኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ (ኢ.ፌ.ዲ.ሪ) ሕገ መንግሥት ውስጥ ያላቸው ቦታ። በኢብራሂም ኢድሪስ.....	139

TABLE OF CONTENTS

Case Reports

	Page
1. Road Transport Authority V Yosef Andemariam	7
2. L/Colonel Taye Mulat (Supreme Court)	17

Articles

The Scope and Utility of Class Actions Under Ethiopian Law: A Comparative Study. By Getachew Aberra.....	21
The Place of International Human Rights Conventions in the 1994 Federal Democratic Republic of Ethiopia (FDRE) Constitution. By Ibrahim Idris.....	113
A Short History of the Faculty of Law.....	161

ጠቅላይ ፍርድ ቤት
ሰበር ሰሚ ችሎት

አመልካች:- የመንገድ ትራንስፖርት ባለሥልጣን

መልስ ሰጭ:- አቶ ዮሴፍ አምደማርያም

የሰ.ች.መ.ቁ. _____ ፊ

ሕልውና በሌለው ንብረት ላይ እንዲሰጥ ስለሚታዘዝ የባለቤትነት ማረጋገጫ ደብተር:- ሊፈጸም ስለማይችል ፍርድ:- ሊፈጸም የማይችል ፍርድ እንዲፈጸም የተሰጠ ውሳኔን መልሶ መለወጥ የማይቻል ስለመሆኑ:- በውሳኔው ጉዳት በደረሰበት ወገን ይግባኝ ቀርቦ ካልታረመ በስተቀር መፈጸም ያለበት የመጀመሪያው ፍርድ መሆኑ በሕግ የታወቀ መርህ ቢሆንም ይኸው መርህ ስላለው በስተቀርች (exceptions):- አዋጅ ቁ. 51/68፤ የፍ.ቤ.ሕ.ቁ. 1715 እና 1716:: የአስተዳደር ውሳኔዎችን በፍርድ ቤት ስለመመርመር (Judicial review of administrative actions):- የአስተዳደር ውሳኔዎችን በፍርድ ከመመርመር በፊት ጉዳዩን እስከመጨረሻው የበላይ አስተዳደር አካል አቅርቦ ማስወሰን አስፈላጊ ስለመሆኑ (exhaustion of local remedies):: ተከላኾችን በአንድነት አጣምሮ ስለመክሰስ:- ሁለት የክስ አርዕስት ሊሆኑ የሚችሉ ጉዳዮችን በአንድነት አዳብሎ ስለመክሰስ:-

ተቃውሞው የቀረበው፣ በጦርነት ምክንያት መኪናቸው ለወደመጣቸው ሰዎች ከቀረጥ ነፃ የሆነ መኪና እንዲያስገቡ የሚፈቅደው የሚኒስትሮች ምክር ቤት መመሪያ የሚያከፋፈለው ባለንብረት ለሆነውና ሊብራውም ባለንብረት ነኝ የሚለውን ሰው ስም ሲጠራ በመሆኑ፣ የመመሪያው ዓላማም በችሮታው ሰስተኛ ወገኖች ሳይሆኑ ባለመብቶች ብቻ እንዲጠቀሙበት በመሆኑ፣ በሌላም ንብረት ወይም መኪና ስም ማዘወር ስለማይቻል፣ ጠቅላይ ፍ/ቤት በአንድ ችሎት የተሰጠን ውሳኔ ሌላ ዳኛ ሊለውጠው አይችልም፤ ፍ/ቤቱ ውሳኔ ከሰጠ በኋላ አፈጻጸሙ ለይግባኝ ባይ መ/ቤት ተላልፎለት ተቃውሞውን ቢያቀርብም ሳይቀበለው ቀርቷል፤ በዚህም ትዕዛዝ ላይ ይግባኝ ስላልተባለ መጀመሪያ በታዘዘው መሠረት ሊብራው በመልስ ሰጭ ስም ይመዘገብ የሚል ውሳኔ በመስጠቱ መሠረታዊ የሕግ ስሕተት ፈጽሟል በማለት ነው።

ውሳኔ:- የጠቅላይ ፍ/ቤት ውሳኔ ተሸራረጠ።

1. ሊብራ አንድ ሕልውና ያለው መኪና የባለንብረትነት ማረጋገጫ ሰነድ እንደሆነ የሚያከራክር አይደለም። ለአንድ መኪና የባለንብረትነት ማረጋገጫ ሰነድ ለመጠየቅ በቅድሚያ መኪናው እንዲኖር ያስፈልጋል። መኪናው ህልውና ከሌለው በሌለ ንብረት ላይ የባለንብረትነት ማረጋገጫ ሰነድ መስጠት አይቻልም።
2. በመርህ ደረጃ አንድ በፍርድ ቤት የተሰጠ ውሳኔ ይፃፃፍል የሚል ወገን በውሳኔው መሠረት ላለመፈጸም ቢፈልግ የሥነ ሥርዓት ሕጉን በመከተል በመቃወሚያ ወይም በይግባኝ ማስለወጥ አለበት። ይህ ሥርዓት ሳይፈጸም በተመሳሳይ ደረጃ የተቀመጠ ዳኛም የእርሱ ሥልጣን አቻ የሆነ ሌላ ዳኛ ከሰጠው ውሳኔ በሚጻረር አኳኋን የሰጠውን ውሳኔ ማስፈጸም ስለማይገባ መፈጸም ያለበት የመጀመሪያው ውሳኔና ትዕዛዝ ነው። ይህም መርህ ቢሆን ግን የራሱ በስተቀርች አሉት።
3. አንድ ፍ/ቤት አንድ ሕገ-ወጥ ወይም ለህሊና ተቃራኒ የሆነ ወይም ሊፈጸም የማይችል ውል እንዲፈጸም በስሕተት ፍርድ ቤትና በውሉ ተገዳጅ የሆነው ወገን ይህን ውሳኔ በሥነ ሥርዓቱ መሠረት ማሻር ሲችል ይህን ሳይፈጸም ቢቀር ተቃውሞ አላቀረብክምና መፈጸም አለበት በማለት እንዲፈጸም ማድረግ አይቻልም። ለአፈጻጸም በቀረበ ወቅት ሁሉ በውሉ ተገዳጅ የሆነው ወገን መቃወሚያውን የማቅረብ መብት ሊኖረው ይገባል። ሊፈጸም የማይችል ፍርድን በተመለከተም ሁኔታው ከዚህ የተለየ መሆን የለበትም።

ሪፖርተር፡- ሹምዓለም ጌታቸው/ ዳዊት ዘርጋው/ ዮናታን ተስፋዬ።

ውሳኔ

ዳኞች፡- አሰፋ ሊበን፥ ታምሩ ወንድማገኘሁ፥ ዓለማየሁ ኃይሌ፥ ዳንኤል ዘውዴ ጌታቸው አፍራሳ።

ለዚህ የአፈጻጸም ክርክር መንስዔ የሆነው ጉዳይ የተጀመረው በአዲስ አበባ አውራጃ ፍርድ ቤት ሲሆን ከሣሽ የአሁን መልስ ሰጭ፥ ተከሣሽ ደግሞ ሰለሞን አምዛ ነበር። ከሣሽ በ27/6/76 በተጻፈ ማመልከቻ አማካይነት ያቀረበው ከስ ተከሣሹ በየካቲት 15/67 በተጻፈ ውል አማካይነት የሰሌዳ ቁጥር አ.አ.24966 የሆነ የጭነት መኪና ሸጫኝ ሊብሬውንም ተቀብሎ እየሠራሁ ሳለ ሰኔ 5/1977 በወንበዴዎች ወድሟል። በዚህ ሁኔታ ለተጎዱ ሰዎች ከቀረጥ ነጻ የሆነ መኪና መንግሥት እንዲገዛ ስለሚፈቅድ ሻጩ ውሉን አጽድቆ ሊብሬ እንዳገኘ ውሳኔ ይሰጠኝ በማለት ክስ አቅርቧል። ተከሣሹም ቀርቦ ሽያጩን በማመን ሊብሬው ቢዛወር አልቃውምም በማለት መልስ ሰጥቷል። አውራጃው ፍ/ቤት የሁለቱን ወገኖች ክርክር ከተመለከተ በኋላ ውሉን አጽንተናል፤ ሊብሬው በአመልካች ተመዝግቦ እንዲሰጠው በማለት ወሰነ።

ከሣሹ ሊብሬ ተሠርቶ እንዲሰጠው አፈጻጸሙን ለመንገድ ትራንስፖርት ባለሥልጣን አቅርቦ መሥሪያ ቤቱ ስላልፈጸመለት በአፈጻጸሙ እንዲገደድለት ለአውራጃው ፍርድ ቤት አመልክቶ ፍርድ ቤቱም መሥሪያ ቤቱ መልስ እንዲሰጥ አዝዟል። የመንገድ ትራንስፖርት ባለሥልጣን በ1/11/78 መልስ የሰጠ ሲሆን የመልሱም ፍሬ ቃል በዚህ ጉዳይ ላይ ተከሰን የተወሰነብን የለም፤ ቁጥሩ የተጠቀሰው መኪናም የሚታወቀው በአቶ ሰለሞን አምዛ ስም ነው፤ ከቀረጥ ነጻ መብትም ያለው ሊብሬው ለሚጠራው ባለቤት ሲሆን በወደመ ንብረትም ላይ ሊብሬ ሠርቶ ለመስጠት ስለማይቻል እንደፍርዱ ለመፈጸም እንቸገራለን የሚል ነበር። ፍርድ ቤቱ ተቃውሞውን ከተቀበለ በኋላ ሊብሬው በከሣሽ ስም እንዲዛወር ቀደም ሲል ተወስኗል፤ ይህን ውሳኔ ያስለወጠ ማንም ወገን የለም፤ ስለዚህ ለማንም ንብረት ለወደመበት ባለመኪና የሚሰጠው መብት ለከሣሽም ሊፈጸምለት ይገባል በማለት ወስኗል። ይህ ትእዛዝ ለመንገድ ትራንስፖርት ከደረሰ በኋላ መሥሪያ ቤቱ አሁንም በሚኒስትሮች ምክር ቤት ደብዳቤ መሠረት ድጋፍ ልናስተላልፍ የምንችለው ሊብሬው ስማቸውን ለሚጠራ ባለንብረቶች ብቻ በመሆኑና በዚህ ጉዳይ ላይ የከሣሽ ስም በሊብሬው ላይ ስላልተመዘገበ በትእዛዙ መሠረት መፈጸም እንቸገራለን የሚል ድጋሚ መልስ ለፍርድ ቤቱ ሰጠ። ፍርድ ቤቱም ኅዳር 1/70 በዋለው ችሎት በወደመ መኪና ላይ ገምቶ ቀረጥ ለማስከፈልና ሊብሬው ሠርቶ ለመስጠት የማይቻል መሆኑን የመንገድ ትራንስፖርት ባለሥልጣን ስለገለጸና በምትክ መኪና ያስገባ አያስገባ በማለት የማዘዝ ሥልጣንም የፍርድ ቤት ባለመሆኑ ከሣሽ የወደመው መኪና ባለንብረትነታቸው በተወሰነው መሠረት ጥያቄአቸውን ለሚመለከተው አካል ያቅርቡ እንጂ ፍርድ ቤቱ እንዲፈጸም የሚያዘው ነገር የለም በማለት ወሰነ።

ከሣሹ በዚህ ውሳኔ ቅር በመሰኘት ይግባኝን ለከፍተኛ ፍርድ ቤት አቅርቧል። ለይግባኝ ምክንያት የተደረገውም የመንገድ ትራንስፖርት ባለሥልጣን በውሳኔው መሠረት አልፈጸምም በማለቱ ተጠርቶ መልስ ከሰጠ በኋላ እንዲፈጽም በፍርድ ቤቱ በ22/11/78 መመሪያ ተሰጥቶታል፤ መሥሪያ ቤቱ አሁንም በትእዛዙ መሠረት ባለመፈጸሙ ተጠርቶ በእኩልነት የተመደበው ሌላ ዳኛ የቀድሞውን ውሳኔ ለመለወጥ ሥልጣን ሳይኖረው የሚፈጸም ነገር የለም በማለት የቀድሞውን ውሳኔ ሽሯል፤ ስለዚህ በቀድሞው ውሳኔ መሠረት እንዲፈጸም ይታዘዝልኝ የሚል ነበር። የመንገድ ትራንስፖርት ባለሥልጣንም ለይግባኝ መልስ እንዲሰጥ ታዝዞ፤ 1ኛ/ ፍርድ ቤቱ

ይግባኙን ለማየት ሥልጣን የለውም፤ 2ኛ/ ያልተፈረደብን ስለሆነ ፈጽሞ ተብለን ልንጠራ አንችልም፤ 3ኛ/ በመመሪያችን መሠረት አዲስ መኪና በምትክ ሽያጭ የምንፈቅደው ከሚኒስትሮች ምክር ቤት በ21.1.79 በተሰጠ መመሪያ መሠረት ሊብሬው ባለንብረት ነኝ የሚለውን ሰው ስም ሲጠራ በመሆኑ የአውራጃው ፍ/ቤት ውሳኔ ሊጸና ይገባል በማለት መልስ ሰጥቷል።

ከፍተኛው ፍርድ ቤት መዝገቡን ከመረመረ በኋላ የአውራጃው ፍርድ ቤት ቀደም ሲል ስም እንዲዛወር የሰጠውን ውሳኔ በተመሳሳይ ደረጃ ያለው አውራጃ ፍርድ ቤት አይሸረውም፤ በተቃጠለው መኪና ላይ ባለንብረቱ ከሣሽ ለመሆኑ የፍርድ ቤቱ ውሳኔ ያለ በመሆኑና ማስረጃዎቹም አጥጋቢ በመሆናቸው የመንገድ ትራንስፖርት ባለሥልጣን ይህንኑ አምኖ ለጉምሩክ ድጋፍ ጽፎለት የነበረ በመሆኑ ቀድሞ የተቃጠለው መኪና በከሣሹ ስም እንዲመዘገብ በማለት ወስኗል።

የመንገድ ትራንስፖርት ባለሥልጣን ይህን ውሳኔ በመቃወም ለጠቅላይ ፍርድ ቤት ይግባኙን አቅርቧል። ቅሬታውም፤ 1ኛ/ በአዋጅ ቁጥር 51/68 መሠረት ጉዳዩን ለመስማት ከፍተኛ ፍ/ቤት ሥልጣን አልነበረውም፤ 2ኛ/ ተሽከርካሪው በሰለሞን ስም የነበረ በመሆኑ መመሪያችን ሊብሬው ስሙ በማይጠራው ሰው እንዲወጣ አይፈቅድልንም፤ 3ኛ/ በአውራጃው ውሳኔ ላይ በወቅቱ ይግባኝ ባንልም በሥ/ሥ/ቁ. 208 መሠረት መቃወሚያችንን ለማቅረብ እንችላለን፤ ጉዳዩ ታይቶ የከፍተኛው ፍርድ ቤት ውሳኔ ይሻርልን የሚል ነው። ከሣሹም ቀርቦ የከፍተኛው ፍርድ ቤት ውሳኔ ይጽናልኝ በማለት ጠይቋል።

ጠቅላይ ፍርድ ቤት የሁለቱንም ወገኖች ክርክር ከመረመረ በኋላ አከራካሪው ጭብጥ በአንድ ችሎት የተሰጠን ውሳኔ ሌላ ጻኛ ሊለውጠው ይችላል ወይስ አይችልም? የሚለው ነው ከአለ በኋላ በዚህ ጉዳይ ሥ/ሥ/ቁ. 208 መጠቀሱ ያለበታው ነው፤ ይህ ሕግ የአጻጻፍ ጉድለትን ማስተካከያ እንጂ ይህን የሚመስል የሚመለከት አይደለም፤ ፍርድ ቤቱ ውሳኔ ከሰጠ በኋላ አፈጻጸሙ ለመንገድ ትራንስፖርት ተላልፎ ባለሥልጣኑም ተቃውሞን ከአሰማ በኋላ ሳይቀበለው ቀርቶ ትእዛዝ ሰጥቷል፤ በዚህ ትእዛዝ ላይ ይግባኝ አልተባለም፤ ከዚህ በኋላ የተተካው ጻኛ ይህን ውሳኔ ማስፈጸም እንጂ መለወጥ አይችልም፤ ስለዚህ መጀመሪያ በታዘዘው መሠረት ሊብሬው በየሴፍ ስም ይመዘገብ በማለት ወስኗል።

ለዚህ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ችሎት አቤቱታ ምክንያት የሆነውም ይኸው የጠቅላይ ፍርድ ቤት ውሳኔ ነው። የመንገድ ትራንስፖርት ባለሥልጣን ለጠቅላይ ፍርድ ቤት ፕሬዚዳንት ባቀረበው አቤቱታ ላይ፡-

- 1ኛ/ መመሪያው የሚያገለግለው ባለንብረት ለሆነውና ሊብሬውም የዚህን ባለንብረት ነኝ ባይ ስም ጠቅሶ የሚገኝ ሲሆን ነው፤
- 2ኛ/ የመመሪያው ዓላማ በችሮታው ባለመብቶች ብቻ እንዲጠቀሙበት እንጂ ሌሎች ሶስተኛ ወገኖች እንዲጠቀሙበት ለማድረግ አይደለም፤
- 3ኛ/ በሌላ ንብረት ወይም መኪና ስም ማዛወር አይቻልም፤ ስለዚህ የጠቅላይ ፍርድ ቤት ውሳኔ መሠረታዊ የሕግ ስህተት አለበትና ይታረም በማለት አመልክቷል።

ጉዳዩ ለሰበር ችሎት እንዲቀርብ ከተደረገ በኋላ ከሣሹ ቀርቦ ስህተት ስለሌለ ውሳኔው ይጽና በማለት ጠይቋል።

በመዝገቡ ውስጥ የሠፈረው የሕግና የፍሬ ነገር ክርክር ከዚህ በላይ የተገለጸው ነው። ከሣሹ መኪና የሸጠለትን ሰው ተከሣሽ አድርጎ ቢያቀርበውም ይህ ክርክር ፈሩን እየለቀቀ ከወጣ በኋላ የቀረቡትን ጥያቄዎችና የተሰጡትን መልሶች ስንመለከታቸውም የከሣሽ ፍላጎት መኪናዬ ወደሚልና ለባለመኪናዎች በተሰጠው መብት መሠረት እንድትካ ይደረግልኝ የሚል እንደሆነ ተረድተነዋል። የመንገድ ትራንስፖርት ባለሥልጣንም የወደመው መኪና ሊብሬ ቀድሞውኑም ስምህን ካልጠራው እንዲተካልህ አናደርግም የሚል በመሆኑ በዚህ ነጥብ ላይ መመሪያውን አስቀርቦን ተመልክተናል። የመንገድ ትራንስፖርት ባለሥልጣን የወደመን መኪና ለመተካት ወሳኝ ሊብሬ ነው። ቢልም ሊብሬው ባይጠራቸውም ባለንብረትነታቸው አላምናናል ለሚላቸው መኪና እንዲተካላቸው በኮሚቴ ያዘዘባቸው ማስረጃዎች እንዲቀርቡልን አድርገን ተመልክተናቸዋል። የመንግሥት ዓላማም የመኪና ዕውነተኛ ባለቤቶች የታክስ ነጻ ድጎማ እንዲደረግላቸው በመሆኑ ከሣሹ ሊብሬው ባይጠራውም በእርግጥም የዚህ የወደመ መኪና ባለንብረት ነበርን የሚለውንም ለማጣራት ይህ ፍርድ ቤት ሙከራ አድርጓል። ከሣሹ መኪናው የራሱ መሆኑን በመግለጽ የመድን ዋስትና ገብቶለት የነበረና ሲወድምም መንግሥታዊ ድርጅት ከሆነው ከዚህ ኢንቬራንስ ላይ መድን የተገባበትን ገንዘብ በስሙ የተቀበለ ለመሆኑ ካለመስተባበሉም በላይ በአውራጃው ፍ/ቤት ሊብሬው የሚጠራው የቀድሞው ባለንብረትም ቀርቦ ያረጋገጠ በመሆኑ ይህ ፍርድ ቤትም ከሣሹ የወደመው መኪና ባለንብረት የነበረ መሆኑ አሳጠራጠረውም። የመንግሥት መመሪያ ምን እንደሆነ፣ የመንገድ ትራንስፖርት ባለሥልጣንም ይህን መመሪያ ሲያስፈጽም በተግባር ምን እንዳደረገ፣ ከሣሹም የወደመው መኪና ባለንብረት የነበረ መሆኑን በመቀበል ችግሩ በውይይት ከፍርድ መድረክ ውጭ እንዲፈታ ታስቦ የመንግሥት ትራንስፖርት ባለሥልጣን እገዛ እንዲያደርግ በፕሬዚዳንቱ አማካይነት አስተዳዳሪዎች እርምጃ ተወስዶ የባለሥልጣኑን መ/ቤት ሥራ አስኪያጅም ለማነጋገር ተችሎ ነበር። ሆኖም በከሣሽ በኩል ለቀረበው ጥያቄ የተሰጠ አምንታዊ መልስ ባለመኖሩ መዝገቡን መርምሮ መወሰኑ አማራጭ የሌለው ሆኖ ተገኝቷል።

ቀደም ሲል እንደተገለጸው ለዚህ ሁሉ ውዝግብ ምክንያት የሆነው ጉዳይ መጀመሪያ የተመሠረተው ከሣሽ ባቀረበው የክስ ማመልከቻ አማካይነት ነው። በዚህ ማመልከቻ ላይ የቀረበው ጥያቄ የመኪናው ሺያጭ ውል እንዲፀድቅና ሊብሬ እንዲሰጥ የሚል ነበር። ተከሣሽ ሆኖ የተጠራው ደግሞ መኪናውን ሽጧል ተብሎ የተጠቀሰው ግለሰብ ነው። በእርግጥም ሽያጭ ተካሂዷል አልተካሄደም? የባለንብረትነት መብት ከሻጭ ወደ ገዥ ተላልፏል ወይስ አልተላለፈም? ለሚለው ክርክር መልስ ሊሰጣጡ የሚችሉበት ወገኖች እነዚህ ከሣሽና ተከሣሽ ብቻ ናቸው። እነርሱም በቀረበው ጥያቄ ስምምነት ላይ የደረሱ በመሆናቸው አውራጃው ፍርድ ቤት በሥራ ነገሩ ፍርድ ሲሰጥ ውሉ እንዲጸድቅ መወሰኑ ሕጋዊ አሠራር ነበር።

የከሣሽ ሁለተኛ ጥያቄ ሊብሬው በርሱ ስም እንዲመዘገብ የሚጠይቅ ነው። ሊብሬ በርሱ ስም ተመዝግቦ እንዲሰጥ ለማድረግ ያለው መብት የከሣሽ ብቻ ሳይሆን ሊብሬ ሠርቶ የመስጠት ኃላፊነት ያለበትን የመንግሥት አካልንም የሚመለከት ጉዳይ ነው። ሊብሬ በመሠረቱ አንድ ሕልውና ያለው መኪና የባለንብረትነት ማረጋገጫ ሰነድ እንደሆነ የሚያከራክር አይደለም። ለአንድ መኪና ባለንብረትነት ማረጋገጫ ሰነድ ለመጠየቅ በቅድሚያ መኪናው እንዲኖር ያስፈልጋል። መኪናው ህልውና ከሌለው በሌለ ንብረት ላይ የባለንብረትነት ማረጋገጫ ሰነድ መስጠት አይቻልም። አከራካሪውን ጉዳይ ስንመለከት መኪናው ህልውና በነበረው ወቅት ባለ ሊብሬው የስር ተከሣሽ ነበር። ከሣሽ አዲስ ሊብሬ በስሙ የሚጠይቀው መኪናው ከወደመ በኋላ ነው። ለዚህ ጥያቄ መሠረት የሆነው ከሣሹ በወደመው ንብረቱ ምትክ ሌላ መኪና ሲጠይቅ ሊብሬው ስምህን ካልጠራው አይሰጥም በመባሉ ነው። መመሪያው ሊብሬን እንደ አንዱ የባለቤትነት ማስረጃ አድርጎ ይወስደዋል እንጂ አላማው ባለንብረቶችን ለመካስ ነው ከተባለ ከሣሹ ከፍርድ ቤቱ ሊጠይቀው የሚገባ ጉዳይ በወደመው ንብረት ላይ ባለሙሉ መብት የነበረ

መሆኑን ማለትም ውሉ ይጽናልኝ በማለት ያቀረበው ጥያቄ ብቻ ነበር። አውራጃው ፍርድ ቤት በሌላ መኪና ላይ የቀድሞው ሊብሬ ከሚጠራው ባለንብረት ውጭ አዲስ ሊብሬ ማሰራት ይቻላል ወይስ አይቻልም? የሚለውን ጥያቄ ለሚመለከተው መንግሥታዊ አካልም ጥያቄ ሳያቀርብ በተከሣሽ መልስ ብቻ ሊብሬም ይዛወር የሚል ውሳኔ ሰጥቷል። በሕግ ይህ የማይቻል እንደሆነ ከተገለጸለትም በኋላ የቀድሞውን ውሳኔ አጽድቋል።

የመንገድ ትራንስፖርት ባለሥልጣን ለሁለተኛ ጊዜ ያንኑ የቀድሞውን ተቃውሞ ካቀረበለት በኋላ የቀድሞ ውሳኔውን በማሻሻል ሊብሬ ተሠርቶ ይሰጥ የሚለውን ውሳኔ አንስቷል። ከፍተኛ ፍርድ ቤትም ሆነ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሊብሬን በከሣሽ ስም ተሠርቶ ይሰጥ በማለት የተሰጠው ትእዛዝ ሊፀና ይገባል የሚሉት ሊብሬው በሚመለከት በሕግ ሊኖረው የሚገባው አቋም ይህ ነው በማለት ሳይሆን ሊብሬን በከሣሽ ስም ይዛወር በተባለው የሥራ ነገር ፍርድ ላይ ተቃውሞ ያለው ወገን በመቃወሚያ ወይም በይግባኝ መልክ አላሻረውም፤ የመንገድ ትራንስፖርት ባለሥልጣን ከፍርድ በኋላም ስም እንዲያዛውር በተሰጠው የመጀመሪያው ትእዛዝ ላይ ይግባኝ ብሎ አላሰለጠም፤ የመጀመሪያው የአፈጻጸም ትእዛዝ ሕጋዊነት ሥነ ሥርዓቱ በሚፈቅደው መሠረት ተቃውሞ ቀርቦበት ሳይሻርም በዚያው ደረጃ ያለ ዳኛ የቀድሞውን የአፈጻጸም ትእዛዝ በመሻር ተቃራኒ ትእዛዝ መስጠት አይችልም በማለት ነው።

በመሠረቱ በመርህ ደረጃ ከፍተኛው ፍርድ ቤትና ጠቅላይ ፍርድ ቤትም እንደተቸት ሁሉ አንድ በፍርድ ቤት የተሰጠ ውሳኔ ይሳዳኛል የሚል ወገን በውሳኔው መሠረት ላለመፈጸም ሲፈልግ የሥነ ሥርዓት ሕጉን በመከተል በመቃወሚያ ወይም በይግባኝ ማስለወጥ የሚያስፈልገው እንደነበርና ይህ ሥርዓት ሳይፈጸም በተመሳሳይ ደረጃ የተቀመጠ ዳኛም የአርሱ የሥልጣን አቻ የሆነ ሌላ ዳኛ ከሰጠው ውሳኔ በሚጻረር አኳኋን የሰጠውን ውሳኔ ማስፈጸም እንደማይገባ፤ መፈጸም ያለበትም የመጀመሪያው ውሳኔና ትእዛዝ እንደነበር ይህ ሰበር ችሎት ሙሉ በሙሉ ቢያምንበትም ይህም መርህ ቢሆን የራሱ በስተቀር (ኤክስፕሽንስ) ሊኖሩት እንደሚገባም ያምንበታል።

አንድ ፍርድ ቤት በስህተት አንድ ሕገ ወጥ ወይም ለህሊና ተቃራኒ (የፍ/ሕ/ቁ. 1716) የሆነ ወይም ሊፈጸም የማይችል (የፍ/ሕ/ቁ. 1715) ውል እንዲፈጸም ፍርድ ቤትና በውሉ ተገዳጅ የሆነ ወገን ይህን ውሳኔ በሥነ ሥርዓቱ መሠረት ማሻር ሲችል ይህን ሳይፈጸም ቢቀር ተቃውሞ አላቀረብክምና መፈጸም አለበት በማለት እንዲፈጸም ማድረግ አይቻልም። ለአፈጻጸም በቀረበ ወቅት ሁሉ በውሉ ተገዳጅ የሆነው ወገን መቃወሚያን የማቅረብ መብት ሊኖረው ይገባል የሚል እምነት አለን።

ለአፈጻጸም የቀረበውን ይህን ፍርድ ስንመለከት ሊፈጸሙ ከማይችሉ ፍርዶች ውስጥ የሚጠቃለል ሆኖ እናገኘዋለን። ቀደም ሲል እንደተመለከትነው በአንድ ሰው ስም አዲስ ሊብሬ ተሠርቶ እንዲሰጥ የሚደረገው በቅድሚያ ንብረቱ መኖሩ ሲረጋገጥ ነው። ንብረት ከሌለ ደግሞ ባለንብረትነትን የሚያመለክት ማስረጃ መስጠት እርስ በርስ መጸረር ነው። ስለዚህ ሊብሬን በሚመለከት በተሰጠው ውሳኔ ላይ በወቅቱ መቃወሚያህን ወይም ይግባኝህን አላቀረብክም ተብሎ ሊፈጸም በማይችል ውሳኔ አመልካች መሥሪያ ቤት እንዲፈጸም መገደዱን ይህ የሰበር ችሎት አልተቀበለውም።

ከዚህ አስቀድመን እንደተመለከትነው ሊብሬን አስመልክቶ የከሣሹ ጥያቄ ሕጋዊ ባይሆንም ክርክሩ ከተመሠረተበት ፈር በመውጣት በአፈጻጸም የሊብሬው መዛወር ሊያስገኝ ይችላል በተባለው መብት ላይ ከሣሽና የአሁን አመልካች ሰፊ ክርክር አድርገዋል፤ ይህ ፍርድ ቤትም ጉዳዩ በፍርድ ሳይሆን በንግግር ያልቅ እንደሆነ በማለት በርካታ ማስረጃዎችን መሰብሰቡ የሚታወቅ ነው። ቀደም ሲል እንደተመለከትነው በዚህ ጉዳይ ላይ በቅድሚያ ሊቀርብ የሚገባውና ውሳኔ ማግኘት ይገባው የነበረው ጉዳይ

የመኪና ሽያጭ ውል ተፈጽሞና የባለንብረትነት መብትም ወደ ከሳሽ ተዛውሮ እንደሆነና እንዳልሆነ የማረጋገጥ ጉዳይ ነው። ከሣሽ እንደ ጥያቄው ከተወሰነለት በኋላ ይህንን ማስረጃ በመያዝ የባለቤትነት መብት የሚያስገኛለትን ከታክስ ነጻ የሆነ መኪና የማስገባት መብቱን ከሚከተለው አካል መጠየቅ፤ ይህ አካል ችግር ቢፈጥርበት አስተዳደራዊ መፍትሔዎች እንዲፈለጉለት ለመ/ቤቱ የበላይ አካል አቤቱታ ማቅረብ፤ በአነርሱ በኩል የማይፈጸምለት ከሆነም ጉዳዩን ፍርድ ቤት ሊያየው የሚችል ነው ብሎ ከገመተ ክስ ማቅረብ እንጂ ሁለት የክስ አርእስት ሊሆኑ የሚችሉ ጉዳዮችን በአንድነት በማዳበል በሁለተኛው ርዕስ ተከሣሽ ሊሆን የሚገባውን አካል በተከሣሽነት ሳይጠቅስ በአውራጃ ፍ/ቤት በተሰጠው ዓይነት ውሳኔ ተጠቃሚ ሊሆን አይችልም።

በአጠቃላይ አነጋገር ከሣሹ ውሉ እንዲፀናለት ያቀረበው ጥያቄ በወደመው የሠሌዳ ቁ.አ.አ. 24977 መኪና ላይ ባለሙሉ መብት መሆኑ እንዲረጋገጥለት ካቀረበው ጥያቄ እንደማያልፍ በማድረግ ይህን መኪና ከሰለሞን ሐምዛ ላይ የገዛው ለመሆኑ በበቂ ማስረጃ የተረጋገጠ መሆኑን በመቀበል፤ መኪናውን በሰሙ መድን ገብቶለት መኪናው በወንበይ በመውደሙ የመድኑን ገንዘብ በባለንብረትነቱ የተቀበለ መሆኑ፣ በመኪናው ላይ ባለሙሉ መብት መሆኑን የሚያሳይ መሆኑን አምነንበት የዚሁ ሠሌዳ ቁጥሩ የተጠቀሰው መኪና ባለንብረት ነው ብለን ወስነናል። ከሣሹ ይህን ማስረጃ መሠረት በማድረግ ንብረታቸው ለወደመባቸው ሰዎች መንግሥት መኪና እንዲተካላቸው መመሪያ አስተላልፏል በተባለው መሠረት ጥያቄውን አግባብ ለአለው አካል በማቅረብ መብቱን ለማስከበር ይችላል። ከዚህ አልፎ ግን በተቃጠለና በሌለ መኪና ላይ ሊብራ ተሰርቶ ይሰጥ የተባለውን ውሳኔ አልተቀበልነውም።

ከዚህ በላይ በተገለጹት ምክንያቶች ጠቅላይ ፍርድ ቤት የሰጠውን ውሳኔ ሽረነዋል። ውሳኔው መሻሩን እንዲያውቀው ግልባጭ ይድረሰው። ኪሣራና ወጭ ሁለቱም ወገኖች በዚህ ፍርድ ቤትም ሆነ በሌሎች ፍርድ ቤቶች ያወጡትን ይቻቻሉ።

ይህ ውሳኔ በጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ችሎት ዛሬ ታኅሣሥ 5/1982 ዓ.ም. በሙሉ ድምጽ ተሰጠ።

SUPREME COURT
CASSATION BENCH

Petitioner:- Ethiopian Road Transport Authority

Respondent:- Yosef Amdemariam

Cassation Bench File No.....

Validity of an order requiring the issuance of a title deed on a property which has ceased to exist:-
Decrees impossible of enforcement:- The authority to vary a non-enforceable decree on whom conferred:-
Exceptions to the general rule that a decree stands unless varied on appeal upon the request of the party
affected by the decree:- Proc. No. 51/68:- C.C. Art. 1715 and 1716. Judicial Review of Administrative
Actions:- The need to exhaust available local remedies:- Joinder of defendants:- Joinder of two separate
causes of action.

Plaintiff claimed in the court below that a sales contract has been entered into between him and
defendant for the purchase of a vehicle, that this vehicle was in his possessions when it was destroyed by
bandits while in operation, and that the government has granted tax-free privileges for the purchase of new
vehicles to owners whose vehicles has been destroyed under similar circumstances. He therefore requested
the court to order the defendant to perform his obligations under the contract so that plaintiff would be able
to obtain a title-deed for the vehicle and benefit from the tax-free privileges. Defendant appeared in
answer, admitted the purchase and asserted that he has no objection to the transfer of title in plaintiff's
name. Accordingly, the court affirmed the validity of the contract and ordered that the title-deed to the
vehicle be issued in the name of the plaintiff.

The Road Transport Authority appeared in opposition to the order claiming that the order is
impossible of execution as a title-deed cannot be issued for a vehicle which has been destroyed. The court
affirmed its previous order on the ground that the Authority did not have the order of the court reversed on
appeal. Again the Authority declined to execute the order and lodged a similar objection. This time
another judge of the same court presiding reversed the previous order ruling that it is impossible of
execution. Plaintiff appealed against this ruling and the appellate court reversed the latter order of the
court below and allowed the earlier one to stand. A further appeal was lodged before the Supreme Court
which affirmed the judgment of the court below. The Road Transport Authority then filed a protest to the
Cassation Bench claiming that the Supreme Court has committed a fundamental legal error in its judgment.

Held: The decision of the Supreme Court has been reversed.

1. It is undeniable that a title-deed is a written instrument denoting ownership to a certain property which exists. In order to request a title-deed for a certain vehicle, it is necessary that the vehicle exists. It is impossible to issue a title-deed for a property which does not exist or has ceased to exist.
2. In principle, a party who is affected by the decision of a court must, if he does not wish to abide by it, have it reversed by lodging an appeal or appearing in opposition. Failing this, a judge cannot overrule the decision given by another judge of the same court, and in such an eventuality the earlier decision of the court stands. But this principle too has its own exceptions.

3. A contract whose obligations are illegal, or contrary to morals, or impossible of performance, is of no effect and if a court of law, in error, decrees its execution and the party affected thereby did not have it reversed on appeal when he could have done so, it would not be proper to enforce it by invoking the principle that a decree stands unless corrected on appeal. It must be the same as regards judgments whose performance is impossible.

JUDGMENT

Justices:- Assefa Liben, Tamiru Wondimagagenehu, Alemayehu Haile, Daniel Zewde, Getachew Afrassa.

The subject matter for this present dispute for the execution of a judgment originated in the Addis Ababa Awraja Court and the parties then were the present respondent as plaintiff and a certain Solomon Hamza as defendant. The then plaintiff, in a statement of claim filed on 27/6/26 E.C., submitted as follows: A contract for the sale and purchase of a heavy-duty truck was entered between us on February 15, 1967 E.C. and accordingly the defendant handed to me the instrument of title evidencing his ownership of the vehicle. The vehicle was in my possession and was on a business trip when it was destroyed by bandits on June 5/1977. The government has granted tax-free privileges for the purchase of new vehicles to owners who have suffered the same fate. I, therefore, request that the defendant be ordered to perform his obligations under the contract so that I can obtain a title-deed and benefit from the privileges granted by the government.

The defendant entered an appearance, admitted the existence of the contract between the two parties and submitted that he has no objections to the transfer of title of the vehicle in the plaintiff's name. The Awraja Court, after hearing the dispute, confirmed the contract entered between the two parties as valid and accordingly ruled that the vehicle be registered in the plaintiff's name and title issued to him.

Plaintiff duly petitioned the Road Transport Authority to issue him title but the Authority declined to do so whereupon plaintiff petitioned the Awraja court for the forceable execution of its order.

The Authority was summoned to appear and in its reply dated 1/11/78 E.C., it submitted: that, in the case at hand, it has not been sued nor a decree entered against it; that the vehicle in question is registered in the name of one Ato Solomon Hamza; that the tax-free privilege only enures to the benefit of the person whose name appears in the title-deed; that it is not possible to issue a title-deed for a property which has been destroyed; and that as a result, the Authority finds it difficult to issue title in accordance with the order of the court. Having considered the reply, the court then ruled that a decree ordering transfer of title to the plaintiff was entered prior to his present application for execution; that no party has appeared in opposition to this decree; and that, as a result, there is no reason why the plaintiff should not enjoy the same privileges enjoyed by other

individuals who have suffered the same fate. Upon receiving this latter order, the Authority again submitted to the court that it finds it difficult to comply with its order for the same reasons stated in its earlier response. Thereupon, the court, at its hearing of November 1/1970 EC, accepted the Authority's submission and held that: Since the Road Transport Authority has explained to the court that it is not possible to issue title of ownership for a vehicle which has already been destroyed; and, furthermore, since it is not also within the power of a court of law to order that the plaintiff be authorized to import a new vehicle in lieu of the one destroyed, the appropriate remedy open to the plaintiff is to have recourse to the government organ concerned and seek relief. It accordingly declined to enforce its earlier order pursuant to plaintiff's request.

Plaintiff thereafter lodged an appeal to the High Court invoking the following grounds: In the dispute at hand, the Road Transport Authority initially refused to comply with the court order requiring it to transfer title to the plaintiff. As a result, it was summoned to appear and after it duly filed its response it was again ordered by the court, at its hearing of 22/11/78, to comply with the original order. The Authority again declined to comply and was once more summoned to appear in answer. At this hearing, another judge of the same court who was presiding reversed the earlier order and held that it is impossible of execution. Since a judge of the same court has no such power, plaintiff prays that the original order of the lower court be upheld.

In reply, the Road Transport Authority opposed the intervention of the court claiming that: (1) the court lacks jurisdiction over the case; (2) since a judgment has not been entered against the Authority, it cannot be summoned in execution thereof; and (3) pursuant to the Directive of the Council of Ministers of 21/1/79 and its own Directives, it can only authorize purchase of new vehicles to individuals whose name appears in the register as the owner of the vehicle; and that as a result the judgment of the Awraja court cannot stand.

The High Court held that: (1) The earlier order of the Awraja court decreeing that title be transferred cannot be overturned by another Awraja court exercising the same jurisdiction; and (2), as regards the question of ownership of the vehicle, the Awraja court's judgment is in itself sufficient evidence of such ownership, and that furthermore, the fact that the Road Transport authority itself has written to the plaintiff a letter of support to the Customs Authority constitutes an admission of plaintiff's of the vehicle.

The Road Transport Authority thereafter appealed to the Supreme Court objecting to the ruling of the High Court on the following grounds and prayed that its decision be reversed: (1) pursuant to Proclamation no. 51/68, the High Court had no jurisdiction to entertain the appeal; (2) since the vehicle was registered in the name of Solomon Hamza, our directives restrain us from issuing title in the name of another person; and (3) the fact that we did not lodge an appeal against the decision of the Awraja Court does not bar us from lodging an opposition under Article 208 of the Civil Procedure Code. Plaintiff requested in reply that the judgment of the High Court be affirmed.

Upon examining the appeal, the Supreme Court pointed out that the issue involved is whether a judgment rendered by a court can be reversed by another court at the same level of hierarchy and exercising the same jurisdiction. It then held that:

- 1) Article 208 of the Civil Procedure Code applies to situations where the court is empowered to correct irregularities. Reliance on it in the case at hand is therefore inappropriate.
- 2) In the present case, the Awraja Court has earlier rejected the Road Transport Authority's claim that it finds it impossible to comply with the court's order and no appeal has been lodged against this ruling. This ruling cannot be overturned by a judge of the same court who subsequently handled the case. The judge should have instead ordered its execution.
- 3) Accordingly, the judgment of the High Court is reversed and that of the lower court allowed to stand.

It is this ruling which has now become the subject of protest before this Cassation Bench. In its petition submitted to the President of the Supreme Court, the Road Transport Authority protested as follows:

1. The Government Directive in question states in specific terms that the name of the owner of the vehicle has to appear in the title deed.
2. The Directive is intended for the benefit of owners who hold valid title deeds and not other third parties.
3. It is not possible to transfer title on a property which does not exist or has ceased to exist.
4. Petitioner therefore contends that, in its ruling the Supreme Court has committed a fundamental legal error and prays that it be reversed.

The above are, in short, the legal and factual points raised in this case. It has to be pointed out at the outset that although plaintiff in this case originally instituted a suit against the person who sold him the vehicle in question, this point was soon lost sight of and the case went off track. Be that as it may, when we examine the questions raised, in the opinion of this court, it is clear that plaintiff is claiming that he is entitled to the same privileges as those enjoyed by other vehicle owners who have lost their vehicles under similar circumstances. In opposition to this claim, the Road Transport Authority asserts that since the title-deed presented does not bear plaintiff's name, he is not entitled to any benefits.

We have subpoenaed the Directive in question and examined it. Since the Authority has strongly asserted that issuance of title-deed in one's name is the sole criterion entitling one to tax privileges, we have also subpoenaed certain official documents of the Authority and upon examining them found out that the committee formed by the Authority for this purpose has granted privileges to some individuals whose ownership it has found persuasive even though they did not possess a title-deed issued in their name. Since the aim of the government in issuing the Directive is to provide restitution to owners who have truly suffered losses, this court has also attempted to examine the question of ownership of the vehicle from the evidence submitted during the proceedings in this court as well as in the lower courts. Upon examination of these, it has come to light that the plaintiff has insured the said vehicle in an enterprise which itself is governmental and has accordingly received in his own name the sum stipulated in the insurance policy. This fact has not been disputed by any of the parties. Furthermore, the seller of the vehicle has attested to the same effect at the hearing before the Awraja Court during the trial. For these reasons, this court entertains no doubt that plaintiff is the true owner of the vehicle.

During the proceedings in this court, an attempt was made to settle the matter out of court and to this effect certain administrative measures were taken by the President of the Court who tried to make the parties amicably settle the dispute upon consideration of the Directive of the Council of Ministers as well as the mechanisms and procedures laid down by the Authority to translate the Directive into deeds. However, plaintiff did not show enthusiasm to proceed and hence the matter is now before this tribunal for its decision.

As stated earlier, this case was originally instituted by plaintiff seeking the issuance of a title-deed in performance of a sale's contract. And the person who was named as defendant was the person who was alleged to have sold the car. It is evident that it is these two parties whose appearance is necessary to help resolve the issues as to whether a sales transaction has been entered between them and whether the right of ownership has truly been transferred from seller to buyer. And since on these issues, the two are in agreement, the Awraja Court was right to uphold the validity of the sales contract.

The second plea of the plaintiff was to have the title-deed of the vehicle sold issued in his name. The right to have title issued in one's name is not a right that can unilaterally be exercised by plaintiff. It also involves the government organ empowered to issue such title. In-principle, that a title-deed is an instrument denoting ownership of a certain property which has physical existence is beyond doubt. To request and obtain title to a certain vehicle, it is necessary that such vehicle have a corporeal character or physical existence. It cannot be issued for a thing which is non-existent.

When we come back to the case at hand, the person who had title-deed issued in his name before the vehicle ceased to exist was the defendant. Plaintiff is seeking a new title-deed in his name after the object thereof has already perished. And his reason for so

doing is because his application for a tax-free purchase of a new vehicle was denied on the grounds that the title-deed of the destroyed vehicle does not bear his name. If the Directive states as the Road Transport Authority says it does, since it is not possible to issue title on a property which does not exist, plaintiff's plea thus becomes one which is not capable of legal enforcement. If, however, it is so construed that the Directive simply regards a title-deed as evidence of ownership and that the intended purpose of the Directive is to recompense true owners of vehicles who have suffered losses, it would suffice to prove that ownership has been transferred by virtue of a sale's contract, and no more. This the plaintiff in part did by bringing an action against the defendant to honour his obligations under the contract. The Awraja Court, however, went further and ordered the issuance of a new title without even inquiring whether it is possible or not to issue a title-deed for a property which no longer exists. It also persisted in its order even after being informed of the impossibility of executing such order.

The Awraja Court vacated its order for the issuance of a new title after the Road Transport Authority lodged opposition to it for the second time. Both the High and Supreme Courts reached a decision that the first order of the Awraja Court should stand not upon analysis of the laws relating to title-deeds but upon the procedural grounds that a decree once rendered cannot be changed unless reversed on appeal by a superior court, and that a court cannot overrule a decision rendered by another court exercising similar jurisdiction.

In principle, this court fully agrees with the Supreme and High Courts' opinion that a party who has been affected by the decision of a court must abide by it and that the only course open to him is to appeal and have it reversed. It also agrees that, unless such measure is taken, it cannot be reversed by another judge of the court exercising similar jurisdiction, and that the earlier decision stands in such an eventuality. This court however also believes that this above principle must needs have its own exceptions.

If a court errs and orders that an illegal contract (C.C.Art. 1715) or a contract contrary to morals (C.C. Art. 1716) be enforced and the aggrieved party did not have such an order reversed on appeal when he could have done so, despite such failure, it is nonetheless not allowed to enforce it against the aggrieved party. We believe that any party against whom it is sought to enforce such an order should at any time have the right to lodge an opposition to its enforcement.

When we examine the decision sought to be executed in the case at hand, we find that it falls within the group of those decisions which are impossible of enforcement. As we pointed out earlier, a title-deed can only be issued in the name of a person when it is first established that the property exists. It would be a contradiction to give one title to a thing when it is known that the thing does not exist. For this reason, petitioner in cassation should not have been forced to execute an order which is impossible of execution simply because he has failed to have the earlier order reversed on appeal.

As we have seen earlier, even though plaintiff's action relating to the issue of a title-deed lacks legal ground, both him and petitioner have fully presented their arguments on the question of the right which transfer of title entails in the present case. This court, in the hope that the case will be settled amicably, has also gathered a lot of evidence on the issue. Again, as stated earlier, the main point which should have been raised and decided was whether a contract for the sale of a vehicle has been entered into between the parties and whether ownership has been transferred as a result thereof. If the question is decided in favour of the plaintiff, he could then demand tax-free privileges from the next higher organ concerned by relying upon the judgment as evidence of ownership. If this organ fails to act upon his application, he can then further petition the government organ and, if this again fails to act, institute an action before a court of law if he considers the matter justiceable. This would have been the only appropriate course open to plaintiff. He could not, as he did, without naming petitioner as defendant, join two causes of action which can become the subject of two separate suits and benefit from a decision rendered against a person who was not a party to the original action.

In general; convinced that the suit brought by plaintiff against the defendant to perform his obligations under the contract is in effect a plea to have his right of ownership over the vehicle (plate No. 24977) recognized and that the evidence adduced sufficiently proves the fact of purchase; and further cognizant of the fact that he has insured the vehicle in his name and has received as owner the sum due under the insurance policy when it was destroyed; we have decided that he is the owner of the said vehicle. Plaintiff can, by relying on this decision submit his request to the government organ concerned pursuant to the Directive granting tax-free privileges. In so holding, we have rejected the decision ordering the issuance of a new title-deed upon a vehicle which has been destroyed.

For reasons given above, the decision rendered by the Supreme Court has been reversed. A copy of this judgment shall be sent to the Supreme Court. The parties shall bear their own costs, both for the proceedings in this court as well as the lower courts. It is so ordered. Given on this date, Tahsas (December) 5/1982 by the full bench.

**ጠቅላይ ፍርድ ቤት
ፓናል ችሎት**

ይግባኝ ባይ:- ሌ/ቡሉኔል ታዬ ሙላት

መልስ ሰጭ:- የለውም

የፍ.ብ.ይ.መ.ቁ.562/68

ተገድዶ በመያዝ ምክንያት ለፍ/ቤት ስለሚቀርብ አቤቱታ (Habeas Corpus):- የፍ.ብ.ሥ.ሥ.ሕ.ቁ. 177:- አቤቱታውን መነሻ በማድረግ የተሰጠውን ትዕዛዝ አለማክበር ስለሚያስከትለው ውጤት:- የፍ.ብ.ሥ.ሥ.ሕ.ቁ. 481:- በመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ጊዜው ያለፈበትን መቃወሚያ በይግባኝ ወቅት ስለመመርመር:- የፍ.ሥ.ሥ.ሕ.ቁ. 78::

የገሙ ጎፋ ክ/ሀገር የፓሊስ አዛዥ የሆነው ይግባኝ ባይ በቁጥጥር ሥር ያዋላቸውን 5 ግለሰቦች ይዞ እንዲቀርብ የተላለፈለትን መጥሪያ ባለማክበሩ ከፍተኛው ፍ/ቤት ለጉዳዩ በያዘው መዝገብ መዲያው በብር 500 እንዲቀጣ ስለወሰነበት ይህንን በመቃወም የቀረበ ይግባኝ ነው::

ውሳኔ :- የከፍተኛ ፍ/ቤት ውሳኔ የፀና ሲሆን የቅጣቱ መጠን ግን ተሻሽሏል::

በፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 177 መሠረት አካልን ነጻ ለማውጣት የሚቀርብ ጥያቄ ዋና ዓላማ የታሰሩት ሰዎች ያለ ሕግ ታሥረው እንዳይሆን የያዘውን ሰው አስቀርቦ በመጠየቅ ወዲያውኑ ውላኔ ለመስጠት ስለሆነ ተጠሪው ሰው ታሳሪዎቹን ይዘህ ቅረብ ሲባል ይዞ መቅረብ አለበት። ካልቀረበም ጥፋተኛ ነው:: በቀጠሮው ቀን አለመቅረቡም እምቢተኝነቱን ስለሚያሳይ እንደገና መጥሪያ ለመላክ ፍርድ ቤቱ ግዴታ የለበትም::

ዳኞች:-	1ኛ/	ፕሬዚዳንት ተሾመ ኃይለማርያም	የጠቅላይ ፍ/ቤት ፕሬዚዳንት
	2ኛ/	ቀኛ/አንዳለው መንገሽ	የጠቅላይ ፍ/ቤት ሰብሳቢ ዳኛ
	3ኛ/	ቀኛ/ገይቶም በዩነ	የጠቅላይ ፍ/ቤት ሰብሳቢ ዳኛ
	4ኛ/	አቶ አበበ ወርቄ	የጠቅላይ ፍ/ቤት ሰብሳቢ ዳኛ
	5ኛ/	አቶ ማርቆስ ወ/ሰንበት	የጠቅላይ ፍ/ቤት ሰብሳቢ ዳኛ
	6ኛ/	አቶ ዘምህረት በረከትአብ	
	7ኛ/	አቶ እሸቴ ደምሴ	
	8ኛ/	ደክተር ሀብተማርያም አበፋ	

ው ሣ ኔ

ይግባኝ ባይ የገሙ ጎፋ ክፍለ ሀገር (ፓሊስ) ምክትል አዛዥ ነው:: በያዘው ሥልጣን 1/ ገብረአምላክ ዮሐንስ 2/ ሚካኤል ተክሌ 3/ ኤድና ተስፋ ዮሐንስ 4/ አደም ዩሱፍ እና 5/ ሀሰን ሸሪፍ የተባሉትን ሰዎች አስሯል:: የታሰሩት ሰዎች በጠበቃቸው አማካኝነት ያለሕግ ታስረናል በማለት በፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 177 መሠረት ለከፍተኛ ፍርድ ቤት አቤቱታ አቅርቦዋል:: የከፍተኛ ፍርድ ቤትም በቁጥር 178 መሠረት ታስረዋለ የተባሉትን ሰዎች ይዞ ቀርቦ ሲፈቱ የማይቻልበት ምክንያት ካለ እንዲያስረዳ አዝዞታል:: ይግባኝ ባይ ግን ይህ ትዕዛዝ የደረሰው ሲሆን በቀጠሮው ቀን ሰዎቹን ይዞ ካለመቅረቡም በላይ ራሱም ቀርቦ ሰዎቹን ለማቅረብ ያልቻለበትን ምክንያት አላስረዳም::

የከፍተኛው ፍርድ ቤት ይግባኝ ባይ ትዕዛዙን ባለማክበሩ በያዘው ቁጥር 8/68 በሆነው መዝገብ በፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 481 መሠረት ጥፋተኛ

አድርጎ \$500 (አምስት መቶ ብር) ቀጥቶታል። ይግባኝ ያቀረበውም ይህን ውሳኔ በመቃወም ነው። ይግባኝ ባዩ ባቀረበው የይግባኝ ማመልከቻው የጻፈውን ቅሬታ አንድ በአንድ ተመልክተናል፤ የከፍተኛውንም ፍርድ ቤት መዝገብ መርምረናል። በዚህ ጉዳይ መወሰን ያለበት የከፍተኛው ፍርድ ቤት ይግባኝ ባይን የቀጣው በሚገባ ነው ወይስ አይደለም የሚለው ነጥብ ነው።

ከላይ እንደተገለጠው ይግባኝ ባዩ የፍርድ ቤት መጥሪያ የደረሰው መሆኑን አልካደም፤ የሚከራከረው ጥፋተኛ አይደለም ልቀጣ አይገባኝም በማለት ነው። ለዚህም ያቀረበው ምክንያት ሁለት ነው። ይኸውም አንዱ በቀጠሮው ቀን ከፍርድ ቤት ሰዎቹን ሳላቀርብ የቀረሁት ሰዎቹ ወደ አዲስ አበባ የተላኩ ስለሆነ የእኔ መቅረብ አስፈላጊ ካለመሆኑም በላይ እኔም በዚያን ቀን ያልቀረብሁት ሌላ ሰብሰባ ስለነበረኝ ነው የሚል ሲሆን፤

ሁለተኛው ምክንያት ደግሞ በዚያን በቀጠሮው ቀን ሳልቀርብ የቀረሁበትን ምክንያት ፍርድ ቤት ጠርቶ ሳይጠይቀኝ የቀጣኝ በሚገባ አይደለም የሚል ነው። ይህ ይግባኝ ሰሚው ፍርድ ቤት እነዚህን ምክንያቶች እንደተመለከታቸው ተቀባይነት ያላቸው ሆነው አላገኛቸውም። ይኸውም፦

አንደኛ ሰዎቹ አዲስ አበባ የተላኩ ስለሆነ የእኔ መቅረብ አስፈላጊ አይደለም ስለሚለው መጥሪያው በደረሰው ዕለት እነዚያ ሰዎች አዲስ አበባ ስለመላካቸው አንዳችም ማስረጃ አላቀረበም። ስለዚህ ጉዳይ ፍርድ ቤቱ ደጋግሞ ጠይቆት በሰጠው መልስ ሰዎቹ እንዲሄዱ ጠዋት በሁለት ሰዓት ትዕዛዝ አስተሳልፌ ነበር ከማለት በስተቀር በዚያው መጥሪያው በደረሰው ዕለት በአራት ሰዓት ገደማ ሰዎቹ ካሉበት ቦታ ወደ አዲስ አበባ መሄዳቸውን አላረጋገጠም። እንዲያውም በጻፈው የይግባኝ ማመልከቻ "... ይህን ያሳደረግሁት ሰዎቹ ወደ አዲስ አበባ መላካቸው ስለነበረና እኔም ከፍርድ ቤቱ ብቀርብ ጥቅም የሌለው መሆኑን በመገመት" ነው ያለው ሲታይ ሰዎቹ በዚያን ዕለት ጎሙ ጎፋ አርባምንጭ እንደነበሩ የሚያስረዳበት ሆኖ ተገኝቷል። እውነት እንደሚለው ሰዎቹ ወደ አዲስ አበባ እንዲሄዱ ትዕዛዝ የሰጠ ቢሆንም፤ ወዲያውኑ ሁለት ሰዓት በማይሞላ ጊዜ የከፍተኛው ፍርድ ቤት ትእዛዝ የደረሰው ስለሆነ ትዕዛዙን አክብሮ ሰዎቹ እንዳይሄዱ አስደርጎ ወደ ፍርድ ቤት እንዲቀርቡ ማድረግ ተግባሩ ነበር። ይህን አሳደረገም።

ሰዎቹን ይዞ እንዲቀርብ ትዕዛዝ ሲደርሰው "....ሰዎቹን ወደ አዲስ አበባ ነው የምልካቸው እንጂ ፍርድ ቤት አላቀርብም፤ እኔም አልመጣም..." ብሏል ተብሎ ተመስክሮበታል። ይህ የተመሰከረው ቃል ከሌላው አካባቢ ማስረጃ ተጠቃሎ ሲታይ ይግባኝ ባዩ የፍርድ ቤቱን ትዕዛዝ ለማክበር ፈቃደኛ እንዳልነበረ የሚያረጋግጥበት ከመሆኑም በላይ ያላቀረብሁት ሰዎቹን ወደ አዲስ አበባ ስለላክኋቸው ነው የሚለውን ክርክር ያቀረበውም ከቅጣት ለማምለጥ መሆኑን ሊያስረዳን ችሏል።

ይግባኝ ባዩ የክፍለ ሀገሩ የፖሊስ አዛዥ እንደመሆኑ መጠን ትዕዛዝ ምን እንደሆነ፣ የፍርድ ቤት ትዕዛዝ መከበር እንዳለበት፣ ትዕዛዙንም ማስከበር የፖሊስ ተግባር መሆኑን ማወቅ ይገባዋል። ትዕዛዙ በደረሰው ዕለት ሰዎቹ አዲስ አበባ አልተላኩም ነበር እንጂ ቢላኩም ኖሮ እንኳን ፍርድ ቤት ቀርቦ ይህንን ማስረዳት ነበረበት። ለምን ቀርቦ እንዳላሰረዳ ቢጠየቅ አስቸኳይ የፀጥታ ጉዳይ ስለነበረብኝ ነው የሚል መልስ ሰጥቷል። ይሁን እንጂ ይህ የፀጥታ ጉዳይ የሚለው የቱን ያህል ከባድ እንደነበረ ፍርድ ቤቱን በሚያሳምን አኳኋን ካለማስረዳቱም በላይ የፀጥታ ጉዳይ ሰብሰባ ቢኖርበትም ኖሮ እንኳን ፍርድ ቤቱ በአቅራቢያው በመሆኑ በዚያው አለፍ ብሎ ችግሩን ለፍርድ ቤቱ ማመልከት ይችል ነበር። ራሱ መቅረብና ማስረዳት ባይችልም

የበታቸውን መላክ ይችላል ነበር። በደብዳቤ ገልጫለሁ የሚለውም ቢሆን የተፈጸመው በሦስተኛው ቀን ነው።

ይግባኝ ባዩ በአንድ በኩል ያልቀረሁበት ሰዎቹ ወደ አዲስ አበባ በመላካቸው የእኔ መቅረብ አስፈላጊ ባለመሆኑ ነው ያለ ሲሆን በሌላ በኩል አነጋገሩን ለወጥ አድርጎ ደግሞ ያልቀረብሁት ከባድ የፀጥታ ጉዳይ ስለነበረብኝ ነው ብሏል። ይህ አነጋገር ሲታይ አንዱ ሌላውን የሚያፈርስ ነው ከሚባል በቀር የሚታመንና ተቀባይነት ያለው ሆኖ አልተገኘም። በጠቅላላው ይህ ይግባኝ ሰሚው ፍርድ ቤት ይግባኝ ባዩ በቅሉ ያመለከተውን እና በጽሑፍ ያቀረበውን ክርክር እንደመረመረው ይግባኝ ባዩ ያቀረበው ምክንያት ሁሉ የሚታመንና የሚደግፈው ሆኖ አላገኘነውም።

ሁለተኛ፣ ፍርድ ቤቱ ሰዎቹን ሳላቀርብ የቀረሁበትንም እኔም ያልቀረብሁበትን ምክንያት ጠርቶ ሳይጠይቀኝ የቀጣኝ በማይገባ ነው ስለሚለው፤ በፍትሐብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 177 መሠረት የሚቀርብ ጥያቄ ዋና ዓላማ የታሰሩት ሰዎች ያለ ሕግ ታሥረው እንደሆነ የያዘውን ሰው አስቀርቦ ጠይቆ ወዲያውኑ ውሳኔ ለመስጠት ስለሆነ ተጠሪው ሰው ታሳሪዎቹን ይዘህ ቅረብ ሲባል ይዞ መቅረብ አለበት። ካልቀረበ ጥፋተኛ ነው። በመሠረቱ በቀጠሮው ቀን አለመቅረቡ እምቢተኝነቱን ስለሚያሳይ እንደገና መጥሪያ ለመላክ ፍርድ ቤቱ ግዴታ የለበትም። ይግባኝ ባዩ ሕጉ በሚያዘው መሠረት መጥሪያ ደርሶት አልቀረበም። ባለመቅረቡም ተቀጥቷል። እንግዲህ ሳይቀርብ የቀረው በበቂ ምክንያት መሆኑን አስረድቶ ቅጣቱ እንዲነሳለት ከማድረግ በቀር መጥሪያ ሳይደርስኝ የተቀጣሁት ያላግባብ ነው በማለት ሊከራከር አይችልም።

የከፍተኛው ፍርድ ቤት በሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 78 መሠረት የቀረበለትን መቃወሚያ ጊዜው አልፏል ብሎ ተቀባይነት ቢያሳጣውም፤ ይህ ይግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤት ፍሬ ጉዳዩን በሚያይበት ጊዜ ይግባኝ ባዩ ያቀረበውን ምክንያት ሁሉ መርምሮለታል። ከላይ በዝርዝር እንደገለጸነው ግን የሚደግፈው አንዳችም በቂ ምክንያት ካለማግኘቱም በላይ ሆነ ብሎ ፍርድ ቤቱን በመጋፋት መቅረቱ ተመስክሮበታል። ይህን የተመሰከረበትንም ለማስተባበል የመስክሩት ሰዎች እንዲቀርቡለት ወይም ሌላ ምስክር ያቀርብ እንደሆነ ከፍተኛው ፍርድ ቤት ቢጠይቀው፤ ምስክሮቹ እኔ እንደጠፋ የሚፈልጉ ሰዎች ስለሆኑ አልፈልጋቸውም፤ ሌላ የማቀርበው ማስረጃም የለኝም በማለት በተሰማው ውሳኔ እንዲሰጠው ጠይቋል። በጠቅላላው የነገሩ ሁኔታ ሲታይ ይግባኝ ባዩው የፖሊስ መኮንን እንደመሆኑ መጠን የፍርድ ቤቱን ጥሪ ማክበር ሲገባው አዲስ አበባ ሳይሄዱ ሄደዋል በሚል ሳቢያ ሰዎቹን ሳይቀርብ ከመቅረታቸው በላይ፤ የፍርድ ቤት ትእዛዝ ሲደርሰውም አላቀርብም ብሎ የድፍረት ቃል መናገሩ የተረጋገጠበት በመሆኑ የከፍተኛው ፍርድ ቤት ጥፋተኛ ነው ብሎ የወሰነበት በሚገባ ሆኖ አግኝተነዋል።

ጥፋቱ እንዲሁ በቀላሉ የሚታለፍ ሆኖ ባይገኝም የቅጣት ዓላማው ለማረም እንጂ ለመቅጣት ብቻ ባለመሆኑ፤ የከፍተኛ ፍ/ቤት እንዲከፍል የወሰነበት ገንዘብ ከፍ ያለና በይግባኝ ባዩ ቤተሰብ ላይ ችግር የሚያስከትል መሆኑን ተመልክተን፤ ከተወሰነበት ገንዘብ ውስጥ \$200 (ሁለት መቶ ብር) ብቻ እንዲከፍል በማሻሻል ወሰነናል። ይጻፍ። ይህ ፍርድ ዛሬ ግንቦት 6 ቀን 1968 ዓ.ም. አዲስ አበባ ተሰጠ።

**Supreme Court
Panel Division**

Appellant: Lieutenant Colonel Taye Mulat

Respondent: None

Civ. App.F. No. 562/68

Petition against detention (habeas corpus)- Civil Procedure Code Art. 177- effect of failure to comply with orders in connection with the petition - Civil Procedure Code Art. 481 - consideration of objection whose period of limitation has lapsed - Civil Procedure Code Art. 78.

The appellant who is commander of the police force of Gemu Gofa Province brought this appeal against the decision of the High Court for summarily imposing on him a fine of Birr 500 on the grounds that he failed to comply with the summons of the Court to produce before it 5 individuals who were detained by him.

Held - The finding of the High Court is affirmed, but the punishment is varied.

As the main purpose of a petition of habeas corpus brought in accordance with Art. 177 of the Civil Procedure Code is, in case of unlawful detention of persons, to make a decision forth with upon summoning and hearing the detaining person, the respondent has a duty to produce the detainees before the Court when he is so ordered; where he fails to appear, he becomes guilty. As his failure to appear on the appointed date shows his refusal to appear, the Court does not have the duty to issue further summons.

Judges:- 1.	Teshome Hailemariam	President of the Supreme Court
2.	Kegn. Endalew Mengesha	Presiding Justice of the Supreme Court
3.	Kegn. Goitom Beyene	Presiding Justice of the Supreme Court
4.	Ato Abebe Worke	Presiding Justice of the Supreme Court
5.	Ato Markos W/Senebet	Presiding Justice of the Supreme Court
6.	Ato Zemehret Bereketeab	Justice of the Supreme Court
7.	Ato Eshete Demissie	Justice of the Supreme Court
8.	Dr. Habtemariam Assefa	Justice of the Supreme Court

Judgment

The appellant is the deputy commander of the police force of Gemu Gofa Province. He has, under his authority, detained: 1. Gebreamlak Yohannes, 2. Michael Tekle, 3. Edna Tesfa Yohannes, 4. Adem Yusuf, 5. Hassen Sheriff. The detainees had through their attorney, petitioned the High Court in accordance with Art. 177 of the Civil Procedure Code, that they have been unlawfully detained. The High Court had ordered appellant in accordance with Art. 178 to produce the detainees before the Court and to show cause why they should not be released from detention. However, the appellant, although he had received the summons, has not only failed to produce the detainees before the Court, he has also failed to himself appear before Court and show cause why he could not produce the detainees.

The High Court found the appellant guilty of failing to comply with its order pursuant to Art 481 of the Civil Procedure Code on the record No. 6/68 of the case it was hearing and fined him Birr 500 (Birr five hundred). Appellant appealed against this decisions. We have reviewed in detail the complaints of the appellant which he submitted in his memorandum of appeal; we have also gone through the record of the case kept by the High Court. The issue arising from this case is whether the penalty imposed by the High Court is proper.

As indicated above, appellant does not deny receiving the summons; he only argues that he is not guilty and, therefore, should not be punished. He advances two reasons in support of his argument, namely, firstly, that he could not produce the detainees before the Court on the appointed date because they were dispatched to Addis Ababa and that, consequently, his appearance before the Court was not only unnecessary but also because on the same day he had to attend a meeting.

The second reason he advances is that the Court cannot properly impose punishment on him without questioning him as to the reasons why he failed to appear on the appointed day. In the view of this Appellate Court, these reasons are inadmissible; because: firstly, as regards the argument of the appellant that, since the detainees were dispatched to Addis Ababa, his appearance before the Court was unnecessary, no evidence whatsoever has been introduced to support the allegation that the men were dispatched to Addis Ababa on the day summons was served on him. When repeatedly asked by the Court regarding this point, he did not affirm that the detainees had left their place of detention for Addis Ababa by around 10:00 a.m. on the day he received the summons other than responding that he had given orders by 8:00 a.m. for the detainees to be dispatched to Addis Ababa. Indeed, the statement he wrote in his memorandum of appeal, that "...I failed to do this because the men were to be dispatched to Addis Ababa and I assumed that my appearance before the Court would serve no purpose" proves against the appellant the fact that on that day, the men were in Arba Minch, Gemu Gofa. Even if, as he alleges, he had given orders for the men to be dispatched to Addis Ababa, it was his duty to reverse his orders and produce the men before the Court since immediately, within two hours of his orders, he had received the orders of the High Court. He failed to do this.

A witness has testified that when he received the Court order, he said, "I will not take the men to the Court; instead, I will send them to Addis Ababa and I will not appear before the Court..." When this witness testimony is considered together with the other circumstantial evidences, it proves not only that the appellant was not willing to comply with the orders of the Court but also proves to us that his reasons that it was because he had sent the men to Addis Ababa that he could not produce them before the Court is advanced merely to evade punishment.

As the appellant is commander of the police force of the province, he should have known what an order is, that a court order should be complied with; and that it is the duty of the police to execute court orders. Assuming without granting that the men were sent to Addis Ababa on the day he received the court orders, he should have appeared and explained this to the Court. Asked why he did not appear and explain the situation to the Court, he responded that he had urgent security matters to attend to; however, he not only did not prove to the satisfaction of the Court the seriousness of the security matters he raised but also, even if he had to attend a meeting on security matters, he could have dropped by the Court since the Court was close by his place of work. Even if he could not have appeared and asked for the leave of the Court personally, he could have sent his subordinates. As to his response that he had explained this by a letter, this was done on the third day.

The appellant argues that, on the one hand, his appearance was not necessary since the men were sent to Addis Ababa; and, on the other hand, he somewhat modifies his statement and argues that he failed to appear because he had serious security matters to attend to. When one considers these statements of his, they are not convincing and acceptable as one statement contradicts the other. In general, this Appellate Court, having considered the oral and written arguments of the appellant, finds all the reasons urged by the appellant not convincing and supportive.

Secondly, as regards the contention of the appellant that it was not proper for the Court to impose punishment on him without summoning him to appear before it and to show cause why he failed to produce the men and himself to appear before the Court; as the main purpose of a petition under Art. 177 of the Civil Procedure Code is to summon a detaining person to appear before the Court and, upon hearing such person, to decide forthwith in case the men detained are detained unlawfully, the detaining person should produce before the Court the men detained when he is ordered by the Court to produce them before it. If he fails to appear, he is guilty. The court does not have the duty to issue further summons since his failure to appear before the Court on the appointed day shows in principle his refusal to appear. The appellant has failed to appear after receipt of summons as prescribed by law; and he is punished for his failure to appear. Hence, it is not open for him to argue that the punishment imposed on him is not proper on the ground that he was not summoned except that he may pray for the withdrawal of the punishment imposed on him by proving that he failed to appear for good cause.

Although the High Court rejected the objection of the appellant made in accordance with Art. 78 of the Civil Procedure Code on the ground that it was made out of time, this Appellate Court has considered the objection raised by the appellant when it examined the merits of the case. However, as indicated above in detail, we have not only not found any causes whatsoever which support him but also that the fact that he failed to appear in willful contempt of the Court, has been proved by the testimony of witnesses. When asked if he wanted the Court to summon the witnesses who testified at the High Court so that he can cross - examine them or if he wanted to introduce any other witness, he only responded that he does not want the witnesses who he said wanted to destroy him

and that he does not have any other witness to introduce and asked the Court to decide the case on the basis of the evidence heard. Generally, considering the circumstances of the case, as appellant is a police officer, he should have respected the orders of the Court instead of failing to bring the men to the Court pretending that they were sent to Addis Ababa when, in fact, they were not; and it has been proved that when he received the summons of the Court, he impudently stated that he would not take the men to the Court; and hence, we find that the High Court rightly found the appellant guilty.

Although the offence committed by the appellant is not a light one, we have taken into account the fact that the purpose of criminal punishment is not only punitive but also educational and that the big amount of fine imposed by the High Court can cause hardship to the family of the appellant and we have thus varied the fine imposed and we have reduced it to only Birr 200 (Two-Hundred). This judgment is given at Addis Ababa on this 6th Day of Ginbot 1969.

THE SCOPE AND UTILITY OF CLASS ACTIONS
UNDER ETHIOPIAN LAW: A COMPARATIVE STUDY

By Getachew Aberra*

Class actions¹ are a common feature of what is known as the common law system. Though they owe their origin to equity jurisdictions, their application now has been extended to lawsuits as well.

Class actions have been recognized under Ethiopian law since the adoption in 1965, of the Civil Procedure Code of Ethiopia. They seem to have acquired added significance and status since the adoption of the new Ethiopian Constitution which, under Article 37 (2) (b) mentions them as a means to get access to justice.

Given this added significance and status of the class action, discussions about its nature, scope and purpose is both topical and worthwhile. This paper is a modest attempt to show the evolution and the present scope of the class action and to evaluate the existing provisions of the Civil Procedure Code with a view to identify its possible shortcomings. For the purpose of analysis, the rules and practices followed mainly by and in United States courts are used as references since it is there where one finds the most highly developed application of the class action².

The Concept of Class Actions

1. Nature of the Class Action

The class action is a procedural device whereby one or more members of a class are allowed to sue or be sued on their own behalf and on behalf of all other members of the class. Those who sue or defend have an interest in the subject. In pursuing the suit, they protect their own interest; but they also

---

*Assistant Professor, Faculty of Law, Addis Ababa University.

¹ Class actions are also referred to as "representative suits" – see, for example, Art. 38 of the Civil Procedure Code of Ethiopia; in this paper, the term, class action, is used throughout; "class" in relation to class actions means not a formal, social class but a group of persons who are similarly situated in respect of a suit whose outcome affects them either as plaintiffs or defendants. Class actions are basically joinder devices; however, while the latter proceed with those in interest as named parties, the former proceed with only the representative as a named party and the other class members being absent from, and even being unaware of the suit in the outcome of which they have an interest.

² See, for example, Richard B. Cappalli and Claudio Consolo, "Class Actions for Continental Europe" Temple International and Comparative Law Journal, Vol. 6 Number 1, Spring 1992, p. 218, where it is emphasized that the class action is a unique American legal institution and that, "not only is the class action non-existent beyond America's shores, but also no truly comparable procedure exists". India is cited as the only major exception whose Code of Civil Procedure, Order 1. Rule. 8 provides for a representative suit which is remarkably similar to Federal Rule 23.

protect the interest of other members of the class in a representative capacity. Normally, such representation does not depend on the consent of those who are represented³. Those who sue or defend on behalf of themselves and others are presumed to represent all others because of the fact that they are all similarly situated.⁴

Where some of the class are allowed to sue or defend on behalf of themselves and all others similarly situated, some are given the opportunity to have their day in court and prosecute their own cases either personally or through personally selected representatives while others are not. The requirement of due process is satisfied in respect to some and not in respect to the rest. Class actions are, therefore, exceptions to the general rule of due process of law. As a joinder device, the class action “raises some of the most challenging procedural issues on the current legal scene... it raises questions that lie close to the heart of civil litigation: the nature of representation and the purpose of a law suit.”⁵

Due process of law requires that no person should be deprived of causes of action or of defenses without being given the opportunity, either in person or through personally selected representative or through persons specially appointed to represent him as trustees or guardians, to present his side of a dispute and to protect his interest.⁶ This requirement itself is based on considerations of fairness and reasonableness. However, under certain circumstances, it becomes unfair and unreasonable to require that all persons who are similarly situated be made parties to the suit. To require all persons similarly situated to be parties to suits brought jointly or severally has often proved to be inconvenient and unjust.

---

³ American Law Institute, Restatement of the Law of Judgments (1942), Section 86, p. 418; Carl C. Wheaton, “Representative Suits Involving Numerous Litigants”, Cornell Law Quarterly, p. 399 at page 422; for a discussion of this point under Ethiopian Law, see pp ... infra.

⁴ Stephen C. Yeazell, Civil Procedure (4th ed.), Little Brown and Company, New York (1996) p.966, Some writers refer to class actions as permissive joinder devices; and, indeed, class action is a form of permissive joinder the difference between the two being that in the case of joinder of plaintiffs or defendants, they are joined as named parties whereas in the case of class actions, only the class representative(s) appears as a named party, because it is unpractical to join all those similarly situated, see Robert Sedler, Ethiopia Civil Procedure, Oxford University Press, Addis Ababa (1968), p. 70. It should also be noted that even indispensable parties (see Sedler, p. 81) can be represented by class representatives in class actions so long as it can be shown that it is impractical to join them all in the suit-see pp. 7-9 infra.

⁵ Ibid.

⁶ American Law Institute op. cit, p.416. “Due process of law... means such an exercise of power by the government as the settled maxims of law permit and sanction and under such safeguards for the protection of individual rights as those maxims prescribe for the class of cases to which the one in question belongs.” 16A Corpus Juris Secundum Section 567. Though its validity no longer depends on specific legislative action, the elements of due process of law, or at least most of them, are incorporated in the various Articles of Chapter Two of the Constitution.

If each member of the class, i.e., each of the person similarly affected whose number is either “many” or “numerous” or “several”, as in Art. 38 of the Ethiopian Civil Procedure Code, were to bring suits singly, the courts would have to deal with a multitude of cases which involve essentially the same questions of fact and law and fundamentally the same remedies. Such a procedure would be time consuming not only to the courts but also to plaintiffs and defendants alike. Plaintiffs would expend time and energy and expenses simply trying to ferret out the evidence indicative of the existence of the cause of action when they could do that task jointly at a lesser time, effort and expenses.⁷ Sometimes, this difficulty may force plaintiffs to drop the idea of instituting the suit altogether. Defendants, too, would be subjected to great expenses and inconvenience if they were made to defend a multiplicity of cases which are essentially similar when a single suit could dispose of the issues raised in all of them. Class actions are therefore, designed to avoid multiple litigation and the attendant inconvenience.⁸

Moreover, in cases with respect to which joinder is required by law, it may be impossible or impractical to join all persons who are similarly affected. The members of the class can be so numerous that the status of actual plaintiffs or defendants can be shifting and often, difficult to ascertain. The cost of ascertaining and joining them can be prohibitive. It may be impossible to join them all in the suit,

- “Because of the large number, great expenses would be involved if all were made parties; in many cases it is difficult or impossible to join them all because some of them are not within the jurisdiction, the whereabouts of some of them are unknown, or the likelihood of death of some of the parties and consequent abatement of processing would unduly delay decree if all were made parties to the action.”⁹

Thus, joinder of all of those similarly situated as parties in conformity to the usual rules of procedure is impractical because “It is manifest that to require all the parties to be brought upon the record, as is required in a suit at law, would amount to a denial of justice. The right might be defeated, by objections to parties, from the difficulty of ascertaining them, or if ascertained, from the changes constantly occurring by death or otherwise.”¹⁰ Even in the unlikely event of the whereabouts of all class members being known and each of them

---

⁷ C.H. Brown, A.D Vestal and M. Lad, *Cases and Materials on Pleading and Procedure*, Dennis, and Co., Buffalo, New York, (1953), p. 537, quoting from *Weeks v. Bareco Oil Company*.

⁸ Larry L. Teply and Ralph U. Whitten, *Civil Procedure*, the Foundation Press Inc., New York (1994), pp. 681-2.

⁹ American Law Institute, *op. cit.* p. 417.

¹⁰ Brown et. al, *op. cit.* p.553.

ascertained, there is always a possibility that their voluntarily and unanimously joining in a suit is improbable and impractical.¹¹ This is particularly so in the case of mass tort action where the same wrong is done to a large number of people but no one person generally suffers sufficient damage to justify time consuming and costly court proceedings.¹² Accordingly, class actions were designed to, and provide for, the vindication of individual claims when joinder of multiple parties or assertion of each claim singly is impractical.¹³ In such cases, class actions avoid both denial of access to justice and delay of justice.

2. Origin of the Class Action

The need to avoid inconvenience caused by multiplicity of suits and injustice caused by the impossibility and impracticability of joining in a suit all persons who are similarly situated both of which result from the literal application of the normal rules of procedure necessitated the introduction of the class action as an extra-ordinary measure.¹⁴ The class action was invented by equity,¹⁵ as a matter of necessity in the form of an exception to the general rule of due process.¹⁶ The courts have power by means of the class action "... to save the time and expenses of possible litigants and of courts and at the same time make it possible for a person who is subject to the possibility of litigation with a large number of others to ascertain his rights and liabilities with reference to all of them"¹⁷

Accordingly in common law jurisdictions, courts of equity have been using the class action since as far back as the last quarter of the 17th century to mitigate the rigors of strict procedural law.¹⁸ The class action enabled them, under special circumstances, to dispense with rigid rules of parties and joinder. As applied in equity, the class action was a bill of peace which allowed an equity court to entertain an action by or against a representative of a group where the size of the group was so large as to make joinder of all its members impossible or impractical and where all members of a group shared a common right, a community of interest in the subject matter of the controversy or a common

---

¹¹ *Id.*, at p.557, quoting Judge Evans in *Weeks v. Bareco Oil Company*.

¹² Abraham L. Pomerantz, "New Developments in Class Actions- Has Their Death Knell Been Sounded"; *Business Lawyer*, vol.25 (1970), p.1259.

¹³ Teply and Whitten, *op. cit.* pp.681-2.

¹⁴ American Law Institute, *op. cit.* p.419-431.

¹⁵ Wheaton, *op. cit.* p. 401; he states that the first class action case was litigated in England in 1676 and the second one in 1701.

¹⁶ American Law Institute *op. cit.* p. 417; William Wirt Blume, "The 'Common Question' Principle in the Code Provision for Representative Suits"; *Michigan Law Review*, vol.30 (1932), p.879.

¹⁷ American Law Institute, *op. cit.* p.417.

¹⁸ Teply and Whitten, *op. cit.* p. 682.

title from which all their separate claims and all questions at issue arise.¹⁹ An earlier authority has stated the same rule in essentially the same manner thus: "The rule is well established that where the parties interested are numerous, and the suit is for an object common to them all, some of the body may maintain a bill on behalf of themselves and of others."²⁰

As can readily be seen, the equity formulation of the exception provide for only one form of class action. The exception is applicable only where the number of class members is so large that it is impossible or impractical to join all of them and that they all have a common interest. A showing of both numerosity and commonality is necessary.²¹ These equity rules also applied to equity cases only for "there was nothing like the modern class action at common law"²² The modern rules applicable to class actions are taken over from these equity formulations with certain modification some of which are substantial.²³

The first such code, the Field Code, formulated the rule as follows:

"When the question is one of a common or general interest of many persons or when the parties are very numerous and it may be impractical to bring them all before the court, one or more may sue or defend for the benefit of the whole"²⁴

These formulations thus provided for two forms of class action: the first form applying when the question is of a common or general interest and the second form applying when the parties are so numerous that it is impractical to bring them all before the court. This is the formulation that was widely duplicated and that still exists in many U.S. States.²⁵

Before 1938, class actions procedure was governed at the U.S. Federal level by the Federal Equity Rules and Conformity Acts. Rule 48 of the Federal Equity Rules, 1848, provided:

"Where the parties are very numerous, and cannot, without manifest inconvenience and oppressive delays, be all brought before it, the court in its discretion may dispense with making all of them parties, and may proceed in the

---

¹⁹ Ibid.

²⁰ Charles Fisk Beach, Jr., A Treatise on the Modern Practice in Equity, W.H. Anderson and Company, Cincinnati, Ohio, Voi. 1(1894), p. 79.

²¹ See Wheaton, op. cit. p.415; this was the case in English practice as well - see ibid, p.414; for more discussion of this point, see pp ..... infra.

²² Teply and Whiten, op. cit., p. 682.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid; see also Brown et.al. op. cit., p.554; Cappalli and Consolo, op. cit., p. 228,note 48; as to the two separate forms of class action, see pp. 8-9 infra.

suit, having sufficient parties before it to represent all the adverse interests of the plaintiffs and the defendants in the suit properly before it. But in such cases, the decree shall be without prejudice to the rights and claims of all the absent parties.²⁶ (emphasis mine).

As can be noticed the italicized part of the formulation deprives the class action of its essence,²⁷ for it is to dispose of a common issue affecting all persons similarly situated and to make such disposition binding on both the parties on record and the absent parties that the class action was primarily designed. It is to save, through the application of the principle of *res judicata*, the time and expenses of the court and of the parties that the class action was introduced as an exception. From this point of view Rule 48 did not resolve a fundamental question of class action. In fact, this question remained unresolved until 1966 though the Equity Rules were amended in 1912 and 1938.

From 1912 until 1938, class actions were governed by rule 38 of the Equity Rules of 1912. Though this rule dropped the “common or general interest” requirement, it did not address the defects of Rule 48 mentioned above, for questions continued as to the binding effect of judgments under Rule 38, too.²⁸

When the Federal Rule of Civil Procedure was adopted in 1938, class actions were dealt with under Rule 23 which is said to have been “ a substantial restatement of former Equity Rule 38.”²⁹ Rule 23 divided class actions into what practitioners referred to as: “true” class actions, those which would require the joinder of all interested persons if class actions were not permitted; “hybrid” class actions, those which, though several, affect or may affect a specific property involved in the action; and “spurious” class actions, those which, though several, raise a common question of law or fact affecting the several rights and a common relief sought.³⁰ What is significant about Rule 23 (1938) is the fact that it extended the availability of an independent Federal class action procedure to law suits as well.³¹ The previous doubt about the binding effect of judgments on absent class members was not resolved. “In the absence of a definitive statement in the rule as to the scope of judgements in class actions, the courts concluded that decisions in ‘true’ class suits bound all

---

²⁶ *Ibid.*, p. 682-3.

²⁷ *Ibid.*, p.683.

²⁸ *Ibid.* This question, in fact, continued until the revision in 1966 of the Federal Rule of Civil Procedure; see Wheaton, *op. cit.*, pp. 427-30.

²⁹ Teply and Whitten, *op cit.*, p.683.

³⁰ Text of Equity Rule 23 is reproduced in *ibid.*, pp. 683-4, note 276; it is also reproduced in Brown et. al., *op. cit.*, pp. 554-5.

³¹ *Ibid.*, p. 683.

of the members and that actions labeled as 'hybrid' or 'spurious' affected only the parties named in the suits"³² Moreover, the distinction of class actions into 'true' 'hybrid' and 'spurious' made it confusing both to the courts and practitioners.³³ Three decades of application showed that Rule 23 was inadequate. It was revised in 1966 by order of the U. S. Supreme Court. Rule 23 as so revised is the current basis for federal class actions in the U. S. To-date, Federal Rule 23 governs class action practice in federal courts and in states that have adopted the Federal Rules of Civil Procedure; its provisions, therefore, provide " a good general picture of modern class action practice in both federal and state courts."³⁴

3. The Present Status of Class Action

Reference has already been made earlier on the class action procedure as applied in and by U.S courts is the most highly developed procedure.³⁵ Rule 23 as amended in 1966 is the legal basis for this developed class action procedure. Rule 23 has abolished the previous distinctions of class actions into 'true', 'hybrid' and 'spurious'. Instead, it lays down four basic prerequisites for class action certification. These prerequisites are:³⁶

1. that the class is so numerous that the joinder of all members is impractical;
2. that there are questions of law or fact common to the class;
3. that the claims or defenses of the representative parties are typical of the claims or defenses of the class; and
4. that the representative parties will fairly and adequately protect the interest of the class.

In addition, a person who sues or defends as a representative of all members should show³⁷ that the case falls under one of the following three categories:

the prosecution of separate actions by or against individual members of the class would create the risk of:

---

³² William A. Friedlander, "Civil Procedure- Federal Rule 23- Aggregation of Claims in Class Actions", Tulane Law Review, vol. 43 (1969),p.363.

³³ Ibid., p.364.

³⁴ Teply and Whitten, op. cit., p. 686.

³⁵ See note 2 supra.

³⁶ Teply and Whitten, op. cit., p. 686.

³⁷ Ibid.; for the text of Revised Rule 23, see Friedlander, op. cit., pp. 364-5.

- (a) inconsistent or varying adjudication's with respect to individual members of the class which would establish incompatible standards of conduct for the party opposing the class; or
  - (b) adjudication with respect to the individual members of the class would as a practical matter be dispositive of the interests of the other members not parties to the adjudication or substantially impair or impede their ability to protect their interests; or
2. the party opposing the class has acted or refused to act on grounds generally applicable to the class, thereby making appropriate final injunctive relief or corresponding declaratory reliefs with respect to the class as a whole; or
  3. that the question of law or fact common to the members of the class predominates over any question affecting only individual members, and that a class action is superior to the other available methods for the fair and efficient adjudication of the controversy.

It can easily be seen that under the revised Rule 23, a suit can only proceed as a class action if each of the four prerequisites mentioned above is satisfied and the suit falls under one of the three categories of class suits.

The essence of the four prerequisites for class action certification can be briefly reviewed as follows.³⁸

- A. **Numerosity**:- This is a term practitioners use to signify the requirement that the class representative must show that there are enough persons in the class to make joining them as individuals impractical,³⁹ i.e., that "the class must be so numerous that the joining of all members is impractical."⁴⁰

Just when it is impractical to join all persons similarly situated is a question that cannot be answered in the abstract. It has to be determined in the light of particular circumstances. In *Hansberry v. Lee* (1940), the U.S. Supreme Court held that to require all the parties to be brought upon the record as is required in a suit at law would amount to a denial of justice since the right might be defeated by objections to parties, from the difficulty of ascertaining them, or if ascertained, from the

---

³⁸Yeazell, *op. cit.*, pp. 967-9; for categories of class suits, see pp. 14-16 *infra*.

³⁹*Ibid.*, p. 967.

⁴⁰*Ibid.*

changes constantly occurring by death or otherwise.⁴¹ Moreover, not all persons who are similarly situated are like-minded so that their voluntarily and unanimously joining in a suit is improbable and impractical,⁴² particularly when their claims are very small, too small to justify prosecution. This view of the Court is on the understanding that where the parties are so great in number, their rights and liabilities are so subject to change and fluctuation by death or otherwise, that it would not be possible without very great inconvenience to make all of them parties, and would oftentimes prevent the prosecution of suits to a hearing. It would therefore be unfair to demand the joinder by name of a large number of persons as parties since it would be difficult to ascertain all the names and residences, to add to the record the names of representatives of the original parties who might die during the proceeding, or to replace those who were, in the first instance, named as parties with the vendees of their interests which were sold after the commencement of the actions.⁴³ Impracticality arises from these circumstances; but it must be noted that the enormity of the number *per se* does not establish impracticality. Impracticality can not be assumed.⁴⁴ Since impracticability can not be assumed, the class representative must show to the satisfaction of the court that there is a class of persons having a common interest in certain questions of law and fact, and that the individuals are so numerous that it is impractical to join them all in the suits.⁴⁵ Numerosity is, therefore, tied with the common question principle.

Revised Rule 23 has a problematic formulation of this question. It provides that for a suit to be verified as a class action, either the class has to be so numerous that joining all members is impractical or that there must be shown questions of fact or law which are common to the class. It appears, therefore, that a class suit can proceed where joinder of all class members is impractical even though there are no questions of fact or of law, which are common to the class. It has been observed in this connection that although Rule 23, on its face, allows such a construction and courts have made decisions based on such a construction, it is wrong to apply the rule as so constructed. "No matter how many members there are in a class, a representative suit should not be allowed under the law being considered unless there is a proper question in which they all have a common interest. To conclude otherwise would result in permitting innumerable, unconnected questions of law and facts to be dealt with in a single suit".⁴⁶

---

⁴¹ Quoted in *Brown et. al. op. cit.*, p. 553; American Law Institute, *op. cit.*, section 86, p. 417.

⁴² U.S Supreme Court quoted in *Brown et. al, op. cit.*, p. 557.

⁴³ *Wheaton, op. cit.*, p.414.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ *Ibid.*, p. 435.

⁴⁶ *Wheaton, op. cit.*, p. 434.

In connection with this issue, Pomeroy himself is quoted as having stated:

“ the language does not in terms require any question of common, or general interest to this great number, but it is difficult to conceive of an action in which a very large number of persons should be capable of joining as plaintiffs- so large that it would be impractical to bring them all actually before the court-unless the question to be determined was one of common or general interest to them all”⁴⁷

B. Commonality:- A controversial and much litigated issue which is often raised in the “common general interest” prerequisite is the question of how much the class members should have in common. Courts have given differing answers to this question. Some have held that the parties must have *joint* interest so that their joinder is required by law.⁴⁸ Some have held that the parties must have a *commonality* of interest or *identical* interests.⁴⁹ Some have held that the parties must be *united* in interest.⁵⁰ Still others have held that the parties must have the *same* interest or *similar* interest or that the parties must be *similarly situated*.⁵¹

None has defined the term used to signify the common or general interest prerequisite. It can be noticed that these various terms can have the effect of restricting or broadening the scope of class action suits. The current view favours broadening the scope of the class action. Thus class members need not be shown to have joint or identical interest. A showing of some common interest in “ the basic facts and law of the case” suffices.⁵² Admittedly, since persons similarly situated almost always have some characteristics in common and some not shared, there are rooms for argument. In a suit brought by land owners owning lands severally against defendants who erected a dam across the watercourse thereby raising its level and damaging the farms and lowlands and in which the plaintiffs prayed for:

- a) establishing their right to have the watercourse continue free from dams or obstructions,
- b) ordering the defendants to remove the obstruction from the streams,
- c) restricting the defendants from erecting or maintaining any such obstruction; and
- d) an accounting of damages with each of the complainants.

---

⁴⁷Pomeroy quoted in Wheaton, *op. cit.* p. 415.

⁴⁸*Ibid.*, 410.

⁴⁹Blume, *op. cit.*, pp. 894-5; Wheaton, *op. cit.*, pp. 407-8; *op. cit.*, p. 83.

⁵⁰Blume, *op. cit.*, p. 895.

⁵¹Wheaton, *op. cit.*, p. 407-8.

⁵²Blume, *op. cit.*, pp. 880-895; Wheaton, *op. cit.*, p. 434.

It was held that “the complainants could join upon the ground of preventing multiplicity of suits and that once equity has taken jurisdiction of a case like this, it will retain for all purposes and dispose of the whole matter, even to the assessment of damages.”⁵³ Thus according to this view, it would suffice to show that complainants have enough in common to justify class certification. The fact that there are also individual issues is not a bar to class certification.⁵⁴

On the other hand, it had earlier been held that though the act complained of was common to the plaintiffs, some of them could not bring a suit on behalf of themselves and all others on the ground that the injurious act operated on each of the complainants as an individual alone, and they did not, therefore, have common interests.⁵⁵ In similar cases, it was held that, “for the recovery of damages, each member of the class must intervene to assert and prove such damages to himself.”⁵⁶

This narrow interpretation of the rule, it has been observed, was due to the influence of Pomeroy who had formulated, in his work on code remedies (1904) the following test for class action joinders:

“The test would be to suppose an action in which all the numerous persons were actually made plaintiffs or defendants, and if it could be maintained in that form, then one might sue or be sued on behalf of the others; but if such an actual joinder would be improper, then the suit by or against one as a representative would be improper, notwithstanding the permission contained in this section of the statute.”⁵⁷

Thus, according to this test, only persons whose claims “arise from the same transaction or transactions connected with the same subject of action” or “persons having an interest in the subject of the action and obtaining the relief demanded”⁵⁸ can bring a suit on their behalf and all others. This interpretation, therefore, limits class suit to strict joinder procedures. Due to the vision and principled arguments of authorities, for a broaden view and liberating the class action from the

---

⁵³Blume, *op cit*, pp. 883-4. See also Marshnall B. Grossman, “Prerequisites and Other Requirements”, Class Actions 1975, Litigation Course Handbook Series No. 71, Practising Law Institute, New York City (1975), p. 17.

⁵⁴Judge Turrentine, in *Alco International Group, Inc. Securities Litigation*, quoted in *Yeazell, op. cit*, p.973.

⁵⁵Beach, *op. cit*, p. 84, note 3.

⁵⁶Brown, et al. *op. cit*, p. 559.

⁵⁷Quoted in Blume, *op. cit*, p.898.

⁵⁸Wheaton, “ A Study of the Statutes Which Contain the Term ‘Subject of the Action’ and Which Relate to Joinder of Actions and Plaintiffs and to Counterclaims”, Cornell Law Review, vol. 10(1932-33) p. 241.

restrictive, joinder procedure, and due to defects observed in practice, it is now made subject to a procedure of its own. Thus, revised Rule 23 provides for maintenance of an action as a class action when there arise questions of law or fact common to the class which predominate over individual questions and a class action is superior to other available methods for fair and efficient adjudication of the controversy.⁵⁹

Just when the question of law or fact common to the class is said to predominate over individual questions and the class action is superior to other available methods are questions which are left for the court to decide. In deciding these questions the court must have regard to the purpose of the rule, i.e., "to achieve economies of time, effort and expense and the promotion of uniformity of decision as to persons similarly situated without the sacrifice of procedural fairness or the production of other unreliable results."⁶⁰ Rule 23 makes it clear that proof of a common question alone is not sufficient to maintain a class action. The common question must be shown as predominating individual questions. Although the determination of this question is left to the court, it has been suggested that "when the common questions represent an important aspect of the case and these questions can be resolved for the entire class in a single proceeding, they should be held to predominate even if a significant amount of time also will be spent on individual questions"⁶¹ It has further been suggested that the class action should be held superior when (a) the damage claims of individual class members are so small that separate prosecutions are impractical; (b) when the pendency of other actions concerning the same subject matter is not such as to destroy the ability of the class action to achieve economies of time and uniformity of result and when it does not indicate strong desires of the parties for separate law suits; (c) when the forum is convenient in relation to the location of the witnesses, evidence and similar other factors and (d) when it is established that the class can be managed, i.e., individual issues are not so numerous that they can be handled without much difficulty and that the notice requirement to absent class members can be fulfilled.⁶²

2. **Typicality**- Once again typicality is a term coined by practitioners to indicate that the interests of the class representative must be, in significant aspects, the same as other class members whose interests he represents, not by choice, but by the mere fact that he is in the same situation as the other class members.

---

⁵⁹For the text of Federal Rule of Civil Procedure, Rule 23(b)(3), see the sources indicated in note 37 supra.

⁶⁰Teply and Whitten, *op. cit.*, p. 691.

⁶¹*Ibid.*, p. 692.

⁶² *Ibid.*, p.693.

“The premise underlying the typicality requirements is that the class representative will be controlling the litigation, making the decisions that a client would be making in a one-client suit. In order to protect the interests of the absent class members, one would want the representative of client to have the same incentives and motivations as a representative of the average class members.”⁶³

This is ensured where the claims or defences of the representative parties are typical of the claims or defences of those represented.⁶⁴ It is this typicality of claims or defences which is the basis for some of the parties to be allowed to proceed with a suit brought on their behalf and all others, for objective representation, so to speak. However, the very nature of the question itself suggests that there can not be any one single formula to determine just how and when the typicality test is satisfied. And, indeed, courts have arrived at different conclusions from essentially the same state of facts. Three out of three hundred subscribers to a fund to whom a circular concerning the fund had been sent before they subscribed were said not to properly represent all of them for the facts as to the subscription of those represented might not be similar to those made to the persons suing.⁶⁵ In another case, it was held that factual differences between the claims of each class member and the claims of representatives can only be a bar for class certification where the interests of the class are placed in jeopardy as a result of such differences.⁶⁶ Typicality exists where, in relation to the predominant questions, there is no adversity or antagonism between the interests of the representative and the absent class members. It has also been suggested that “the best approach is to consider the requirement satisfied if the claims or defences of the representative parties and the absent class members arise from a single occurrence or are based on the same legal or remedial theory.”⁶⁷ Where the class as a whole is affected by the same injurious act or acts or where the interests affected are protected by the same legal or equity rule, the interests of some of the class are presumed to be typical of the interests of all.

Difficult as the question is, courts in practice either do not pay any attention to this test or view it as a factor that is related with and buttresses the adequacy of representation requirement.⁶⁸ Indeed, some courts have even gone to the extent of being willing to bend the requirement of typicality when they are assured that the adequacy of representation prerequisite is satisfied.⁶⁹

---

⁶³Yeazell, *op. cit.*, p. 967.

⁶⁴Teply and Whitten, *op. cit.*, p. 687.

⁶⁵Wheaton, *op. cit.*, p. 417.

⁶⁶Judge Turrentine, in *Alco International Group Inc. Securities Litigation*, quoted in Yeazell, *op. cit.*, pp.972-3.

⁶⁷Teply and Whitten, *op. cit.*, p.687, note 292.

⁶⁸*Ibid.*

⁶⁹Yeazell, *op. cit.*, p. 967.

D. Adequacy Of Representation:- It has been noted earlier that the effect of a decree made in a class suit other than “true class actions” has been dubious until it was cleared by the revised Rule 23, of 1966. Since then a decree made in respect of a class suit, irrespective of the nature of the class action is binding both on the record parties and the absent class members. The consequence is that the principle of *res judicata* applies in respect of issues decided upon by the court and every member of the class is barred from bringing a fresh suit involving issues litigated in the class action.⁷⁰ It can readily be seen, therefore, that the question of adequacy of representation is much more critical under revised Rule 23 than it was under equity, and previous class action procedures.

Revised Rule 23 provides that “one or more members of a class may sue or be sued as representative parties on behalf of all” where it is ascertained that “the representative parties will fairly and adequately protect the interests of the class.”⁷¹ Whether, in any given case, the party or parties appearing before the court can actually protect the interests of the class fairly and adequately is a question that is left for the court to decide in each case.⁷² In declaring the issue of adequacy of representation, the court needs to have regard to two statutory requirements. The first requirement is that there must be a sufficient number of persons on the record to ensure a fair representation of the class.⁷³ Just how the number of parties on record must relate to the number of those represented has been answered differently by different courts.⁷⁴ While one creditor was allowed to sue for numerous creditors to foreclose mortgages and secure all the claims of defendant’s creditors, three subscribers to a fund were found not to properly represent all subscribers to the said fund.⁷⁵ It is important to notice that the number of the record parties alone, though there have to be a sufficient number of them, is not sufficient to establish adequacy of representation. It is fair to say that the first requirement is dependent upon the second one. The fact that a large number of class members appears before the court does not necessarily show fair and adequate representation.⁷⁶ In considering adequacy of representation, i.e, fair and adequate protection of the interests of the class, the court must be guided by the principle that “one can not be a representative of a class instituting litigation on behalf of the other members of the class unless his interests are theirs. A conflict in interest destroys the representative character of his action.”⁷⁷ In this connection, the observation made by Mr. Justice Stone in

⁷⁰ Teply and Whitten, *op. cit.*, p. 687; American Law Institute, *op. cit.*, section 86, p.415.,

⁷¹ Brown, et. al, *op. cit.*, p.557.

⁷² *Ibid.*, p. 558; Teply and Whitten, *op. cit.*, p. 687, note 293.

⁷³ Brown, et. al, *op. cit.*, p. 558; Wheaton, *Plural Litigation*, p. 435.

⁷⁴ See, for example, *ibid.*, pp.416-7.

⁷⁵ *Ibid.*, p. 417.

⁷⁶ Moore, quoted in Brown et. al, *op. cit.*, p.558.

⁷⁷ Clark v. Chase National Bank, quoted in Brown et. al, *op. cit.*, p.561.

Hansberry v. Lee is pertinent:

“It is one thing to say that some members of a class may represent other members in a litigation where the sole and common interest of the class in litigation, is either to assert a common right or to challenge an asserted obligation. It is quite another to hold that all those who are free alternatively either to assert rights or to challenge them are of a single class, so that any group, merely because it is of the class so constituted, may be deemed adequately to represent any other of the class in litigating their interests in either alternatives....”⁷⁸

The determination of adequacy of representation must be made on a case-by-case basis. It has been suggested that the factors to be considered in such determination included “the quality of the legal counsel employed by the representatives, the personal characteristics of the representatives, such as honesty, the extent of the representatives interests in the action and the extent to which the representatives’ interests are adverse, antagonistic, or conflicting with the interests of the members of the class.”⁷⁹ It must be observed here that *res judicata* does not apply to absent class members where it is established that their interests have not been fairly and adequately represented.⁸⁰ In such cases, the requirement of due process of law will not be satisfied which affords a basis for challenging the binding effect of the decree made in respect of absent class members.⁸¹

E. Categories of Class Action and Notice: Under current federal practice, the class action procedure is only available to three categories of class suits.⁸² In other words, even if the four prerequisites of class action, i.e., numerosity, commonality, typicality and adequacy of representation are satisfied, a suit cannot be certified as a class action unless the particular suit falls under one of the three categories of suits. It now remains to consider each of these three categories as additional requirements for class action certification. The first category applies where any one of two circumstances are ascertained to exist. The first circumstance is that which would occur where prosecution of separate actions by or against individual class members can result in varying adjudication that would require the other party to adopt incompatible standards of conduct. Protection of the party opposed to the class is, therefore, the primary aim of this provision. If, for example, individual members of a class bring a suit against a municipality concerning bond issues, some of them wishing to invalidate the issues, others wishing to enforce interest

---

⁷⁸ Quoted in Yeazell, *op. cit.*, p. 987.

⁷⁹ Teply and Whitten, *op. cit.*, p. 687, note 293.

⁸⁰ Hansberry v. Lee, quoted in Yeazell, *op. cit.*, p.486.

⁸¹ *Ibid.*

⁸² Federal Rule of Civil Procedure, Rule 23(b).

payments under the bonds and still others wishing to limit those bonds, the defendant municipality will be subject to incompatible standards of conduct if some of the class succeeded in invalidating the bond issues and some of them obtained judgement for enforcing the payment of interests on the bonds.⁸³ The second circumstance is that which would occur where adjudication with respect to individual members of the class, as a practical matter, would be dispositive of the interests of the other members of the class or would substantially impair or impede the ability of the other members to protect their interests. If, for example, some share holders of a company bring an action against the company requiring it to declare dividends, success or failure of these share holders would be dispositive of the interests of other shareholders of that company with respect to dividends,⁸⁴ for the issue of payment of dividends will be *res judicata* in respect of all shareholders.

The second category of class actions applies where the party opposed to the class has acted or refused to act on grounds applicable to the class, thereby making final injunctive or declaratory relief appropriate with respect to the class as a whole. A typical example of this category is where the defendant is charged with unlawful discrimination against a class. Indeed, Rule 23(b)(2) was formulated primarily with civil rights claims in mind, where the plaintiff class would be alleging that the defendant(s) was acting on racially motivated basis.⁸⁵ In such cases, the plaintiffs seek injunctive or declaratory relief requiring some action by the defendant body or private person, such as voter registration, school integration, changes in employment practices, etc. Social action litigation on behalf of children, women, the disabled and the aged can be brought as class actions under this provision. It is this category of class actions which "hold considerable promise for redressing injuries to large numbers of citizens who individually would not have the economic and logistical capacity to litigate."⁸⁶

The third category of class actions applies where there exist questions of law or fact common to the class which predominate over individual questions and the class action is superior to other available methods for the fair and efficient adjudication of the controversy.⁸⁷ This category of class action brings together persons who have interests severally but are united by some common questions of law or fact. The class is, therefore, "more loosely knit" than in other categories. This is a category which under the previous Rule 23 was referred to as "spurious"

---

⁸³ See Teply and Whitten, *op. cit.*, p. 689.

⁸⁴ *Ibid.*, p.690

⁸⁵ Yeazell, *op. cit.*, pp. 968-9; Teply and Whitten, *op. cit.*, pp. 690-1.

⁸⁶ Arthur R. Miller, "Of Frankenstein Monsters and Shinning Knights: Myth, Reality and the 'Class Action Problem', *Harvard Law Review*, vol. 92(1979), p. 665.note 3.

⁸⁷ See pp. 9-11 *supra*

class action, precisely because “the character of the right to be enforced for or against the class is several, and there is a common question of law or fact affecting the several rights and a common relief is sought.”⁸⁸ Due to the nature of this class action, the degree of representation of the absent class members by the party or parties on the record is conditional and relative. It is this category of class actions, which is more controversial as it raises the most controversial due process issues. It comprises, essentially, all claims in which the plaintiffs seek primarily money damages.⁸⁹ In practice, actions under this category can be subdivided into two groups. The first group consists of what are usually referred to as “small claims” law suits in which numerous persons allege small amounts of damage. These are also referred to as “ impractical- but- for-Rule 23” law suits, so termed to signify situations where the party opposed to the class has pursued a common course of conduct against the class which has resulted in individual damages so small that separate suits by class members are impractical.⁹⁰ By pooling its claims together, the class can through the class action become an economic unit powerful enough to oppose effectively a large corporation or governmental unit.⁹¹ The second group consists of what is referred to as the “mass tort” class actions where a mass of people are injured by an act such as airplane crash, a hotel fire, exposure to asbestos fibers, etc. In this case, each individual plaintiff can bring a viable suit against the defendant. However, such individual suits can be time consuming and expensive. The class suit is, therefore, preferable. More importantly, however, the consolidation of such suits is more advantageous to the defendant than to the individual plaintiffs.⁹²

4. The Notice Requirement

Since the third category of class actions consists of class members who have claims severally, though they have common questions of law or fact, Rule 23 requires that absent parties be served “with the best notice practicable under the circumstances, including individual notice to all members who can be identified through reasonable efforts.” Only thus can the due process requirement be fulfilled to the degree of the constitutional standard. What form of notice is the best notice under the circumstances is a question that needs to be answered having regard to the particular circumstances of each case. Where the class is large, the cost of notice

---

⁸⁸Federal Rule of Civil Procedure (1938), Rule 23.

⁸⁹Yeazell, op. cit, p. 969.

⁹⁰“Managing the Large Class Action” *Harvard Law Review*, vol. 87 (1973), p.427.

⁹¹Ibid.

⁹² See Yeazell, op. cit, p. 969.

can be prohibitively high and may defeat the purpose of the class action.⁹³ This is particularly so where the claims of individual class members and, therefore, the representative parties, are too small. The rule laid down in *Eisen v. Carlisle and Jacqueline* that the representative plaintiff bear the cost of notice and that notice should as nearly as possible correspond with the constitutional requirements of due process with individual notice to class members who can be ascertained with reasonable effort has been attacked on this ground.⁹⁴ To minimize the effect of cost of notice, it has been suggested that "since, under the new rule, defendants, too, stand to benefit from *res judicata*, they should pay for the notice from which they benefited so long as plaintiffs can show a *prima facie* case."⁹⁵

The requirement of notice is applicable only to the third category of class actions. As earlier noted, the requirement arises from the nature of this particular type of class action- that the class members have rights severally but share some common questions of law or fact and that, therefore, the question of representation can give rise to issues of due process. The purpose of the notice is to advise class members that a suit affecting their interests is being instituted and that, if they wish, they can be excluded from, or made parties to, the suit. If, after such notice, they do not "opt out" or "opt in", then, their assent to the prosecution of the representative suit is presumed⁹⁶ and the judgement, whether favorable or not, will include all members who do not request exclusion.⁹⁷ Notice can keep the avenue of private prosecution open to class members. In practice, however, particularly where the claims are small, private prosecution is not pursued. Pomerantz reports that less than one

---

⁹³ See, for example, Tepy and Whitten, *op. cit.*, p.694; Ashton Phelps, Jr " Civil Procedure- Federal Rule 23 (C) (2)- Notice in Class Actions- Mullane Reconsidered", *Tulane Law Review* , Vol.43(1969), p.373; " Managing the Large Class Action", note 86, *supra*, where it is argued that if adequate representation is established, actual notice to absent class members is not constitutionally required precisely because, as Rule 23 requires that the interests of the members of the class be adequately represented, due process does not always require actual notice of the proceedings, since the interests of those who are not individually notified will presumably be represented in the suit-*ibid.*, p. 375. It is further observed that "to require individual notice by plaintiffs would transform a device intended to help the 'little' man into one which could be used only by the wealthy"- the Mullane court quoted in *ibid.*

⁹⁴See, Phelps. *op. cit.*, pp. 375-6; Managing the Large Class Action, note 90 *supra*, pp. 433-4. Pomerantz, pp.433-41. Pomerantz argues that the notice requirement established in the Eisen case can be extended by defense counsel to the point of absurdity; citing this case where suit was brought on behalf of four million odd lot buyers and sellers alleging violations by defendants of the anti-trust laws, defendants saw the opportunity in the notice and seized it. "They informed plaintiff's counsel that they were able to identify and name one million members of the class, and that they would be happy (ecstatic might be a more descriptive word) to make all those named available free of charge to the plaintiff. All that the plaintiff and his counsel need would be to pay for mailing 1,000,000 letters that costs \$2,000,000. But, this was not all. There were still, defendants pointed out, three million members of the class whose names could not be 'identified through reasonable effort'. The only way to reach them, defendants claimed, was by publication in newspapers throughout the country. The cost: staggering." *Ibid.*, pp. 1263-4.

⁹⁵*Ibid.*, p.1265, note 6.

⁹⁶Rule 23(c)(2) , note 37, *supra*.

⁹⁷ Wheaton, "Representative Suits", *op. cit.*, p.422.

percent of class members request exclusion and none of those excluded go on to pursue his own remedy.⁹⁸ Under these circumstances, to insist on strict requirements of notice would be to make a fetish out of the formality and to thereby destroy one of “ the most important and socially useful weapons in the entire arsenal of remedies.”⁹⁹

II. Class Action under Ethiopian Law

1. Background

As indicated at the beginning of this paper, class actions under the designation of “Representative Suits” have been part of Ethiopian procedural law since 1965. It appears that the provisions of the Civil Procedure Code of Ethiopia dealing with class actions, like most other provisions of the Code, drew their inspiration from the Indian Code of Civil Procedure.¹⁰⁰ The experience of Indian courts in interpreting and determining the scope of the legal elements of class action will, therefore, be a useful source for Ethiopian courts charged with the task of interpreting and applying the provisions of Article 38 of our Civil Procedure Code and also for Ethiopian legal scholars who wish to elaborate and explain these provisions. At the same time, and perhaps more significantly, the Indian origin of the Civil Procedure Code in general and Art. 38 in particular provides a link between the procedure of class action under our law and the concept of class action as developed and applied in the United States.¹⁰¹ The link between the provisions of Art. 38 of the Civil Procedure Code, Order 1, Rule 8 of the Indian Code of Civil Procedure and Federal Rule 23 of the Supreme Court of the United States provides strong basis and justification for using Indian and, ultimately, U.S. standards to evaluate the provisions of Art. 38 of the Code.

Just as India is the only country in the world which has class action procedure very much similar to Federal Rule 23 of the U.S., the incorporation in our Civil

---

⁹⁸ Pemrantz, *op. cit.*, p. 1266.

⁹⁹ *Ibid.* p. 1265; it must be mentioned here that the class action procedure had its own detractors especially in the early years of the modification of Rule 23. Some referred to it as “a form of legalized blackmail”; some believed that it was the attorneys, and not class members, who were the real beneficiaries and the real parties in interest; some believed that large cases including the class action were “monstrosities”; others believed that the cost of converting the Federal judiciary into small claims court has not been offset by any substantial social benefit; still others characterized class actions as the generation of claims for people who have no interest in pursuing them – see, for example, Cappalli and Consolo, *op. cit.*, note 14, p. 233.

¹⁰⁰ See Robert A. Sedler, Ethiopian Civil Procedure, Haile Selassie I University in association with Oxford University Press, Addis Ababa, 1968, p. 5.

¹⁰¹ Cappalli and Consolo, *op. cit.*, p 218, note 2.

Procedure Code of class action procedure makes Ethiopia the only country within the continental legal system to have this procedure officially as part of her legal system.¹⁰² This is emphatically so especially now when the constitution of the Federal Democratic Republic of Ethiopia under Art. 37(2)(b) has exalted the status of class action and has made it available as a means of securing access to justice and as one of the procedures for seeking constitutional remedy.¹⁰³ While one may question the wisdom of raising class action to a constitutional status,¹⁰⁴ it certainly lightens the burden of our courts in justifying the overriding status of class action procedures, in the sense that the constitution itself has introduced them as procedures which can be applied in derogation of the usual due process requirements when the circumstances of the particular case demand.

2. Scope of Class Actions Under Ethiopian Law

The constitution of the Federal Democratic Republic of Ethiopia (hereinafter the "constitution") provides that "Any group or person who is a member of, or represents a group with similar interests" has the right to bring a justiceable matter to, and obtain a decision or judgement by, a court of law or any other competent body with judicial power.¹⁰⁵ However, the class action procedure in Ethiopia predates the constitution. Indeed, Art. 38(1) of the Ethiopian Civil Procedure Code, which has been in force since 1965, provides:

"Where several persons have the same interest in a suit, one or more of such persons may sue or be sued or may be authorized by the court to defend on behalf or for the benefit of all persons so interested on satisfying the court that all persons so interested agreed to be so represented".

What then is the scope of class actions under this code and how does it relate to Art. 37(2) (b) of the constitution? Is the constitution to be interpreted in the light of Art. 38 of the Civil Procedure Code? Or is Art. 37(2) (b) of the constitution broader than Art. 38 of the Civil Procedure Code?

---

¹⁰² Ibid; see, however, Jerome S. Sloan, "Games French People Play with Class Actions or French Games with Class", *Temple Law Quarterly*, Vol. 45 No. 1(1971), pp. 210-238; Cappalli and Consodo argue that "the blockage (of class actions in Europe) thus far has not been a lack of social need for this legal institution but, rather the stiff barriers of tradition and narrow-minded scholasticism." op. cit. p. 211.

¹⁰³ Art. 37 of the Constitution is the equivalent of Art. 32 of the Indian Constitution which is regarded in Indian jurisprudence as a guarantee of constitutional remedies.

¹⁰⁴ Sedler argues that procedural matters are better left to the judiciary so that they could make the necessary adjustments to keep pace with changed needs and circumstances -- op. cit., p. 4. Such adjustments will be difficult when they relate to rules which are exalted to constitutional status since constitutional amendment is cumbersome and time-consuming.

¹⁰⁵ The Constitution of the Democratic Republic of Ethiopia, *Negarit Gazeta* 1st year No. 1(1995), Article 37.

To begin with, the terms used in Art. 38 of the Code appear to render it devoid of much substance and value. Indeed, it is so limited that one doubts whether the framers of the Code had in mind a class action procedure properly so called. This is perhaps one good reason why there is no case of any significance that has been decided by the courts using Art. 38 of the Code.¹⁰⁶ In the following sections, an attempt is made to point out the major limitations of the class action procedure under Art. 38 of the Civil Procedure Code of Ethiopia.

3. Limitations of Article 38 of the Civil Procedure Code

3.1. Numerosity

Under Art. 38 of the Code, class action suits appear to be maintainable where several persons have the same interest. The key term here is represented by the word, “several”. And the usual issue that arises from the use of such indefinite terms is how large should the group of several persons having the same interest be in order for one or more of them to sue or be sued or defend on behalf of themselves and all others similarly situated?

Sedler writes that “the drafters of the Ethiopian Code carefully substituted several for numerous, making it clear that the class does not have to be large, though it would have to include more than two persons.”¹⁰⁷ This construction, it would seem, negates the very purpose for the solution of which the class action was originally invented and which today continues to underpin its existence and vitality.

As already noted in part I of this paper, the class suit was an invention of equity to enable the court to proceed with a decree in suits where the number of those interested in the subject of the litigation is so great that their joinder as parties in conformity to the usual rules of procedure is impractical. The usual rules of procedure are clear and almost universal; a person’s right to sue another is considered a valuable property or liberty interest protected by constitutions and due process clauses; these due process clauses include the right to notice and an opportunity to be heard before a court judgment deprives one of a legal claim or defense and the right to be at risk only after being brought into court as a party by appropriate process.

---

¹⁰⁶ All attempts of this writer to find class action suits decided by Ethiopian courts failed partly because of lack of properly kept and organized judicial records, and partly, and more significantly because, as I am told by persons of long judicial experience, no cases have been prosecuted or defended using Art. 38 of the Code.

¹⁰⁷ Sedler, *op. cit.*, p. 63.

The class action negates all these constitutional protections and due process guarantees because it is a procedure whereby one or more persons are authorized to sue or be sued or defend on behalf of themselves and all others similarly situated and the judgment becomes binding on these others similarly situated. Hence, those similarly situated, being absent parties, are deprived of their claims or defenses without the opportunity to be heard. These derogations are necessitated because it is impractical to join all those interested in the suit. If, therefore, the assertions of Sedler to the effect that the class does not have to be large are correct, one can argue that the class action under the Ethiopian Civil Procedure Code hardly addresses itself to the necessities which historically gave rise to the need for group representation. This is so because, it needs to be stressed, the class action was invented in equity as a derogation from the ordinary procedures of law to provide for situations *where it would be impractical to join all persons similarly situated*.¹⁰⁸

Where only two or three or several persons are involved, it is obviously not impractical to bring them all before the court.¹⁰⁹ In such cases, there can be no justification for derogation from the ordinary guarantees of due process of law. Indeed, if the class action procedure in the Ethiopian Civil Procedure Code is not attached to resolving this problem of impracticability of bringing before the court all persons similarly situated, it cannot be said that it serves any meaningful procedural purpose.

The Indian Code of Civil Procedure uses the term, “numerous”. Though it may be argued that the difference between the term, “several” and “numerous” is not that clear, it is obvious that the latter term signifies a much larger size than the former. It is simpler to identify and ascertain *several* persons than numerous persons. The point is that the issue of impracticality of bringing before the court all persons interested in a suit is attached with the difficulty of ascertaining such persons and their fluctuating character. And the term that describes best the size of such unascertainable and fluctuating group is “numerous”. According to Indian practice, “the law is now well settled that for this rule (class action) to apply, it is not necessary that the parties must be capable of being ascertained and that even fluctuating bodies can sue under this provision”.¹¹⁰

Federal Rule 23, as we have noted earlier¹¹¹ defines numerosity in terms of the

---

¹⁰⁸ See pp. 3-6 supra; Stephen C. Yeazell, From Medieval Group Litigation to the Modern Class Action, Yale University Press, New Haven and London (1987) p. 2

¹⁰⁹ “Impracticability” does not mean “impossibility” but only the difficulty or inconvenience of joining all members of the class – Marshall B. Grossman, op. cit, p. 116.

¹¹⁰ Mulla, The Code of Civil Procedure (ed. P.M. Bakshi), Bombay, N. M. Tripatti Private Limited (1990), p. 422.

¹¹¹ See pp. 6-7 supra.

impracticality of joining all persons similarly situated. Even then, it must be admitted that there is no single and precise formula for numerosity. Both Indian and United States courts have used different sizes of numerosity to grant or deny class action certification. Numerosity largely depends on the particular circumstances of each case. In India, thirty defendants were held to be numerous enough for class certification. And in the United States, classes as few as eighteen were held to be sufficient. But these class sizes are cited as illustrations of certain cases whose particular circumstances necessitated lower numerosity thresholds. The typical class action cases involve much bigger sizes. Thus, 550 taxicab companies, 1,300 large public libraries, 10,000 wholesalers of gasoline, 250,000 users of heart ailment product and much larger classes were certified in the United States in the 1970's.¹¹² These numbers, it can be observed here, are better described by the term "numerous" than "several".

Numerosity is very much linked with the essence of class action. The essence of class action lies in the opportunity it affords to proceed with suits on behalf of plaintiffs or defendants whom it is impractical to join. Necessity which arose out of this impracticality provided the basis for the invention and application of the class action procedure. Its purpose is to resolve this necessity.

The use of the term, "several" in the Ethiopian Civil Procedure Code directs the class action concept away from this necessity. But, the class action should not be understood as a normal procedure to be used in lieu of the ordinary joinder procedure. It is an extra-ordinary remedy necessitated by considerations of justice where it is impractical to join all persons similarly situated. Where the number of persons similarly situated is small or several, the ordinary joinder procedure should apply. Fortunately, the constitution is silent as to the size of persons in a group, thus making it possible for the legislature and the courts to make Art. 38 of the code serve true class action purposes.

3.2. Commonality

Commonality is related to the question of how much class members must have interests in common in order for one or more of them to sue or be sued or defend on behalf of themselves and all others similarly situated. The issue has been a subject of much litigation and courts have resolved it in so many different ways.¹¹³

---

¹¹² See pp. 8-9 supra.; as C. A. Wright observed, "The requirement of a numerous class is intended to protect members of a class from being deprived of their rights without a day in court ..." Law of Federal Courts, Hornbook Series, Student Edition, St. Paul, Minn., West Publishing Co. (1983) p. 473; he further observes that "extreme difficulty or impracticability of joinder" arising from numerosity need to be established for class certification – *ibid.*

¹¹³ See pp. 8-9 supra

Art. 38 of the Civil Procedure Code provides that all class members need to have the *same* interest. But, the word same does not tell us much about how much class members need to have interests *in common*. Sedler, discussing the subject under Art. 38, argues that, "... in order for a representative suit to be maintained, the interests of the parties must be *identical*"¹¹⁴ (emphasis mine). He further stresses that, "A representative suit is designed to enable persons having *the same exact interest*"¹¹⁵ in the suit to be represented by one party" (emphasis mine).

The Indian Code of Civil Procedure, too, uses the same term. In the case of India, it is urged that "It is essential that the parties should have the same interest in the suit although the expression "the same interest" is not understood to mean the same thing as the same transaction"¹¹⁶ Sedler appears to have based his conclusion on the apparent meaning of the expression, "same interest" as it appears in the Indian Code of Civil Procedure. However, a closer look at the Indian Code would reveal that the identity of interest is just one aspect of the commonality requirement. It by no means excludes representation of parties with several interests but having common questions of fact and law. To require the same exact interest as a prerequisite is to drastically limit the utility of a procedural device invented to resolve delays, and even denial, of justice. If the origin of the class action was necessity, convenience and utility have now become, partially since 1938 and now fully since 1966, its major components. Convenience to the parties and the court has now made it imperative that class suit certification be granted to parties having interests severally but united in common questions of fact and law so that a multiplicity of suits can be avoided. Indeed, Mulla, commenting on Rule 8 of the Indian Code, states, "It has been held that 'the same interest' does not mean identical interest and that it includes similar but distinct interest".¹¹⁷ This broader construction of the term, the "same interest" is justified by the fact that the eventuality of all class members having the exact same interest is very much limited¹¹⁸ though not impossible. And the law cannot be assumed to have been provided for almost rare situations. In most cases, the exact same interest, identical interest, the same interest or community of interest can only occur in

---

¹¹⁴ Sedler, op. cit., p. 64

¹¹⁵ Ibid, p. 65

¹¹⁶ Mulla, op. cit., pp. 422-3

¹¹⁷ Ibid, P.423; this is supported by the definition of the term in Black's Law dictionary wherein it is stated that the word, "same" does not always mean identical and that "it frequently means the same kind or species, not the specific thing; hence this term leaves room for interpretation.

¹¹⁸ Mulla, op. cit., pp. 422-3. These are what were referred to as "true" class actions. However, since the distinction between "true", "hybrid" and "spurious" class actions were dropped, the class action as a remedy has been expanded; "under this new remedy some individuals who have interests must be permitted to initiate a proceeding for and on behalf of all others who are similarly situated in order to try, once and for all the common issues of fact and law" – Joseph J.Simeone, "Procedural Problems of class suits", Michigan Law Review, Vol.60 (1961-1962), p.925.

cases where the relief sought is in the form of declaratory judgment. Thus a villager may bring a suit on behalf of himself and his fellow villagers for a declaration of a right of way and for an injunction against the defendant for distracting the way or water passage; any one tax payer may bring a suit against a municipality on behalf of himself and the other tax payers to restrain the municipality from misapplying its funds, i.e., a declaration on the application of the funds by the municipality.

On the other hand, the constitution provides for a somewhat broader basis for the representation of class members as it uses the term "similar interests",¹¹⁹ instead of the "same interest",¹²⁰ as in the Civil Procedure Code. To the extent that the term "similar interests" is different from and broader than the term, the "same interest",¹²¹ we can presume that the narrow basis of representation in Article 38 of the Civil Procedure Code has been superceded and replaced by Art. 37(2)(b) of the constitution. However, though the constitution provides for a broader basis, it does not tell us in fairly clear terms, how much class members must have interests in common for one or more of them to sue and be sued on behalf of themselves and all others similarly situated.

Art. 37(2)(b) itself is, therefore, open to diverse interpretation. However, when interpreting the constitution, one needs to have regard to the fact that, although in some limited cases, an act by the defendant may cause the same or identical damage to all members of the class,¹²² in many cases, "The only bond between class members may be the defendant's act, as when a defective product damages many who are connected only by the common complaint against a common defendant".¹²³ In such cases each member of the class may suffer damages distinctly and separately from others; but the class members hold together common questions of fact and law against the same adversary. If a group of people have claims, even if severally, against the same actor whose act radiated within the group the same issues of fact and law, there is no procedural reason for denying the group as a group a common forum.¹²⁴ A good example in which this reasoning was applied was the "Agent Orange" case (1983). The federal judge who heard

---

¹¹⁹ Art.37(2)(b) of the Constitution, note 6 supra

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Black's Law Dictionary defines the word "same" as "identical, equal, equivalent; however, it does not always mean identical"; and the word "similar" as "nearly corresponding; resembling in many respects; somewhat like, having a general likeness"; it is thus clear that the word "similar" is much broader and more inclusive than the word "same".

¹²² These types of suits are what were known as "true" class actions under Rule 23 of the Federal Rules of Civil Procedure, 1938 - see p. 5 supra; see also Simeone, note 19, supra; this has now been dropped precisely because it would not resolve the issue of class action suits which involved interests held severally by individual class members who shared important common questions of fact and law.

¹²³ Cappalli and Consolo, op.cit., p. 224.

¹²⁴ Ibid, pp. 224-5; Sloan, op.cit., p.218.

this case used the class technique on behalf of 2.4 million victims of the "Orange Agent" in order to avoid "a tedium of repetition lasting well into the next century".¹²⁵ This did not mean that all 2.4 million victims were damaged to the same extent and had identical remedies. It only meant that there were questions of fact and law common enough to justify class certification. Convenience and utility were the primary considerations when granting class suit certification. One should note here that it was more convenient and advantageous to the defendant to join all the victims in one suit. In *Victorian Investors v. Responsive Environment Corporation* [56. F.R.D. 543 (S.D.N.Y. 1972)], the rule which currently applied was restated thus:

"The existence of issues peculiar to individual plaintiffs is not of itself reason for denying the propriety of the class action where there are important common issues of law and fact relating to a financial report or other public financial information claimed to have influenced the investment decision of many persons and claimed to have influenced the market price of the securities involved in the case."¹²⁶

Thus, to answer the question, how much class members must have interests in common for class action certification or authorization under the Ethiopian constitution, which we assume subsumes Article 38(1) of the Civil Procedure Code, the incidence of important common questions of law and fact is sufficient. The common issues arising from a common source of harm should be a sufficient linkage between class members to justify action by representatives on behalf of the group. If each member of the class were to file suit separately, "many passages in the complaints will be substantially identical" and, hence, "a joint litigation of the common issues will promote judicial efficiency."¹²⁷ This purpose is, it should be stressed here, additional to the attainment of justice which, were it not for the class action device, would be denied because of the impracticability of joining numerous persons similarly situated.¹²⁸ The class action device, therefore, serves the purpose of justice, convenience, and utility without, as we shall see later, doing violence to the constitutional protection of personal representation in suits affecting one's rights and the opportunity to be heard as guaranteed by the requirements of due process of law.

¹²⁵ Cappalli and Consolo, *op. cit.*, p. 225.

¹²⁶ Grossman, *op. cit.*, p. 17.

¹²⁷ Cappalli and Consolo, *op. cit.*, pp. 224-5.

¹²⁸ See pp. 2-3 *supra*; in U.S. practice, this element is considered together with the requirement of Rule 23(b)(3) that the common questions predominated over individual questions and, therefore, many judicial opinions have ignored this requirement, see Grossman, *op. cit.*, p. 16.

3.3. Consent As a Prerequisite

Article 38(1) of the Civil Procedure Code provides that one or more members of a class can sue or be sued on behalf of themselves and all others only where the court is satisfied that all persons so interested have agreed to be represented. Indeed, since the code envisages a class of several persons, it is not impractical to find their whereabouts and to obtain their agreements. The person who takes the initiative is required to have the agreement of each member and he can only proceed with the class suit on the basis of the agreement of individual members. A class member who does not give his agreement neither gains nor loses at the end of the suit by the mere fact that he is a member of the class whose claims and defenses have been litigated and resolved in the course of the suit.

Where the class representative proceeds with the class suit on the basis of the agreement of the other class members, the relationship between the class representative and the other class members is more of a client – attorney relationship than that of a class representative - class relationship. The only difference is that in the latter relationship the class representative is a member of the class having claims and defenses in common with the other class members. The class representative has a vested interest in the outcome of the case while an attorney is only entitled to his fees. In both cases, however, the agreement of the person represented is decisive. In both cases, too, the class member has his day in court through a personally designated representative. In such cases, the question of absent parties does not arise and the judgment on the case becomes binding on all class members on the ground that they have been represented in the suit through representatives they personally designated. The principle of *res judicata* applies on all class members since they have, through their personally designated representatives, litigated all the issues of law and fact which arose in the suit. A suit in which representation of persons is based on the agreement of those persons is hardly a class suit. We have seen earlier the circumstances that gave rise to the need for the class action procedure. It should be noted that the class action was introduced with a view to solving the procedural hurdle represented by consensual representation; it was a shift from consensual representation, as provided under Art. 38 of the Ethiopian Civil Procedure Code, to non-consensual representation as is the law and practice in India and the United States.¹²⁹ A person affected in common with other members of a class by the acts of a defendant who desires to proceed with a suit on behalf of himself and the other members of the class cannot in many cases obtain the agreement of these other persons because they are too

---

¹²⁹ See pp. 2-3, *supra*; on the non-consensual nature of class action representation, see Yeazell, note 2 *supra*, pp. 11-16.

numerous; these other persons cannot be joined in the suit because it is impractical; each member of the class cannot pursue his own separate suit because the damage and the compensation recoverable may not justify the cost of the suit and also because it will not be convenient to deal separately with the issues of fact and of law which are common to all class members.¹³⁰ S.C. Yeazell, has aptly described the situation that a customer having a grievance with a department store in common with thousands of customers would face:

“To begin with, no single customer would be likely to know that others were similarly situated. Even if a customer guessed that others had the same grievance, it would be virtually impossible to locate those who found themselves in the same situation. Even if they could be located, the chances of organizing them into a group, securing agreement to share litigation expenses, agreeing to hire a single lawyer and the like would be very difficult. In addition, not only are these difficulties predictable, but the individual customer has no incentive to try to overcome them – the stakes for any individual are too low to warrant the task of organization.”¹³¹

Under these circumstances, the requirement of the agreement of class members is impractical. Thus, Rule 8 of the Code of Civil Procedure of India only requires authorization by the court, so that a person, upon satisfying the requirements of numerosity, commonality, authorization by the court and notice, can proceed with the class suit on behalf of himself and other class members without having to obtain the agreements of the other class members. Thus, agreement of class members is not a requirement under the Indian Code.¹³² This is also the case with Federal Rule 23. Under the latter Rule, it is only necessary to satisfy the requirements of numerosity, commonality, typicality and adequacy of representation;¹³³ in addition, it is necessary to show that the case falls under one of the three categories discussed elsewhere in this paper.¹³⁴ The agreement of the parties is irrelevant for class action certification.

It appears, therefore, that under Rule 8 of the Indian Code of Civil Procedure and Federal rule 23, the purpose to be served by the agreement of the parties as provided under Art. 38 of our Code is effectively served by the requirements of adequacy of representation and notice. The requirement of authorization is common to the three legal systems though, under our system, given the consent of

---

¹³⁰ Note 28 supra; see also Mulla, op. cit., p. 421; Simeone, op. cit., Cappalli and Consolo, op. cit., pp. 224-5.

¹³¹ Stephen C. Yeazell, note 2 supra, p.10.

¹³² Mulla, op. cit. P.421; Sedler, op. cit., p.63.

¹³³ Rule 23, Federal Rule of Civil Procedure, note 33 supra; Yeazell, note 9 supra, p. 15; Cappalli and Consolo, op. cit., p.231.

¹³⁴ See pp. 13-15 supra.

group members as a requirement, it can be observed, the authorization of the court is expected to be automatic¹³⁵ and, therefore, the consent of class members appears to be unnecessary. In other words, under our Code, too, the consent of class members is not necessary because the class suit can only proceed with the authorization of the court; and the court is expected to give authorization where it is reasonably certain that the object served by the consent of class members is satisfied through the adequacy of representation and notice. .

3.4. Adequacy of Representation and Notice

We have seen in the preceding section that the terms used in Art. 38 of the Ethiopian Civil Procedure Code relating to the requirements of numerosity and commonality have denied the class action procedure under our Code of its essence. The requirement of the agreement of class members for being represented in a class suit is not only unique to class actions under the Ethiopian Code but is also unnecessary. The fact that it is unique is indicative of lack of regard to the experience of other countries and, thus, it is submitted, has contributed to its defects and non-use.

Indeed, it is possible that these shortcomings explain, to a very large extent, the absence of class action cases in Ethiopia. The class action procedure as it exists now under our Code is not usable. Why would a member of a class of *several* persons surrender the prosecution and control of his own case to another class member when he can personally or through his personally designated representative appear before the court and conduct his suit under his control and in a manner he thinks fit. Where the persons involved are several, the surrender of such a fundamental right is not reasonably expected and required. Nor do the small claims of only *several* persons justify the cost of class suits. Several persons cannot normally forge a viable litigating unit for small claims. It will not, therefore, be farfetched to believe that the very nature of the procedure under Art. 38 of the Civil Procedure Code resulted in its non-use.

Accordingly, it is suggested that class actions under our Code need to be redefined in terms of numerosity and commonality as these requirements are understood and applied in India and the United States. In these two jurisdictions, the consent of class members to proceed with class suits on their behalf is not only considered impractical but also irrelevant. Since class suits can only proceed upon the certification or authorization of the court, the purpose to be served by individual consent is covered through the process of certification.

---

¹³⁵ Sedler, *op. cit.*, p.63.

If these arguments are correct, then the requirement of the agreement of class members can safely be dropped. The court should be able to protect the interests of absent class members by making sure that the other imperatives of class action certification are fully complied with. Accordingly, the requirements of adequacy of representation and notice to absent class members assume added significance and hence deserve some more elaboration.

3.4.1. Adequacy of Representation

As noted earlier,¹³⁶ adequacy of representation addresses the question of whether the person who is to represent absent class members in a class suit is in a position to fairly and adequately protect the interests of the class members he represents. Art. 38(1) of the Civil Procedure Code does not provide for the responsibilities of such person in protecting the interests of absent class members.

Since the agreement of other class members is required, it is assumed that class members will not give their agreements to a person or persons who are unlikely to protect their interests, apart from the fact that they need to have the same interest. Under Rule 8 of the Indian Code of Civil Procedure, the court has the authority and the responsibility to ensure that the person who represents absent class members proceeds with due diligence so that where, in the opinion of the court due diligence is lacking, such person can be substituted by any other person having the same interest.

Federal Rule 23 of the United States, on the other hand, has made adequacy of representation one of the four prerequisites for class action certification. U.S. practice attaches considerable importance to adequacy of representation for two basic reasons. The first reason is that the person who represents absent class members is entrusted virtually with an absolute control over the conduct of the case. Here is what a U.S. court stated regarding this power of a representative in class actions:

“One who brings a suit .. holds and retains absolute dominion over it unless the court orders otherwise upon findings made after hearing that it is not being prosecuted in good faith, with vigor and reasonable capacity. There can be but one master of litigation for the plaintiffs. The original plaintiffs assumed the burden of prosecuting the cause to a conclusion and the liability to costs if defeated. It would be impractical to permit litigation in these circumstances to be conducted by the independent action of several plaintiffs acting without harmony and according to divergent ideas as to the establishment of the liability of the defendant. This is the general rule supported by

---

¹³⁶ See pp. 11-13 supra.

many authorities.”¹³⁷

Thus, the class representative may fail to call relevant witnesses; he may fail to introduce relevant evidence; he may fail to have the case dismissed or settle it with the defendant. He controls the fate of the interests of absent class members.

The second reason is that absent class members are assumed to have argued out their case through the class representative and hence the principle of *res judicata* applies in respect of all issues of fact and law litigated by the class representative.

“When the law suit is certified by the trial court as a class action and prosecuted to a judgment on the merits, this judgment will bind all members of the class regardless of their participation in the suit. An adverse judgment will preclude them from ever again litigating either the whole claim or any particular issues. But should the class be victorious, the defendant is bound by the judgment of liability, and absentees need only appear to prove their damages.”¹³⁸

Absent class members not only surrender to the class representative, the control of the conduct of the case and, thereby, control over the fate of their interests, but also lose their future claims or defenses. Adequacy of representation is, therefore, an important factor to determine class action certification.

How, then, is adequacy of representation determined. First of all, the representative needs to belong to the class which he represents, for he cannot sue or be sued or defend on his behalf and on behalf of others similarly situated unless he is one of those who are similarly situated in terms of claims or defenses. Secondly, the “representative ought to be squarely aligned in interest with the represented.”¹³⁹ The representative, i.e., the named plaintiff, ought to stand in the shoes of those whom he represents.¹⁴⁰ These requirements together constitute what is generally referred to as *typicality*. Typicality is generally held to be satisfied where there is no adversity or antagonism between the interest of the representative and the absent class members in any essential respects.¹⁴¹ We have noted earlier that it is not the relationship that the number of plaintiffs on record bears to the number of the class members or the amount of claims that matter in determining typicality.¹⁴² Where the whole class is affected by the same injurious

---

¹³⁷ Simeone, op. cit. P.933

¹³⁸ Cappalli and Consolo, op. cit. P.227

¹³⁹ Grossman, op.cit., p.18; in U.S. practice, where the interests of the representative are typical of the interests of some groups but not of others, sub-classes can be designated; note also that “the claim of even a relatively small member of a class can be ‘typical’ even of the claims of larger ones” – Ibid; see also generally pp. 10-11 supra.

¹⁴⁰ Grossman, op. cit., p. 18.

¹⁴¹ See pp. 10-11 supra.

¹⁴² Grossman, op. cit., p.18; see also p. 11 supra.

act or where the interests affected are protected by the same legal rule or equity rule, typicality is presumed to exist.¹⁴³ Typicality of interest is the door through which the representative makes his way to representation of absent class members. But, it is not the only condition that determines adequacy of representation. Indeed, U. S. courts do not attach to typicality of interest much significance any more. They see it as a factor that buttresses the requirement of adequacy of representation.¹⁴⁴

Secondly, the fact that the interests of the representative are typical of the interests of the absent class members is, though necessary, not sufficient to ensure adequacy of representation. This requirement is based on the due process notion that the interests of any party who is not before the court and who is bound by the adjudication be adequately represented. The question of whether the interests of absent class members can be protected by the class representative is largely a question of fact to be decided by the court having regard to the particularities of each case.¹⁴⁵ Here again, neither the number of persons representing the class nor the size of their individual interest is decisive. Rather, "the crusading zeal of the representative party and the incentive of a substantial contingency fee which may be earned by the representative party's attorney are key."¹⁴⁶ The character of the representative and the qualifications and experience of the attorney are, therefore, vitally important elements in determining adequacy of representation. These are requirements which should be made part of or read into Art. 38 of the Ethiopian Civil Procedure Code.

3.4.2. Notice

Since Article 38 of the Ethiopian Civil Procedure Code requires the agreement of group members for the class action to proceed, it does not require notification. On the other hand, rule 8(2) of the Code of Civil Procedure of India, provides:

"The Court shall, in every case where a permission or direction is given under sub-rule (1), at the plaintiff expense, give notice of the institution of the suit to all persons so interested, either by personal service, or where, by reason of the number of persons or any other cause, such service is not reasonably practicable, by public advertisement, as the Court in each case may direct".¹⁴⁷

This is so because, under the Indian Rule, the class involved is "numerous" and

---

¹⁴³ See p. 11 *supra*.

¹⁴⁴ See p. 11 *supra*.

¹⁴⁵ Grossman *op cit.*, p. 19; see also pp. 11-13 *supra*.

¹⁴⁶ Grossman, *op. cit.* p. 19.

¹⁴⁷ Reproduced in Mulla, *op. cit.* p 420-1.

not “several” and, perhaps more significantly, the class representative does not need to show the agreement of class members to proceed with the suit. Agreement of class members is not made a requirement since it would be impractical to obtain the agreement of numerous persons. “It is, therefore necessary that notice of the suit should be given to all the parties who would be bound by the decree, for otherwise, a person might be concluded by a suit of which he was unaware.”¹⁴⁸

The notice requirement of Federal Rule 23 of the U.S. is applicable in principle to damage class actions, also known as “(b)(3)” actions, although authorities advise U.S. judges to order notice in other class actions, too.¹⁴⁹

It is important to note here that the cost of notice can be so prohibitive that this requirement can render the class action procedure an empty shell. This is even more so when one considers the high standard of service of notice provided in Rule 8 (India) and Federal Rule 23 (U.S.). Under Rule 8, personal service is the normal requirement; only where the plaintiff can show that this is not reasonably practicable that he can be allowed the second type of service, i.e., public advertisement. In countries like ours, these types of service of notice may be prohibitively high. Under Federal Rule 23, the requirement is even more demanding.¹⁵⁰

It may be observed here that in the case of Ethiopia, the purpose of notice to absent class members may essentially be limited to enabling them to “opt-in” as is provided for under Article 38(2) of our Code and Rule 8(3) of the Indian Code or to “opt-out” as is the case in U.S. law and practice (our Civil Procedure Code as well as the Indian Code of Civil Procedure do not have provisions for “opting-out”, i.e., exclusion of a person from the suit and its consequences upon his application). The opportunity to opt-out is predicated upon the pursuit of individual prosecution of one’s own case and this is in conformity with the imperatives of due process of law. However, those who opt-out rarely pursue prosecution of their case largely due to the high cost involved in private prosecutions.¹⁵¹ The possibility of private prosecution is even more remote in small claims cases. On the other hand, the right to opt-in is an essential aspect of due process of law; this right needs to be respected as far as possible by giving due notice to as many class members as practicable.

---

¹⁴⁸ Ibid, p.425.

¹⁴⁹ Cappalli and Consolo, op. cit., p. 231, note 63.

¹⁵⁰ See p.15-16 Supra, esp. notes 91 and 92.

¹⁵¹ See Cappalli and Consolo, p. 230 note 63 and p. 232 note 6 in addition to the discussion of notice on pp 15-16 supra.

However, it must be observed here also that the purpose served by notice in class suits is to a very large extent served by the requirements of adequacy of representation. This is because the interests of absent class members are certain to be protected with or without their knowledge of the class action suit where the interests of the class representative are the same as theirs and where the representative has all the qualities required – honesty, zeal, capacity to retain, qualified and experienced lawyer, etc.¹⁵² These are matters with which the court needs to be satisfied before granting class action certification. And it is suggested that this is the point on which our law needs to be express and effective. In this country, to require effective notice could prove to be too much in terms of cost and, therefore, impractical. This does not mean that notice will have to be dropped altogether. It only means that, initially, i.e., for the purpose of class action certification, simple newspaper advertisement¹⁵³ can be sufficient. Where the class representative wins the case, he can afford better and effective means of notice to invite class members to prove their individual damages and collect their awards.

3.5. **“Requirements” for Class Action Certification**

As we noted earlier,¹⁵⁴ for a certain suit to be certified as a class suit, it is not sufficient to satisfy the four conditions which are usually referred to as “prerequisites”; there are other imperatives which need to be fulfilled. These other imperatives are usually referred to as “requirements”; these requirements can only be met by showing to the satisfaction of the court that the suit falls under one of the three categories discussed above.

Since these requirements are by their very nature additional conditions for class certification, they restrict the availability of class suits as a remedy. Those who advocated for their express inclusion in Federal Rule 23 seem to have been impelled by the need to protect the normal individual guarantees of due process of law. And, indeed, due process of law as a fundamental tenet of justice is a value which should not be compromised except for a higher societal interest. It so happens that class action suits also serve the same purpose of justice as the guarantees of due process of law.

In U.S. practice, a policy decision has already been taken that class action suits which do not fall under any of the three categories do not serve the purposes of justice and, in such cases, the normal due process of law is the best method for the

---

¹⁵² See, for example Yeazell, From Medieval Group Litigation to the Modern Class Action, note 9 supra, p.15.

¹⁵³ Cappalli and Consolo, op. cit., p. 232, note 64.

¹⁵⁴ See pp. 8-15 supra.

attainment of justice. In Indian practice, however, the law attaches no legal significance to the category to which a class action suit belongs. Thus, the primary concern is to extend the rules of standing and to enable social action groups help the poor and the disadvantaged sections of the population to have access to justice.¹⁵⁵ Redress of the injustice done to the poor, who otherwise could have no access to justice, is more important than the protection of individual rights to the due process of law. And in so far as Art. 38 of the Ethiopian Civil Procedure Code is silent on requirements, it seems that Ethiopian law does not attach any legal consequence to the category under which a class action suit falls. We are entitled to draw the conclusion that in Ethiopia, too, the primary concern is affording access to justice to the poor and less advantaged sections of our population. For the moment at least, this seems to be the right approach.

This, of course, does not mean that Indian and Ethiopian courts can safely disregard the elements embodied in the requirements of class action suits. For example, it will be unjust and inefficient for any court to certify a class action suit where the common questions of fact and law do not predominate over individual questions.¹⁵⁶ Where individual questions outweigh both in extent and complexity, individual suits will be preferable. Nor can any court certify any class action suit unless it is satisfied that the class action suit is superior to individual suits in relation to the time to be spent on common issues and individual issues. These are factors which the court must consider in the exercise of its authority to certify or authorize class action suits.

In a similar vein and perhaps more important from the practical point of view, a court may have no alternative other than certifying a class action suit where it is made clear to it that separate actions “inescapably will alter the substance of the rights of others having similar claims”.¹⁵⁷ This is also the case where numerous plaintiffs bring a claim against a fund which is insufficient to satisfy all claims.¹⁵⁸ This is so because individual judgment decreeing recovery from the fund may so dissipate it that the rights of others similarly situated will be definitely impaired.¹⁵⁹ Similarly, class action certification is unavoidable where varying adjudication with respect to individual members of the class would establish incompatible standards of conduct for the party opposing the class.¹⁶⁰ This requirement is clearly applicable where the opponent is required legally or in practice to treat all the class members equally. Finally class action suits in which plaintiffs pray for final

---

¹⁵⁵ Rajindar Sachar, “social Action Litigation: Activist and Traditionalist Judges”, The Supreme Court Cases, Eastern Book Company, India (1987), Vol. 1, pp. 14-16.

¹⁵⁶ Landers et al op. cit., p. 560.

¹⁵⁷ Ibid, p.557; Grossman, op. cit. p.20.

¹⁵⁸ Landers et. al., op. cit., p.558.

¹⁵⁹ Grossman, op. cit., p.20.

¹⁶⁰ Ibid, pp. 19-20.

injunctive or declaratory judgments are obvious suits whose certification is normally expected. These suits mainly involve cases where the defendant has acted or refused to act with respect to the class as a whole. They are often used in civil rights cases where the defendant has created a class of injured persons by his own actions.

These factors need to be considered by Ethiopian Courts. It is, however, difficult to suggest that all class suits need to satisfy them for certification. Provided the prerequisites are fulfilled and provided further that they can advance the opportunity of the poor to have access to justice, class action suits should be certified notwithstanding that they do not fall under any of the categories.

3.6. Recovery of Damages

3.6.1 Sharing in Litigation Expenses

In class action suits, claims are brought against the defendant, on behalf of the class representative himself and on behalf of other persons whom the class representative represents. The class representative becomes the plaintiff and the other class members become plaintiffs only through their class representative. The class representative assumes the authority to enter into service contracts, i.e., to incur expenses on behalf of the class and also to be a judgment debtor or creditor, on his own behalf and on behalf of all others similarly situated. All others similarly situated either lose or gain in the same way as the class representative.

Where the class representative loses his defense and the class is held to be liable, only the defendants on record on whom service of process is served bear the consequences. It is generally the rule that the judgment against the class cannot have the effect of imposing personal liability on absent class members. Judge Johnson in *Montgomery Warly and Co. v. Langer* (1948) is quoted as having held:

“No one has ever previously believed that a federal court was entitled, on the basis of class representation alone, to enter a personal judgment of pecuniary liability against an individual who was in no other manner being brought into court.”¹⁶¹

The basis of this rule is the constitutional right to be at risk only after being brought into court as a party by appropriate process.¹⁶² Thus, unless duly summoned to appear in a legal proceeding, a person not a privy may rest assured that a judgement recovered in such proceeding will not affect his legal right.

---

¹⁶¹ Simeone, op. cit., p. 930.

¹⁶² Cappalli and Consolo, op. cit. P. 234.

A somewhat modified version of this rule applies also in India. Mulla explains the general rule thus, "... when a person is allowed to represent others as defendants in a representative capacity, the decree passed in the suit will be binding on the property of the persons represented but that they will not be personally liable unless they are *eo nomine* [named parties] on record."¹⁶³ In India, therefore, the absence of a class member from a class suit does not prevent the execution of the judgment on his personal property; this means that his absence is deemed to have no effect on his constitutional right of due process except that the judgment will not impose personal liability other than on his property.

When a party brings a class suit on his behalf and all others similarly situated and wins the case all others similarly situated have the duty to share in the expenses incurred by the class representative. The class representative, though entitled to his share of damages, will have incurred expenses much larger than what he can recover in the form of damages. In addition to his personal expense, he will have contracted huge sums of attorney's fees. As regards the liability of those represented in a class suit brought to a successful conclusion, the Supreme Court of the United States laid down the rule in *Trustees v. Greenough* (1881) thus:

"... where the bill was filed not only in behalf of the complainant himself, but in behalf of the other bond holders having an equal interest in the fund... and done at great expense and trouble on the part of the complainant; and other bondholders have come in and participated in the benefits resulting from his proceedings... It would be very hard on him to turn him away without any allowance except the paltry sum which could be taxed under the fee-bill. It would not only be unjust to him, but it would give to the other parties entitled to participate in the benefits of the fund an unfair advantage"¹⁶⁴

The principle involved here is that no represented person may gain unless he submits to bear his own proportion of fees. And in many cases, such expenses need to be distributed among class members proportionately since their claims could be several though they all share common issues of fact and law. The class attorneys are, therefore, paid an amount assessed by the court and deducted from the common fund of damage recovered by the class representative.¹⁶⁵ The fees paid to attorneys take into account services rendered plus risks assumed by attorneys for, since they often advance court fees and other litigation costs, they are exposed to the risk of getting nothing at the end of the proceedings.¹⁶⁶

---

¹⁶³ Mulla, *op. cit.*, pp. 426-7.

¹⁶⁴ Simeone, *op. cit.*, p. 951; see also Cappalli and Goasolo, *op. cit.*, p. 230, note 54.

¹⁶⁵ *Ibid.*, p. 229, note 50; Yeazell, *Civil Procedure* Note 3, *supra*, p. 1001.

¹⁶⁶ See *ibid.*, p. 229, note 50 and 51; Yeazel, *Civil Procedure*, p. 1001.

3.6.2 Managing Damage Differences

In U.S. class action practice, the issue of individual differences in damage calculations for each class member is one of the factors that determines the manageability of class actions and, therefore, the certification of class action suits. This issue inevitably arises in modern class actions because of the fact that class action suits are now possible under Federal Rule 23 in respect of class members who suffer damages severally by the same act or series of the same acts of the defendant but are united by common questions of fact and law. In this regard, it has been held that anticipated difficulties to calculate and allocate individual damage should not defeat the class action where it is clear that wrongful conduct has resulted in identifiable loss.¹⁶⁷ The rationale of this rule was stated as regards securities class action, in *Grad v. Memorex Corp.* (1973), thus:

“If liability is found, it is unquestionable that the court has the duty to see that wronged shareholders recover. To deny a class determination on the ground that the computation of damages might render the cause unmanageable would encourage corporations to commit grand act of fraud instead of small ones with the thought of raising the specter of unmanageability to defeat the class action. The court does not deceive itself in believing that this task will be easy; it does believe, however, that justice requires it be attempted”¹⁶⁸

A number of alternative methods are adopted to calculate individual damages.¹⁶⁹ Some courts have used the same standard formula to fix liabilities and damages of class members: thus, each class member was charged with the same unlawful odd lot differential (*Eisen v. Carlisle and Jacquelin* (1968); in *Illinois v. Harper and Row Publishers* (1969), buyers were deemed to have been affected in the same manner and to the same extent. In anti-trust and securities cases, total sales figures and other summary and statistical techniques were used to prove damages on an aggregate or class wide basis. Some other courts proceed by separating liability and damage issues so that if the defendant is found not liable, the court is spared from becoming embroiled in discovery problems relating to damage calculations. The deferral of damage computation until after liability has been established has thus been recognized as an effective procedure to manage class actions. Still other courts use class wide trial followed by a test case for damage. This method involves trial for all class members with respect to liability, and the damage claims of only selected class members. Such procedure is preferred by some courts on the

---

¹⁶⁷ Lee Freeman, Jr., “Manageability of the Action: The Main Battleground”, *Class Actions 1975*, Note 51.

Supra, p. 49.

¹⁶⁸ Ibid, p. 50.

¹⁶⁹ Ibid, pp 50-58; also Cappalli and Consolo, op. cit., p. 233.

ground that it retains the advantage of total separation of damages and liability issues and at the same time can induce the defendant who has been impressed with the plaintiffs proof of damages in particular cases to settle the claims of other class members.

The utility of separating liability issues from damages issues is augmented where, as practiced by some courts, a special master is relied upon to deal with the details and masses of documentary evidence adduced in support of individual damage claims. This method can be effectively used in legal systems like Ethiopia's where the right to a jury trial does not give rise to any constitutional controversies since no such right is recognized by the constitution.

Finally, where the identity of injured class members is not known, and aggregate damage is nevertheless proved, most courts use the "fluid class recovery" method.¹⁷⁰ This method is grounded on the notion that there may be cases, most notably consumer class actions, where absent class members cannot be identified or the class may be so large and the average individual claim so small that the total cost of distribution would exceed the aggregate amount recovered for each class member. In such cases, the concept of "fluid class recovery" has been advanced. Thus, defendants would not be permitted to keep ill-gotten funds and recovery would be used to benefit those individuals having future dealings with the defendants.

Each method of dealing with damage recovery issues outlined above can best be used by having regard to the particular case before the court. The adoption of any of these methods, therefore, needs to be left to the discretion of the court. It appears that the last two methods are perhaps more expeditious and can save the time of the courts by entrusting the administration of details and technicalities to the management of specialized professionals. Ethiopian courts may, therefore, be advised to pay particular attention to appointing special masters to deal with details of damage computation and also to administer "fluid recovery funds" in the event illegible class members cannot be identified.

4. Concluding Remarks

The utility of class actions lies in the fact that they provide a procedural device

---

¹⁷⁰ Ibid, p. 57, see also Yeazell, *Civil Procedure*, note 3 supra pp. 1002-3 see also Jonathan M. Landers, James A. Martin, Stephen C. Yeazell, *Civil Procedure*, (2nd edition), Little Brown and Company, Boston, Toronto (1988), pp 565, 587-8; note that past victims of the class who proved their claims cannot benefit from the unclaimed fund, because, as the court in *Eisen v. Charlisle and Jacquelin* held, "such a recovery would expropriate funds belonging to class members who had not asserted their claims and give a windfall to those who claimed" Ibid, pp. 582-3.

for numerous persons to come together and forge one viable litigating unit. It thus enables group members to confront a more powerful defendant or plaintiff. It paves the way for the vindication of wrongs suffered by individuals, who, were it not for this device, would have neither the capacity nor the inclination to pursue the case. At the same time, the device enables defendants to settle the issue of their liabilities in one suit and thus to save themselves a multiplicity of court cases entailing substantial cost. Once the issue is settled for or against the defendant the principle of *res judicata* can be invoked to bar subsequent suits by individual class members.

Similarly, the class action device saves the courts time and labour because it helps them avoid trying the same issues of fact and law which were it not for this device, would arise in a multiplicity of cases pursued by class members individually. The class action serves yet another and no less significant social purpose; it serves as a deterrence of illegal conduct especially by big business groups, and even by the state itself through its organs. Absent class action procedure, an illegal act of such bodies can cause widespread damage to a large number of citizens and they can get away with it without any penalties. Such cases can be too overwhelming for the ordinary law enforcement machinery of the state. The damage claims of individual victims can be too small to be pursued in court individually. The class action is, therefore, the most efficient and effective deterrence for such unlawful conduct.

The end of justice is perhaps the more fundamental purpose the class action procedure serves. Justice necessitated the invention of the class action and provides its *raison d'être*. Today, in the United States and India, the class action is one of the most important remedial procedures that affords the less advantaged sections of society access to justice. Of the multitude of citizens who are victimized by a wrongful act of an industry, a wholesaler, a school, a company, etc, few are aware of the source, the cause and consequence of the wrongful act and of their rights against the wrongdoer.¹⁷¹ A few of the victims who are aware and who can raise the required financial resources can take the initiative and bring an action on their own behalf and on behalf of all other victims. Hence, the class action is very much related to the practical aspects of justice; "it takes justice to places where people live, work and love."

From this point of view, "the class action is a powerful tool for actualizing important rights which sit grandly in revered documents like constitutions and EEC treaties but which generally remain no more than noble thoughts."¹⁷²

---

¹⁷¹ See for example Cappalli and Consolo, op. cit., pp. 221-2.

¹⁷² Ibid, p. 224.

In its aspect as serving the ends of justice, the class action procedure is very much related with social action litigations. Whereas, today, class suits are usual in the United States mainly for the protection of consumers, this purpose does not appear to be of topical significance in countries like Ethiopia where many of the people live either below or just on the poverty line. "Every country must orient social action litigation to the peculiar and pressing problems it faces. ... No two countries have identical problems nor identical remedies. ..." ¹⁷³ Thus social action litigation must concern itself with the real problems of the poor and the deprived.

In this connection, Justice Bhagwati of the Supreme Court of India is quoted as having stated:

"It is also necessary to point out that if no one can have standing to maintain an action for judicial redress in respect of a public wrong or public injury, not only will the cause of legality suffer but the people not having any judicial remedy to redress such public wrong or public injury may turn to the street and, in that process, the rule of law will be seriously impaired. It is absolutely essential that the rule of law must wean the people away from the lawless street and win them for the court of law." ¹⁷⁴

The poor and the deprived can only be won for the court of law if there are adequate procedural devices, along with substantive rights, of course, by which they can get remedies and redress wrongs they are made to suffer. The class action procedure is, therefore, an appropriate device for the poor and the deprived because it enables them to pull their resources together and achieve judicial redress which would be unattainable if they were to proceed individually. It is a necessary and practical way of affording to the poor and the deprived access to justice.

It is, therefore, suggested that the limitations of Article 38 of the Ethiopian Civil Procedure Code be revised with a view to making the procedure available not only to several persons having the same interest but also to numerous persons whose claims could be several but who are united by common questions of fact and law. Also the requirement of the agreement of class members should be dropped since, as Yeazell staed:

"Interest provides the substitute for individual initiative and consent; the class action justifies action that legally binds another without his consent by pointing out that his interest is represented in a situation in which it is inconceivable that

---

¹⁷³ Sachar, op. cit., p. 15.

¹⁷⁴ Ibid, p.14.

he would not wish his interest to be so pursued.”¹⁷⁵

Accordingly, Article 37(2)(b) of the constitution needs to be so interpreted as to render the limitations of Article 38 of the Civil Procedure Code inapplicable. Only thus, it would seem, can the class action procedure be an effective constitutional remedy in Ethiopia.

---

¹⁷⁵ Yeazell, *op. cit.*, note 30 *supra*, p. 15.

በኢትዮጵያ ሕግ የቡድን ክስ የሰፋት ወሰንና ጠቀሜታ፤
ንጽጽራዊ ጥናት

በጌታቸው አበራ^{*}

የቡድን ክሶች¹ ከመን ሎው በመባል የሚታወቀው የሕግ ሥርዓት የተለመዱ ገጽታዎች ናቸው። በታሪክ ረገድ ለልደትና ዕድገታቸው መሠረት የሆኑት ከሕግ ይልቅ በርትዕ ለመዳኘት ሥልጣን ያላቸው ፍርድ ቤቶች ቢሆኑም በአሁኑ ጊዜ ግን በሕግ ላይ የተመሠረቱ ክርክሮችንም በተመለከተ ተፈጻሚ እንዲሆኑ ተደርጓል።

ወደ አገራችን ስንመጣም፣ የቡድን ክሶች በ1957 ዓ.ም. በወጣው የኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ዕውቅና አግኝተዋል። እንዲሁም አዲሱ የኢትዮጵያ ሕግ መንግሥት በአንቀጽ 37(2) (ለ) ላይ ፍትሕ ለማግኘት ከምንጠቀምባቸው ዘዴዎች አንዱ መሆናቸውን ነጥሎ ስለሚያመለክት የቡድን ክሶች ከበፊቱ ይልቅ በአሁኑ ወቅት የላቀ ግምትና ደረጃ ያገኙ ይመስላል።

ከእነዚህም ምክንያቶች የተነሳ፣ ስለቡድን ክስ ባሕርይ፣ የአፈጻጸም አድማሱና ዓላማው የሚቀርብ ትንታኔ ወቅታዊም አስፈላጊም ይመስለናል። ይህም ጽሑፍ፣ የቡድን ክስ አጀማመሪ፣ ዕድገቱና በአሁኑም ወቅት የተፈጻሚነት አድማሱ ምን እንደሚመስል ለማሳየት፣ እንዲሁም የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕጎችን ድንጋጌዎች በመገምገም ጉድለቶች ካሉባቸው እነዚህን ለመጠቀም የቀረበ ውሱን ሙከራ ነው። የቡድን ክስ አጠቃቀመ ልማድ በእጅጉ ዳብሮ የሚገኘው በአሜሪካ በመሆኑና ይኸውም ሁኔታ መሠረተ ሀሳቦቹን በተሻለ ለመረዳት እንደሚያስችለን በመገመት፣ በዚህ ጽሑፍ ውስጥ በአመዛኙ በዋቢነት የተጠቀምነው የአሜሪካ ፍርድ ቤቶች የሚመረባቸውን ደንቦችና በልማድም የሚከተሏቸውን አሠራሮች ነው።²

^{*} ረዳት ፕሮፌሰር፣ ሕግ ፋክልቲ፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ።

¹ የቡድን ክስ "ሬፐሪዘንታቲቭ ሱትስ" በመባልም ይታወቃል። የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 383 ይመልከቱ። በዚህ ጽሑፍ ውስጥ በእንግሊዝኛው "ክላስ አክሽን" በአግርኛው "የቡድን ክስ" በሚለው ሐረግ እንጠቀማለን። ከቡድን ክስ ጋር በተያያዘ በእንግሊዝኛው "መደብ" ማለት ደንበኛ ማንበራዊ መደብ ሳይሆን የአንድ ክስ የመጨረሻ ውጤት በከሳሽነትም ሆነ በተከሳሽነት የሚነካቸው በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ ያሉ ሰዎችን የያዘ ቡድን ማለት ነው። የቡድን ክስ በመሠረቱ የጣምራ ክስ ማቅረቢያ ዘዴ ነው። ነገር ግን በጣምራ ክስ ውስጥ ጥቅማቸው የሚነካባቸው ሁሉ በሰማቸው ተከራካሪ ወገኖች ሲሆኑ በቡድን ክስ ግን ተከራካሪ ሆኖ የሚቀርበው የቡድኑ ተወካይ ብቻ ነው። ሌሎች የቡድን አባላት በክሱ ውጤት ጥቅማቸው የሚነካ ቢሆንም በተከራካሪነት አይቀርቡም፤ ክስ መመሥረቱንም ላያውቁ ይችላሉ።

² ለምሳሌ ሪፖርት ቢ ካፓሊ እና ክላውዲዮ ኮንሶሎ፣ "ክላስ አክሽንስ ፎር ኮንቴንታል ኢውሮፕ" ቴምፕል ኢንተርናሽናል ኤንድ ኮምፓራቲቭ ሎው ጆርናል፣ ቅጽ 6 ቁ 1. ፀደይ 1992 ገጽ 18 ይመልከቱ። በዚህ ጽሑፍ ውስጥ የቡድን ክስ በአሜሪካ የሕግ ሥርዓት ብቻ የሚገኝ የሕግ ተቋም መሆኑና "የቡድን ክስ ከአሜሪካ የባሕር ዳርቻ ባሻገር የማይገኝ መሆኑ ብቻ ሳይሆን በእርግጥ ሊነጻጸር የሚችል ሥነ ሥርዓትም የለም" ተብሎ በአጽንኦት ተገልጿል። ሕንድ ግን ከዚህ የተለየ መሆኗና የሕንድ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ክፍል 1 ድንብ ቁጥር 8 ከአሜሪካው ፊዴራል ደንብ ቁጥር 23 ጋር በቅርብ የሚመሳሰል የቡድን ክስ ሥርዓት የሚያቋቁም መሆኑም በተጨማሪ ተጠቅሷል።

የቡድን ክስ ጸንሰ ሀሳብ

1. የቡድን ክስ ባሕርይ

የቡድን ክስ የአንድ ቡድን አንድ ወይም ከአንድ በላይ የሆኑ አባላት በራሳቸውና በሌሎቹ የቡድኑ አባላት ስም እንዲከሰሱ ወይም እንዲከሰሱ ሊፈቀድላቸው የሚችልበት የሥነ ሥርዓት ዘዴ ነው። በክሱ ውስጥ ከላሽ ወይም ተከላሽ ሆነው የሚቀርቡት ወገኖች ከክሱ ውጤት የሚያገኙት ወይም የሚያጡት የየራሳቸው የግል የሆነ ጥቅም አላቸው። ክሱንም የሚያቀርቡት እነዚህን የየራሳቸውን ጥቅሞች ለማስከበር ሲሆን ከዚህም አልፎ ተርፈው በወኪልነት ደረጃ የሌሎቹን የቡድን አባላት ጥቅም አብረው ለማስከበር ጭምር ነው። ይህን በመሰለው ክስ ወኪል ሆኖ ለመቅረብም የተወከሉትን አባላት ፈቃድ ማግኘት በመሠረቱ አስፈላጊ አይሆንም።³ ሁሉም የቡድኑ አባላት በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ የሚገኙ በመሆናቸው በራሳቸውና በሌሎቹም አባላት ስም ከላሽ ወይም ተከላሽ ሆነው የቀረቡት ወገኖች ሁሉንም የቡድን አባላት እንደሚወክሉ ሕጉ ግምት ይወስዳል።⁴

ከቡድኑ አባላት መካከል የተወሰኑት በራሳቸውና ከእነርሱ ጋር በተመሳሳይ ሁኔታ በሚገኙ በሌሎችም ስም ክስ እንዲያቀርቡና እንዲከሰሱ በሚፈቀድበት ጊዜ በግንባር ወይም በመረጧቸው ወኪሎቻቸው አማካይነት ፍርድ ቤት የመቅረብ ዕድል የሚያገኙት የተወሰኑ አባላት ብቻ እንደሚሆኑ ግልጽ ነው። ስለዚህም፣ ከቡድኑ አባላት መካከል ከፊሎቹ ማንም ሰው ያለ ውሳኔነት ሕግ አግባብ መብቱን አያጣም (due process of law) የሚለው መሠረታዊ መርህ ተጠቃሚ ሲሆኑ ቀሪዎቹ ደግሞ የዚህ መብት ተጠቃሚ አይሆኑም ማለት ነው። ይህም የሚያመለክተን የቡድን ክሶች የሚመሩበት ሥርዓት ከላይ የጠቀስነው መሠረታዊ መርህ አንዱ ተስናን (exception) መሆኑን ነው። እንደ ጣምራ ክስ አቀራረብ ዘዴነቱ፣ የቡድን ክስ አቀራረብ መሠረተ ሀሳብ "እጅግ ፈታኝ የሆኑ አንዳንድ የሥነ ሥርዓት ጥያቄዎችን ያስነሳል። ...እነዚህም፣ ውክልና ሲባል ምን ማለት ነው? በሕግ መድረክ አንድ ክስ የሚቀርብበት ምክንያት ምንድን ነው? የሚሉት የፍትሕ ብሔር ክስ እምብርት የሆኑ የውክልናን ባሕርይና የክስን ዓላማ የሚመለከቱ ጥያቄዎች ናቸው።"⁵

ከላይ የጠቀስነው ማንም ሰው ያለ ውሳኔነት ሕግ አግባብ መብቱን አያጣም የሚለው መሠረታዊ መርህ አንድ ሰው በሕግ መድረክ በግንባር ወይም በመረጣቸው ወኪሎቹ ወይም ወኪል እንዲሆኑለት በተለይ በተሰየሙ ሞግዚቶቹ ወይም ባለአደራዎቹ

³አሜሪካን ሎው ኢንስቲትዩት፣ ሪስቴትመንት ኦፍ ዘ ሎው ኦፍ ጃጅመንትስ (1942) ክፍል 86፣ ገጽ 418። ካርላ ሲ. ሁዊተን፣ "ሪፐብሊካኒዝም ስታቲስ ኢንቮልቪንግ ኑመረስ ሊቲጋንትስ" ኮርኔል ሎው ኪርተርሊ ቅጽ.....(19.....) ገጽ 422 ስለዚህ ነጥብ ከኢትዮጵያ ሕግ አንጻር ለተሰጠው ማብራሪያ በዚህ ጽሑፍ ከዚህ በታች ገጽ 37 ይመልከቱ።

⁴ እስቴሪን ሲ. ይዘል+ ሲቪል ፕሮሲጀር (አራተኛ እትም)፣ ሊትል ብራውን ኢንድ ካምፓኒ፥ ኒዮርክ (1996)። አንዳንድ ፀሐፊዎች የቡድን ክስ ጣምራ ክስ የሚፈቀድበት ሥነ ሥርዓት ነው ይሉታል። በእርግጥም የቡድን ክስ የሚፈቀድበት ሥነ ሥርዓት አንዱ መልክ ነው። ለዩኒታቸው ከላሾች ወይም ተከላሾች ጣምራ ክስ ሲጣመሩ በስማቸው የሚከራከሩ ወገኖች ሲሆኑ በቡድን ክስ ግን የቡድኑ ተወካይ ብቻ በስሙ የሚከራከር ወገን ነው። ምክንያቱም በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ ያሉትን ሁሉ ማጣመር ተግባራዊ ሊደረግ አይችልም። ርቦርት ሲድለር+ ኢትዮጵያን ሲቪል ፕሮሲጀር+ አክሰርድ ዩኒቨርሲቲ ፕራስ፥ አዲስ አበባ (1968) ገጽ 70 ይመልከቱ። እንዲሁም ከክሱ ሊነጠሉ የማይገባቸው ወገኖች ቢሆኑም እንኳ ሁሉንም ለማጣመር የማይቻል መሆኑ ከተረጋገጠ በቡድን ተወካዮች ሊወክሉ የሚችሉ መሆኑ ሊጠኑ ይገባል። ከዚህ በታች ገጽ 7-9 ይመልከቱ።

⁵ ይዘል፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 422።

አማካይነት ቀርቦና ጥቅሞቹን ያስከብራልኛል የሚላቸውን ማስረጃዎች አቅርቦ የመከራከር ዕድል ሳይሰጠው መብቶቹንና ጥቅሞቹን ሊነጠቅ እንደማይገባ የሚደነገግ ጽኑዕ የሕግ መመሪያ ነው።⁶ ይህም መመሪያ ራሱ በተራው በርትዕና በሕገ ልቦና ላይ የተመሠረተ ነው። ሆኖም ግን መርሁን ተፈጻሚ ለማድረግ ሲባል በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ የሚገኙ ግለሰቦች በሙሉ በክሱ ውስጥ መግባት ያለባቸው መሆኑ እንደ ግዴታ ቢጣል ይህን የመሰለው አሠራር በአንዳንድ አጋጣሚዎች ርትዕንና ሕገ ልቦናን የሚጸረር አድራጎት ሊያስከትል ይችላል፤ በገቢርም ቢሆን አሠራሩ ፍትሐዊና አመቺ አሏቸውን የሚያመለክቱ ብዙ አጋጣሚዎች ተከስተዋል።

እንዲሁም፤ እያንዳንዱ የቡድን አባል (ማለትም፤ በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ የሚገኙ በፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕጎችን በአንቀጽ 38 ላይ "ብዙ" ወይም "አያሌ" ወይም "በርካታ" በመባል በአኃዝ የተገለጹ) በተናጠል ክስ እንዲያቀርቡ ቢገደዱ ፍርድ ቤቶችም በፈንታቸው በመሠረቱ እንደ ዓይነት የሆኑ የሕግ፣ የፍሬ ነገርና የጻጻነት ጥያቄዎች ያላቸውን ለቁጥር የሚታክቱ ክሶችን ስምተው ለመወሰን ይገደዳሉ ማለት ነው። ይህን የመሰለውም ሥነ ሥርዓት ለፍርድ ቤቶች ብቻ ሳይሆን በዕኩል ሁኔታ ለከላሾችና ለተከላሾችም ውድ ጊዜን በከንቱ የሚያባክን መሆኑ ግልጽ ነው። ለምሳሌም ያህል፤ ከላሾችን በሚመለከት ቀዳሚ የሆነውን የክስ ምክንያት መኖሩን የሚያመለክቱ ማስረጃዎችን ፈልፍሎ የማውጣቱን ተግባር እንኳን በጎብረት ቢሰሩት በአነስተኛ ጊዜ፣ ጥረትና ወጭ ሊያከናውኑት ሲችሉ በነፍስ ወከፍ ቢፈጽሙት ግን የሚያጠፉት ጊዜና ወጭ ከፍተኛ እንደሚሆን የሚያጠራጥር አይደለም።⁷ እንዲያውም፤ ከዚህ ችግር የተነሳ አንዳንድ ጊዜ ከነአካቴውም ክስ ከማቅረብ ይልቅ መተውን ለመምረጥ ይገደዱ ይሆናል። ተከላሾችን በሚመለከትም ሁኔታው ተመሳሳይ ነው። ከላሾች ያላቸው የመብት ጥያቄዎች በዓይነታቸው ተመሳሳይ በመሆናቸው የሚያስነሷቸው ጭብጦች በቀላሉ በአንድ የክስ መዝገብ ውስጥ ተጠቃለው ውሃኔ ሊያገኙ ሲችሉ ለተናጠል ክሶች እንዲጸረጉ ቢደረግ እነዚህን በርካታ ክሶች ለመከላከል የሚያስከትልባቸው ወጭና የሚደርሰባቸው መጉላላት ከፍተኛ እንደሚሆን መገመቱ ቀላል ይመስለናል። ስለዚህም፤ የቡድን ክሶች፣ የክሶች መንዛዛትንና ከዚህም ሁኔታ ጋር ተያይዞ የሚከሰተውን በባለጉዳዮች ላይ የሚደርሰውን መጉላላት ለመከላከል የታቀዱ የሥነ ሥርዓት ዘዴዎች ናቸው።⁸

ከዚህ በላይ፤ ሕጉ የጣምራ ክስ እንዲቀርብ በሚያስገድድባቸው ሁኔታዎችም ቢሆን፤ ከቁጥራቸው ብዛት የተነሳ አንድም ክሱ የሚመለከታቸው እነማን እንደሆኑ ለማፈላለግና በትክክል ለማረጋገጥ፤ አንድም ደግሞ እንደሚመለከታቸው ተረጋግጦ በክሱ ውስጥ ከገቡ በኋላም ቢሆን በየጊዜው የመለዋወጥና አንዱ በሌላው የመተካት ሁኔታ ስለሚያጋጥም፤ ከነዚህም ምክንያቶች የተነሳ የሚያስከትለው ወጭ ራሱ ከክስ የሚያሸሽ ሊሆን ስለሚችል፤ በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ የሚገኙትን ሁሉንም ግለሰቦች አጣምሮ በክሱ ውስጥ ማስገባቱ የማይቻል ወይም ገቢራዊነቱ የማይሳካ ሊሆን ይችላል። በተጨማሪም፡-

"ሁሉም ተከራካሪ ወገኖች ሆነው በክሱ ውስጥ ቢገቡ በቁጥራቸው መብዛት ምክንያት ከፍተኛ ወጭን ያስከትላል። አብዛኛውን ጊዜም፤ አንዳንዶቹ በፍርድ ቤቱ የሥልጣን ክልል ውስጥ ስለማይገኙና የአን ጻንዶቹም እድራሻ የማይታወቅበት ሁኔታ ስለሚያጋጥም፤ አንዳንዶቹ

⁶ አሜሪካን ሎው ኢንስቲትዩት፣ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 416። የዚህ መርህ ዋና ዋናዎቹ መሠረተ ሀሳቦች በሕገ መንግሥቱ በምዕራፍ ሁለት በተለያዩ አንቀጾች ውስጥ ተካተው ይገኛሉ።
⁷ ሲ. ኤች ብራውን፣ ኤዲ. ቪስታል፣ ኤንድ ኤም ላና፣ ኪዝስ ኤንድ ማቴሪያልስ ኦን ፐሊዲንግ ኤንድ ፐሮሲጀር ዲኒስ ኤንድ ኮ። በ-4ሉ፣ ኒው የርክ (1953) ገጽ 537፤ ከዊክስ ቪ ባሬኮ ጉዳይ በመተቀስ።
⁸ ላሬ ኤል ቴፐሊ ኤንድ ራልፍ ቢ. ሁዊተን፣ ሲቪል ፐሮሲጀር፣ ዘ. ፋውንዲሽን ፐረሰ ኢገር፣ ኔየርክ (1994) ገጽ 681-2።

ደግሞ በሞት ተለይተው ሊሆን ስለሚችሉ፤ በእነዚህ ሁሉ ምክንያቶች ቀጠሮዎች ስለሚተገብሩ ውሳኔዎች ያለቅጥ መዘገፍታቸው አይቀርም።⁹

ለማጠቃለል፤ መደበኞቹን የሥነ ሥርዓት ደንቦች በመከተል በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ የሚገኙትን ግለሰቦች በሙሉ "በየሰማቸው በአንድ መዝገብ ውስጥ በማጠቃለል የጣምራ ከስ ይቅረብ ቢባል ገቢራዊ ማድረግ ስለሚያዳግት ፍትሕን የማዛባት ውጤት እንደሚኖረው ግልጽ ነው። ይህም የሚሆንበት ምክንያት ከሱ የሚመለከታቸው እኔማን እንደሆኑ ማረጋገጡ ራሱ አስቸጋሪ በመሆኑና ማረጋገጥም የሚቻል ቢሆን እንኳን በሞት ወይም በሌላ ምክንያት የተሳታፊዎቹ ቁጥርና ማንነት በየጊዜው ሊለዋወጥ ስለሚችል ነው።"¹⁰ ከዚህም በላይ፤ ሊሆን አይችልም እንጂ ምናልባትም ተሳክቶ የቡድኑ አባል ሊሆን የሚችለውን እያንዳንዱን ግለሰብ በትክክል ለይቶ ማረጋገጥና አድራሻውንም ማወቅ የሚቻል ቢሆን እንኳን እንደ አጋጣሚ ሆኖ ከመካከላቸው አንዳንዶቹ ከሱ ውስጥ የመግባት ፍላጎት ላይኖራቸው፤ ቢኖራቸውም የሚያስገኛላቸው ጠቀሜታ ሲመዘን እንዲያፈገፍጉ ሊያደርጋቸው ይችላል።¹¹ ይህ ደግሞ በአደጋ ምክንያት በሚነሱ የአካል ጉዳት ክሶች ላይ በተለይም ሊያጋጥም ይችላል። አንድ አደጋ በብዙ ሰዎች ላይ ጉዳት በሚያደርስበት ጊዜ ሁሉም በእኩል ደረጃ ስለማይጎዱ አነስተኛ ጉዳት የደረሰባቸው ሰዎች ከሱን ለመከታተል ከሚያስከትለው ውጭና ከሚወስደው ጊዜ አንጻር ክስ ከማቅረብ ይልቅ መተውን ሊመርጡ ይችላሉ።¹² ስለዚህም፤ የቡድን ክሶች ዓላማ አያሌ ተከራካሪ ወገኖችን አጣምሮ ማቅረብ ወይም እያንዳንዱ ተከራካሪ ወገን ያለውን የይገባኛል ጥያቄ በተናጠል ማስተናገድ በገቢር አዳጋች በሚሆንበት ጊዜ ሁሉ የግለሰቦች ተናጠል የይገባኛል ጥያቄዎች ከሌሎች ግለሰቦች ተመሳሳይ ጥያቄዎች/ጋር በአንድነት የሚዳኙበትን አመቺ ሁኔታ ለመፍጠር ነው።¹³ ይህን በመሰሉ ጉዳዮችም፤ የቡድን ክሶች የተበደለ የፍትሕ መድረክ እንዳያጣና ፍትሕም እንዳይዘገይ ለመከላከል ይረዳሉ።

2. የቡድን ክስ አጀማመር

መደበኞቹን የሥነ ሥርዓት ደንቦች በደረቀ በመተርጎም በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ የሚገኙ ባለጉዳዮች እያንዳንዳቸው በተናጠል ክስ ያቅርቡ ቢባል አያሌ ክሶችን ማስተናገዱ ሊያስከትል የሚችለውን አላመቺነት፤ በወል ያቅርቡ ቢባል ደግሞ የሚመለከታቸውን በሙሉ አሰባስቦ የጣምራ ክስ ማቅረብ የማይቻል ወይም በተገብሮ ሊሳካ የማይችል በመሆኑ፤ የእነዚህ ሁለት ሁኔታዎች ድምር ውጤት የፍትሕ መዛባትን ሊያስከትል እንደሚችል ከላይ ተመልክተናል። እንግዲህ፤ በዓይነቱ ልዩ የሆነው የቡድን ክስ ሥርዓት አስፈላጊነቱ የመነጨው ይህን የመሰለው ሁኔታ እንዳያጋጥም ለመከላከል ነው። የደንቡ

⁹ አሜሪካን ሎው እንስቲቲውት፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 417።

¹⁰ ብራውንና ሌሎች፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 553።

¹¹ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 557፤ ጃጅ ኢቫንስ በዊክስ ቪ. ባሬኮ አይል ካምፓኒ ጉዳይ ያለውን በመጥቀስ።

¹² አብርሃም ኤል ፓመራንትዝ፣ "ኒው ዲቫሎፕመንትስ ኢን ክላስ አክሽንስ፤ ሀዘ ዜር ዲዝ ኔል ቢን ሳውንድድ" ቢዝነስ ሎዩር፣ ቅጽ 25(1970 ዓ.ም.)፣ ገጽ 1259።

¹³ ቴፕሊ ኤንድ ሁዊተን፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 681-2።

መሠረትና ጥንተ ምክንያቱም ይኸው ነው።¹⁴ ለቡድን ክስ ሥርዓት ምንጭ ርትዕ (equity) ነው።¹⁵ ርትዕ ዕውቅና ሊሰጠውና ሊቀበለው የቻለውም እንደ ምግብ እንደ ልብስ የግድ የሚፈለግ መፍቅድ (necessity) በመሆኑ ነው። በውሳኔያተ ሕግ አገባብ ለሚለው አጠቃላይ ደንብ ተስናን ሆኖ ተቀባይነት ሊያገኝ የቻለውም ከዚህ የተነሳ ነው።¹⁶ በዚህም ሥርዓት አማካይነት፣ ፍርድ ቤቶች "የተከራካሪ ወገኖችና የፍርድ ቤቶች ጊዜና ንዋይ እንዳይባክን ለማድረግና አንድ ከሌሎች አያሌ ሰዎች ጋር የሙግቱ ተሳታፊ የሆነ ግለሰብ መብቶችና ግዴታዎችም ከሌሎች ጋር ባንድነት በፍርድ አደባቢ እንዲረጋገጡለት ለማድረግ" የሚያስችላቸው ሥልጣን አላቸው።¹⁷

በመሆኑም፣ ከ17ኛው ክፍለ ዘመን የመጨረሻው ሩብ ምዕተ ዓመት ጀምሮ በኮመን ሎው ተከታይ አገሮች የርትዕ ሥልጣን ያላቸው ፍርድ ቤቶች የቡድን ክስ አቀራረብ ሥርዓትን በሥራ ላይ በማዋል በጊዜው የነበሩትን የሥነ ሥርዓት ደንቦች ጥብቅነት ለማለዘብ ሲጠቁሙበት ቆይተዋል።¹⁸ ይኸውም አሠራር፣ ስለተከራካሪ ወገኖችና ስለጣምራ ክሶች ፀንተው የቆዩትን ጥብቅ ደንቦች አንዳንድ የተለዩ ሁኔታዎች ሲያጋጥሙ ወደጎን ለመተው አስችሏቸዋል። ከጅምሩ ይሠራበት በነበረው መልኩ፣ የቡድን ክስ፣ አንድ በርካታ ሰዎችን ያቀፈ ሰብስብ መላ አባላቱ ለአንድ ክርክር መነሻ በሆነ ጉዳይ የሚያስከብሩት የጋራ መብት ወይም የሚካፈሉት የወል ጥቅም ወይም የየአንዳንዳቸው የይገባኛል ጥያቄዎችና የሚያስከትሏቸውም ጭብጦች የሚጋሩት መነሻ የክስ ምክንያት ያላቸው ሆኖ ሳለ ከአባላቱ ቁጥር ብዛት የተነሳ ግን ሁሉንም አባላት አሰባስቦ በሰማቸው ወይም በወኪላቸው አማካይነት የጣምራ ክስ ለማቅረብ የማይቻል ወይም ተገብሮአዊነቱ የማይሳካ በሚሆንበት ጊዜ የርትዕ ፍርድ ቤቱ ጉዳዩን አይቶ እንዲወስን የሚቀርብ አቤቱታና ፍርድ ቤቱም እንደ ጥንቱ አባባል አቤቱታውን በመቀበል የሚሰጠው "የሰላም ትዕዛዝ" ነው።¹⁹ ይህንንም ደንብ ቀደም ባለው ጊዜ አንድ ሌላ ታዋቂ የሕግ ሰው ተመሳሳይ በሆነ መልክ እንደሚከተለው ገልጾታል፣ "በጉዳዩ ጥቅም ያላቸው ተከራካሪ ወገኖች በቁጥር አያሌ ሲሆኑና የቀረበው ክስም የተመሠረተው ለሁሉም የጋራ በሆነ ጉዳይ ላይ ከሆነ ከአያሌዎቹ መካከል ጥቂቶቹ በራሳቸውም ሆነ በሌሎችም ስም ለመክሰስና ለመክሰስ ይችላሉ።"²⁰

¹⁴ አሜሪካን ሎው ኢንስቲትዩት፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 419-431።

¹⁵ ሁዊይተን፣ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 401፣ የመጀመሪያው የቡድን ክስ በ1676 ዓ.ም. ሁለተኛው ደግሞ በ1701 እንደቀረበ ይገልጻል።

¹⁶ አሜሪካን ሎው ኢንስቲትዩት፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 417፣ ዊሊያም ዊርት ብሉም "ዘ ኮመን ኩዌሽን' ፕሪንሽፕል ኢን ዘ ኮድ ፕሮቪቪን ፎር ሪፐብሊካንታሪቲቭ ሱትስ" ሚቺጋን ሎው ሪቪው ቅጽ 30(1932)፣ ገጽ 879።

¹⁷ አሜሪካን ሎው ኢንስቲትዩት፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 417።

¹⁸ ቴፕሊ ኤንድ ሁዊተን፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 682።

¹⁹ ዝኒ ከማሁ።

²⁰ ቻርልስ ፊስክ ቢቸ፣ ኤ ትሪቲዝ ኢን ሞደርን ፕሪክቲስ ኢን ኤኩቲ፣ ደብሊው ኤች ኢንደርሰን ኤንድ ካምፓኒ፣ ሲንሲናቲ፣ አህይዎ፣ ቅጽ 6፣ (1894) ገጽ 79።

ከላይ ከተገለጸው በቀላሉ ለመረዳት እንደሚቻለው፤ ይህ የርትዕ ፍርድ ቤቶች ያልለቁት መሠረተ ሀሳብ ተፈጻሚ የሚሆነው ለአንድ ዓይነት የቡድን ክሶች ብቻ ነው። ይህም በዓይነታቸው፤ መላ አባላቱ የሚያስከብሩት የጋራ ጥቅም ያላቸው ሆኖ ሳለ በቁጥር ግን አያሌ ከመሆናቸው የተነሳ ሁሉንም አባላት በአንድነት ማጣመሩ የማይቻል ወይም በገቢር የማይላካ ክሶች በሚያጋጥሙበት ጊዜ ተፈጻሚ የሚሆን የቡድን ክስ ነው። በእንደዚህ ዓይነት ክሶችም የቁጥር አያሌነት የጥቅምም መጋራት መኖሩን ማሳየት አስፈላጊ ነው።²¹ እንዲሁም፤ "በኮመን ሎው ውስጥ እንደ አሁኑ ዘመን ዓይነት የቡድን ክስ ሥርዓት ባለመኖሩ" ደንቦቹ ተፈጻሚ ይሆኑ የነበሩት ርትዕን ተመርኩዘው፤ በሚቀርቡ ጉዳዮች ላይ ብቻ ነበር።²² እንግዲህ ለቡድን ክሶች ተፈጻሚ የሚሆኑት ዘመናዊዎቹ ደንቦች የተወሰኑ ማሻሻያዎች ተደርጎባቸው የተወረሱት ከዚህ ምንጭ ነው።²³

ይህን የመሰለውን ጉዳይ በሚመለከት የመጀመሪያው የሆነው የፊልድ መድበለ ሕግ (ኮድ) ለቡድን ክሶች ተፈጻሚ የሚሆነውን ደንብ እንደሚከተለው ያስቀምጠታል፡-

"የቀረበው ጥያቄ የብዙ ሰዎች የጋራ ጥቅም ጥያቄ በሚሆንበት ጊዜ ወይም ተከራካሪዎቹ ወገኖች በቁጥር እጅግ በርካታ በመሆናቸው ፍርድ ቤቱ ፊት በግንባር እንዲቀርቡ ለማድረግ በገቢር አዳጋች ሲሆን ከመካከላቸው አንዱ ወይም ጥቂቶቹ የሁሉንም ጥቅም ለማስከበር ሊከሰሩና ሊከሰሱ ይችላሉ።"²⁴

በዚህ ደንብ አቀራረብ መሠረት፤ እንደኛው በክሱ ውስጥ በቀረበው ጥያቄ ላይ ተከራካሪዎቹ ወገኖች የጋራ ጥቅም ያላቸው በሚሆንበት ጊዜ ተፈጻሚ የሚሆን፤ ሁለተኛው ደግሞ ተከራካሪዎቹ ወገኖች በቁጥር አያሌ በመሆናቸው ሁሉንም ፍርድ ቤቱ ፊት ለማቅረብ በገቢር ሊላካ የማይችል በሚሆንበት ጊዜ ተፈጻሚ የሚሆን፤ ሁለት ዓይነት ቅርጽ ያላቸው የቡድን ክሶች አሉ ማለት ነው። በብዙ የአሜሪካ ግዛቶች የኋላ ኋላ ተቀባይነት እያገኘ የመጣውና አሁንም የሚሠራበት ይኸው በመጀመሪያ በፊልድ መድበለ ሕግ ላይ የሠፈረው አመለካከት ነው።²⁵

ከ1938 ዓ.ም. በፊት የቡድን ክስ አቀራረብ ሥነ ሥርዓት በፌዴራል ደረጃ ይመራ የነበረው "ፌዴራል ኤኩቲ ፍልስ ኤንድ ኮንፎርሚቲ አክትስ" እየተባለ በሚጠራው ሕግ ነበር። የዚህ ሕግ ደንብ (አንቀጽ) 48 እንደሚከተለው ይደነግጋል፡-

"ተከራካሪዎቹ ወገኖች በቁጥር እጅግ አያሌ ሲሆኑና ከባድ እንግልትና የቀጠር መንዛዛትም ሳያስከትል ፍርድ ቤቱ ፊት ሊቀርቡ የማይቻል ሲሆን ሁሉም እንዲቀርቡ ከማድረግ ይልቅ ፍርድ ቤቱ በመሰለው ከመካከላቸው የከላሾችንም ሆነ የተከላሾችን ተጸራሪ ጥቅሞች በሚገባ ሊያስከብሩ ይችላሉ ብሎ የገመታቸውን በቂ ወገኖች በክሱ ውስጥ እንዲገቡ በማድረግ ክሱን ሊሰማ ይችላል። ይህ በሚሆንበትም ጊዜ የሚሰጠው ፍርድ በክሱ ውስጥ ያልገቡትን ተከራካሪ ወገኖች መብቶችና የይገባኛል ጥያቄዎች የሚነካ ሲሆን አይችልም።"²⁶ (በረዝ የተጨመረ)

²¹ ሁዊተን የተጠቀሰው ሥራ፡ ገጽ 415 ይመልከቱ፤ የእንግሊዝ አሠራርም ይኸው ነበር፡ ዝኒ ኮማሁ፡ ገጽ 414 ይመልከቱ፤ ለዚህ ነጥብ፡ ተጨማሪ ማብራሪያ ከዚህ በታች በዚህ ጽሑፍ ገጽ10 ይመልከቱ።
²² ቴፕሲ ኤንድ ሁዊይተን፡ የተጠቀሰው ሥራ፡ ገጽ 682።
²³ ዝኒ ኮማሁ፡፡
²⁴ ዝኒ ኮማሁ፡፡
²⁵ ዝኒ ኮማሁ፤ በተጨማሪም ብራውን ኤት እል፡ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 554፡ ካፓሊ ኤንድ ኮንሶሎ፡ የተጠቀሰው ሥራ፡ ገጽ 228፡ የግርጌ ማስታወሻ ቁ.48 ይመልከቱ፤ ስለሁለቱ የቡድን ክስ ገጽታዎች ከዚህ በታች ከገጽ 10-13 ይመልከቱ።
²⁶ ዝኒ ኮማሁ፡ ገጽ 682-3።

በግልጽ ለማስተዋል እንደሚቻለው፤ የዚህ ድንጋጌ ስርዝ የተጨመረበት ክፍል አገላለጽ የቡድን ክስን መሠረታዊ ባሕርይ የሚገፍ ይዘት ያለው ነው።²⁷ ምክንያቱም፤ የቡድን ክስ ያስፈለገበት ዋና ምክንያት፤ በተመሳሳይ ሁኔታ የሚገኙ ተከራካሪ ወገኖች ያሏቸውን የጋራ የክስ ጭብጦች በሙሉ በአንድ ክስ ለመወሰንና እነዚህም ውሳኔ ያገኙ ጭብጦች የሚያስከትሉት መብትና ግዴታ ስማቸው በመዝገብ ውስጥ በሰፊው ተከራካሪ ወገኖች ላይም ሆነ ቀርበው ባልተከራከሩ ወገኖች ላይ ሙሉ በሙሉ ተፈጻሚ እንዲሆኑ ለማድረግ ስለሆነ ነው። የቡድን ክስ ሥርዓት በተሰናገነት ሥራ ላይ እንዲሆን የተደረገውም በፍርድ ያለቀ የደቀቀ (res judicata) የሚለውን የሕግ መሠረተ ሀሳብ ተፈጻሚ በማድረግ የፍርድ ቤቱንና የተከራካሪ ወገኖችን ጊዜና ወጭ ለመቆጠብ በማሰብ ነው። ስለሆነም፤ ከዚህ ነጥብ አኳያ ደንብ ቁጥር 48 የቡድን ክስ አንዱ መሠረታዊ የሆነውን ጥያቄ ሊፈታ የሚችል መልስ ማስገኘት አልቻለም። ይኸውም ጥያቄ፤ የኤኩቲ ደንቦች በ1912 እና በ1938 ዓ.ም. በተደጋጋሚ ቢሻሻሉም እንኳ እስከ 1966 ዓ.ም. ድረስ ሳይፈታ ቆይቷል።

ከ1912 ዓ.ም. እስከ 1938 ዓ.ም. ድረስ የቡድን ክሶች ሥርዓት ይመራ የነበረው በ1912 ዓ.ም. በወጣው የኤኩቲ ደንቦች አንቀጽ ወይም ደንብ ቁጥር 38 ነበር። ይኸውም ደንብ "የጋራ ወይም ጠቅላላ ጥቅም" መኖርን እንደ መስተገብርነት ቢሸረውም የደንብ 48ትን ሌሎች ሕፃኖች ሳላልዳሰሳቸው አንቀጽ 38ትን ተመርኩዘው የሚሰጡ ፍርዶችን የተፈጻሚነት አድማስ በተመለከተ እንደ በፊቱ ጊዜ ጥያቄዎች መነሳታቸው አልቀረም።²⁸

የፌዴራል ሥነ ሥርዓት ሕግ በ1938 ዓ.ም. ሲደነገግ የቡድን ክሶችን የሚመለከተው የዚህ ደንብ ክፍል ደንብ ቁጥር 23 ነበር። ይኸውም ደንብ "የቀድሞው ኤኩቲ ደንብ ቁጥር 38 ክልላ ተደርጎ ይቆጠር ነበር።²⁹ ደንብ 23 የቡድን ክሶችን በሚከተለው አኳኋን ይከፍላቸዋል። እነዚህም፤ አንደኛ፤ በሙያው በተሠማሩት ሰዎች አጠራር "ርቱዐን" የመደብ ክሶች የሚባሉት ሲሆኑ በይዘት ረገድም በአጠቃላይ የቡድን ክስ የማይፈቀድ ቢሆንም እንኳን በአንድ ክስ ጥቅም ያላቸውን ተከራካሪ ወገኖች በሙሉ በክሱ ውስጥ ማጣመር የግድ አስፈላጊ የሚሆንባቸውን ክሶች የሚመለከቱ ናቸው። ሁለተኛው ሶስተኛው ደግሞ በቅደም ተከተል "ዝንቅ" የቡድን ክስ እና "ኢርቱዐን" የቡድን ክስ የሚባሉት ናቸው። በአተረጓጎምም፤ "ዝንቅ" የሚባሉት በመሠረቱ አያሌ ክሶችን በውስጣቸው የሚያቅፉ ቢሆንም ለክሱ መነሻ የሆነን አንድን የተወሰነ ንብረት በተለይ የሚመለከቱ ወይም ሊመለከቱ የሚችሉ ክሶች ናቸው። "ኢርቱዐን" የሚባሉት ደግሞ እንደገናም በውስጣቸው አያሌ ክሶችን የሚያካትቱ ቢሆንም እነዚህ የጋራ የሆነ የሕግ ወይም የኩነት ጥያቄ የሚያስነሱና የጋራ መፍትሔም የሚሹ የቡድን ክሶች ናቸው።³⁰ ይልቁንም የደንብ ቁጥር 23 (1938) ዋናው ፋይዳ ራሱን ችሎ በተለይ ይሠራበት የነበረውን የፌዴራሉን የቡድን ክስ አቀራረብ ሥነ ሥርዓት የአፈጻጸም አድማስ በማስፋት በመደበኛ ክሶችም ላይ ተፈጻሚ እንዲሆን ማድረግ ነው። ሆኖም ግን በቡድን ክስ የተሰጠ ፍርድ ቀርበው ባልተከራከሩ ወገኖች ላይ ሰላለው የአስገዳጅነት ውጤት ቀደም ሲል የነበረው ጥርጣሬ ከደንቡ መውጣት በኋላም ቢሆን መፍትሔ

²⁷ ዝኒ ከማሁ፡ ገጽ 683።
²⁸ ዝኒ ከማሁ፡ ይህ ጥያቄ ፌዴራል ሩል እፍ ሲቪል ፐሮሲጀር በ1966 ዓ.ም. እስከሚሻሻል ድረስ ሊቀጥል ችሏል፤ ሁዊተን፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 427-30 ይመልከቱ።
²⁹ ቴፕሊ ኤንድ ሁዊተን፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 683።
³⁰ የኤኩቲ ሩል ቅጂ በዝኒ ከማሁ፡ ገጽ 683-4፥ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 276 ላይ ይገኛል። እንደዚሁም ደግሞ በብራውን ኤት አል፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 554-5፥ ተጽፎ ይገኛል።

ሊያገኝ አልቻለም።³¹ "በአንድ የቡድን ክስ ላይ የተሰጠ ፍርድ የአፈጻጸም ወሰንን የሚመለከት በደንቡ ላይ ቁጥጥ ያለ መሪ ቃል ካለመኖሩም የተነሳ ፍርድ ቤቶች 'ርቱዕን' የቡድን ክሶችን በሚመለከት የተሰጡ ፍርዶች በሁሉም የቡድን አባላት ላይ ተፈጻሚ ሲሆኑ 'ዝንቅ' እና 'ኢርቱዕን' የቡድን ክሶችን በሚመለከት የተሰጡት ፍርዶች ደግሞ ቀርበው በተከራከሩት አባላት ላይ ብቻ አስገዳጅ ይሆናሉ ከሚል ውሳኔ ላይ ደርሰዋል።"³² ከዚህም በላይ፣ የቡድን ክሶችን "ርቱዕን"፣ "ዝንቅ" እና "ኢርቱዕን" በሚል ስያሜ መከፋፈሉ ራሱም ቢሆን በፍርድ ቤቶችም ላይ ሆነ በባለሙያዎች ላይ ግራ የሚያጋባ ሁኔታን ፈጥሯል።³³ የሦስት ዐወርት ዓመታት የአሠራርና የአፈጻጸም ተቆጣጣሪ ደንብ ቁጥር 23 እንከን እንዳለበት ሊያሳይ ችሏል። ስለዚህም በ1966 ዓ.ም. በአሜሪካ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ትዕዛዝ እንዲሻሻል ተደረገ። በአሁኑ ጊዜ በአሜሪካ ላለው የቡድን ክስ አቀራረብ ሥርዓት ሕጋዊ መሠረት የሆነው በዚህ ሁኔታ የተሻሻለው ደንብ 23 ነው። ዛሬ በፌዴራል ፍርድ ቤቶችና የፌዴራሉን የፍትሐብሔር ሥነ ሥርዓት ደንብ በተቀበሉ የአሜሪካ ግዛቶች የቡድን ክሶች የሚመሩት በደንብ ቁጥር 23 ድንጋጌዎች ስለሆነ እነዚህ ድንጋጌዎች "በፌዴራልና በክልል ፍርድ ቤቶች ደረጃ ስላለው የቡድን ክስ አሠራር ጥሩ የሆነ አጠቃላይ ሥዕል" ይሰጡናል።³⁴

3. የቡድን ክስ ባሁኑ ጊዜ የሚገኝበት ደረጃ

በአሜሪካ ፍርድ ቤቶች ዘንድ እየተሠራበት ያለው የቡድን ክስ ሥነ ሥርዓት እጅግ የበለጸገ ሥነ ሥርዓት መሆኑ ቀደም ሲል ተጠቅሷል።³⁵ ለዚህ የበለጸገ የቡድን ክስ ሥነ ሥርዓት ሕጋዊ መሠረቱ የተሻሻለው ደንብ ቁጥር 23 ነው። ደንብ 23 "ርቱዕ"፣ "ዝንቅ" እና "ኢርቱዕ" የሚሉትን የቡድን ክስ ልዩነቶች አጥፍቷል፤ በምትኩም የቡድን ክስ ለመፍቀድ አስፈላጊ የሆኑ አራት ቅድመ ግዴታዎችን ይደነግጋል። እነዚህም አራት ቅድመ ግዴታዎች።³⁶

1. የቡድን አባላት ቁጥር ከፍተኛ በመሆኑ ሁሉንም አባላት ለማጣመር አስቸጋሪ መሆን አለበት፤
2. ለቡድኑ አባላት የጋራ የሆኑ የሕግ ወይም የኩነት ጥያቄዎች መኖር አለባቸው፤
3. የተወካዮቹ የይገባኛል ጥያቄዎች ወይም መከላከያዎች ከሌሎቹ የቡድን አባላት የይገባኛል ጥያቄዎች ወይም መከላከያዎች ጋር አምሳልነት ያላቸው መሆን አለባቸው፤
4. ተወካዮቹ ተከራካሪዎች የቡድኑን አባላት ጥቅም ፍትሐዊና በቂ በሆነ ሁኔታ ለማስጠበቅ የሚችሉ መሆን አለባቸው፤ የሚሉት ናቸው።

በተጨማሪም ሁሉንም አባላት በመወከል ክስ የሚያቀርብ ወይም የሚከላከል ሰው፣ ጉዳዩ ከሚከተሉት ዘርፎች ባንዱ ሥር የሚጠቃለል መሆኑን ማሳየት³⁷ መቻል አለበት።

³¹ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 683።
³² ዊሊያም ኢ. ፍሪድላንደር፣ "ሲቪል ፐርሲጀር-ፌዴራል ሩል 23 አግሪጌሽን እና ክለይምስ ኢን ክላስ አክሽን" ቱሌን ሎው ሪቪው፣ ቅጽ 43 (1969)፣ ገጽ 363።
³³ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 364።
³⁴ ቴፕሊ ኤንድ ሁዊተን፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 686።
³⁵ ከላይ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 23 ይመልከቱ።
³⁶ ቴፕሊ ኤንድ ሁዊተን፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 686።
³⁷ ዝኒ ከማሁ፣ ለተሻሻለው ሩል 23 ቅጽ፣ ፍሪድላንደር፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 364-5 ይመልከቱ።

1. የቡድኑ አባላት በተናጠል ቢከሱ ወይም ቢከላከሉ፤
  - (ሀ) ለአንዱ አባል የሚሰጠው ፍርድ ለሌላው አባል ከሚሰጠው ፍርድ ጋር የሚቃረን ወይም የሚለይ በመሆኑ የቡድኑን አባላት በመጻፈር የቆመው ወገን እርስ በርስ የሚጋጭ ተግባር እንዲፈጸም የሚያደርገው መሆኑን፤ ወይም
  - (ለ) እያንዳንዱን የቡድን አባል በሚመለከት የሚሰጠው ፍርድ በአፈጻጸም ወቅት ፍርድ ቤት ያልቀረቡትን የቡድን አባላት ጥቅም የሚሄድ ወይም ጥቅማቸውን ለማስጠበቅ ያላቸውን ዕድል በሰፊው የሚቀንስ ወይም የሚያሰናክል መሆኑን፤ ወይም
2. የቡድኑን አባላት በመሃረር የቆመው ወገን የሁሉንም የቡድን አባላት ጥቅም የሚመለከቱ ድርጊት መፈጸሙን ወይም ለመፈጸም እምቢተኛ መሆኑንና ይህም ድርጊቱ ቡድኑን ባጠቃላይ የሚመለከት የመጨረሻ የአገዳዥ ትዕዛዝ መስጠትን ወይም ተመጣጣኝነት ያለው የመፍትሔ ውሳኔ ማሳለፍን አስፈላጊ የሚያደርግ መሆኑን፤
3. ግለሰብ የቡድን አባላትን ከሚመለከቱት የሕግ ወይም የኩነት ጥያቄዎች ይልቅ የቡድኑን አባላት በጋራ የሚመለከቱት የሕግ ወይም የኩነት ጥያቄዎች ይበልጥ የሚያመዘኑ መሆኑንና በጉዳዩ ላይ ፍትሐዊና ቀልጣፋ ፍርድ ለመስጠትም የቡድን ክስ ይበልጥ ተስማሚ መሆኑን።

ከዚህ ላይ እንግዲህ በተሻሻለው ደንብ ቁጥር 23 መሠረት አንድ የፍርድ ቤት ክርክር በቡድን ክርክር መልክ እንዲቀጥል ለማድረግ የሚቻለው ከላይ የተገለጹት አራት አስፈላጊ ሁኔታዎች ሲሟሉና ክርክሩም ከሦስቱ የቡድን ክስ ዘርፎች ባንዱ የሚጠቃለል ሲሆን ብቻ መሆኑ በጉልህ ይታያል።

የአራቱን የቡድን ክስ ቅድመ ግዴታዎች መሠረታዊ ይዘት እንደሚከተለው ባጭሩ መዳሰስ ይቻላል።³⁸

ሀ. አያሌነት፡- ይህ ቃል በቡድኑ ውስጥ ያሉት አባላት በቁጥር ብዛት ያላቸው በመሆኑ ሁሉንም በግለሰብ ደረጃ አጣምሮ ለማቅረብ አዳጋች መሆኑን የቡድኑ ተወካይ ማሳየት እንዳለበት ለማመልከት ባለሙያዎች የሚጠቀሙበት ቃል ነው።³⁹ ማለትም "ከቡድኑ አባላት ቁጥር ከፍተኛነት የተነሣ አባላቱን ሁሉ አጣምሮ የማቅረቡ ሁኔታ ስኬታማነት አስቸጋሪ ሲሆን ነው።"⁴⁰ በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ ያሉ ሰዎችን የማጣመሩ ሁኔታ ስኬታማነት አስቸጋሪ የሚሆነው ምን ሁኔታዎች ሲያጋጥሙ ነው? የሚለው ጥያቄ ከየጉዳዩ የተለየ ሁኔታ ጋር ተያይዞ መመለስ ያለበት ጥያቄ ነው። በሀንሰበሪና ሊ ጉዳይ (1940 ዓ.ም.) የአሜሪካ ጠቅላይ ፍርድ ቤት እንደወሰነው፤ ክሱ የሚመለከታቸው ወገኖች በሙሉ እነማን እንደሆኑ ማረጋገጥ እንኳን ቢቻል በሞት ወይም በሌላ ምክንያት በየጊዜው ለውጥ መደረጉ ስለማይቀር እንደ መደበኛው የክስ አቀራረብ ሥነ ሥርዓት የሁሉም ስም በፍርድ ቤቱ መዝገብ ላይ እንዲገለጽ ማስገደዱ በተከራካሪ ወገኖች ማንነት ላይ በየጊዜው ሊያስከትል ከሚችለው ተቃውሞ የተነሳ በውጤቱ ፍትሕን እንደማንደል ይቆጠራል።⁴¹ ከዚህም በላይ በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ የሚገኙ ሁሉም ሰዎች ተመሳሳይ አስተሳሰብ ያላቸውም። በመሆኑም በአንድ ክስ ውስጥ ሁሉም፣ በተለይም ደግሞ ከክሱ የሚያገኙት ጥቅም በጣም አነስተኛ በመሆኑ ክስ ማቅረቡ ራሱ

³⁸ ይዘል፥ ገጽ 967-9፤ የቡድን ክስ ዘርፎችን በሚመለከት ከዚህ በታች በገጽ 14-16 ይመልከቱ።
³⁹ ዝኒ ከግሁ ገጽ 967።
⁴⁰ ዝኒ አዲ ከግሁ።
⁴¹ ከብራውን ኢት አል ገጽ 553 የተጠቀሰ፥ አሜሪካን ሎው ኢንስቲትዩት፥ ክፍል 86፥ ገጽ 417።

ፋይዳ ቢስ በሚሆንበት ጊዜ፣ በአንድነትና በፈቃደኛነት ይሳተፋሉ ብሎ መጠበቅ የማይመስልና በገቢርም ያጋጥማል ተብሎ የማይጠበቅ ነው።⁴² ይህ የፍርድ ቤቱ አስተያየት የተመሠረተው፣ ተከራካሪ ወገኖች በቁጥር እጅግ ከፍተኛ በሚሆኑበት ጊዜ በሞትም ሆነ በሌላ ምክንያት መብቶቻቸውና ግዴታዎቻቸው መለዋወጣቸውና ከፍና ዝቅ የማለት ሁኔታ ማሳየታቸው አይቀሬ ስለሚሆን ያለ ከፍተኛ ችግር ሁሉንም በክሱ ውስጥ ተከራካሪ ወገኖች አድርጎ ለማቅረብ የማይቻል ሲሆንና እነዚህም ሁኔታዎች ተዳምረው የክሱ ሂደት ተገቢውን ሥርዓት ተከትሎ በፍርድ እንዳይደመደም አብዛኛውን ጊዜ መሰናክል መፍጠራቸው አይቀርም በሚል እሳቤ ላይ ነው። ስለዚህም የሁሉንም ተከራካሪ ወገኖች ስምና የመኖሪያ ሥፍራ ለማረጋገጥ፣ እንዲሁም በሞት ወይም በሌላ ምክንያት በተለዩት ተከራካሪ ወገኖች ምትክ የተወካዮቻቸውን ስም አረጋግጦ በመዝገቡ ውስጥ ለመጨመር፣ ወይም ደግሞ መጀመሪያ በነበሩት ተከራካሪ ወገኖች ፋንታ ክሱ ከተመሠረተ በኋላ በሽያጭ ጥቅማቸው በተላለፈላቸው ሰዎች ለመተካት አስቸጋሪ በመሆኑ፣ ቁጥራቸው አያሌ የሆነ ወገኖች በስም በሰማቸው ተመዝግበው በክሱ ውስጥ መጣመር አለባቸው የሚለውን ግዴታ ማስቀመጡ ፍትሐዊ አሠራር አይሆንም።⁴³ ሁሉንም ተከራካሪ ወገኖች በየሰማቸው መዝገብ ማጣመሩ እንደ ግዴታ ከተጣለ የገቢራዊነቱ አስቸጋሪነት የሚመነጨው ከእነዚህ ሁኔታዎች ነው። ሆኖም ግን የተከራካሪ ወገኖች ቁጥር አያሌነት በራሱ ለመተግበር አስቸጋሪነትን (ኢገቢራዊነትን) አያመለክትም። በሌላ አነጋገር ለመተግበር አስቸጋሪነት በራሱ ግምት የሚወስድበት ጉዳይ አይደለም።⁴⁴ ለመተግበር አስቸጋሪነት ግምት የሚወስድበት ጉዳይ ባለመሆኑም የቡድኑ ተወካይ የጋራ የሆኑ የሕግና የኩነት ጥያቄዎች ያሏቸው የተወሰኑ ሰዎች መኖራቸውንና እነዚህም ግለሰቦች ብዛት ያላቸው በመሆኑ ሁሉንም አጣምሮ በክሱ ውስጥ ማቅረብ በተግባር አስቸጋሪ መሆኑን አጥጋቢ በሆነ መልኩ ለፍርድ ቤቱ ማስረጃነት መቻል አለበት።⁴⁵ ስለዚህም አያሌነት የጋራ የሆነ ጥያቄ መኖር አለበት ከሚለው መሠረተ ሀሳብ ጋር የተቆራኘ ነው።

የተሻሻለው ደንብ ቁጥር 23 ይህን ጥያቄ የቀረጸው ችግር በሚያስከትል ሁኔታ ነው። ድንጋጌው አንድ ክስ የቡድን ክስ ሆኖ እንዲቀጥል ይፈቀድ ዘንድ አንድም የቡድኑ አባላት ቁጥር ከፍተኛ በመሆኑ ሁሉንም አጣምሮ ለማቅረብ አስቸጋሪ መሆን አለበት፤ ወይም ለቡድኑ አባላት የጋራ የሆኑ የኩነት ወይም የሕግ ጥያቄዎች መኖር አለባቸው የሚል ነው። በዚህም ምክንያት የቡድኑን አባላት አጣምሮ ለማቅረብ አስቸጋሪ እስከሆነ ድረስ፣ ለቡድኑ አባላት የጋራ የሆኑ የኩነት ወይም የሕግ ጥያቄዎች ባይኖሩም የቡድኑን ክሱ ለመቀጠል የሚችል ይመስላል። ከዚህ ነጥብ ጋር በተያያዘ፣ ምንም እንኳ ደንብ 23 በቁሙ ሲተረጎም የዚህ ዓይነት ውጤት ሊኖረው ቢችልምና አንዳንድ ፍርድ ቤቶችም ይህን አተረጓጎም ተከትለው ጉዳዮችን የወሰኑ ቢሆንም፣ ይህን ድንጋጌ በዚህ መልክ ተርጉሞ ተፈጻሚ ማድረግ ስህተት ነው የሚል አመለካከት አለ። "የአንድ ቡድን አባላት ቁጥር ምንም ይሁን ምን፣ የቡድኑ አባላት የጋራ ጥያቄ ያላቸው ካልሆነ በስተቀር እየታየ ባለው ሕግ መሠረት በውክልና የሚካሄድ ክስ (የቡድን ክስ) ሊፈቀድ አይገባም። ከዚህ በተለየ ሁኔታ መደምደም እጅግ ብዙ የሆኑ እርስ በርሳቸው ግንኙነት የሌላቸው የሕግና የኩነት ጥያቄዎች በአንድ ክስ እንዲታዩ የማድረግ ውጤትን ያስከትላል።"⁴⁶ ይህን ጭብጥ አስመልክቶ ታዋቂው ፓመሮይ ራሱ የሚከተለውን እንደገለጸ ተጠቅሷል፤

⁴² የአሜሪካ ጠቅላይ ፍርድ ቤቱ፣ ብራውን ኤት አል እንደጠቀሰው፣ ገጽ 557።
⁴³ ሁዊተን ገጽ 414።
⁴⁴ ዝኒ አዲ ከማሁ።
⁴⁵ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 435።
⁴⁶ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 434።

"የደንብ ቋንቋ እነዚህ ክፍተኛ ቁጥር ያላቸው ሰዎች ሁሉንም የሚመለከት አጠቃላይ ወይም የጋራ የሆነ ጥቅም ሊኖራቸው እንደሚገባ ግልጽ በሆነ መንገድ አያመለክትም። ሆኖም ለውሃ ጥቅም ጥያቄ የሁሉንም ጥቅም በጋራ ወይም በአጠቃላይ የሚመለከት ካልሆነ በቀር ገቢራዊነት እስከ ሚያስቸግር ድረስ እጅግ ብዛት ያላቸው ግለሰቦች በአንድነት ሆነው በከላሽነት ክስ የሚመሠርቱበት ሁኔታ ሊያጋጥም ይችላል ብሎ ማሰቡ አስቸጋሪ ነው።"⁴⁷

ለ. ጋርዮሽነት፡- በቡድን አባላት መካከል "የጋራ ጥቅም" ሊኖር ይገባል የሚለውን ቅድመ ግዴታ አስታኮ አብዛኛውን ጊዜ የሚነሳውና ብዙ ሙግትም ያስከተለው አክራሪ ጭብጥ "የጋራ ጥቅም" ሲባል ልኩ ወይም መጠኑ ምን ያህል ሊሆን ይገባል የሚለው ጥያቄ ነው። ፍርድ ቤቶች ለዚህ ጥያቄ የሰጡአቸውን መልሶች ስንቃኝ የተለያዩ ሆነው እናገኛቸዋለን። አንዳንዶቹ ፍርድ ቤቶች ተከራካሪዎቹ ወገኖች በሕግ የጣምራ ክስ ለማቅረብ ከሚያስችላቸው በሁለንተናው ያልተለየ የጋራ ጥቅም ሊኖራቸው ይገባል በማለት ሲወስኑ⁴⁸ አንዳንዶቹ ደግሞ የወል ወይም ዕሩይ ጥቅም ሊኖራቸው ይገባል ይላሉ።⁴⁹ እንዲሁም፤ አንዳንዶቹ የጥቅም ኅብረት ሊኖራቸው ይገባል በማለት ሲወስኑ⁵⁰ ሌሎች ደግሞ እይይ ጥቅም ወይም ተመሳሳይ ጥቅም ሊኖራቸው ወይም ሶጣ ፈንታቸው ተመሳሳይ ሊሆን ይገባል በማለት ወስነዋል።⁵¹

ነገር ግን ከፍርድ ቤቶቹ አንዱም እንኳን ይህን አጠቃላይ ወይም የጋራ ጥቅም የተባለውን ቅድመ ግዴታ ለማመልከት የተጠቀመባቸውን ቃላት በጥሬው ከማስቀመጥ አልፎ ትርጓሜ አልሰጣቸውም። ሆኖም ግን እነዚህ የተለያዩ ቃላት የቡድን ክስን ወሰን ወይም ዳር ድንበር የማጥበብ ወይም የማስፋት ውጤት ያላቸው መሆኑን ለመገንዘብ አዳጋች አይሆንም። በአሁኑ ዘመን ያለውን አመለካከት ስናይ የቡድን ክስ የተፈጻሚነት ዳር ድንበር ሰፊ ተደርጎ መከለል እንዳለበት የሚደግፍ ነው። ስለዚህም የቡድኑ አባላት የተጣመረ ወይም አንድ ዓይነት የሆነ ጥቅም ያላቸው መሆኑን ማሳየት አስፈላጊ አይሆንም። "ጉዳዩ በሚያስነሳቸው መሠረታዊ የኩነትና የሕግ ጭብጦች ላይ" ሁሉንም ባለጉዳዮች የሚያስተሳስር መጠነኛ የሆነ የጋራ ጥቅም እንዳለ ማሳየቱ በቂ ነው።⁵² በእርግጥ፤ በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ የሚገኙ ሰዎችን ምን ጊዜም ቢሆን በጋራ የሚያስተሳስሯቸው ነገሮች መኖራቸው የማይቀር የሆነውን ያህል ከሌሎች ጋር የማይዛመዱ የየግላቸው የሆኑ ነገሮች ሊኖሩም ስለሚችሉ አጋጣሚው ለክርክር በር መክፈቱ አይቀርም። ለምሳሌም ያህል፤ በአንድ ለፍርድ ቤት በቀረበ ጉዳይ ተከላሾች በአንድ ለመስኖ በሚያገለግል የውሃ ቦይ ላይ ግድብ ይሠራሉ። ግድቡም የውሃው ከፍታ እንዲጨምር በማድረጉ ከበስተበታቹ ባሉት ረባዳ ሥፍራዎችና የእርሻ ማሳዎች ላይ ጉዳት በማድረሱ በአካባቢው ያሉ ባለርስቶች፡-

- (ሀ) የውሃ ቦይ ያለአንዳች ግድብ ወይም ሌላ መሰናክል ቀድሞ በነበረበት ሁኔታ እንዲፈስ ያላቸው መብት እንዲረጋገጥላቸው፤
- (ለ) ተከላሾቹ በውሃው መውረጃ ቦይ ላይ የገነቡትን መሰናክል እንዲያነሱ ትዕዛዝ እንዲጣልባቸው፤
- (ሐ) ተከላሾቹ ወደፊት ይህን የመሰለ ግድብ ከመገንባትና ከመሥራት እግድ

⁴⁷ ፓመርይ፡ በሁዊተን፡ ገጽ 415 እንደተጠቀሰ።
⁴⁸ ዝኒ ከማሁ፡ ገጽ 410።
⁴⁹ ብሉም፡ የተጠቀሰው ሥራ፡ ገጽ 894-5፡ ሁዊተን፡ የተጠቀሰው ሥራ፡ ገጽ 407-8።
⁵⁰ ዝኒ ከማሁ፡ ገጽ 895።
⁵¹ ሁዊተን፤ የተጠቀሰው ሥራ፡ ገጽ 407-8።
⁵² ዝኒ ከማሁ፡ ገጽ 880-95፡ ሁዊተን፡ የተጠቀሰው ሥራ፡ ገጽ 434።

እንዲጣልባቸው፤ እና

(መ) ስለደረሰበት ጉዳት ከኢያንዳንዱ ተበዳይ ጋር ሂሳብ እንዲተሳሰቡ እንዲታዘዝላቸው፤

በመጠየቅ ባቀረቡት ክስ፤ "ብዛት ያላቸው ክሶች በተናጠል እንዳይቀርቡ መከላከል አስፈላጊ በመሆኑና ፍርድ ቤቱም ይህን የመሰለው ክስ በርትዕ ሥልጣን ውስጥ የሚታቀፍ አድርጎ ከተቀበለው ክሱ የሚያስነሳቸውን ጥያቄዎች በሙሉ፥ የጉዳት ካሣውን መጠን ጥያቄ ጭምር፥ አይቶ የመወሰን ሥልጣን ስለሚኖረው አቤት ባዮች አንድነት ሆነው ክስ ሊያቀርቡ ይችላሉ" በማለት ተወስኗል።⁵³ እንግዲህ፤ ይህ ውሳኔ እንደሚያንጸባርቀው የቡድን ክስ ማቅረቢያ ፈቃድ ለማግኘት አስፈላጊ የሚሆነው አቤት ባዮችን የሚያስተሳስራቸው በቂ የሆነ የጋራ ጥቅም መኖሩን ብቻ ማሳየቱ እንጂ ከዚህ የላቀ የጥቅም ቁርኝት አይጠበቅም። እንዲሁም ኢያንዳንዱን አቤት ባይ በተናጠል የሚመለከቱ ጭብጦች መኖራቸው የቡድን ክስ እንዳይቀርብ ምክንያት ሊሆኑ አይችሉም።⁵⁴

በሌላ በኩል ደግሞ፥ አቤቱታ የቀረበበት ድርጊት ወይም ጥቃት በሁሉም ላይ የደረሰ በመሆኑ ሁሉንም ከላሾች በጋራ የሚመለከታቸው ቢሆንም ኢያንዳንዱ ከላሽ የድርጊቱ ስለባ የሆነው በግለሰብ ደረጃ በተለየ መልኩ በመሆኑና ከዚህም የተነሳ ሁሉም ከላሾች የጋራ ጥቅም አላቸው ሊባል ስለማይቻል ከከላሾች መካከል የተወሰኑት ብቻ በራሳቸውና በሌሎቹም ስም የቡድን ክስ ለማቅረብ አይችሉም ተብሎ ተወስኗል።⁵⁵ በሌሎችም ተመሳሳይ ጉዳዮች፤ "የጉዳት ካሣ ለማግኘት በሚቀርብ ክስ ኢያንዳንዱ የቡድን አባል በራሱ ላይ የደረሰውን ጉዳትና የሚገባውን ካሣ ለማስረዳትና ለማረጋገጥ በክሱ ውስጥ ጣልቃ መግባት አለበት" የሚል ውሳኔ ተሰጥቶአል።⁵⁶

ለዚህ የደንቡ ጠባቡ አተረጓጎም መንስኤው ፓመርይ ያሳደረው ተጽዕኖ ነው የሚል አስተያየት ሲኖር ለዚህም ምክንያቱ ሕጉ ስለሚፈቅዳቸው የበደል ማካካሻ መኖራቸውን ባቀረበው ጽሑፍ ላይ አንድ የቡድን ክስ ሊያሟላ የሚገባቸውን መስፈርቶች አስመልክቶ የሰነዘረው የሚከተለው ሀሳብ ነው፡-

*የቡድን ክስ ሊያሟላ ስለሚገባው መስፈርት የተሻለ ግንዛቤ ለማግኘት የሚከተለውን ሁኔታ በዓይነ ሕሊናችን እንቅረጽ። በቁጥር አያሌ የሆኑ ሰዎች በአንድ ሙግት ውስጥ በከላሻነት ወይም በተከላሻነት በግንባር ቀርበዋል። ክሱ በዚህ መልኩ እንዲቀጥል ከተፈቀደ ከመካከላቸው አንዱ በራሱ ስምና ሌሎቹንም በመወከል ሊከስ ወይም ሊከሰስ ይችላል። ይህን የመሰለው መጣመር ተገቢ ሆኖ ካልተገኘ ግን ከሕጉ አንቀጾች አንዱ የሚፈቅድ እንኳን ቢሆንም አንዱ ሌሎቹን በመወከል ክስ ሊያቀርብ ወይም ሌሎቹን እንደሚወክል ተደርጎ ክስ ሊቀርብበት አይችልም።⁵⁷

ስለዚህም፤ በዚህ መስፈርት መሠረት የተወሰኑ ሰዎች በራሳቸው ስምና ሌሎችንም ሁሉ በመወከል ክስ ሊያቀርቡ የሚችሉት "ክሶቻቸው ለክሱ መነሻ ከሆነው

⁵³ ብሉም፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 883-4፥ በተወጣጠም ማርሻል ቢ. ገርስማን፥ ፕሪሪኩዚትስ ኤንድ አዘር ሪኔየርመንትስ፥ ክላስ አክሽን 1975፥ ሊቲጌሽን ኮርስ ሀንድቡክ ሲሪስ ነምበር 71፥ ፕሪክቲሲንግ ሎው ኢንስቲትዩት፥ ኒውዮርክ (1975)፥ ገጽ 17 ይመልከቱ።
⁵⁴ ጃጅ ቱረንታይን፥ በአልኮ ኢንተርናሽናል ግሩፕ ኢንኮርፖሬትድ ሲኪዩሪቲስ ሊቲጌሽን ጉዳይ፥ በይዜል፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 973፥ እንደተጠቀሰ።
⁵⁵ ቢች፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 84፥ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 3።
⁵⁶ ብራውን ኤት. አል፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 559።
⁵⁷ ከብሉም የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 898 የተጠቀሰ።

አንድ ተግባር ጋር ትስስርነት ካለው ድርጊት ወይም ካላቸው ድርጊቶች የመነጨ በሚሆንበት ጊዜ" ወይም "ተከራካሪዎቹ ወገኖች በሙሉ ለክሱ መነሻ በሆነው ጉዳይ ላይ ትቅም ያላቸውና የተጠየቀውንም ዳኝነት ለማግኘት መብት ያላቸው" ሲሆኑ ብቻ ነው።⁵⁸ እንግዲህ፤ ይህን አተረጓጎም ከተከተለ፤ የቡድን ክስ አቀራረብ ሥርዓት ከጣምራ ክስ አቀራረብ ሥርዓት ያልተለየና የተጣለበትም ገደብ ተመሳሳይ ነው ማለት ነው። ሆኖም፤ የቡድን ክስ አቀራረብ ሥርዓትን ጥብቅ የሆነው የጣምራ ክስ አቀራረብ ሥነ ሥርዓት ካሳደረበት ተጽዕኖዎች አላቆ ሰፊ ያለ ትርጓሜ ሊሰጠው እንደሚገባ የሙያው ጠበብት ባለማሰለስ ያቀረቡዎቸው አላማኝ ክርክሮች እንዲሁም የቋድሞው አሠራር በሥራ ላይ ያስከተላቸው ችግሮች ተዳምረው በአሁኑ ወቅት የቡድን ክስ ለብቻው የራሱ የሆነ ሥነ ሥርዓት እንዲኖረው አስችለውታል። ስለዚህም በአንድ ክስ ውስጥ ለሁሉም ተከራካሪ ወገኖች የጋራ የሆኑ የሕግና የኩነት ጥያቄዎች ካሉ፤ እነዚህም የጋራ ጥያቄዎች ተከራካሪዎቹ ወገኖች በግለሰብ ደረጃ ካላቸው ሌሎች ተጨማሪ ጥያቄዎች ይልቅ ገዝፈው የሚታዩ ከሆኑ፤ እንዲሁም የቀረበውን ክርክር ፍትሐዊና ቀልጣፋ በሆነ መንገድ ለመቋቋት የቡድን ክስ የላቀ አማራጭ ዘዴ ሆኖ በሚገኝበት ጊዜ ሁሉ ይህን የመሰለው ክስ በቡድን ክስ መልክ እንዲቀርብ ተሻሽሎ የወጣው ደንብ 23 ይፈቅዳል።⁵⁹

ለተከራካሪዎቹ ወገኖች የጋራ የሆኑት የሕግና የኩነት ጥያቄዎች እነዚህ ወገኖች በተናጠል ካላቸው ጥያቄዎች ግዝፈት አላቸው፤ እንዲሁም የቡድን ክስ ከሌሎች የክስ አቀራረብ ዘዴዎች የላቀ አማራጭ ነው ሲባል የሚቻለው ምን ሁኔታዎች ሲያጋጥሙ ነው የሚሉት ጥያቄዎች ለፍርድ ቤቱ ውጤት የተተው ናቸው። እነዚህንም ጥያቄዎች ለመወሰን ፍርድ ቤቱ የደንቡን ዓላማዎች ከጣምት ውስጥ ማስገባት አለበት። እነዚህም ዓላማዎች፤ "ጊዜን፣ ጉልበትን፣ ወጭን መቀነስ እና በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ የሚገኙ ሰዎች ተመሳሳይ ዳኝነት እንዲያገኙ ማድረግ ሲሆኑ እነዚህንም ለመተግበር ሲባል ለፍትሕ ወርትዕ መሠረት የሆኑት የሥነ ሥርዓት መመሪያዎች መስዋዕት አለመደረጋቸውን ወይም ሌሎች ያልተፈለገ ውጤት የሚያስከትሉ ተግባራት የሚፈጸሙበት መንገድ አለመፈጠሩን በተጓዳኝ ግምት ውስጥ ማስገባት አስፈላጊ ነው።"⁶⁰ እንግዲህ ከደንብ 23 ድንጋጌዎች በግልጽ የምንረዳው ነገር አንድ የቡድን ክስ ለማቅረብ የጋራ ጥያቄ መኖሩን ማስረዳቱ ብቻውን በቂ አለመሆኑን ነው። ይህ የጋራ ጥያቄ እያንዳንዱ አባል በተናጠል ከሚያቀርባቸው ጥያቄዎች ገዢ የመውጣት ባሕርይ ሊኖረው ይገባል። "በአንድ ጉዳይ ላይ የጋራ ጥያቄዎቹ ለሁሉም ተከራካሪ ወገኖች የሚያስገኙት ጠቀሚታ የጉዳዩ ጉልህ ገጽታው ከሆኑና እነዚህም ጥያቄዎች ጊዜ ሳይፈጁ በአንድ ቀጠሮ ሊወሰኑ የሚችሉ ከሆኑ፤ ተከራካሪዎቹ ወገኖች በተናጠል ያቀረቧቸውን ክሶች ለመወሰን የቱን ያህል ረጅም ጊዜ የሚፈጅ ቢሆንም የጋራ ጥያቄዎቹ ግዝፈት እንዳላቸው ይቆጠራል።"⁶¹ የቡድን ክስ ከሌሎቹ የላቀ የክስ አቀራረብ ዘዴ ነው የሚባለው ደግሞ፤ (ሀ) የቡድኑ አባላት በግለሰብ ደረጃ የሚያቀርቧቸው የጉዳት ካሳ ጥያቄዎች እጅግ አነስተኛ ከመሆናቸው የተነሳ የተናጠል ክስ ማቅረቡ ፋይዳ ቢስ ሲሆን፤ (ለ) ለክሱ መነሻ ምክንያት የሆነውን ጉዳይ አስመልክቶ የሚመሠረቱት ክሶች በቀጠሮ ላይ መሆን የቡድን ክስ አቀራረብ ሥርዓት ጊዜን በመቆጠብና ተመሳሳይ ዳኝነት በማስገኘት ረገድ ያለውን ፋይዳ የማይንደው፤ ተከራካሪዎቹም ወገኖች የተናጠል ክስ ለማቅረብ የጠነከረ ጉጉት እንደሌላቸው የሚያመለክት ሲሆን፤ (ሐ) ክስ የቀረበበት

⁵⁸ ሁዊተን፡ "ኤ እስተዲ አፍ ዘ እስታተውትስ ሁዊች ኮንቴይን ዘ ተርም ሰብጀክት እፍ ዘ አክሽን ኤንድ ሁዊች እሪሌት ቴ ጆይንደር እፍ አክሽን፡ ኤንድ ፕሌንቲፍስ ኤንድ ቴ ካውንተርኪሊይምስ"፤ ኮርኔል ሱው ሪቪው፡ ቅጽ 10(1932-33 ዓ.ም.) ገጽ 241.
⁵⁹ ለፌድራል ፍል እፍ ሲቪል ፕሮሲዥር እፍል 23(ቢ)፡ ከዚህ በላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 37 የተጠቀሱትን ምንጮች ይመልከቱ።
⁶⁰ ቴፕሊ ኤንድ ሁዊተን፡ የተጠቀሰው ሥራ፡ ገጽ 691.
⁶¹ ዝኒ ከግሁ፡ ገጽ 692.

መድረክ ወይም ፍርድ ቤት ምስክሮች፣ ማስረጃዎችና ሌሎችም ተመሳሳይ ነገሮች የሚገኙበትን ሥፍራ በሚመለከት ረገድ ተስማሚ ሲሆን፤ እና (መ) እያንዳንዱን አባል በተናጠል የሚመለከቱት ጭብጦች እጅግ ብዙ ባለመሆናቸው የነላ ችግር ሳያጋጥም ለማስተናገድና ላልቀረቡ አባላትም መጥሪያ እንዲደርሳቸው ሕጉ የሚጠይቀውን ግዴታ ለማሟላት የሚቻል መሆኑ ሲረጋገጥ ነው። በሌላ አነጋገር፤ ከአባላቱ ብዛት የተነሳ ቡድኑ ለአስተዳደር የማያመች ስብስብ መሆን የለበትም።⁶²

ሐ. አምሳልነት፡- (እንደገናም፤ ይህም ቃል ቢሆን፤ ወደ ሳይሆን ባጋጣሚ ከነሱ-ኢጋር በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ ያለ በመሆኑ ብቻ የቡድን ተወካዩ ጥቅሞች ከሚወክላቸው ከሌሎቹ የቡድን አባላት ጥቅሞች ጋር በዋና ዋና ገጽታዎቻቸው አንድ ዓይነት መሆን እንዳለባቸው ለማመልከት በሙያው የተሠማሩ ሰዎች የፈጠሩት ቃል ነው።

"በቡድን ክስ ውስጥ፤ በግለሰብ ደረጃ በሚቀርብ ክስ የግል ባለጉዳይ ያለውን ሚና ተክቶ አስፈላጊዎቹን እርምጃዎች በመውሰድ ክርክርን የሚመራውና የሚቆጣጠረው የቡድን ተወካይ ነው። ስለዚህም በክስ ውስጥ ያልቀረቡትን የቡድን አባላት ጥቅሞች በሚገባ ለማስከበር እንዲቻል የቡድን ተወካይ ከክሱ የሚያገኘው ጥቅምና በክሱ ለማፋት ያለው የተነሳሽነት ስሜት ከአንድ የግል ባለጉዳይ ያልተናነሰ ሊሆን ይገባል። አምሳልነት ሲባልም ምስጢሩ ይኸው ነው።"⁶³

ይህ ከላይ የሰፈረው መመዘኛም ሊሟላ የሚችለው ተወካዮች ሆነው የቀረቡት ባለጉዳዮች የይገባኛል ጥያቄዎችና መከላከያዎች ከተወከሉት ባለጉዳዮች የይገባኛል ጥያቄዎችና መከላከያዎች ጋር አምሳልነት ያላቸው በሚሆንበት ጊዜ ነው።⁶⁴ ስለዚህም፤ የተወሰኑ ተከራካሪ ወገኖች በራሳቸው ስምና ሌሎችንም በስም ያልተጠቀሱ ወገኖችን በመወከል ያቀረቡት ክስ እንዲቀጥል ይፈቀድ ዘንድ መፍቻው ይህ የይገባኛል ጥያቄዎችና መከላከያዎች አምሳልነት ነው። ሆኖም ግን፤ ይህ አምሳልነት የተሰኘው መሰፈርት የሚሟላው መቼና ምን ሁኔታዎች ሲያጋጥሙ ነው የሚለውን ጥያቄ ለመወሰን የሚያስችል አንድ ብቸኛ ቀመር ሊኖር እንደማይችል በመሰፈርቱ ውስጥ የታቀፉት ሀሳቦች ባሕርይ ራሱ ጠቋሚ ነው። ከዚህም የተነሳ፤ ሌላው ቀርቶ በመሠረቱ ተመሳሳይ ኩነቶች ያሏቸውን ጉዳዮች በተመለከተ እንኳን ፍርድ ቤቶች የተለያዩ ውሳኔዎች ላይ ሲደርሱ ታይተዋል። ለምሳሌም ያህል፤ አንድ የተወሰነ ተግባር ለማከናወን ገንዘብ እንዲያዋጡ የመዋጮው ዓላማ ተገልጾ የደብዳቤ ጥሪ ከተላለፈላቸው ሦስት መቶ ሰዎች መካከል ሦስቱ ቀሪዎቹን በመወከል ያቀረቡት ክስ፤ የተወከሉት ሰዎች መዋጮ ሊያደርጉ የቻሉባቸው ሁኔታዎች ክስ አቅራቢዎቹ ሊያደርጉ ከቻሉባቸው ሁኔታዎች ተመሳሳይ ላይሆኑ ስለሚችሉ ሶስቱ ሁሉንም በአግባቡ ይወክላሉ ሊባል አይቻልም በማለት ተቀባይነት አጥቷል።⁶⁵ በሌላ ጉዳይ ደግሞ፤ በተወካዮቹና በተወከሉት የቡድን አባላት የይገባኛል ጥያቄዎች መካከል የሚታዩ የፍሬ ነገር ልዩነቶች የቡድን ክስ እንዳይፈቀድ ሊያስከለክሉ የሚችሉት ከእነዚህ ልዩነቶች የተነሳ የቡድን ጥቅሞች አደጋ ላይ የሚወድቁ ሲሆን ብቻ ነው በማለት ተወስኗል።⁶⁶

ስለዚህም፤ አምሳልነት እንዳለ የሚቆጠረው ዋናውን ጥያቄ በተመለከተ በክሱ ውስጥ ወኪል ሆነው በቀረቡትና ጨርሶም ባለቀረቡት (ልሕሳን) ተከራካሪዎች ወገኖች ጥቅሞች መካከል ቅራኔ ወይም የተጻራሪነት ባሕርይ የሌለ እንደሆነ ነው። ከዚህም

⁶² ዝኒ ከግሁ፥ ገጽ 693።
⁶³ ይዜል፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 967።
⁶⁴ ቴፕሊ ኤንድ ሁዊተን፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 687።
⁶⁵ ሁዊተን፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 417።
⁶⁶ ጃጅ ቱሪንታይን፥ በአልኮ ኢንተርናሽናል ግሩፕ ኢንኮርፖሬትድ፥ ለኪዩራቲስ ሊቲጊሽን ጉዳይ፤ በይዜል፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 972-3 እንደተጠቀሰው።

በተጨማሪ፤ "ፍርድ ቤቱ ፊት የቀረቡት ተወካዮችም ሆነ ያልቀረቡት ወገኖች የይገባኛል ጥያቄዎችና መከላከያዎች ከአንድ ድርጊት የመነጨና ዕኩያ አምሳያነት ባላቸው የሕግ ወይም የጻጻፍነት ንድፈ ሀሳቦች ላይ የተመሠረቱ ከሆኑ ሕጉ የሚጠይቀው መሰፈርት እንደተሟላ አድርጎ መቁጠሩ ከሁሉም ይልቅ የተሻለ አማራጭ ነው" የሚል አስተያየት ይቀርባል።⁶⁷ መላው ቡድን ጉዳት የደረሰበት ከተሰነዘረ ከአንድ ድርጊት ወይም ድርጊቶች ሲሆን፤ ወይም ጥቃት የተፈጸመባቸው ጥቅሞች እንዳይደፈሩ ጥበቃ የሚያደርግላቸው የሕግ ወይም የርትዕ ድንጋጌ አንድ ዓይነት በሚሆንበት ጊዜ፤ የከፈሉቹ የቡድን አባላት ጥቅሞች የመላው የቡድን አባላት ጥቅሞች አምሳያ እንደሆኑ (አምሳልነት እንዳላቸው) ግምት ይወሰዳል።

ጥያቄው አስቸጋሪ ቢሆንም፤ የዘወትር አሠራራቸው ሲታይ ግን፤ ፍርድ ቤቶች ለዚህ መሰፈርት አንድም፤ አንዳችም ትኩረት አይሰጡትም አልያም ደግሞ ከውክልና ብቃት መሠረታዊ ደንብ ጋር ተዛምዶ ያለው የዚህም ደንብ መሠረት የሚያጠናክር መጣኔ አድርገው ይመለከቱታል።⁶⁸ ከቶውንም፤ አንዳንድ ፍርድ ቤቶች የውክልና ብቃት ደንብ የሚጠይቀው መሰፈርት የተሟላ ለመሆኑ እርግጠኞች ከሆኑ ከዚህ ከደረሰበት መደምደሚያ ጋር እንዲስማማ ለማድረግ አምሳልነት እንዲሟሉ የሚጠይቃቸውን መመዘኛዎች አዛንፎ እስከ መተርጎም የመሄድ ፈቃደኝነት አሳይተዋል።⁶⁹

መ. የውክልና ብቃት፡- ከአሁኑ በፊት፤ በ1966 ዓ.ም. በወጣው በተሻሻለው ደንብ ቁጥር 23 ግልጽ ሆኖ ከመቀረጹ በፊት "ርቱዕ የቡድን ክሶችን" በሚመለከት ካገረገሉ በቀር በሌሎቹ የቡድን ክሶች ላይ የሚሰጥ የፍርድ ውሳኔ የሚያስከትለው ውጤት አሻሚ እንደነበረ መግለጻችን ይታወሳል። ከዚህ ዓመተ ምኅረት በኋላ ግን፤ ከባሕርይ የተነሳ ልዩነት ላይደረግ፤ ማንናቸውንም ዓይነት የቡድን ክስ አስመልክቶ የሚሰጥ ውሳኔ ስማቸው በክሱ ማንደር ውስጥ በሰፈረው ተከራካሪ ወገኖች ላይ ሆነ ፍርድ ቤቱ ፊት ባልቀረቡት ተከራካሪ ወገኖች ላይ በእኩል ተፈጻሚ ይሆናል። የዚህም ውጤት፤ በፍርድ ያለቀ የደቀቀ (res judicata) የሚለው መሠረተ ሀሳብ በክሱ ውስጥ ተነስተው ውሳኔ ባገኙት ጭብጦች ላይ ተፈጻሚ ስለሚሆን ከቡድኑ አባላት መካከል አንዳቸውም ክርክር ተደርጎባቸው ውሳኔ ያገኙትን ጭብጦች በሚመለከት አዲስ ክስ ሊመሠርት አለመቻሉ ነው።⁷⁰ ስለዚህም፤ የውክልና ብቃት ጥያቄ ከቀደምቶቹ የርትዕና ከተተኪዎቹ የቡድን ክስ ሥነ ሥርዓቶች ይልቅ በተሻሻለው ደንብ 23 ውስጥ የበለጠ ወሳኝነት ያለው ጥያቄ ነው ማለት ነው።

የተሻሻለው ደንብ 23፤ "ተወካዮቹ ተከራካሪ ወገኖች ፍትሐዊነትና ብቃት ባለው ሁኔታ የመላውን የቡድን አባላት ጥቅሞች በሚገባ ሊያስጠብቁ የሚችሉ" መሆናቸው ከተረጋገጠ "ከቡድኑ አባላት መካከል አንዱ ወይም ከፊሎቹ ወኪል በመሆን በሁሉም ስም ክስ ሊያቀርቡ ወይም ክስ ሊቀርብባቸው ይችላል" በማለት ይደነግጋል።⁷¹ በአንድ በቀረበ ጉዳይ ፍርድ ቤቱ ፊት በግንባር የቀረበው ተከራካሪ ወገን ወይም የቀረቡት ተከራካሪ ወገኖች ፍትሐዊ በሆነና ብቃት ባለው መልኩ የቡድኑን አባላት ጥቅም ሊያስከብሩ ይችላሉን የሚለው ጥያቄ እንደ ነገሩ ሁኔታ በእያንዳንዱ ጉዳይ በፍርድ

⁶⁷ ቴፕሊ ኤንድ ሁዊተን፥ የተጠቀሰው ዝራ፥ ገጽ 687፥ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 292።

⁶⁸ ዝኒ ከግሁ

⁶⁹ ይዘል፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 967

⁷⁰ ቴፕሊ ኤንድ ሁዊተን፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 687፥ አሜሪካን ሎው ኢንስቲትዩት፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ክፍል 86፥ ገጽ 415።

⁷¹ ብራውን ኤት. አል. የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 557።

ቤቱ ውሳኔ የሚሰጥበት ጥያቄ ነው።⁷² ሆኖም ግን ይህንን የውክልና ብቃት ጥያቄ በተገቢው መንገድ ለመወሰን ሕጉ እንዲሟሉ ለሚጠይቃቸው ሁለት መመዘኛዎች ፍርድ ቤቱ ተገቢውን አትኩሮት መስጠት አለበት። የመጀመሪያው መመዘኛ የሚጠይቀው ፍትሐዊ ውክልና መኖሩን ለማረጋገጥ ከቡድኑ አባላት መካከል በቁጥር በቂ የሆኑ ሰዎች ስማቸው በክሱ ማህደር ውስጥ ሰፍሮ በተካራካሪነት መቅረብ ያለባቸው መሆኑን ነው።⁷³ በክሱ ማህደር ውስጥ ሰዎቹ ሰፍሮ የቀረቡት ተከራካሪ ወገኖች ቁጥርና የተወከሉት አባላት ቁጥር እንዴትና በምን ያህል መመጣጠን አለበት የሚለውን ጥያቄ በተመለከተ የተለያዩ ፍርድ ቤቶች የተለያዩ መልስ ሰጥተውበታል።⁷⁴ በበርካታ አበዳሪዎች በዋስትና የተያዙ ንብረት ተሸጦ አበዳሪዎች ባላቸው የይገባኛል ጥያቄዎች መሠረት ዕዳቸው እንዲከፈላቸው በቀረበ አንድ ክስ ከአበዳሪዎቹ አንዱ በሁሉም ስም ክስ እንዲያቀርብ ሲፈቀድለት በአንጻሩ ደግሞ እያንዳንዳቸው የተወሰነ ገንዘብ በማዋጣት አንድ የልማት ድርጅት ካቋቋሙ ሰዎች መካከል ሶስቱ ያቀረቡት ክስ ሌሎቹን መዋጮ አድራጊዎች በሚገባ ሊወከሉ አይችሉም በሚል ምክንያት ውድቅ ሆኖአል።⁷⁵ ምንም እንኳን የተወካዮች አባላት ብዛት ከቁጥር አንጻር በቂ ሊሆን የሚገባው ቢሆንም ቁጥር ብቻውን የውክልና ብቃት መኖሩን እንደማያመለክት መገንዘቡ በጣም አስፈላጊ ነው። በሌላ አነጋገር፣ ፍርድ ቤቱ ፊት የቀረቡት የቡድን አባላት ቁጥር በርካታ ያለ መሆን በራሱ ፍትሐዊነትና ብቃት ያለው ውክልና መኖሩን የሚያሳይ ማረጋገጫ ተደርጎ አይወሰድም።⁷⁶ የውክልና ብቃት መኖር አለመኖር ሁኔታን በሚመዘንበት ጊዜ ፍርድ ቤቱ በሚከተለው መሠረተ ሀሳብ ሊመራ ይገባል። "ጥቅሙ ጥቅማቸው፣ ጥቅማቸው ጥቅሙ ካልሆነ በቀር ከመካከላቸው አንዱ የቡድን ተወካይ በመሆን በመላ አባላቱ ስም ክስ እንዲያቀርብና እንዲከራከር ሊፈቀድለት አይገባም። የጥቅም ግጭት የውክልናን ባሕርይ ከሥር መሠረቱ የማፍረስ ጠባይ አለው።"⁷⁷ ይህን በተመለከተ፣ በሐንሰበሪ እና በሊ መካከል በቀረበው ጉዳይ ጀስቲስ ስቶን የሰጡት የሚከተለው አስተያየት በጣም ጠቃሚ ነው፡-

"በአንድ ክርክር ውስጥ የቀረቡ የቡድን አባላት ብቸኛና የጋራ ጥቅም አንድም የጋራ የሆነ መብትን ለማስከበር አልያም ግዴታቸውን እንዲወጡ የቀረበባቸውን ክስ ለማስተባበል ብቻ ከሆነ ከቡድኑ አባላት ከሌሎቹ ቀሪዎቹን በመወከል ሊከራከሩ ይችላሉ ማለት አንድ ነገር ነው። እንደ ምርጫቸው በጋራም ሆነ በተናጠል መብታቸውን ለማስከበር ወይም በተለዋጭ የቀረበባቸውን የመብት ጥያቄ ለማስተባበል በጋራም ሆነ በተናጠል ክስ ሊመሠርቱና ሊመሠረትባቸው የሚቻል ተከራካሪ ወገኖች በሙሉ እንደ አንድ ቡድን ስለሚቆጠሩ ከመካከላቸው የተውጣጡ የተወሰኑ አባላት በቀሪዎቹ አባላት ስም ለመከ

⁷² ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 558፣ ቴፕሊ ኤንድ ሁዊተን፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 687፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 293።
⁷³ ብራውን ኤት. አል. የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 558፣ ሁዊተን፣ ፕሩለር ሊቲጌቨን፣ ገጽ 435።
⁷⁴ ለምሳሌ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 426-7 ይመልከቱ።
⁷⁵ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 417።
⁷⁶ ሙር፣ በብራውን ኤት. አል. የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 558 ላይ እንደተጠቀሰው።
⁷⁷ በክላርክና በቸዝ ማንሐታን ባንክ መካከል የነበረው ጉዳይ፣ በብራውን ኤት አል፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 561።

ራከር የውክልና ብቃት እንዳላቸው ይቆጠራል ማለት ደግሞ ጨርሶ የተለየ ሌላ ነገር ነው።⁷⁸

የውክልና ብቃት አወሳሰን ጥያቄ እያንዳንዱ ጉዳይ እየታየና እየተመዘነ መወሰን ያለበት ጥያቄ ነው። ተገቢ ውሳኔም ላይ ለመድረስ "ተወካዮቹ በአማካሪነትና በተሟላችነት ያቆሟቸው የሕግ ባለሙያዎች ችሎታ፣ ታማኝነትንና ሐቀኝነትን የመሰሰሉ የተወካዮቹ ክትመቶች፣ ተወካዮቹ ከክሱ የሚያገኙት ወይም የሚያጠጉት የጥቅም መጠን፣ በተወካዮቹ አባላትና በሌሎች አባላት መካከል ያለው የጥቅም መጋጨት፣ ተጸራሪነትና ጭቃርኖ መጠን" ሊመዘኑ የሚገባቸው መጣኔዎች ናቸው።⁷⁹ እዚህ ላይ መጨመር ያለበት ጉዳይ ቢኖር፣ ጥቅሞቻቸው ፍትሐዊና ብቃት ባለው ሁኔታ አለመጠበቁን ማረጋገጥ ከተቻለ፣ በፍርድ ያለቀ የደቀቀ የሚለው መሠረተ ሀሳብ ፍርድ ቤቱ ፊት ላይቀርቦ በቀሩት ተከራካሪ ወገኖች ላይ ተፈጻሚ እንደማይሆን ነው።⁸⁰ ይህን የመሰሉ ጉዳዮች ሲያጋጥሙ፣ በውሳኔያተ ሕግ አግባብ የሚለው መርህ እንዲሟሉ የሚጠይቃቸው ሁኔታዎች ስለሚጓደሉ የተሰጠው ውሳኔ ባልቀረቡት አባላት ላይ ተፈጻሚ ሊሆኑ አይገባውም በማለት ለማጠቃለያ በር ይከፍታል።⁸¹

ሠ. የቡድን ክሶች ስለሚመደቡባቸው ዘርፎችና ክስ መቅረቡን ስለማስታወቅ፡-

በአሁኑ ወቅት በአሜሪካ በፌዴራል ደረጃ ፀንቶ ባለው አሠራር፣ የቡድን ክስ ሥነ ሥርዓት አግባብነት ያለው በሶስት ዘርፍ ሊመደብ ለሚችሉ የቡድን ክሶች ብቻ ነው።⁸² በሌላ አነጋገር፣ በአንድ ክስ ውስጥ ቀደም ሲል አያሌነት፣ የጋራ ጥቅም፣ አምሳሌነት፣ እና የውክልና ብቃት ብለን የሰየምናቸው ቅድመ ግዴታዎች ተሟልተው የሚገኙ ቢሆንም እንኳ ይኸው ክስ ከሶስቱ ዘርፎች በአንዱ ሥር የሚወድቅ ካልሆነ/ በቀር በቡድን ክስ ሥርዓት መሠረት እንዲቀርብ ፈቃድ ሊሰጠው አይችልም። ከዚህ በመቀጠል አንድ የቡድን ክስ እንዲቀርብ ፈቃድ ይሰጥ ዘንድ ሊሟሉ የሚገባቸውን እነዚህን ተጨማሪ መስተገብሮች አንድ ባንድ እንመለከታለን። የመጀመሪያው ዘርፍ ተፈጻሚ የሚሆነው ከሁለት ሁኔታዎች አንዱ መኖሩ ሲረጋገጥ ነው። ግለሰብ የቡድን አባላት በተናጠል ክስ ቢመሠርቱ ወይም ቢመሠረትባቸው የተለያዩ ውጤቶች የሚያስከትሉ ፍርዶች ሊሰጡ ስለሚችሉ ከዚህ የተነሳ በተከላካይነት የቆመው ሌላኛው ወገን እርስ በርሳቸው የማይጣጣሙና የሚጋጩ የተለያዩ አቋሞች እንዲይዝ የሚገደድበት ሁኔታ ያጋጥማል። አንደኛው ሁኔታ ያልነው ይህን የመሰለውን ነው። ስለዚህም የዚህኛው የሕግ ክፍል ዋና ዓላማ የቡድኑ ተቃዋሚ ሆኖ ለቀረበው ወገን ጥበቃ ለማድረግ ነው። ለምሳሌ ያህል፣ የመንግሥት የግምጃ ቤት ሰነዶችን ሽያጭ አስመልክቶ የአንድ ቡድን ግለሰብ አባላት ከፊሎቹ ሽያጮቹ ፈራሽ እንዲሆኑላቸው፣ ከፊሎቹ ደግሞ የወለድ ክፍያዎች እንዲፈጽሙላቸው፣ ሌሎች ጥቂቶች ደግሞ በሰነዶቹ ሽያጭ ላይ ገደብ እንዲደረግ በመጠየቅ በማዘጋጃ ቤቱ ላይ ክስ ቢያቀርቡና ከነሱም መካከል የሰነዶቹ ሽያጭ ፈራሽ እንዲሆን የጠየቁት ከላሾችና ወለድ እንዲከፈላቸው የጠየቁት ከላሾች ቢፈረድላቸው፣ ተከላሹ ማዘጋጃ ቤት በአንድ በኩል ለሽያጭ ያቀረባቸው ሰነዶች ዋጋ ሲያጡበት በሌላ በኩል ደግሞ በእነዚህ ላይ ወለድ እንዲከፍል

⁷⁸ በይዘል፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 987።

⁷⁹ ቴፕሊ ኢንድ ሁዊተን፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 687፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 293።

⁸⁰ በህንሰቦሪና በሊ መካከል የነበረው ጉዳይ፣ በይዘል፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 486።

⁸¹ ዝኒ ከማሁ።

⁸² ፌዴራል ፍል ላፍ ሲቪል ፐሮሲዥር ፍል 23(ቢ)።

ሲደረግ ለመፈጸም ግራ የሚያጋባ አቋም ላይ ይወድቃል።⁸³ አንዳንድ ጊዜም ደግሞ፤ ተናጠል የቡድን አባላት በሚያቀርቡት ወይም በሚቀርብባቸው ክስ ላይ የሚሰጥ ውሳኔ የእነሱን ብቻ ሳይሆን የሌሎቹንም አባላት ጥቅሞች በሚመለከት ጭምር አብሮ የመወሰን ጠባይ ያለው፤ ወይም ደግሞ ሌሎቹ አባላት ጥቅሞቻቸውን ለማስከበር ያላቸውን ችሎታ በእጅግ የሚያጠብ ወይም የሚያሰናክል፤ ሊሆን ይችላል። ሁለተኛው ሁኔታ ያልነውም ይህን የመሰለውን ነው። እንደገናም ለምሳሌ ያህል፤ ከአንድ ኩባንያ ባለአኪሲዮኖች መካከል ጥቂቶቹ የትርፍ ክፍያ እንዲያደርግ በኩባንያው ላይ ክስ ቢመሠርቱ ረቱም ተረቱም የትርፍ ክፍያን በሚመለከት የሚሰጠው ፍርድ የሁሉንም ባለአኪሲዮኖች ዕጣ ፈንታ ይወስናል።⁸⁴ ምክንያቱም ቢባል፤ በክፍያው ጥያቄ ላይ የሚሰጠው ውሳኔ በፍርድ ያለቀ የደቀቀ ስለሚሆን ይህን ጭብጥ አስመልክቶ አዲስ ክስ ማቅረብ የማይፈቀድ ስለሆነ ነው።

የቡድን ክሶች ሁለተኛው ዘርፍ ተፈጻሚ የሚሆነው፤ የአንድ ቡድን አባላትን መብቶች በተለየ ሁኔታ የሚያስጠብቁ ደንቦች በሚኖሩበት ጊዜ ተቃዋሚ ሆኖ የቀረበው ወገን እነዚህን ደንቦች በመተላለፍ አንድ ድርጊት ፈጽሞ ሲገኝ ወይም በደንቦቹ መሠረት እንዲፈጸም ሲጠየቅ እምቢተኛ ሲሆንና ከዚህም የተነሳ መላ አባላቱን የሚመለከት የአግድ ወይም የመብት ማረጋገጫ ውሳኔ ማሳለፍ አግባብ የሚሆንባቸው የክስ ዓይነቶች በሚያጋጥሙበት ጊዜ ነው። በዚህ ምድብ ሥር ለሚወድቁ ክሶች ዓይነተኛ ምሳሌ ሊሆን የሚችለው ተከላሽ በአንድ ቡድን አባላት ላይ ሕገ ወጥ የሆነ የአድልዎ ተግባር ፈጽሟል በማለት የሚቀርብ ክስ ነው። እንደ እውነቱም ከሆነ፤ ደንብ ቁጥር 23 (ለ) (2) የተደነገገው ተከላሽ በዘር ላይ የተመሠረተ አድልዎ ፈጽሟል በማለት በደሉ የተፈጸመበት ቡድን የሚያቀርበውን የሲቪል መብት ጥያቄዎች በዓይነ ሕሊና በመቅረጽ ነው ቢባል ከእውነት የራቀ አይሆንም።⁸⁵ ይህን በመሰሉ ጉዳዮች ከላሽ የቡድን ክስ የሚመሠርተው፤ በመራጮች ምዝገባ ላይ ተገቢ ያልሆነ አሠራር እንዳይፈጸም፣ ትምህርት ቤቶች ለቡድኑ አባላት ጭምር ክፍት እንዲሆኑ፣ በሠራተኞች አቀጣጠር ሥርዓት ላይ ለውጥ እንዲደረግ፣ ወዘተ፣ በመሳሰሉ ጉዳዮች ላይ ተከላሹ አካል ወይም ግለሰብ እርምጃ እንዲወስድ በፍርድ ቤቱ ትዕዛዝ እንዲሰጥለት ነው። እንዲሁም፤ ማኅበራዊ ጠባይ ያላቸውን የልጆች፣ የሴቶች፣ የአቅመ ደካሞችና የአረጋውያንን መብት ለማስከበር በስማቸው የቡድን ክስ ማቅረብ ይቻላል። በደል ተፈጽሞባቸው እያለ፤ "በተናጠል ክስ ለማቅረብ የገንዘብና ተከታትሎ የማስፈጸም አቅም የሌላቸው እጅግ በርካታ ዜጎች ሳይካሉ እንዳይቀሩ አለኝታና ተስፋ የሚሆናቸው" በዚህ በሁለተኛው ዘርፍ የተመለከተው የመደብ ክስ ዓይነት ነው።⁸⁶

ሰለተኛው ዘርፍ የቡድን ክስ ተፈጻሚ የሚሆነው የቡድኑ አባላት ካሏቸው የተናጠል ጥያቄዎች ይልቅ የሚጋሯቸው የሕግና የኩነት ጥያቄዎች ገዝፈው የሚታዩና ከሌሎች የክስ አቀራረብ ዘዴዎችም ይልቅ የቡድን ክስ አቀራረብ ሥርዓት ክርክሩን ቀልጣፋና ፍትሐዊ በሆነ መንገድ ለመቆረጥ የላቀ ጠቀሜታ ያለው ሲሆን ነው።⁸⁷ ይህኛው ዓይነት የቡድን ክሶች ዘርፍ፤ አባላት የየግላቸው የሆኑ የተለያዩ ጥቅሞች ያሏቸው ቢሆንም የሚያስተባብሯቸው የተወሰኑ የጋራ የሕግና የኩነት ጥያቄዎች ካሉ ለመብቶቻቸው በጋራ እንዲቆሙ የሚያስችላቸው ነው። ስለዚህም፤ ከሌሎች ዘርፎች ጋር ሲነጻጸር በእንደዚህ ዓይነቱ ክስ ውስጥ በቡድኑ አባላት መካከል "ያለው ትስስር የላላ

⁸³ ቴፕሊ ኤንድ ሁዊተን፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 689 ይመልከቱ።
⁸⁴ ዝኒ ከግሁ፣ ገጽ 690።
⁸⁵ ይዘል፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 968-9፤ ቴፕሊ ኤንድ ሁዊተን፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 690-1።
⁸⁶ አርተር አር. ሚሊር፣ "እፍ ፍራንክንስታይን ሞንስተርስ ኤንድ ሻይኒንግ ናይትስ፣ ሚዝ፣ ሪያሊቲ ኤንድ ዘ ክላስ አክሽን ፐሮብሌም"፣ "ሀርቫርድ ሎው ሪቪው"፣ ቅጽ 92(1979)፣ ገጽ 665፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 3።
⁸⁷ በዚህ ጽሑፍ ከላይ ገጽ 13 ይመልከቱ።

ነው።" በቀድሞው ደንብ 23 ድንጋጌዎች ላይ "ኢርቱዕ" የሚል ስያሜ ተሰጥቶት የነበረውም ይህ በዚህ ዘርፍ ውስጥ የሚወድቀው የቡድን ክስ ዓይነት ነበር። ይህም ስያሜ ሊሰጠው የቻለው "ቡድኑ ሊያስፈጽመው የፈለገው ወይም በቡድኑ ላይ ለማስፈጸም የተፈለገው መብት በባሕርይ የተለያየና እነዚህንም የተለያየ ባሕርይ ያላቸውን መብቶች በጋራ የሚነካ የሕግ ወይም የኩነትና የዳኝነት ጥያቄ" ይዘት ያለው በመሆኑ ነው።⁸⁸ በውሳኔያተ ሕግ አግባብ የሚለውን መርህ አስመልክቶ ከረር ያለ ክርክር የሚያስነሳ በመሆኑም ከሌሎቹ የቡድን ክስ ዘርፎች ይልቅ የበለጠ አወጣጧቢ ለመሆን የበቃው ይኸኛው የቡድን ክስ ዘርፍ ነው። በዚህ ዘርፍ ውስጥ አብዛኛውን ጊዜ የሚመደቡት፣ ከሳሾች ለደረሰባቸው ጉዳት የገንዘብ ካሣ እንዲከፈላቸው የሚያቀርቧቸውን ክስ ማሻ ማሻ ናቸው።⁸⁹

በፍርድ ቤቶች ከሚያጋጥሙ ጉዳዮች በመነሳት፣ በዚህ ዘርፍ ሥር የሚወድቁ ክሶች በሁለት ንዑስ ክፍሎች ሊከፈሉ ይችላሉ። የመጀመሪያዎቹ ንዑስ ክፍሎች አያሌ ሰዎች አነስተኛ የገንዘብ ካሣ እንዲከፈላቸው በመጠየቅ የሚያቀርቧቸውን የክስ ዓይነቶች የሚያቅፉ ናቸው። ይህን ዓይነቶቹን ክሶችም "የአጥቢያ ዳኛ ክሶች" ወይም ዳኛን በመዋጥ "የአጥቢያ ክሶች" ብለን ልንጠራቸው እንችላለን። በተጨማሪም፣ ይህን የመሰሉ ክሶች በእንግሊዘኛው የሕግ ቅጽ "ኢምፕራ-ክቲካል፡- በት - ፎር - ሩል 23" በመባል የሚታወቁ ሲሆን በእኛም "ዕድሜ ለደንብ ቁጥር 23" እንደ ማለት ነው። ይህን ስያሜ ሊያገኙ የቻሉትም፣ የቡድኑ ተቃዋሚ ሆኖ የቆመው ወገን በቡድኑ አባላት ላይ ተመሳሳይ ጥቃት ቢፈጽምም ይኸው ጥቃት ያስከተለው ጉዳት በገንዘብ ሲተመን እጅግ አነስተኛ ከመሆኑ የተነሳ የቡድኑ አባላት እያንዳንዳቸው በተናጠል ክስ ቢያቀርቡ ርባና ቢስ ስለሚሆን ክስ የመቅረቡ ሁኔታ የማይመስል መሆኑን ለማመልከት ነው።⁹⁰ ስለዚህም፣ ይህን የመሰሉ ሁኔታ ሲያጋጥም፣ የቡድን ክስ ሥርዓት፣ ግለሰብ የቡድን አባላት ያሏቸውን የይገባኛል ጥያቄዎች በአንድነት በማሰባሰብ አንድን ግዙፍ የሆነ ኩባንያ ወይም የመንግሥት አካል በእኩልነት ደረጃ ለመቋቋም የሚችል አንድ ኃያል የኢኮኖሚ አሃድ ለመፍጠር ያስችላቸዋል።⁹¹ የሰስተኛው ዘርፍ ሁለተኛው ንዑስ ክፍል ደግሞ፣ በቁጥር እጅግ ብዙኃን የሆኑ ሰዎች ከአይሮፕላን መከሰከስ፣ በሆቴል ላይ በደረሰ የእሳት ቃጠሎ፣ ለአስቤስቶስ ትንት መጋለጥ፣ ወዘተ፣ በመሳሰሉት አደጋዎች ምክንያት ለደረሰባቸው ጉዳት የሚያቀርቧቸውን "ከውል ውጭ በመነጨ ኃላፊነት ላይ የተመሠረቱ የብዙኃን ክሶችን" የሚያቅፍ ነው። ይህን በመሰሉ ጉዳዮች እያንዳንዱ ከሳሽ በተከሳሹ ላይ ራሱን የቻለ የሚያዋጣ ክስ ሊመሠርት ይችላል። ሆኖም ግን በተናጠል የሚቀርቡ ክሶች ከፍተኛ ወጭንና የጊዜ መስዋዕትነትን ሊጠይቁ ይችላሉ። ስለዚህ የቡድን ክስ ማቅረቡ የተሻለ አማራጭ ነው። ከዚህም በላይ ግን ይህን የመሰሉ ክሶች በአንድነት ተጠቃሰው መታየታቸው ከከሳሾች ይልቅ ለተከሳሾች የጎላ ጠቀሚታ አለው።⁹²

4. ክስን ስለማስታወቅ

የቡድን ክሶች ሰስተኛው ዘርፍ በዓይነቱ፣ ምንም እንኳን የሚያገናኝቸው የተወሰኑ የሕግና የኩነት ነገር የይገባኛል ጥያቄዎች ቢኖሯቸውም በመሠረቱ ግን ተናጠል የሆኑ የይገባኛል ጥያቄዎች ያሏቸው ባለጉዳዮች ስብስብ እንደመሆኑ፣ ፍርድ ቤቱ ፊት ያልቀረቡት ልሕሳኑ ተከራካሪ ወገኖች "ሁኔታው በሚፈቅደው መጠን በተሻለው ዘዴ በመጠቀም፣ ክስ መቅረቡን እንዲያውቁት ማስታወቂያ ሊደርሳቸው እንደሚገባ" ደንብ

⁸⁸ የፌዴራል የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሩል 23 (1938 ዓ.ም.)።
⁸⁹ ይዘል፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 969።
⁹⁰ "ትልልቅ የቡድን ክሶችን ስለማስተዳደር"፣ ሀርሻርድ ሎው ሪቪው፣ ቅጽ 87(1973 ዓ.ም.) ገጽ 427።
⁹¹ ዝኒ ኮማው።
⁹² ይዘል፣ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 969 ይመልከቱ።

ቁጥር 23 ይደነግጋል። "ይኸውም ዘዴ፤ የተቻለውን ጥረት አድርጎ የቡድኑ አባላት ሊሆኑ የሚችሉትን ግለሰቦች ለይቶ ለማወቅ የሚቻል በሚሆንበት ጊዜ ሁሉ በግል መጥሪያ እንዲደርሳቸው ማድረግንም እንደሚጠበቅ" በደንቡ ላይ ተመልክቷል። ሕገ መንግሥቱ በሚጠይቀው ደረጃ በውሳኔያተ ሕግ አግባብ የሚለው መርህ በሥራ ላይ ውሳኔ ሊባል የሚቻለውም ይህ መፈጸሙ ሲረጋገጥ ነው። ሊሰጣቸው የሚገባው ማስታወቂያ ምን ዓይነት ቅርጽ ሊኖረው ይገባል የሚለው ጥያቄ እንደነገሩ ሁኔታ እያንዳንዱን ጉዳይ በመመርመር መልስ የሚሰጥበት ነው። የቡድኑ አባላት ቁጥር በርካታ በሚሆንበት ጊዜ ማስታወቂያ የመስጠቱ ወጪ ከፍተኛ ስለሚሆን ይኸውም ከክስ ለመሸሽ ምክንያት ሊሆን ስለሚችል ሁኔታው የቡድን ክሶች የተቋቋሙበትን ዓላማ ሊያመክን ይችላል።⁹³ ይህ ደግሞ በተለይም ዕውነትነት የሚኖረው የቡድኑ አባላት የይገባኛል ጥያቄዎችና ከክሱም ተነጥለው የማይታዩት የተወካዮቹ የይገባኛል ጥያቄዎች የሚያስገኙት የገንዘብ ጥቅም በጣም አነስተኛ በሚሆንበት ጊዜ ነው። ፍርድ ቤቱ፤ በአይስን በአንድ ወገን በካርሊሴ ኤንድ ቫኪሊን በሌላው ወገን በቀረበው ጉዳይ፤ ተወካዩ ከሳሽ ለማስታወቂያ የወጣውን ወጭ እንዲሸፍንና የማስታወቂያ አሰጣጡም በውሳኔያተ ሕግ አግባብ ከሚለው ሕገ መንግሥታዊ ድንጋጌ ጋር በተቻለ መጠን እንዲጣጣም ተለይተው ሊታወቁ ለሚችሉት የቡድን አባላት በግል መጥሪያ እንዲደርሳቸው እንዲደረግ፤ በማለት የሰጠው ብይን ተቃውሞ ያስከተለው ከዚህ ከጠቀስነው ምክንያት የተነሳ ነው።⁹⁴ ማስታወቂያ አሰጣጥ የሚያስከትለውን ወጭ ለመቀነስ ይቻል ዘንድ አንድ አዘውትሮ የሚቀርብ አስተያየት አለ። ይኸውም፤ "በአዲሱ ደንብ መሠረት በፍርድ ያለቀ የደቀቀ በሚለው መሠረተ ሀሳብ ተከሳሾችም ጭምር ተጠቃሚ ስለሚሆኑ ከሳሾች ያቀረቡት ክስ በቁፀት ቀዳማይ ያለው ክስ መሆኑን ማሳየት ከቻሉ የማስታወቂያው አሰጣጥ ላስከተለው ወጭ ተከሳሾችም የፈንታቸውን ክፍያ ሊፈጽሙ ይገባል" የሚል ነው።⁹⁵

ማስታወቂያ የመስጠት ግዴታ ተፈጻሚ የሚሆነው ከቡድን ክስ ዘርፎች ውስጥ ሰስተኛውን ዘርፍ በሚመለከት ብቻ ነው። ከአሁን በፊት እንደገለጽነው፤ ማስታወቂያ የመስጠቱ ሁኔታ ግዴታ ሆኖ ሊቀርብ የቻለው ከዚህ ዓይነቱ የቡድን ክስ የተለየ ባሕርይ የተነሳ ነው። ይህም ባሕርዩ ተወካዮችንና ውክልናቸውን በሚመለከት

⁹³ ለምሳሌ ቴፕሊ ኤንድ ሁዊተን የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 694 ይመልከቱ፤ አሸተን ፊልፕ ጁኒየር፣ "ሲቪል ፕሮሲዥር፣ ፌዴራል ፍል 23(ሰ)(2) "ኖቲስ ኢን ክላስ አክሽንስ ሙሉን ሪከንሲደርድ"፣ ቴሌን ሉው ሪቪው፣ ቅጽ 43(1969 ዓ.ም.) ገጽ 373፤ ማኔጅንግ ዘ ላርጅ ክላስ አክሽን" ከላይ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 86። በዚህ ጽሑፍ ውስጥ በተጠቀሰው ጉዳይ ፍርድ ቤቱ እንዳለው፤ "የግል መጥሪያ እንዲልኩ በከሳሾች ላይ ግዴታ መጣል ደህውን ጴጥሮስን ለመጥቀም ታስቦ የተቀረበውን ዘዴ ሀብታሙን ጳውሎስን ለማገልገል እንደተሠራ አድርጎ ባሕርዩን መለወጥ ይሆናል።" ዝኒ አዲ ከማሁ።

⁹⁴ ፊልፕስ፣ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 375-6፣ "ማኔጅንግ ዘ ላርጅ ክላስ አክሽን"፣ ከላይ ግርጌ ማ፡ቁ. 90፣ ገጽ 433-4። ፓሚራንዝ፣ ገጽ 433-41። ፓሚራንዝ በዚህ ጽሑፍ በአይዘን ጉዳይ ፍ/ቤቱ በውሳኔው ያስቀመጠውን ማስታወቂያ የመስጠት ግዴታ ከተቀበለን አስቂኝ የሆነ ውጤት ላይ ሊጥለን እንደሚችል ይገልጻል። ለዚህም አስተያየቱ ማስደገፊያ አድርጎ ያቀረበው የሚከተለውን ጉዳይ ነው። በዚህ ጉዳይ ቁጥራቸው 4 ሚሊዮን የሚሆን ሻሎችና ገዢዎች በመተባበር ተከሳሾች የነፃ ገበያ ሕግጋትን በመጣስ ተገቢ ያልሆነ ንግድ ያካሂዳሉ በማለት ክስ ይመሠርቱባቸዋል። ተከሳሾችም ማስታወቂያ የመስጠቱ ግዴታ ለክርክራቸው እንደሚጠቅማቸው ስለተረዱት መከላከያቸውን በዚህ ላይ ይመሠርታሉ። ስለዚህም፤ "የቡድኑ አባላት ሊሆኑ ከሚችሉት ሰዎች መካከል ቁጥራቸው 1 ሚሊዮን የሚሆኑትን በስም ሳይቀር ማንነታቸውን ለይተው ለማረጋገጥ እንደሚችሉና እነዚህንም አባላት በሙሉ ያለአንዳች ክፍያ ለማቅረብ ደስተኛ እንደሆኑ፤ በከሳሾችም በኩል የሚፈለግ ሌላ ነገር ሳይኖር ለ1,000,000 አባላት መጥሪያውን በየአድራሻቸው በፖስታ ለመላክ የሚያስፈልገውን 2,000,000 ዶላር ወጪ መሸፈን ብቻ መሆኑን ለከሳሾች ጠበቃ ይገልጻሉ። ይህም ብቻ አይደለም። በማያያዝም፤ ሌሎችም 3 ሚሊዮን የቡድን አባላት እንዳሉና እነዚህኞቹን ገን አስፈላጊው ሁሉ ጥረት ቢደረግም ማንነታቸውን ለማረጋገጥ ስላልተቻለ ሊደርሳቸው የሚችለው በመላ አገሪቱ ሊሠራጩ በሚችሉ ጋዜጦች ላይ የሚወጣ ማስታወቂያ ብቻ ነው በማለት በተጨማሪ ይገልጻሉ።" ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 1263-64።

⁹⁵ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 265 የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 6።

በውሳኔያተ ሕግ አግባብ ከሚለው መርህ ጋር በጥብቅ የተያታዙ በርካታ ጭብጦችን ያስነሳል። የማስታወቂያው ዓይነተኛ ዓላማም፣ በአንድ ቡድን ውስጥ ሊሰጥበት የሚችሉ ግለሰቦችን ጥቅማቸውን የሚነካ ክስ በመመሥረት ላይ መሆኑን፣ እንደ ፍላጎታቸውም በክሱ ውስጥ ሊገቡ ወይም ከክሱ ሊወጡ የሚችሉ መሆናቸውን በመግለጽ ጠቅላላ ሁኔታውን እንዲያውቁት ለማድረግ ነው። ይህ ማስታወቂያ ደርሷቸው በክሱ ውስጥ "በፈቃደኛነት ካልገቡ" ወይም ከክሱ "በፈቃደኛነት ካልወጡ" በተወካዮች አማካይነት የቀረበው ክስ እንዲቀጥል እንደተሰማሙበት ይቆጠራል።⁹⁶ ይህ ግምት ስለሚወሰድም ከክሱ እንዲወጡ ከጠየቁት አባላት በስተቀር ተጠቃሚ ሆኑ ተጎጂ በሌሎቹ ኣይ ፍርድ ተፈጻሚ ይሆናል።⁹⁷ የማስታወቂያ ጠቀሜታው ከቡድኑ አባላት መካከል በተናጠል ክስ ለማቅረብ የሚፈልጉ ካሉ በሩን ክፍት የሚያደርግ ከመሆኑ ላይ ነው። በልማድ ዘወትር እንደሚያጋጥመው ከሆነ፣ በተለይ የሚቀርበው የይገባኛል ጥያቄ የሚያስገኘው ጥቅም አነስተኛ በሚሆንበት ጊዜ ግለሰብ አባላት በተናጠል ክስ ከማቅረብ እንደሚቆጠቡ ነው። ፓሜራንትዝ የሚባለው ጸሐፊ እንደዘገበው ከሆነ፣ አንድ በቡድን ሊቀርብ የሚችል ክስ በሚያጋጥምበት ጊዜ ከአባላቱ መካከል በክሱ ውስጥ ላለመግባት የሚመርጡት በአኃዝ ከአንድ መቶኛ በታች የሚሆኑት ሲሆኑ ከነዚህም መካከል በግሉ ክስ ለማቅረብ የመረጠና የገኘበት አንድም አባል አልተገኘም።⁹⁸ ይህ የመሰሉ ሁኔታዎች ሲመዘኑም፣ ጥብቅ የሆነ የማስታወቂያ አሰጣጥ ሥርዓት ሊኖር ይገባል የሚል አቋም መያዝ፣ በመሠረቱ የፍርማሊቲ ጉዳይ ለሆነ አሠራር ከሚገባው በላይ እሴት መስጠትና ለዚህም ሲባል "የላቀ ማኅበራዊ ጠቀሜታ ካላቸው የመብት ማስከበሪያ መፍትሔዎች መካከል ዐቢይ የሆነውን" የቡድን ክሶች አቀራረብ ሥርዓት እንደማፋሰስ የሚቆጠር ነው።⁹⁹

II. በኢትዮጵያ ሕጎች ውስጥ የቡድን ክስ ያለው ሥፍራ

1. መግቢያ

በዚህ ጽሑፍ መጀመሪያ ላይ እንደተመለከተው፣ "በወኪል አማካይነት መሟገት" በሚል ርዕስ ሥር በመካተት የቡድን ክሶች ሥርዓት የኢትዮጵያ ሥነ ሥርዓት ሕግ አንዱ ክፍል ሆኖ ከ1958 ዓ.ም. ጀምሮ ሲሠራበት ቆይቷል። እንደ ሌሎቹ የሥነ ሥርዓቱ ሕግ ድንጋጌዎችም ሁሉ በሕገ ላይ ለሰፊሩት የቡድን ክስ ሥርዓት ድንጋጌዎች መብእ የሆናቸው የሕንዱ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ይመስላል።¹⁰⁰ ስለዚህም፣ የቡድን ክሶችን ሕጋዊ መሠረትና የአፈጻጸም አድማስ በመተርጎምና በመወሰን ረገድ የሕንድ ፍርድ ቤቶች ያካበቱት ልምድ፣ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 38ትን ለመተርጎምና ለማሰፈጸም ኃላፊነቱ ለወደቀባቸው ለኢትዮጵያ ፍርድ ቤቶችም

⁹⁶ እሩል 23 (ሐ)(2)፣ ከላይ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 37።
⁹⁷ ሁዊተን፣ "ሪፐብሊካንቲዝ ስታይል"፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 422።
⁹⁸ ፓሜራንትዝ፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 1266።
⁹⁹ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 1265። እዚህ ላይ፣ በተለይ ደንብ ቁ. 23 ተሻሻሎ በወጣበት የመጀመሪያዎቹ ዓመታት የቡድን ክስ ሥነ ሥርዓት ተቃዋሚዎች የነበሩት መሆኑ ሲታወቅ ይገባል። አንዳንዶቹ "ሕግ ዕውቅና የቸረው መግረምት (ማስፈራሪያ)" በማለት ሲተቹት አንዳንዶቹ ደግሞ የደንቡ ዕውነተኛነት ተጠቃሚዎችና እውነተኛነት ተከራካሪ ወገኖች ሊባሉ የሚገባቸውም በደል የደረሰባቸው የቡድን አባላት ላይሆኑ ጠበቆች ናቸው የሚል እምነት ነበራቸው። አንዳንዶቹ ደግሞ የቡድን ክሶችን ወምሮ ሁሉም ትላልቅ ክሶች "ብሄሞቶች" ናቸው ብለው ያምኑ ነበር። እንዲሁም ሌሎች ደግሞ፣ የፈደራል ፍ/ቤቶችን ከአጥቢያ ዳኞች ችሎትነት ለማዳን ይጠቅማል ተብሎ የተደረገው ለውጥ የተባለለትን ያህል የነላ ማኅበራዊ ጠቀሜታ ባለው ሥራት አልተካከለም የሚል አቋም ነበራቸው። አንዳንዶችም፣ የቡድን ክሶችን፣ ሙግት ወስጥ ለመግባት ሀሳቡም ፍላጎቱም የሌላቸውን ሰዎች ወደ ሙግት ለመገፋፋት የተፈጠሩ አድርገው ይመለከቷቸው ነበር። ለምሳሌም ያህል፣ ካፖሊ ኤንድ ኮንሶሎ፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 233 ይመልከቱ።
¹⁰⁰ ሮበርት ኤ ሴድላር፣ ኢትዮጵያን ሲቪል ፕሮሲዥር፣ ቀዳማዊ ኃይለሥላሴ ዩኒቨርሲቲ ከአክሲዮርድ ዩኒቨርሲቲ ፕራሳ ጋር በመተባበር፣ አዲስ አበባ 1968 ዓ.ም.፣ ገጽ 5 ይመልከቱ።

ሆነ ይህን ድንጋጌ ለመተንተንና ለማብራራት ፍላጎት ላላቸው ኢትዮጵያውያን የሕግ ጠቢባን ጠቃሚ ምንጮች በመሆን ሊያገለግሉ ይችላሉ። በሌላ ጎኑም ደግሞ፣ ለፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕጎችን በአጠቃላይ ለአንቀጽ 38 ደግሞ በተለይ ምንጩ የሕንድ ሕግ የመሆኑ ሁኔታ በኢትዮጵያ ሕግ የቡድን ክስ አቀራረብ ሥነ ሥርዓትና በአሜሪካ ዳብሮ በሥራ ላይ በዋለው የቡድን ክስ አሠራር ንድፈ ሀሳብ መካከል የግንኙነት ሰንሰለት ይፈጥራል።¹⁰¹ በፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 38፣ በሕንድ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ትዕዛዝ 1 ደንብ ቁጥር 8 እና የአሜሪካ ጠቅላይ ፍርድ ቤት የፌዴራል ደንብ ቁጥር 23 መካከል ያለው ይህም የግንኙነት ሰንሰለት በሕንድና ብሎም በአሜሪካ የሰፊነውን አሠራር መዳልው ወይም መመዘኛ አድርገን በመጠቀም የአንቀጽ 38ትን ድንጋጌዎች ይዘትና የተፈጻሚነታቸውን አድማስ ለመገምገም የሚያስችለን ጽኑዕ መሠረትና አመክንዮ ይፈጥርልናል።

በዓለም ውስጥ ከአሜሪካ ፌዴራል ደንብ ቁጥር 23 ጋር ተመሳሳይ የሆነ የቡድን ክስ ሥነ ሥርዓት ያላት ብቸኛ አገር ሕንድ እንደሆነች ሁሉ የቡድን ክስ ሥነ ሥርዓት በፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕጎችን ውስጥ እንዲካተት መደረጉ ኢትዮጵያን የኮንቲኔንታል ሥርዓተ ሕግ ተከታይ ከሆኑት አገሮች መካከል የመጀመሪያዋ ያደርጋታል።¹⁰² በተለይም በአሁኑ ወቅት የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ሕገ መንግሥት በአንቀጽ 37(2) (ለ) አማካይነት የቡድን ክሶችን ሥርዓት ፍትሕ አደባባይ ለመቅረብና በሕገ መንግሥቶች የተጠበቁትን መብቶች ለማስከበር ከሚያስችሉ የሥነ ሥርዓት ደንቦች አንዱ አድርጎ በመቁጠር የዕውቅና ደረጃውን ከፍ ስላደረገው ከላይ የሰነዘርነው አስተያየት ጎልቶ እንዲወጣ ያደርገዋል።¹⁰³ ምንም እንኳን የቡድን ክሶችን ወደ ሕገ መንግሥት ደረጃ ከፍ የማድረግ ሁኔታ ብልህነት አጠያያቂ ቢሆንም፣ እኛህን የክስ ዓይነቶች የተለያዩ ሁኔታ ሲያጋጥም በውሳኔያተ ሕግ አግባብ የሚለው መርህ በተለምዶ አሠራር ከሚጠይቀው ውጭ ተፈጻሚ ሊሆኑ የሚችሉ የሥነ ሥርዓት ደንቦች አድርጎ ሕገ መንግሥቱ ራሱ ስላቀረባቸው ይኸው ሁኔታ የቡድን ክሶችን የተፈጻሚነት ወሰን ጥያቄ ውስጥ የሚያስገባ ክርክር ቢቀርብ አሳማኝ መልስ በመስጠት ረገድ የፍርድ ቤቶቻችንን ሽክም በእርግጥ ያቃልላቸዋል።¹⁰⁴

2. የቡድን ክሶች በኢትዮጵያ ሕግ ያላቸው የተፈጻሚነት አድማስ

የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ሕገ መንግሥት "ማንኛውንም ቡድን ወይም ተመሳሳይ ጥቅም ያላቸውን ሰዎች የሚወክል ግለሰብ ወይም የቡድን አባል" ማንኛውንም በፍርድ ሊወሰን የሚገባውን ጉዳይ ለፍርድ ቤት ወይም ለሌላ በሕግ የዳኝነት ሥልጣን ለተሰጠው አካል የማቅረብና ውሳኔ ወይም ፍርድ የማግኘት መብት አለው በማለት ይደነግጋል።¹⁰⁵ ይሁን እንጂ ከአሁን በፊት እንደገለጽነው፣ የቡድን ክስ

¹⁰¹ ካፓሊ ኢንድ ኮንሶሎ፦ የተጠቀሰው ሥራ፦ ገጽ 218።
¹⁰² ዝኒ ኮማሁ፦ ነገር ግን ከዚህ ጋር ተጻራሪ ለሆነ አቋም፦ ጀርም ኤስ እስሎዋን፦ "ጌምስ ፍሬንች ፒፐላ ፐሌይ ዊዝ ክላስ አክሽንስ እር ፍሬንች ጌምስ ዊዝ ክላስ"፦ ቴምፕል ሎው ኳርተርል፦ ቅጽ 45፦ ቁጥር 1(1971 ዓ.ም.) ገጽ 210-238፤ እንዲሁም፦ ካፓሊ እና ኮንሶሎ፦ ዝኒ ኮማሁ፦ ገጽ 211 ይመልከቱ።
¹⁰³ የሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 37 የሆነድ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 32 አምሳያ ሲሆን በህንድ የሕግ ሳይንስ አንደ ሕገ መንግሥታዊ ዋስትና ተደርጎ ይታያል።
¹⁰⁴ ሌድለር የሥነ ሥርዓት ጉዳዮች ፍርድ ቤቶች እያሻሻሉ ተለዋዋጭ ከሆኑ ፍላጎቶችና ሁኔታዎች ጋር እያስማሙ እንዲሠሩባቸው ለነሱ ቢተው ይሻላል በማለት ይክራክራል። የተጠቀሰው ሥራ፦ ገጽ 4። እንደዚህ ያለው የማስማማት ዕድል በሕገ መንግሥት ደረጃ የተደነገጉ ደንቦችን በሚመለከት አስቸጋሪ ይሆናል፤ ምክንያቱም ሕገመንግሥት ማሻሻል ከባድም፣ ጊዜም የሚወስድ ስለሆነ ነው።
¹⁰⁵ የኢትዮጵያዊ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ሕገ መንግሥት፦ ነጋሪት ጋዜጣ፦ 1ኛ ዓመት ቁጥር 1(1995 ዓ.ም.) አንቀጽ 37(1)።

በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓት ውስጥ ከሕገ መንግሥቱ የቀደመ ታሪክ አለው። ከ1958 ዓ.ም. ጀምሮ በሥራ ላይ የቆየው የኢትዮጵያ ፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 38(1) እንደሚከተለው ይደነግጋል፡-

"ብዙ ሰዎች በአንድ ዓይነት ክስ የጥቅም ግንኙነት ሲኖራቸው ለየብቻ ወይም በንብረት ሊከሱ ወይም ሊከሱ ይችላሉ። ስለሆነም ስለጋራ ጥቅማቸው ለመከላከል በወኪልነት እንዲከሱ ወይም በተከላከሉት እንዲከላከሉ ፍርድ ቤቱ ሊፈቅድላቸው ይችላል።"

እንግዲህ፣ በዚህ የሥነ ሥርዓት ሕግ ድንጋጌ መሠረት የቡድን ክሶች የአፈጻጸም አድማስ ምን ይመስላል? ከሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 37(2) (ለ) ጋርስ እንዴት ይዛመዳል? ሕገ መንግሥቱ መተርጎም ያለበት በፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 38 ላይ የተደነገገውን በማገናኘብ ነው ወይስ የሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 37(2) (ለ) ከፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 38 የሰፋ ትርጉም አለው?

ለመግቢያ ያህል፣ በፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 38 ላይ ገና ከመጀመሪያው፣ በውስጡ የሰፊነት ቃላት አንቀጽ ሩሕ እንዳይኖረውና እሴት እንዲያጣ አድርገውታል የሚል ትችት ለመሰንዘር ይቻላል። እንደ እውነቱም ከሆነ ይዘቱ እጅግ ውሱን ከመሆኑ የተነሳ ሕግ አውጭዎቹ ሕጉን በሚያረቁበት ጊዜ ትክክለኛውን የቡድን ክስ ሥነ ሥርዓት ለመዘርጋት አስበው ያደረጉት መሆኑ ያጠራጥራል። ምናልባትም፣ እስካሁን ድረስ በዚህ ሕግ ዙሪያ የተወሰኑ ጉዳዮች ባለመኖራቸው አንዱ ጥሩ ምክንያት ሊሆን የሚችለው ይኸው ሁኔታ ነው ማለት ይቻላል።¹⁰⁶ ከዚህ ለጥቆ በሚቀርቡት ክፍሎች እንደ ቡድን ክስ ሥነ ሥርዓት ድንጋጌነቱ በአንቀጽ 38 ላይ የሚታዩትን አንኳር አንኳር ሕፃኖች ባጭር ባጭሩ ለመመልከት እንሞክራለን።

3. በፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 38 ላይ የሚታዩ ሕፃኖች

3.1. አያሌነት

በሕጉ አንቀጽ 38 መሠረት የቡድን ክስ ሊቀርብ የሚችለው ብዙ ሰዎች በአንድ ዓይነት ክስ የጥቅም ግንኙነት ያላቸው ሲሆን ነው። እዚህ ላይ ቁልፍ የሆነው ቃል "ብዙ" የሚለው ነው። ይህን የመሰሉ አሻሚ ቃላት በሚያጋጥሙበት ጊዜም አዘወትሮ የሚነሳው ጥያቄ ከመካከላቸው የተወሰኑ ሰዎች በራሳቸው ስምና በሌሎችም በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ በሚገኙ ሰዎች ስም ለመክሰስም ሆነ ለመክሰስ እንዲፈቀድላቸው ጥቅም ያላቸው የቡድኑ አባላት ብዛት ምን ያህል ሊሆን ይገባል? የሚለው ነው።

ፕሮፌሰር ሴድለር እንደሚሉት ከሆነ "የኢትዮጵያ ሕግ አርቃቂዎች አያሌ የሚለውን ቃል በመሸሸ ብዙ በሚለው ቃል ተጠንቅቀው የተኩት የቡድኑ አባላት ቁጥር ከሁለት በላይ እስከሆነ ድረስ ከፍተኛ ሊሆን እንደማይገባው ሆን ብለው ለማመልከት ነው።"¹⁰⁷ ይህ ዓይነቱ አተረጓጎም ለቡድን ክስ ሥርዓት ከጸንሱ ጀምሮ እስካሁን እድገቱ ለሕልውናው መሠረት ለአሠራሩም ሕይወት የሆነውንና የሚሰጠውን መሠረታዊ ዓላማ የሚያፈርስ አተረጓጎም ነው።

¹⁰⁶ በክፍል የፍርድ ቤቶች መዝገብ በሚገባ ተደራጅቶ ባለመያዙ፣ በክፍልና ይልቅንም ደግሞ ረጅም የዳኝነት ሥራ ልምድ ያላቸው ሰዎች እንደገለጹልን በፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 38 ላይ ተመሥርቶ የቀረበ ክስም ሆነ መከላከያ ስለሌለ የዚህ ጽሑፍ ፀሐፊ በኢትዮጵያ ፍርድ ቤቶች የተወሰነ የቡድን ክስ ጉዳይ ለማግኘት ያደረገው መከራ ሳይሳካ ቀርቷል።

¹⁰⁷ ሴድለር፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 63።

ካሁን ቀደም በዚህ ጽሑፍ ክፍል አንድ ላይ እንደተመለከተው፤ የቡድን ክስ ርትዕ የወለደው የክስ አቀራረብ ሥርዓት ነው። ዓላማውም ለአንድ ክስ መነሻ በሆነው ጉዳይ ላይ ጥቅም ያላቸው ሰዎች ቁጥር እጅግ ብዙ በመሆኑ የተለመዱትን መደበኛ የሥነ ሥርዓት ደንቦች ተከትሎ የጣምራ ክስ ማቅረብ በገቢር የማይሳካ በሚሆንበት ጊዜ ፍርድ ቤቱ ጉዳዩን አይቶ እንዲወሰን ለማስቻል ነው። መደበኞቹ የሥነ ሥርዓት ደንቦች በይዘታቸው ግልጽና በተፈጻሚነታቸውም በሐውርታዊ ናቸው። የመክሰስ መብት በሕገ መንግሥታት እና በውሳኔያተ ሕግ አግባብ በሚለው የሥነ ሕግ መርህ የተጠበቀ ውድ የሆነ ንብረት ወይም የነጻነት አዳኝ ነው። በውሳኔያተ ሕግ አግባብ ሲባልም፤ አንድ ሰው መጥሪያ ሳይደርሰውና ቀርቦም ለመከራከር ዕድል ሳይሰጠው በሕጋዊ ንብረቱና መብቱም ላይ አንጻራት ውሳኔ ሊሰጥ እንደማይቻልና መብቱም ለአደጋ ሊጋለጥ የሚችለው ሕግ የሚጠይቀው ሥርዓት ተከብሮ ፍርድ ቤት ቀርቦ የበኩሉን ክርክር የማሰማት ዕድል ከተሰጠው በኋላ ብቻ መሆኑን በአጽንኦት የሚያስገነዝብ ነው።

የቡድን ክስ ደግሞ፤ ቁጥራቸው አንድ ወይም ከአንድ በላይ የሆነ ሰዎች በራሳቸው ስምና በሌሎችም በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ በሚገኙ ሰዎች ስም እንዲከሱ ወይም እንዲከሰሱ፤ ይህም በሚሆንበት ጊዜ በክሱ ላይ የሚሰጠው ፍርድ በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ በሚገኙት በሁሉም ሰዎች ላይ ጭምር ተፈጻሚ እንዲሆን የሚፈቅድ ሥነ ሥርዓት በመሆኑ እነዚህን ከላይ የጠቀስናቸውን ሕገ መንግሥታዊ ክልላ የሚሰጡትን ድንጋጌዎች የሚሸር ነው። የሚሸር እንደመሆኑም በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ የሚገኙት ተከራካሪ ወገኖች ልሕላን ተከራካሪ ወገኖች በመሆናቸው ለመከራከር ዕድል ሳይሰጣቸው የመክሰስም ሆነ መከላከያ የማቅረብ መብታቸውን ያጣሉ ማለት ነው። ከተለመደው አሠራር ውጭ የሆነውን ይህን ሥርዓት መከተል ያስፈለገውም በክሱ ጥቅም ያላቸውን ወገኖች በሙሉ ፍርድ ቤት ለማቅረብ በገቢር የማይቻል ስለሚሆን ነው። ስለዚህም፤ ፕሮፌሰር ሴድለር የቡድን ክሱ አባላት ቁጥር በርካታ መሆኑ አስፈላጊ አይደለም በማለት የሰጡትን አስተያየት እውነትነት ከተቀበለን በኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ላይ የተደነገገው የቡድን ክስ ሥርዓት ለቡድን ውክልና አስፈላጊነት መነሻ የሆኑትን ታሪካዊ ሁኔታዎች ያላገናዘበ ደንብ ነው የሚል ክርክር ማቅረብ ይቻላል። ይህንንም ያልንበት ምክንያት፤ ርትዕ የቡድን ክስ ሥርዓትን የፈለሰፈው በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ የሚገኙ አያሌ ሰዎችን በሙሉ ለማጣመር አዳጋች የሚሆንባቸው ሁኔታዎች ሲያጋጥሙ መደበኛውን የሥነ ሥርዓት ደንብ በመተካት እንዲያገለግል ለማድረግ መሆኑ አጽንኦት ሊሰጠው ስለሚገባ ነው።¹⁰⁸

አንድ ጉዳይ ሁለት ወይም ሶስት ወይም ብዙ ሰዎችን ብቻ የሚመለከት ከሆነ እነዚህን ፍርድ ቤት ለማቅረብ አዳጋች እንደማይሆን ግልጽ ነው።¹⁰⁹ ይህን የመሰሉ ጉዳዮች ሲያጋጥሙም ከውሳኔያተ ሕግ አግባብ መርህ ውጭ ለመፈጸም የሚሰጥ ማናቸውም ምክንያት ተቀባይነት አይኖረውም። ስለዚህም፤ በኢትዮጵያ ፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ላይ የተመለከተው የቡድን ክስ ሥነ ሥርዓት ይህን በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ የሚገኙትን ሰዎች በሙሉ ፍርድ ቤት ለማቅረብ አዳጋች የመሆኑን ችግር የሚፈታ ካልሆነ ወይም እንዲፈታ ታስቦ የተደነገገ ካልሆነ ከዚህ ውጭ ሌላ ፋይዳ አለው ለማለት አይቻልም።

¹⁰⁸ ከላይ በዚህ ጽሑፍ ገጽ 3-6፤ እስቴፊን ሲ. ይዘል፡ "ፍርም ሚዲያሻል ሊቲጊቭን ቱ ሞደርን ክላስ አክሽን"፤ ዩ.ኤ. ዩኒቨርሲቲ ፕራስ፡ ኒው ሂቭን ኤንድ ለንደን (1987 ዓ.ም.) ገጽ 2 ይመልከቱ።
¹⁰⁹ "አዳጋችነት" impracticability የማይቻል መሆን ማለት ሳይሆን፤ የቡድኑን አባላት ሁሉ ለማጣመር የሚኖረው ችግርና አመቺ አለመሆን ማለት ነው። ማርሻል ቢ. ግርሰማን፤ የተጠቀሰው ሥራ፤ ገጽ 116።

የሕንጻው የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ የሚጠቀመው "አያሌ" በሚለው ቃል ነው። ምንም እንኳን "ብዙ" እና "አያሌ" በተሰኙት ቃላት መካከል ያለው ልዩነት እምብዛም ግልጽ አይደለም የሚል ክርክር ሊቀርብ ቢችልም ከፊተኛው ይልቅ የኋለኛው ቃል የቁጥር ብዛትን እንደሚያመለክት የታወቀ ነው። "ከአያሌ" ሰዎችም ይልቅ "ብዙ" ሰዎችን ለይቶ ለማወቅና ማንነታቸውን ለማረጋገጥ ይቀላል። እዚህ ላይ ለማገላት የተፈለገው ዋናው ነጥብ፡ የጋራ ጥቅም ያላቸውን ሁሉንም ሰዎች ፍርድ ቤት ለማቅረብ ያዳግታል ወይስ አያዳግትም የሚለው ጭብጥ ሰዎችን ለይቶ ለማወቅና ማንነታቸውን ለማረጋገጥ እንዲሁም ከቁጥራቸው በየጊዜው መጨመርና መቀነስ ጥያቄ ጋር በቅርብ የተያያዘ መሆኑን ነው። ይህን የመሰለውን በየጊዜው መጨመርና መቀነስ ጥያቄ ጋር በቅርብ የተያያዘ መሆኑን ነው። ይህን የመሰለውን በየጊዜው ቁጥሩ የሚለዋወጥና የአባላቱን ማንነት ለማረጋገጥ የማይቻል ቡድን በተሻለ ሊገልጽልን የሚችለውም ቃል "አያሌ" የሚለው ነው። በሕንድ አገር የዘመናዊ የዳኝነት አሠራርም "ይህ ደንብ (የቡድን ክስ) ተፈጻሚ እንዲሆን ተከራካሪዎቹ ወገኖች ተለይተው የታወቁና ማንነታቸው ሊረጋገጥ የሚችል መሆኑ አስፈላጊ ካለመሆኑም በላይ እንዲያውም የአባቶቹ ቁጥር በየጊዜው የመዋገር ጠባይ ያለው አካላትም ጭምር በዚህ ድንጋጌ መሠረት ሊከሰቱ ለከሰሱ እንደሚችሉ በአሁኑ ወቅት ስምምነት ላይ የተደረሰበት ጉዳይ ነው።"¹¹⁰

ከአሁን በፊት እንደገለጽነው።¹¹¹ ፌዴራል ደንብ ቁጥር 23 አያሌነትን የሚተረጉመው በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ የሚገኙትን ሰዎች ማጣመሩ በገቢር የሚያዳግት ከመሆኑ አኳያ ነው። ይህም ቢሆን ግን አያሌነትን በእቅጩ ለመለካት የሚያገለግል አንድ ብቸኛ የሆነ ቀመር የሌለ መሆኑን መቀበል ያስፈልጋል። የሕንድም ሆኑ የአሜሪካ ፍርድ ቤቶች የቡድን ክስ እንዲቀርብ ፈቃድ ለመስጠትም ሆነ ለመከላከል የሚጠቀሙበት እስፍንት እንደቀረበው ጉዳይ የተለያየና ባመዛኝም በጉዳዩ የተለየ ሁኔታ ላይ የተመሠረተ ነው። ለምሳሌም ያህል፡ በሕንድ ሰላማ ተከላሾች ያሉበት ቡድን ደንቡ የሚጠይቀውን አያሌነት ያሟላል ተብሎ ሲወሰን በአሜሪካም አሥራ ስምንት አባላት ያሉት ቡድን በቂ ብዛት እንዳለው ተቆጥሯል። እነዚህን ጉዳዮች የጠቀሰው ከጉዳዮቹ ዓይነት የተነሳ ገብተኛ የአባላት ቁጥር ያላቸው የቡድን ክሶች ሊኖሩ እንደሚችሉ ለምሳሌነት ያህል እንጂ ዓይነተኛ ተብለው ሊቆጠሩ የሚችሉት የቡድን ክሶች የሚያቅፏቸው አባላት ቁጥር እጅግ ብዙ ነው። እንደገናም ለምሳሌ ያህል፡ በ1970ዎቹ ዓመታት በአሜሪካ 550 የታክሲ ኩባንያዎች፡ 1300 ታላላቅ የሕዝብ ቤተ መጻሕፍት፡ 10,000 የናፍጣ ጅምላ አከፋፋዮች፡ 250,000 የልብ ሕመም ጠንቅ የሚያስከትል ምርት ተጠቃሚዎች፡ እና ከዚህም የበለጠ ቁጥር ያላቸው ቡድኖች የቡድን ክስ እንዲያቀርቡ ተፈቅዶላቸዋል።¹¹² ይህን ለመሰለውም ቁጥር የተሻለ ገላጭ የሚሆነው "ብዙ" ከሚለው ቃል ይልቅ "አያሌ" የሚለው መሆኑ እምብዛም የሚያከራክር አይመስለንም።

አያሌነት ከቡድን ክስ ባሕርይ ጋር በጥብቅ የተቆራኘ ነው። የቡድን ክስን እሴት የሚያሳብሰው ከላሾችን ወይም ተከላሾችን በአንድነት ለማጣመር አዳጋች በሚሆንበት ጊዜ በተወሰኑ አባላት አማካይነት ክሱ በሁሉም ስም እንዲቀጥል ዕድል የሚሰጠው

¹¹⁰ ሙሉ፡ ኮድ እና ሲቪል ፕሮሲዥር (አዘጋጅ ፒ.ኤም ባክሽ)፡ ስምዚይ፡ ኤን ኤም አራጋቲ ፕራይቪት ኩባንያ (1970 ዓ.ም.) ገጽ 422።

¹¹¹ ከላይ ገጽ 6-7።

¹¹² ከላይ ገጽ 8-9 ይመልከቱ፡ ሲ. ኤ. ራይት እንዳለው "በርካታ አባላት ያሉት ቡድን አስፈላጊ የሆነው የቡድን አባላት ፍርድ ቤት ቀርበው የመሰማት ዕድል ሳያገኙ መብታቸውን እንዲያጡ ለመጠበቅ ነው።" ለሙሉ እና ፌዴራል ኮርትስ፡ ሆርንቡክ ሲሪስ፡ እስቲደንት ኤዲሽን፡ ሲንት ፓል፡ ሚኒሶታ፡ ዌስት ፕብሊሺንግ ኩባንያ (1983 ዓ.ም.) ገጽ 473፡ በተጨማሪም፡ የቡድን ክስን ለመፍቀድ የቡድን አባላት ቁጥር በርካታ ከመሆኑ የመነጨ "የማጣመር ከባድ ችግር ወይም አስቸጋሪነት" መረጋገጥ አለበት። ፡ ዝኒ አዲ ከማኩ።

ባሕርይ ነው። ለቡድን ክስ ሥነ ሥርዓት ልደትና ለተፈጻሚነቱም መሠረት የሆነው ይህ በገቢር በሥራ ላይ ለማዋል አዳጋች መሆኑ የፈጠረለት ተፈላጊነት ወይም መፍቅድ ነው። ዓላማውም ለዚህ መፍቅድ እልባት ማስገኘት ነው።

በኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ላይ "ብዙ" የሚለው ቃል መስፈሩ የቡድን ክስ ይህ የተፈላጊነት ባሕርይ አቅጣጫውን እንዲስት ያደርገዋል። ይህም ቢሆን ግን የቡድን ክስ መታየት ያለበት በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ የሚገኙትን ሁሉንም ከላሾች ወይም ተከላሾች ለማጣመር አዳጋች በሚሆንበት ጊዜ ሁሉ ፍትሕን ለማስገኘት የሚረዳ ልዩ መፍትሔ ተደርጎ እንጂ የመደበኛው የጣምራ ክስ ሥነ ሥርዓት ምትክ ሆኖ የሚያገለግል የሥነ ሥርዓት ደንብ ተደርጎ መቆጠር ያለበትም። በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ የሚገኙት ሰዎች ቁጥር አነስተኛ ወይም ብዙ በሚሆንበት ጊዜ መደበኛው የጣምራ ክስ ሥነ ሥርዓት ተፈጻሚ ሊሆን ይገባል። በተጨማሪም፤ ሕገ መንግሥቱ በአንድ ቡድን ውስጥ ሊታቀፉ ስለሚችሉት የአባላት መጠን ህዳእ መሆኑ ጥሩ አጋጣሚ ነው። ይህም በመሆኑ ሕግ አውጭውም ሆነ ፍርድ ቤቶች አንቀጽ 38 ለትክክለኛው የቡድን ክስ ዓላማ እንዲያገለግል ለማድረግ አመቺ ሁኔታ ይፈጥራቸዋል።

3.2. ጋርዮሽነት

ጋርዮሽነት፤ ከአባላቱ አንዱ ወይም በቁጥር ከአንድ በላይ የሆኑት በራሳቸው ስምና በሌሎችም በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ በሚገኙት አባላት ስም ለመክሰስና ለመከሰስ ይችሉ ዘንድ የቡድኑ አባላት ምን ያህል የጋራ ጥቅም ሊኖራቸው ይገባል ከሚለው ጥያቄ ጋር የተዛመደ ነው። ይህ ጭብጥ ለብዙ ሙግቶች መነሻ የሆነና በፍርድ ቤቶችም መካከል የተለያዩ ውሳኔዎችን ያስከተለ ነው።¹¹³ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 38[የእንግሊዝኛው ቅጂ] መላ የቡድኑ አባላት እዩይ ጥቅም ሊኖራቸው እንደሚገባ ይደነግጋል። ሆኖም ግን "እዩይ" የሚለው ቃል የቡድኑን አባላት በጋራ የሚያስተላስራቸው ጥቅም ምን ያህል ሊሆን ይገባል ለሚለው ጥያቄ እምብዛም መልስ አያስገኛልም። ፕሮፌሰር ሴድለር ይህንኑ አስመልክተው ስለ አንቀጽ 38 ሲያብራሩ፤ "የውክልና ክስ ይፈቀድ ዘንድ የተከራካሪዎቹ ወገኖች ጥቅሞች ስራ ሊሆኑ እንደሚገባ" ይገልጻሉ።¹¹⁴ (ሰርዝ የተጨመረ)። በማያያዝም "በወኪል አማካይነት የሚቀርብ ክስ የታቀደው በኩል ጄ.ያቸው እዩይ የሆኑ ጥቅሞች ያሏቸውን ሰዎች ከመካከላቸው ባንዱ እንዲወክሉ ለማስቻል ነው" በማለት ለአስተያየታቸው አጽንኦት ይሰጡታል።¹¹⁵ (ሰርዝ የተጨመረ)።

የህንድ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግም የሚጠቅመው በአንድ ዓይነት ቃል ነው። በሕንድ የሰፊነውን አሠራር በተመለከተም ተደጋግሞ የሚሰማው፤ "ቃሉ ከአንድ ድርጊት የመነጨ የሚል አንድምታ እንደሌለው ግንዛቤ ያገኘ መሆኑ እንደተጠበቀ ሆኖ ተከራካሪዎቹ ወገኖች እያንዳንዳቸው ከክሱ የሚያገኙት ጥቅም 'እዩይ ሊሆን ይገባል' የሚለው አስተያየት ነው።¹¹⁶ ፕሮፌሰር ሴድለር ያቀረቡት መደምደሚያ ላይ ሊደርሱ የበቁትም በሕንዱ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ላይ የሠፈረውን "እዩይ ጥቅም" የሚለውን አባባል ግልጽ ትርጉም መነሻ በማድረግ ይመስላል። ሆኖም ግን፤ የሕንዱን ሕግ ቀረብ ብለን ከተመለከትነው የጥቅሞች ዕሪና የጋርዮሽ መሠረተ ሀሳብ አንዱ ገጽታ

¹¹³ ከላይ ገጽ 8-9 ይመልከቱ።
¹¹⁴ ሴድለር፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 64።
¹¹⁵ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 65።
¹¹⁶ ሙላ፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 422-3።

መሆኑንና ተከራካሪዎቹንም ወገኖች በጋራ የሚያገናኝቸው የኩነትና የሕግ ጥያቄዎች እስካሉ ድረስ እያንዳንዳቸው የተለያዩ ጥቅሞች በኖሯቸውም በወኪል አማካይነት ከስ እንዲያቀርቡ ወይም እንዲይቀርቡባቸው የመከላከል ጠባይ የሌላቸው መሆኑን ልንረዳ እንችላለን። በሁለንተናው እይታ የሆነ ጥቅም መኖርን እንደ ግዴታ ማስቀመጥ የሙግት መንተትንና ከዚህም አልፎ የፍትሕ መዛባትን ለመግታት ዓላማው አድርጎ የተነሳን የሥነ ሥርዓት ዘዴ ጠቀሜታ በእጅጉ መገደብ ይሆናል። ለቡድን ከስ ታሪካዊ መነሻው መፍትሄነቱ ቢሆንም ከ1983 ዓ.ም. ጀምሮ በከፊል፣ ከ1966 ዓ.ም. ወዲህ ግጭት ለመውሰድ ምቹነትና ጠቀሜታ ተጨማሪ ዐቢይ መሌሊቶቹ ሆነዋል። የክሶች ብዛት የሚያስከትለውን ጫና ለመቋቋም ለፍርድ ቤቶችም ሆነ ለተከራካሪዎች ወገኖች የሚፈጥረው አመቺነት ከላይ ደጋግመን የጠቀስናቸው ሁኔታዎች በሚያጋጥሙበት ጊዜ የቡድን ከስ መተኪያ የሌለው አማራጭ እንዲሆን አድርገውታል። ሙሉ የተባለው ታዋቂ የሕግ ምሁር ስለሕንድ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ደንብ ቁጥር 8 ሲተኝ "ፍርድ ቤቶች፣ 'እይታ ጥቅም' ማለት ዕሩይ ጥቅም ማለት አለመሆኑን፣ ተመሳሳይነት ፍርድቸው በዓይነታቸው የተለያዩ ጥቅሞችንም እንደሚጨምር ወስነዋል" በማለት ገልጸዋል።¹¹⁷ በሁለንተናው እይታ የሆነ ጥቅም ያላቸው የቡድን አባላት የሚያጋጥሙበት ሁኔታ ፈጽሞ አይኖርም ባይባልም እጅግ ውሱን እንደሚሆን ለመገመት አያዳግትም።¹¹⁸ ስለዚህ ለሕገ ቀደም ሲል የሰጠው ሰፊ ያለ ትርጉም ምክንያታዊነት ጭምር ያለው ነው ማለት ነው። ሕግ ደግሞ እንደ መስቀል ወፍ ከስንት አንዴ ብቅ ስለሚሉ ሁኔታዎች ለመደንገግ ይከፈላል ብሎ ግምት መውሰድ ያስችግራል። አብዛኛውን ጊዜ፣ በሁለንተናው እይታ የሆነ ጥቅም፣ ዕሩይ ጥቅም፣ እይታ ጥቅም ወይም የጥቅም ኅብረት የተሰኙት ጥያቄዎች በአንድ ከስ ውስጥ ሊያጋጥሙ የሚችሉት የመብት ማረጋገጫ ፍርድ እንዲሰጥ በመጠየቅ በሚቀርቡ ክሶች ላይ ብቻ ነው። ለምሳሌም፣ አንድ ሰው የአንድ መንደር መውጫ መግቢያ የሆነውን መንገድ ቢያጥር ቢዘጋ ከመንደር ነግሪዎቹ መካከል አንዱ ከዚህ ተግባሩ እንዲቆጠብ በራሱና በሌሎቹም መንደርተኞች ስም ከስ ሊያቀርብበት ይችላል። እንዲሁም፣ አንድ ግብር ከፋይ፣ ማዘጋጃ ቤቱ የሰበሰበውን ግብር ተገቢ ባልሆነ መንገድ እንዲይጠቀምበት እንዲታዘዝለት በራሱና በሌሎችም ግብር ከፋዮች ስም በማዘጋጃ ቤቱ ላይ ከስ ሊመሠርት ይችላል።

በሌላም ወገን፣ ሕገ መንግሥቱ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ በሚጠቀምበት "እይታ ጥቅም"¹¹⁹ በሚለው ፈንታ "ተመሳሳይ ጥቅሞች"¹²⁰ በሚሉት ቃላት ስለሚጠቀም በቡድን አባላት ስም ከስ ስለሚቀርብበት ሁኔታ ሰፊ ያለ መሠረት ይጥላል። "ተመሳሳይ ጥቅም" የተሰኙት ቃላት "እይታ ጥቅም"¹²¹ ከተሰኙት ቃላት የተለዩ ሰፊ ያለ ትርጉምም ያዘሉ የመሆናቸውን ያህል በፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 38 የተባለው ጠባብ የውክልና መሠረት ቀሪ ተደርጎ በሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 37(2) (ለ) ተተክቷል የሚል ግምት መውሰድ ይቻላል። ይህም ስለተባለ ግን፣ ሕገ መንግሥቱ ሰፊ ያለ መሠረት የሚጥል ቢሆንም የቡድን አባላት በራሳቸውና በሌሎችም በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ በሚገኙ አባላት ስም ለመክሰስና ለመከሰስ እንዲችሉ ምን ያህል የጋራ

¹¹⁷ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 423።

¹¹⁸ ሙሉ፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 422-3፣ እነዚህ "ርቶግ" የቡድን ከስ ተብለው ይታወቁ የነበሩት ናቸው፣ ሆኖም፣ "ርቶግ" "ዘንቅ" እና "ኢርቶግ" በሚባሉት የቡድን ከስ ዓይነቶች መካከል የነበረው ልዩነት እንዲቀር ከተደረገ ወዲህ የቡድን ከስ የተፈጸሙትን አድማስ እየሰፋ መጥቷል። ጆሴፍ ጂ. ሲጥላኔ፣ ፕሮሲጂራል ፕሮብሌምስ ላፍ ክላስ ሱትስ፣ ሚቺጋን ሎው ሪቪው፣ ቅጽ 60(1961-1962 ዓ.ም.)፣ ገጽ 925።

¹¹⁹ የሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 37(2)(ለ)፣ ከላይ ግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 6።

¹²⁰ ዝኒ ከማሁ።

¹²¹ በዚህ ጽሑፍ መጨረሻ ላይ የሚገኘውን "የቃላት ፍቺ" ይመልከቱ።

ጥቅም ሊኖራቸው ይገባል ለሚለው ጥያቄ በመጠኑም እንኳ ግልጽ የሆነ መልስ እንደማይሰጥ መዘንጋት የለበትም።

ስለዚህም አንቀጽ 37(2) (1) ራሱም ቢሆን ለተለያዩ ትርጉሞች ክፍት የሆነ አንቀጽ ነው። ሆኖም፤ ሕገ መንግሥቱን በምንተረጉምበት ጊዜ፤ ምንም እንኳን በአንዳንድ ጉዳዮች የተከሰቱ ድርጊት በሁሉም የቡድን አባላት ላይ እዩይ ወይም ዕሩይ ጉዳት ሊያስከትል ቢችልም፤¹²² በአብዛኛቹ ጉዳዮች ላይ ግን ይህ ሁኔታ እንደማያጋጥም መገንዘብ ይገባል። ለምሳሌም ያህል፤ "አንድ ንቲግ የፋብሪካ ምርት በበርካታ ሰዎች ላይ ጉዳት በሚያደርስበት ጊዜ እንደሚያጋጥመው ሁሉ፤ በቡድኑ አባላትና በተከሰቱ መካከል ያለው ብቸኛ ትስስር ተከሳሽ ከፈጸመው ድርጊት የተነሳ ሁሉም በተከሰቱ ላይ የጋራ ቅሬታ ያላቸው መሆኑ ብቻ እንጂ¹²³ ከዚህ በተረፈ በእያንዳንዱ የቡድን አባል ላይ የደረሰው ጉዳት ከሌላው የተለየና የማይገናኝ ሊሆን ይችላል። ሆኖም ግን፤ መላው የቡድን አባላት በጋራ ባላንጣቸው ላይ የሚያቀርቡት ክስ ለሁሉም አባላት የጋራ የሆኑ የሕግና የኩነት ጥያቄዎች ማስነሳቱ አይቀርም። አንድ ሰው በአንድ ኅብር ውስጥ የሚገኙ ሰዎች ላይ አንድ ድርጊት ፈጽሞ ከሆነና ድርጊቱም የፈነጠቃቸው የሕግና የኩነት ጭብጦች መላ የኅብሩን አባላት በእኩልነት የሚመለከቱ ከሆነ ግለሰብ አባላት ተናጠል የይገባኛል ጥያቄዎች ቢኖሯቸውም ኅብሩ ግን እንደ ኅብርነቱ ጥቅሙን የሚያስከብርበት የጋራ መድረክ እንዲከለከል የሚያደርገው ሥነ ሥርዓታዊ ምክንያት አይኖርም።¹²⁴ ለዚህ ጥሩ ምሳሌ የሚሆነን "ኤጀንት ኦሬንጅ" በመባል የሚታወቀው ክስ ነው (1983)። ይህን የ"ኦሬንጅ ኤጀንት" ሰለባ በሆኑት በ2.4 ሚሊዮን ሰዎች ስም የቀረበውን ክስ የሰሙት የፌዴራሉ ዳኛ የቡድን ክስ እንዲቀርብ የተፈቀደበትን ምክንያት ሲያስረዱ "ወደሚቀጥለው ምዕተ ዓመት ሊሸጋገርና ተሸጋግርም ምዕተ ዓመቱን ሊያገባድድ የሚችል አሰልጅ ድግግሞሽን" ለመከላከል የተደረገ መሆኑን ገልጸዋል።¹²⁵ የአንድ ድርጊት ሰለባ በሆኑት በ2.4 ሚሊዮን ሰዎች ስም ክስ ቀረበ ሲባልም ሁሉም የተነሱት በእኩል መጠን እንዲሁም ሁሉም የሚሹት ዳኝነት በሁለንተናው ዕሩይ ነበር ማለት አይደለም። በክሱ ውስጥ የቡድን ክስ እንዲቀርብ ፈቃድ ሊያሰጡ የሚችሉ በቂ የሆኑ የጋራ የሕግና የኩነት ጥያቄዎች ነበሩ ማለት ብቻ ነው። ፈቃድ ለመስጠት ተቀዳሚ መመዘኛዎች ተደርገው የተወሰዱትም የቡድን ክስ ያለው አመቺነትና የሚያስገኘው ጠቀሜታ ነበሩ። እዚህ ላይ በተጨማሪ ልንገነዘበው የሚገባን ነገር፤ የድርጊቱን ሰለባዎች በአንድ ክስ ውስጥ ማጣመሩ ለተከሰቱ የበለጠ አመቺና ጠቃሚ መሆኑን ነው። ይህን አስመልክቶ በአሁኑ ወቅት ተፈጻሚ የሚሆነው ደንብ በቪክቶሪያን ኢንቬስተርስ እና በሪስፓንሲቭ ኤንቫየርመንት መካከል በተነሳው ክስ ላይ በሚከተለው አኳኋን ተገልጿል፡-

"በርካታ ሰዎች በአንድ ፕሮጀክት ወይም ኩባንያ ላይ መዋዕል ንዋያቸውን ለማፍሰስ የተደፋፈሩት በአንድ የሂሳብ ሪፖርት ላይ የቀረበውን ዘገባ ወይም ለሕዝብ ይፋ የተደረገ የሂሳብ መግለጫን መነሻ በማድረግ ቢሆንና ከዚህም ሪፖርት ወይም መግለጫ የተነሳ መዋዕል ንዋይ የፈሰሰበትን ሀብት የሚመለከቱ የገንዘብ ሰነዶች የገበያ ዋጋ እድገት ያሳዩ ሲሆን ኢንቬስተሮቹን ግለሰቦች በጋራ የሚያስተሳስሯቸው ለሙር የሕግና የኩነት ጭብጦች ካሉ

¹²² እንደዚህ ያሉ ክሶች በ1983 ዓ.ም. የፌዴራል የፍትህ ብሔር ሥነ ሥርዓት ደንቦች "ርቱዕን" የቡድን ክሶች በመባል ይታወቁ የነበሩ ክሶች ናቸው። ከላይ ገጽ 5፤ እንዲሁም ሲምእኔ፣ ከላይ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 118 ይመልከቱ። ይህን የመሰሉት ክሶች፤ የተለያዩ የተናጠል ጥቅሞች ያላቸው ሆኖ ላለ ከዚህ በተጓዳኝ የሚያስተሳስሯቸው አሙርነት ያላቸው የሕግና የኩነት ጥያቄዎች ያላቸውን አባላት ለሚመለከቱ የቡድን ክሶች ጉዳይ መፍትሔ ሊያስገኙ ባለመቻላቸው ባሁኑ ጊዜ እንዲቀሩ ተደርጓል።

¹²³ ካፓሊ ኤንድ ኮንሶሎ፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 224።

¹²⁴ ዝኒ ኮማሁ፣ ገጽ 224-5፣ እስሎአን፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 218።

¹²⁵ ካፓሊ ኤንድ ኮንሶሎ፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 225።

እያንዳንዱን ኢንቪስተር በተለይ የሚመለከት የግል ጥያቄ ቢኖርም ይኸው ሁኔታ የቡድን ክስ እንዳይቀርብ ለማስከልከል አግባብነት አይኖረውም¹²⁶

ስለዚህም፤ የፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 38(1) ድንጋጌዎች በሕገ መንግሥቱ ድንጋጌዎች በለሆሳስ የተዋጡ መሆናቸውን ግምት በመውሰድ፤ በኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት መሠረት የቡድን ክስ ማቅረብ እንዲፈቀድ አባላቱ ሊኖራቸው የሚገባው የጋራ ጥቅም ምን ያህል መሆን አለበት ለሚለው ጥያቄ እሙር የጋራ የሕግና የኩነት ጥያቄዎች የመኖር ሁኔታ በቂ ነው የሚል መልስ መስጠት እንችላለን። በሁሉም አባላት ላይ በጋራ ጉዳት ካደረሰ ድርጊት የመነጨ የጋራ ጭብጦች መኖር በተወካዮቻቸው አማካይነት ክስ ለማቅረብ ይችሉ ዘንድ በቡድኑ አባላት መካከል በቂ ትስስር ይፈጥራሉ። ይህን በመሰሉ ጉዳዮች እያንዳንዱ የቡድን አባል በተናጠል ክስ ቢያቀርብ "በክስ አቤቱታዎቹ ላይ የሚሰፍሩት ሀሳቦች በይዘታቸው ባብዛኛው አንድ ዓይነት ወይም ዕሩይ መሆናቸው አይቀርም።" ስለዚህም "እነዚህ የጋራ ጭብጦች በአንድነት ታይተው ቢወሰኑ የዳኝነት ቅልጥፍና እንዲሰፍን ይረዳል።"¹²⁷ ይህም ጠቀሜታ፤ በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ የሚገኙ ሰዎች አያሌ በመሆናቸው የጣምራ ክስ ማቅረቡ ስኬት አልባ በሚሆንበት ጊዜ የቡድን ክስ አቀራረብ ሥነ ሥርዓት ፍትሕ እንዳይጓደል ተተኪ ሆኖ በማገልገል ከሚሰጠው ጠቀሜታ በተጨማሪ መሆኑ አጽንኦት ሊሰጠው ይገባል።¹²⁸ ስለዚህም፤ ወደፊት እንደምናየው፤ የቡድን ክስ ሥነ ሥርዓት እንደ አሠራር ዘዴነቱ፤ ግለሰቦች ጥቅሞቻቸውን በሚመለከቱ ጉዳዮች በግንባር ወይም በመረጡት ወኪል አማካይነት ችሎት ቀርበው የመከራከርና ጉዳያቸውን የማስረዳት መብቶቻቸውን በሚመለከት ጥበቃ የሚያደርጉላቸውን የሕገ መንግሥት ድንጋጌዎችና የውሳኔያተ ሕግ አግባብ አንድምታን በማያናጋ አኳኋን ፍትሕን ለማስፈንና የአሠራር ምቹነትን ለመፍጠር ይረዳል።

3.3. ፈቃድ እንደ ቅድመ ግዴታ

በፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 38 መሠረት ቁጥራቸው አንድ ወይም ከአንድ በላይ የሆነ የቡድን አባላት በራሳቸውና በሌሎቹም አባላት ስም ሊከሱ ወይም ሊከሰሱ የሚችሉት ሁሉም የቡድን አባላት ይህን ዓይነቱ ክስ እንዲቀርብ የተሰማሙ መሆኑን ፍርድ ቤቱ ካመነበት ብቻ ነው። አንቀጹ ተፈጻሚ እንዲሆን የተፈለገው "ብዙ" ሰዎችን ባቀፈ ቡድን ላይ እንደመሆኑ የሁሉንም አድራሻ ለማወቅና ስምምነታቸውን ለማግኘት በእርግጥም አስችጋሪ አይሆንም። ስለዚህም፤ ከመካከላቸው ዋናው የክሱ አንቀሳቃሽ የሆነው አባል ወይም የሆኑት አባላት በቡድኑ ስም ክስ ከመመሥረታቸው በፊት የእያንዳንዱን አባል ስምምነት ማግኘት ይኖርባቸዋል። ከመካከላቸው ስምምነቱን ያልሰጠ አባል ካለም ከላሽ ወይም ተከላሽ ሆኖ የቀረበና ጉዳዩም በፍርድ የታየ ቡድን አባል ከመሆኑ የተነሳ ብቻ ከክሱ ውጤት የሚያገኘውም ሆነ የሚያጣው አንዳችም ጥቅም ወይም ግዴታ አይኖርም።

የቡድኑ ተወካይ ክሱን የመሠረተውና ያካሄደው በሌሎቹ የቡድን አባላት ስምምነት መሠረት በሚሆንበት ጊዜ በተወካዩና በሌሎቹ አባላት መካከል ያለው ግንኙነት የሚመሰለው በቡድንና - በተወካይ መካከል እንዳለ ግንኙነት ከመሆን ይልቅ

¹²⁶ ግርሰማን፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 17።

¹²⁷ ካፓሊ ኢንድ ኮንሶሎ፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 224-5።

¹²⁸ ከዚህ በላይ ገጽ 2-3 ይመልከቱ። በአሜሪካ የአሠራ ልማድ፤ ይህ ነጥብ፤ ከተናጠል ጥያቄዎች ይልቅ የጋራ ጥያቄዎች ግዝፈት ሊኖራቸው ይገባል ከሚለው ክደንብ ቁ. 23 (ለ) (3) መስተገብር ጋር አብሮ የሚታይ ነው። ግርሰማን፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 16 ይመልከቱ።

በጠበቃና - በደንበኛ መካከል እንዳለ ግንኙነት ነው። ልዩነቱ፤ በፊተኛው ሁኔታ ተወካዩ ከሚወክላቸው አባላት ጋር የጋራ የሆኑ የይግባኛል ጥያቄዎችና መከላከያዎች ያሉት ከመሆኑ ላይ ብቻ ነው። እንዲሁም የቡድኑ ተወካይ ከክሱ ውጤት የሚያገኘውም የሚያጣውም ጥቅም ያለው ሲሆን አንድ የሕግ ጠበቃ ግን ከሚከፈለው አበል ውጭ ሌላ ጥቅም የለውም። ቢሆንም ግን፤ በሁለቱም ሁኔታዎች እንዲወክል የተፈለገው ሰው ስምምነት ወላጎነት አለው። እንዲሁም፤ በሁለቱም ሁኔታዎች ክሱ በግል የሚመለከታቸው ሰዎች በግንባር ባይቀርቡም ወኪል መርጠው በመሰየማቸው ፍርድ ቤት ቀርበው ጉዳያቸውን የማሰማት መብታቸው እንደተጠበቀላቸው ይቆጠራል። ይህን በመሰሉ ጉዳዮችም የልሕሳን አባላት ጥያቄ ሊነሳ የማይችል ከመሆኑም በላይ መላው የቡድን አባላት መርጠው በሰየሟቸው ተወካዮቻቸው አማካይነት በሙግቱ ተካፋይ ስለሆኑ በጉዳዩ ላይ የሚሰጠው ፍርድ በሁሉም የቡድን አባላት ላይ ተፈጻሚ ይሆናል። በፍርድ ያለቀ የደቀቀ የሚለው መሠረተ ሀሳብ ተፈጻሚ የሚሆንበትም ምክንያት ተሰማምተው በሰየሟቸው ተወካዮቻቸው አማካይነት ጉዳዩን አስመልክቶ በክሱ ውስጥ ሊነሱ በሚችሉት የሕግና የኮነት ጭብጦች ላይ ክርክር ስለተደረገባቸው ነው። ሆኖም፤ ውክልናው በወካዮቹ ስምምነት ላይ የተመሠረተ የቡድን ክስ እንደ ቡድን ክስ ሊቆጠር ይገባል ለማለት ያዳግታል። ከአሁን ቀደም የቡድን ክስ ሥርዐት እንዴትና ለምን ሊጀመር እንደቻለ ጥንተ ነገሩን ለማመልከት ሞክረናል። ከዚህም ታሪክ፤ ለውክልና መኖር ስምምነት መኖር ያስፈልጋል የሚለው መሠረተ ሀሳብ በሥነ ሥርዓት ሕጎች አፈጻጸም ረገድ ያስከተለውን ችግር ለመፍታት የተፈለሰፈ ዘዴ መሆኑን መገንዘብ ይቻላል። ከዚህን ጊዜም ጀምሮ የቡድን ክስ አሠራር ሥራ ላይ መዋል በፍትህ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 38 ላይ ከተመለከተው ዓይነት "ትውክልት በስምምነት" ሥርዐት በሕንድና በአሜሪካ ሕግና ልማጻዊ አሠራር ወደ ተመለከተው ዓይነት "ትውክልት እንበለ ስምምነት" ሥርዐት የተደረገ ሽግግር ነው ማለት ይቻላል።¹²⁹ ከሌሎች ጋር በአንድነት በተከላኹ ድርጊት ጉዳት የደረሰበት አንድ ሰው በራሱና በሌሎቹም ስም ክስ ለማቅረብ በሚፈልግበት ጊዜ አብረውት ጉዳት የደረሰባቸው ሰዎች በቁጥር አያሌ በመሆናቸው አብዛኛውን ጊዜ የእያንዳንዳቸውን ስምምነት ለማግኘት የማይቻለው ይሆናል። እነዚህንም ሰዎች በአንድነት በማጣመር ክስ ለማቅረብ ቢሞክር ከአሁን በፊት እንደገለጽነው ሙከራው ስኬታማ ሲሆን አይችልም። ከዚህም በላይ፤ እያንዳንዱ የቡድን አባል በተናጠል ክስ እንዳያቀርብም፤ አንደኛ፣ ከክሱ ውጤት ሊገኝ የሚችለው ካሣ የክሱን ወጪ ለመሸፈን እንኳን በቂ አይሆንም። ሁለተኛም፣ ለሁሉም የቡድን አባላት የጋራ የሆኑትን የሕግና የኮነት ጭብጦች በተለያዩ የክስ መዝገቦች በተናጠል መዳኘት የአሠራር አመቺነት አይኖረውም።¹³⁰ ኤስ. ሲ. ያዜል የተባለው ፀሐፊ፤ ከአንድ ታላቅ መደብር (ሐኖት) የተባላች ዕቃዎችን ከገዙ በሺዎች ከሚቆጠሩ ሽማግሌዎች መካከል አንዱ የሁሉንም ሽማግሌዎች ስምምነት በማግኘት በራሱና በሌሎቹም ስም ክስ ለማቅረብ ቢሞክር ሊደርስበት የሚችለውን ፈተና እንደሚከተለው አድርጎ በጥሩ ሁኔታ አስቀምጦታል።

"መጀመሪያ ነገር፤ አንድ ሽማግሌ ክሱ ጋር በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ የሚገኙ ሌሎችም ሽማግሌዎች መኖራቸውን የሚያውቅበት አንዳችም መንገድ አይኖርም። ምናልባትም ደግሞ ተመሳሳይ ቅሬታ ሊኖራቸው የሚችል ሌሎችም ሽማግሌ ሊኖሩ ይችሉ ይሆናል የሚል የመላ ምት ጥርጣሬ ቢያደርስትም እነዚህን ሽማግሌዎች አግኝቶ እውነቱን ለመረዳት ያለው ዕድል የመነጨ ነው። እንደ ዕድል ሆኖ ቀንቶት ቢያገኛቸውም እንኳን ሁሉንም በቡድን ለማሰባሰብ፤ ክሱ የሚያስከትለውንም ወጪ በጋራ እንዲሸፍኑ ስምምነታቸውን ለማግኘት፤ ጉዳያቸውን በሚከታተልላቸው ጠበቃ አመራረጥ ላይም እንዲሰማሙ ለማድረግና፣ የመሳሰሉትን ጉዳዮች ለመፈጸም ከፍተኛ ድካም የሚጠይቅ ነው። ከዚህም በተጨማሪም፤

¹²⁹ ከላይ ገጽ 2-3 ይመልከቱ፤ ለቡድን ክስ ውክልና የቡድን አባላት ፈቃድ የማያስፈልግ ስለመሆኑ ይዜል ከላይ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ ገጽ 11-16 ይመልከቱ።
¹³⁰ ከላይ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 28፣ እንዲሁም ሙላ፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 421፣ ሲሞላኔ፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ካፓሊ ኤንድ ኮንሶሎ፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 224-5 ይመልከቱ።

ማሪ እነዚህ ችግሮች እንደሚያጋጥሙ ሳይታለም የተፈታ ከመሆኑም በላይ ለድካም ማበረታቻ ሊሆን የሚችል ቆሎ የሌለው መሆኑ ችግሩን ተስፋ አስቆ ራጭ ያደርገዋል። በሌላ አነጋገር፤ ከክሱ የሚገኘው ጥቅም እነስተኛ መሆን፤ ግለሰብ የቡድን አባላት ሌሎችን በማሰባሰብ በቡድን የማደራጀቱን ተግባር እንዲያከናውኑ የሚያበረታታ አይደለም።¹³¹

ስለዚህም፤ እነዚህ ሁኔታዎች ሲጤኑ የቡድን ክስ እንዲቀርብ ከተፈለገ የመላ አባላቱ ስምምነት ያስፈልጋል የሚለው መስተገብር የማይመስልና በገቢርም ሊሳካ የማይችል ነው። የሕንድ ፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ደንብ ቁጥር 8 የፍርድ ቤቱን ፈቃድ እንጂ የቡድን አባላቱን ስምምነት እንደ ግዴታ አድርጎ የማይቆጥረውም ከዚህም ከንደት የተነሳ ነው። በሌላ አነጋገር፤ ሕጉ የሚጠይቃቸው አያሌነት፣ ጋርዮሽነትና ማስታወቂያ መስጠት መስተገብራት ከተሟሉና ከፍርድ ቤቱም ፈቃድ ከተገኘ የሌሎቹ ስምምነት ሳያስፈልገው ከቡድኑ አባላት መካከል አንዱ በራሱና በሌሎቹም አባላት ስም በከፈተው ክስ ሊገፋበት ይችላል።¹³² የአሜሪካ ፌዴራል ደንብ ቁጥር 23ትን በተመለከተም ሁኔታው ተመሳሳይ ነው። በዚህ ደንብ መሠረት አስፈላጊ የሚሆነው አያሌነት፣ ጋርዮሽነት፣ አምሳልነት፣ እና የውክልና ብቃት የተሰኙት መስተገብሮች መሟላታቸውን ማረጋገጥ ብቻ ነው።¹³³ በተጨማሪም፤ ክሱ ከአሁን ቀደም ከተጠቀሱት የቡድን ክስ ዘርፎች ውስጥ በአንዱ ሥር እንደሚወድቅ ማሳየት ያስፈልጋል።¹³⁴ የቡድን ክስ እንዲቀርብ ፈቃድ ለማግኘት የቡድን አባላቱ ስምምነት አግባብነት ያለው መስተገብር አይደለም።

ስለዚህም፤ የኢትዮጵያ ፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 38 የሁሉም ቡድን አባላት ስምምነት እንደሚያስፈልግ ሲደነግግ ሊያስገኘው የፈለገውን ግብ በሕንጻ ደንብ ቁጥር 8 እና በፌዴራሉ ደንብ ቁጥር 23 ላይ የተደነገጉት የውክልና ብቃትና የማስታወቂያ መስጠት መሠረተ ሀሳቦች የማስገኘት ውጤት አላቸው ማለት ይቻላል። ከዚህም የተነሳ፤ ምንም እንኳን በእኛ ሕግ ላይ የአባላት ስምምነት እንደ መስተገብር ሆኖ የተወሰደ ቢሆንም ሌሎች መስተገብሮች ከተሟሉ ፍርድ ቤቱ ያለ አንዳች ማመንታት የአባላት ስምምነት መኖሩን ስለሚቀበለው የፍርድ ቤቱን ፈቃድ ማግኘት ለስቴም የሕግ ሥርዓቶች የሚጋሩት ቅድመ ሁኔታ ነው ማለቱ ያስኬዳል።¹³⁵ በሌላ አነጋገር፤ የቡድን ክስ ሊቀጥል የሚችለው ፍርድ ቤቱ ፈቃድ ሲሰጥ በመሆኑ፤ ፍርድ ቤቱም ሕጉ የቡድኑ አባላት ስምምነት መኖር ያለበት መሆኑን ሲደነግግ ሊያስገኝ የፈለገው ግብ ስለውክልና ብቃትና ማስታወቂያ መስጠት ተፈጻሚ በሚሆኑት መሠረተ ሀሳቦች አማካይነት የተገኘ መሆኑን ካመነበት ፈቃድ ከመስጠት ወደኋላ ስለማይል በእኛም ሕግ ቢሆን የቡድን አባላት ስምምነት አስፈላጊ አይደለም የሚል ክርክር ማቅረብ ይቻላል።

3.4. ስለውክልና ብቃትና ማስታወቂያ ስለመስጠት።

ከላይ በሰፈረው በዚህ ጽሑፍ ከፍል፤ የኢትዮጵያ የፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 38 አያሌነት እና ጋርዮሽነት የተሰኙትን መስተገብራት በሚመለከት የተጠቀመባቸው ቃላት የቡድን ክስ አቀራረብ ሥነ ሥርዓትን መሠረታዊ ባሕርዩን ያሳጡት መሆኑን ተመልክተናል። እንዲሁም፤ በሕጎችን ላይ የሠፈረው የቡድን ክስ ለማቅረብ እንዲቻል የመላው ቡድን አባላት ስምምነት ያስፈልጋል የሚለው መሠረተ

¹³¹ ይዘል፤ ከላይ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፤ ገጽ 10።
¹³² ሙላ፤ የተጠቀሰው ሥራ፤ ገጽ 421፤ ሴድለር፤ የተጠቀሰው ሥራ፤ ገጽ 63።
¹³³ ሩል 23+ ፈዴራል ሩል አፍ ሲቪል ፕሮሲዥር፤ ከላይ ግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 33፤ ይዘል ከላይ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 108+ ገጽ 15+ ካፓሊ ኤንድ ኮንሶሎ፤ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 231።
¹³⁴ ከላይ ገጽ 13-15 ይመልከቱ።
¹³⁵ ሴድለር፤ የተጠቀሰው ሥራ፤ ገጽ 63።

ሀሳብም በየትም አገር ተመሳሳይ የማይገኝለት መስተገብር ከመሆኑም በላይ አሳስፈላጊም እንደሆነ በተጨማሪ ተመልክተናል። ተመሳሳይ የሚይገኝለት መሆኑም የሌሎች አገሮችን ልምድ ለማገናዘብ ሙከራ ያልተደረገ መሆኑን የሚጠቁም ሲሆን ይህም ሁኔታ፣ በዚህ ፀሐፊ እምነት፣ በሕገ ላይ ለሚታዩት ሕፃቶችና በሥራም ላይ ላለመዋሉ የበኩሉን አስተዋጽኦ አድርጓል።

እንደ እውነቱም ከሆነ፣ በአገራችን እስካሁን ድረስ የቡድን ክስን የሚመሰክቱ ክሶች ቀርበው የማያውቁበት ምክንያት ምን ይሆን የሚለውን ጥያቄ ጠይቀን መልሱን ብንሻ ሩቅ ሳንሄድ ምክንያቱ እነዚህ ሕፃቶች መሆናቸውን በቀላሉ እንረዳለን። የሚከተለውን ጥያቄ እንጠይቅ። አንድ ብዙ ሰዎችን የሚያቅፍ ቡድን አባል የሆነ ግለሰብ በግሉ ወይም መርጦ በሾመው ወኪሉ አማካይነት ለራሱ በሚመቸው አኳኝ ክስ አቅርቦ መብቱን ለማስከበር ሲችል ለምን ብሎ ይህን መብቱን ለሌላ ለማያውቀው ወይም በአጋጣሚ ላወቀው የቡድን አባል ያስረክባል? ከልማድ ዘወትር አንጻር ሁኔታውን ስንመዝነው አንድ ለባዊ ግለሰብ ይህን የመሰለውን መሠረታዊ መብቱን የሚመለከት ተግባር ለሌላ ሰው አሳልፎ ይሰጣል ብሎ ለመገመት ያጸግታል። ከዚህም በላይ ደግሞ፣ የቡድን ክሱ በዓይነቱ ግምታቸው አነስተኛ የይገባኛል ጥያቄዎች ያላቸውን "ብዙ" ሰዎች የሚያቅፍ ቡድን ከሆነ ለአባላቱ ተጨማሪ ጥቅም ሊያስገኝ ቀርቶ ክሱ የሚያስከትለውን ወጪ እንኳን ሊሸፍን መቻሉም ያጠራጥራል። በሌላ አነጋገር፣ በገንዘብ ተመን አነስተኛ የይገባኛል ጥያቄዎች ያላቸው "ብዙ" ሰዎች ሕያውነት ያለው አህድ ለመመሥረት ይቻላቸዋል ከማለት ይልቅ ባመዛኙ አይቻላቸውም ማለቱ የበለጠ ተአማኒነት አለው።

ስለሆነም፣ በዚህ ጽሑፍ አቅራቢ አስተያየት፣ አያሌነት እና ጋርዮሽነት የተሰኙት መስተገብሮች በሕንድና በአሜሪካ ሕጎች በተሰጣቸው ትርጉም መሠረትና በሚተገበሩትም መልክ ሕጎችን ሊስተካከል ይገባዋል። ከአሁን በፊት እንደተመለከትነውም፣ በእነዚህ ሁለቱ አገሮች በሰማቸው የቡድን ክስ ይቀርብ ዘንድ የአባላቱን ፈቃድ ማግኘት በንድፈ ሀሳብ ደረጃ አግባብነት እንደሌለው መሠረተ ሀሳብ የሚታይ ከመሆኑም በላይ በውጤትም ረገድ ቢሞከር እንኳ ሊሳካ የማይችል አሠራር ተደርጎ የሚቆጠር ነው። የቡድን ክሶች ሊቀርቡ የሚችሉትም በፍርድ ቤቱ ፈቃድ ስለሆነ የፈቃድ አሰጣጡ ሂደት የአባላት ስምምነት መሠረተ ሀሳብ ሊያስገኝ የፈለገውን ግብ በተመሳሳይ ሁኔታ ያስገኛል።

እነዚህ ከላይ የገለጽናቸው ፍሬ ነገሮች እውነትነት አላቸው ብለን ከተቀበልን የአባላትን ስምምነት እንደ መስተገብር አድርጎ የሚደነግገውን የሕጎችን ክፍል ሊከተል የሚችል አንጻችም ችግር ሳይኖር በቀላሉ እንደሌለ አድርገን ከሕሊናችን ልናወጣው እንችላለን ማለት ነው። ፍርድ ቤቶቻችንም ቢሆኑ፣ የቡድን ክስ እንዲቀርብ ሊሟሉ የሚገባቸው ሌሎች አገባሪዎች መሟላታቸውን በማረጋገጥ ያላንጻች ችግር የልሕሳን አባላት ጥቅምች በሚገባ እንዲጠበቁ ማድረግ ይችላሉ። ከዚህም የተነሳ የውክልና ብቃትና ለልሕሳኑ አባላት ማስታወቂያ መስጠት አስፈላጊነት የተሰኙት ሁለቱ መስተገብራት የበለጠ ጉልህ ሚና ስለሚኖራቸው ተጨማሪ ማብራራትን ይጠይቃሉ።

3.4.1. የውክልና ብቃት

ከአሁን በፊት እንደተመለከትነው¹³⁶ የውክልና ብቃት በሚል የሚጠራው መስተገብር የሚያተኩረው በአንድ የቡድን ክስ ውስጥ ልሕሳኑን አባላት የሚወክለው ሰው የሚወክላቸውን አባላት ጥቅምች ፍትሐዊነትና ብቃት ባለው መንገድ ለማስከበር በበኩሉ ብቁ ነው ወይስ አይደለም በሚለው ጥያቄ ላይ ነው። የፍትሕ ብሔር ሥነ

¹³⁶ ከላይ ገጽ 11-13 ይመልከተ።

ሥርዓት ሕግ ቁጥር 38(1) ይህ ሰው በዚህ ረገድ ያለበትን ኃላፊነት አስመልክቶ የሚገልጸው አንዳችም ነገር የለም።

በአንቀጽ 38 መሠረት ሁሉም የቡድን አባላት አንድ ዓይነት ጥቅም እንዲኖራቸው ከማስፈለጉ በተጨማሪ የቡድን ክስ እንዲቀርብ የሌሎች አባላት ስምምነት ስለሚያስፈልግ፤ አባላት ጥቅማችንን ያስከብርልናል ብለው ለማይተማመኑበት ሰው ወይም ሰዎች ስምምነታቸውን አይለግሱም የሚል ግምት መውሰድ ይቻላል። የሕንጻውን የፍትህ ብሔር ሥነ ሥርዓት ደንብ ቁጥር 8 ስንመለከት፤ ልሕሳን አባላትን የሚወክሉት ሰዎች ክሱን በትጋት መከታተላቸውን ለመቆጣጠር ሥልጣንና ኃላፊነት የተሰጠው ለፍርድ ቤቶች ሲሆን ተወካዩ ይህን ግዴታውን በሚገባ ያልተወጣ መሆኑን ካመኑበትም በሌላ አባል ወይም በሌሎች አባላት እንዲተካ ማድረግ ይችላሉ።

በአሜሪካ ያለውን ሁኔታ ስንመለከት ደግሞ፤ የፌዴራሉ ደንብ ቁጥር 23 የውክልና ብቃትን የቡድን ክስ እንዲፈቀድ ሊሟሉ ከሚገባቸው አራቱ መስተገብራት አንዱ አድርጎ ያስቀምጠዋል። በአሜሪካ ሰፍኖ የሚገኘው እንመት ለውክልና ብቃት መሠረተ ሀሳብ ልዩ ትኩረት የሚሰጠው ከሁለት ምክንያቶች የተነሳ ነው። የመጀመሪያው ምክንያት ልሕሳንን የቡድን አባላት የሚወክለው ሰው ክሱን ለመምራትና ለመቆጣጠር ያልተገደበ ኃላፊነት የተሰጠው መሆኑ ነው። ይኸውም ሥልጣንና ኃላፊነት ምን እንደሚመስል አንድ የአሜሪካ ፍርድ ቤት በሚከተለው አኳኋን ገልጿል።

"ፍርድ ቤቱ ጉዳዩን በሚሰማበት ወቅት ከሳሾችን ወክሎ የቆመው ወገን ክሱን የሚከታተለውና በችሎትም የሚሟገተው በቅን ልዩነት፣ በተመሰጠና በበቂ መያዝ ከሁሉም አለመሆኑን ተገንዝቦ ሌላ ትእዛዝ ካልሰጠ በቀር፤ አንድ ክስ አቅራቢ የክሱን ሂደት በመሰለው መንገድ ለመምራትና ለመቆጣጠር ከፍጹም ነት የደረሰ ሥልጣን አለው። የከሳሾች ሁሉ ቁንጮ፣ የነገር አባቱ በዓለ ውደቱ፣ አንድ ሰው ብቻ ነው። ክስ መሥራቾች መላው ከሳሾች ክሱን ከአመሠራረቱ እስከ ተፍጻሚቱ ለማብቃትና ከተረቱም ወጪና ኪሳራውን ለመሸ ፈን ኃላፊነቱን ወስደዋል። ሁኔታው ይህ በመሆኑም እያንዳንዱ ከሳሽ ያለቅ ገጅት በየፊናው የመሰለውን እርምጃ እንዲወስድና ተከላሹም ያለበት ግዴታ ከምን እንደመነጨ አንዱ ከሌላው በተለየ ሀሳብ እየተመራ ክሱን እንዲ መራ ሊፈቀድለት አይገባም። ይፈቀድለት ቢባልም በገሃዱ ዓለም ዕውን ሊሆን የሚችል ነገር አይደለም። በብዙዎቹም ጠበብት ድጋፍ ያገኘው ደንብ ይህ ነው።"¹³⁷

የቡድኑ ተወካይ ማወቅ ሲገባው ባለማወቅም ሆነ በመዘንጋት ቁልፍ ምስክሮች ቀርበው እንዲመሰክሩ አስፈላጊውን እርምጃ ሳይወስድ ሊቀር ይችላል ወይም አግባብነት ያላቸውን ማስረጃዎች ሳያቀርብ ሊቀር ይችላል። እንዲሁም፤ በቂ መከላከያ ባለመቅረቡ ክሱ ውድቅ እንዲደረግ በወቅቱ ጥያቄ ሳያቀርብ ሊቀር ይችላል ወይም ደግሞ በተገላቢጦሹ ለወከላቸው ከሳሾች ጠቃሚ በሚሆንበት ጊዜ ጉዳዩን በዕርቅ ለመጨረስ አስፈላጊውን እርምጃ ሳይወስድ ሊቀር ይችላል። እነዚህ ሁሉ የልሕሳን ከሳሾችን ዕጣ ፈንታ የሚወስኑ እርምጃዎች ናቸው። እንግዲህ፤ ከላይ እንደተመለከተው፤ በአሜሪካ ሕግና እንመት ለውክልና ብቃት ልዩ ትኩረት እንዲሰጥ የተደረገበት የመጀመሪያው ምክንያት ይህን የመሰሉ ሁኔታዎች ሊፈጠሩ የሚችሉ መሆናቸውን ግምት ውስጥ በማስገባት ነው።

ሁለተኛው ምክንያት ደግሞ፤ ልሕሳኑ አባላት በቡድናቸው ተወካይ አማካይነት ጉዳያቸውን ለፍርድ ቤቱ እንዳሰሙ ስለሚቆጠር ተወካዩ ክርክር ያቀረበባቸውን የሕግና የኩነት ጭብጦች በሚመለከት ረገድ የሚሰጠው ውሳኔ በሁሉም አባላት ላይ ተፈጻሚ

¹³⁷ ስምእኔ ኤ፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ፥ 933።

መሆኑ ነው። በሌላ አነጋገር መላው አባላት በፍርድ ያለቀ የደቀቀ ለሚለው መሠረተ ሀሳብ ተገዢ ይሆናሉ።

"ክሱ ጉዳዩን በሚሰማው የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት በቡድን ክስ ሥርዓት እንዲቀርብ ከተፈቀደ በኋላ ከሥርዓት እስከ ውልብኛ ክርክር ተደርጎበት በፍርድ ፍጻሜ ካገኘ፤ በክሱ ውስጥ መሳተፍ አለመሳተፋቸው ከቁጥር ሳይገባ ፍርዱ በሁሉም የቡድን አባላት ላይ ተፈጻሚ ይሆናል። በቡድኑ ላይ ከተፈረደበትም ማንኛውም አባል መላ ክሱን በሚመለከትም ሆነ ከክርክር ጭብ ጦቹ እንዲያን በሚመለከት ዳግም ሌላ ክስ ከማቅረብ ይታገዳል። ቡድኑ ረቺ ከሆነ ደግሞ ተከላኾ የተጣለበትን ግዴታ በሚመለከት የተሰጠው ፍርድ የሚፀናበት ሲሆን ልሕሳን አባላት ፍርድ ቤት መቅረብ የሚኖርባቸው በግል ለደረሰ ባቸው ጉዳት ይገባኛል የሚሉትን ካሃ ለማስረዳት ብቻ ነው።"¹³⁸

ስለዚህም፤ ልሕሳን የቡድን አባላት ለተወካዩ የሚያስረክቡት በእግራቸው ተተክቶ ጉዳዩን የመምራት ሥልጣን ብቻ ሳይሆን ወደፊት ሊያቀርቧቸው የሚችሏቸውን የይገባኛል ጥያቄዎች ወይም መከላከያዎች የማቅረብ መብታቸውን ጭምር ነው። ስለሆነም፤ የቡድን ክስ ሊፈቀድ ይገባል ወይስ አይገባም የሚለውን ጥያቄ ለመወሰን የውክልና ብቃት ገሉድ ግምት ሊሰጠው የሚገባ መሠረተ ሀሳብ ነው።

ይህን ካልን ዘንድ፤ የውክልና ብቃት የሚወስነው እንዴት ነው፤ ማለትም ምንን ተመርኩዞ ነው? መጀመሪያ፤ የይገባኛል ጥያቄዎችን ወይም መከላከያዎችን በሚመለከት በተመሳሳይ ሁኔታ ውስጥ ከሚገኙት ሰዎች መካከል አንዱ ካልሆነ በቀር በራሱና በሌሎቹም በተመሳሳይ ሁኔታ ላይ ባሉ ሰዎች ስም ሊከስ ወይም ሊከሰስ ስለማይችል ተወካዩ የግድ ከቡድኑ አባላት አንዱ ሊሆን ይገባል። ሁለተኛ፤ "የተወካዩ ጥቅሞች ከወካዮቹ ጥቅሞች ጋር እንደ እግር ለስቱ ክፍሎች ሳይዛኑ የተሳሰሩ ሊሆን ይገባል።"¹³⁹ በሌላ አነጋገር መጫሚያቸውን ቢጫማ የሚሰማው ሰው መሆን አለበት።¹⁴⁰ እነዚህ መስተገብራት በአንድነት ሲጠቃለሉም አምሳልነት በመባል ይታወቃሉ። መሠረታዊ በሆኑ ነገሮች ላይ በተወካዩ ጥቅምና በልሕሳን አባላት ጥቅም መካከል ተጻራሪነት ወይም ቅራኔ ከሌለ በቀርም አምሳልነት እንዳለ ይቆጠራል።¹⁴¹ አምሳልነት መኖሩን ለመወሰን መሠረት ተደርጎ የሚወሰደው ስማቸው በክሱ መዝገብ ውስጥ የሰፈረው አባላት ቁጥር ከመላው የቡድን አባላት ቁጥር ጋር ያለው ተመጣጣኝነት እንዲሁም በአባላት የይገባኛል ጥያቄዎች የገንዘብ መጠን መካከል ተመጣጣኝነት መኖር አለመሆኑን ከአሁን በፊት ተመልክተናል።¹⁴² መላው የቡድን አባላት የደረሰባቸው ጉዳት ከአንድ ድርጊት የመነጨ ከሆነ ወይም ጥቃት የተሠነዘረባቸው ጥቅሞች እንዳይደፈሩ ጥበቃ የሚያደርግላቸው አንድ ዓይነት የሕግ ወይም የርትዕ ድንጋጌ ከሆነ በጥቅሞች መካከል አምሳልነት እንዳለ ግምት ይወሰዳል።¹⁴³ የጥቅም አምሳልነት፤ ወደ ውክልና ለሚወሰደው መንገድ መግቢያ በር ነው። ሆኖም ግን የውክልና ብቃትን ለመወሰን የሚያስችለን ብቸኛው ሁኔታ አይደለም። እንዲያውም፤ የአሜሪካ ፍርድ ቤቶች ለጥቅም አምሳልነት ይሰጡት የነበረው

¹³⁸ ካፓሊ ኤንድ ኮንሶሎ፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 227።
¹³⁹ ግርሰማን፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 18፤ በአሜሪካ አሠራር የተወካይ ጥቅም ከተወሰኑ የቡድን አባላት ጥቅም ጋር ተመሳሳይ ሆኖ ከተወሰኑ ሌሎች አባላት ጥቅም ጋር የሚለያይ ከሆነ ቡድኑን በንዑስ ቡድኖች መከፋፈል ይቻላል፤ እንዲሁም ደግሞ "በአንጻራዊነት አነስተኛ ቁጥር ያላቸው የቡድን አባላት ጥቅም የትላልቅ ንዑስ ቡድኖች ጥቅም ተመሳሳይ ሊሆን ይችላል"። ዝኒ ከማሁ፣ በተጨማሪም ከላይ ገጽ 10-11 ይመልከቱ።
¹⁴⁰ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 18።
¹⁴¹ ከላይ ገጽ 10-11 ይመልከቱ።
¹⁴² ግርሰማን፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 18፤ በተጨማሪም ከላይ ገጽ 11 ይመልከቱ።
¹⁴³ ከላይ ገጽ 11 ይመልከቱ።

የጎሳ ሥፍራ በአሁኑ ወቅት እየቀነሰ መጥቷል። ራሱን ችሎ እንደቆመ መስተገብር ሳይሆን የውክልና ብቃት መስተገብርን የሚያቅፍ የሚደግፍ መጣኔ አድርገው ነው የሚመለከቱት።¹⁴⁴

ሁለተኛም፤ የተወካዩ ጥቅሞች ከልሕሳኑ የቡድን አባላት ጥቅሞች ጋር አምሳልነት ያላቸው የመሆኑ ሁኔታ አስፈላጊ ቢሆንም እንኳ የውክልና ብቃት መኖሩን ለማረጋገጥ ብቻውን በቂ አይደለም። ይህም የሆነበት ምክንያት የውክልና ብቃት ሚስተገብር፤ አንድ ፍርድ ቤት ያልቀረበ ግን የተሰጠው ፍርድ የሚፀናበት ተከራካሪ ወገን ጥቅሞች በበቂ ሁኔታ መወከል አለባቸው በሚለው በውሳኔያተ ሕግ አግባብ መርህ ላይ የተመሠረተ በመሆኑ ነው። ሆኖም፤ ተወካዩ አባል የልሕሳኑን አባላት ጥቅሞች ለማስከበር ብቃት አለው ወይስ የለውም የሚለው ጥያቄ በመብዝሳቱ (ባብላጫው) እንደቀረበው ጉዳይ ዝርዝር ሁኔታ እየታየ የሚወሰን የኩነት ጥያቄ እጅግ የሕግ ጥያቄ እንዳልሆነ መገንዘብ ያሻል።¹⁴⁵ ቢሆንም፤ ቡድኑን የሚወክሉት የአባላት ቁጥርም ሆነ እያንዳንዳቸው ያላቸው የጥቅም እስፍንት ወሳኝነት እንደሌለው በተጨማሪ መገንዘብ ያሻል። ይበልጡት "ተወካዩ የሚያሳየው ሐዋርያዊ ህግርት እና የተወካዩ ጠበቃ በክሱ ቢረታ ሊያስገኝለት የሚችለው ከፍተኛ አበል ያለው የማበረታታት ኃይል ቁልፍ ነገሮች ናቸው።"¹⁴⁶ ስለዚህም፤ የተወካዩ ባሕርይና የጠበቃው ችሎታና ልምድ የውክልና ብቃትን በመወሰን ረገድ ዐቢይ መመዘኛዎች ናቸው። እነዚህም መስተገብራት በኢትዮጵያ ፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 38 ውስጥ ሊካተቱ ወይም አንቀጽ እነዚህን እንደሚያካትት ተደርጎ ሊተረጎም ይገባል።

3.4.2. ስለማስታወቂያ

የኢትዮጵያ ፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 38 የቡድን ክስ ይቀርብ ዘንድ የመላ አባላቱን ስምምነት መኖር ስለሚጠይቅ ክስ መቅረቡን እንዲያውቁት ለአባላቱ ማስታወቂያ መስጠትን እንደ አስፈላጊ ሁኔታ አይቆጥረውም። በተጻራሪው፤ የሕንድ የፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ እንደሚከተለው ይደነግጋል፡-

"በዚህ ደንብ በንዑስ ቁጥር (1) መሠረት ፈቃድ ወይም ትዕዛዝ ተሰጥቶ ከሆነ፤ ፍርድ ቤቱ በከላሹ ወጭ መጥሪያ በግል እንዲሰጣቸው በማድረግ ወይም ከሰዎቹ ብዛት የተነሳ ወይም በሌላ ምክንያት የግል መጥሪያ እንዲደርሳቸው ለማድረግ በሕሊና ግምት የማይቻል በሚሆንበት ጊዜ ፍርድ ቤቱ በመሰለው አኳኋን በሕዝብ ማስታወቂያ የሚመለከታቸው ወገኖች ሁሉ ክስ መቅረቡን እንዲያውቁት ያደርጋል።"¹⁴⁷

ይህም የሆነበት ምክንያት፤ ከአሁን በፊት እንደተመለከትነው፤ የቡድኑ ቁጥር "ብዙ" ሳይሆን "አያሌ" በመሆኑና ይልቁንም ደግሞ የቡድኑ ተወካይ የመላ አባላቱ ስምምነት መኖሩን ማስረዳት ስለማያስፈልገው ነው። እንደገናም ከአሁን በፊት እንደተመለከትነው፤ የቡድኑ አባላት ስምምነት እንደ መስተገብር ሆኖ ያልተቆጠረበትም ምክንያት በቁጥር አያሌ የሆኑ ሰዎችን ስምምነት ማግኘት ሊሳካ የማይችል ተግባር ስለሆነ ነው። "ስለዚህም፤ አንድ ሰው ክስ መቅረቡን እንኳን በማያውቀው ጉዳይ ሊፈጠም የሚችልበት ሁኔታ እንዳያጋጥም ለመከላከል ፍርዱ ተፈጻሚ ለሚሆንባቸው ተከራካሪ ወገኖች ሁሉ ክስ መቅረቡን ማሳወቅ አስፈላጊ ነው።"¹⁴⁸

¹⁴⁴ ከላይ ገጽ 11 ይመልከቱ።
¹⁴⁵ ግርሰማን፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 19፥ እንዲሁም ከላይ ገጽ 11-13 ይመልከቱ።
¹⁴⁶ ግርሰማን፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 19።
¹⁴⁷ በሙላ፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 429-1 እንደገና ታትሞ የወጣ።
¹⁴⁸ ገኔ ከማሁ፥ ገጽ 425።

ሰለማስታወቂያ የሚያወሳውን የአሜሪካ የፌዴራል ደንብ ቁጥር 23ትን ስንመለከት ደግሞ፤ ምንም እንኳ ይህ አንቀጽ በመሠረቱ ተፈጻሚ የሚሆነው የጉዳት ካሣን በሚመለከቱ የቡድን ክሶች ላይ ብቻ ቢሆንም ብዙዎች ጠበብት በሌሎችም የቡድን ክሶች ላይ ጭምር ተፈጻሚ ሊሆን እንደሚገባ ምክር ይለግላሉ።¹⁴⁹

እዚህም ላይ የማስታወቂያው ወጭ የማይሞከር ሊሆን ከመቻሉ የተነሳ የቡድን ክሶን ዋጋ ቢስ ወደሆነ ደረጃ ሊያደርሰው እንደሚችል መዘንጋት የለባትም። ሰለማስታወቂያ አሰጣጥ በሕንድ ደንብ ቁጥር 8 እና በፌዴራሉ ደንብ 23፣ ላይ የሠፈሩትን ጥብቅ ድንጋጌዎች ስናጤን ደግሞ ይህን አባባል የበለጠ እውን ያደርጉታል። በደንብ ቁጥር 8 መሠረት መደበኛው የማስታወቂያ አሰጣጥ ዘዴ የግል መጥሪያ ነው። ከላሹ በሁለተኛው ዓይነት የማስታወቂያ አሰጣጥ ዘዴ፤ ማለትም ለሕዝብ ይፋ በሚደረግ ማስታወቂያ፤ ሊጠቀም የሚችለው በግል መጥሪያ መስጠቱ በሕገና ግምት የማይላካ መሆኑን ማስረዳት ሲችል ብቻ ነው። እኛን በመሰሉ አገሮች ይህን ዓይነቶቹ የማስታወቂያ አሰጣጥ ዘዴዎች ከፍተኛ ወጪን ሊያስከትሉ ይችላሉ። በፌዴራሉ ደንብ ቁጥር 23 ደግሞ የማስታወቂያ አሰጣጡ ሥርዓት ከዚህም የጠበቀ ነው።¹⁵⁰

እዚህ ላይ ላይጠቀስ መታለፍ የሌለበት ነገር በእኛ ሕግ አንቀጽ 38 እና በሕንድ ሕግ ደንብ ቁጥር 8 መሠረት ማስታወቂያ የመስጠቱ ዓላማ ልሕሳኑ አባላት በክሱ ውስጥ "በፈቃደኛነት እንዲገቡ"፤ በአሜሪካ ሕግና እንመት መሠረት ደግሞ ከክሱ "በፈቃደኛነት እንዲወጡ"፤ በማስቻል ላይ ብቻ የተወሰነ መሆኑ ነው። በእኛም ሆነ በሕንድ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ከክሱ "በፈቃደኛነት ለመውጣት" የሚያስችሉ፤ ከክሱ በፈቃደኛነት መገለልም ምን ውጤት እንደሚያስከትል የሚገልጹ ድንጋጌዎች የሉም። ከክሱ "በፈቃደኛነት መውጣት" የሚለው አነጋገር በክሱ በግል ለመቀጠል ዕድል እንዳለ የሚያመለክት ዘይቤ ከመሆኑም ባሻገር በውሳኔያተ ሕግ አግባብ መርህ መስፈርቶችም የሚደገፍ ነው። ሆኖም ግን የግል ክስ ከሚያስከትለው ከፍተኛ ወጪ የተነሳ ከክሱ "በፈቃደኛነት የወጡ" አልፎ አልፎ ካልሆነ በቀር በግላቸው ክስ የሚያቀርቡበት ሁኔታ እምብዛም አያጋጥምም።¹⁵¹ ጉዳዩ አነስተኛ የገንዘብ መጠን ያላቸውን የይገባኛል ጥያቄዎች የሚመለከት ከሆነ ደግሞ "አልፎ አልፎ" ማለቱም ማጋነን ይሆናል። በሌላም በኩል፤ በክሱ ውስጥ "በፈቃደኛነት የመግባት" መብት የውሳኔያተ ሕግ መርህ መሠረታዊ ገጽታ ስለሆነ ብርቱ ጥረት ታክሎበት ሊገኙ ለቻሉት የቡድን አባላት በሙሉ መጥሪያ እንዲደርሳቸው በማድረግ መብቱ እንዲከበር መጣር ያስፈልጋል።

በተጨማሪም፤ ከዚሁ ላንወጣ፤ ለቡድን ክሱ አባላት ማስታወቂያ መስጠት ሊያስገኝ የተፈለገውን ግብ የውክልና ብቃት መስተገብር በመብዝሳቱ የሚያስገኝ መሆኑ መዘንጋት የለበትም። ለዚህም ምክንያቱ፤ የቡድኑ ተወካይ ጥቅሞች ከእነሱ ጥቅሞች ጋር እዩይ በሚሆኑበት ጊዜና ተወካዩም ለውክልና የሚያበቁት ክትመቶች ያሉት ከሆነ ቀረቡም አልቀረቡ የቡድኑ አባላት ጥቅሞች እንደሚጠበቁ የተረጋገጠ ስለሆነ ነው። ክትመቶች ያልናቸውም፤ ሐቀኝነት፣ ሀገርት፣ ተገቢው ሙያና ልምድ ያለው ጠበቃ መርጦ የማቆም ችሎታ፣ እና የመሳሰሉት ባሕርያት ናቸው።¹⁵² ፍርድ ቤቱም የቡድን ክስ እንዲቀርብ ፈቃድ ከመስጠቱ በፊት እነዚህ መመዘኛዎች በሚገባ መረጋገጣቸውን ሊያምንበት ይገባል። በዚህ ፀሐፊ አስተያየት፤ ሕጋችንም ቢሆን ግልጽና አመርቂ መሆን

¹⁴⁹ ካፓሊ ኤንድ ኮንሶሎ፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 231፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 63።
¹⁵⁰ ከላይ ገጽ 15-16፤ በተለይ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 91 እና 92 ይመልከቱ።
¹⁵¹ ካፓሊ ኤንድ ኮንሶሎ፣ ገጽ 230፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 63 ገጽ 232፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 6፤ ከላይ በገጽ 15-16 ሰለማስታወቂያ ከተደረገው ማብራሪያ በተጨማሪ ይመልከቱ።
¹⁵² ለምሳሌ ይዘል፣ ፍርም ሚዲያሻል ግሩፕ ሊቲቪዥን ቱ ዚ ሞደርን ክላስ አክሽን፣ ከላይ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 108 ገጽ 15 ይመልከቱ።

ያለበት በዚህ ነጥብ ላይ ነው። በአገራችን፤ የሥነ ሥርዓት ሕገ የሚጠይቃቸውን የመጥሪያ አሰጣጥ ዘዴዎች በቡድን ክሶች ላይ ሙሉ በሙሉ ተግባራዊ ለማድረግ ቢሞክር ከሚያስከትለው ከፍተኛ ወጪ የተነሳ ክስ ከማቅረብ ይልቅ መተው ሊመረጥ ይችላል። ይህ ማለት ግን ማስታወቂያ መስጠት ጨርሶ አያስፈልግም ማለት አይደለም። ለጅምር ያህል፤ ማለትም የቡድን ክስ እንዲቀርብ ፈቃድ ከመስጠቱ በፊት፤ የጋዜጣ ማስታወቂያ ማውጣት በቂ ነው።¹⁵³ ከዚህ በኋላ፤ የቡድኑ ተወካይ በክሱ በለስ ከቀናው የቡድኑ አባላት በነፍስ ወከፍ ቀርበው ይገባኛል የሚሉትን የጉዳት ካሳ ለመጠየቅና ለማግኘት ይችሉ ዘንድ የግል መጥሪያ እንዲደርሳቸው ለማድረግ፥ ወይም በተሻለ ሌላ አማራጭ ዘዴ ለመጠቀም ዐቅሙ ይኖረዋል። ይህን ለማለት ነው።

3.5. የቡድን ክስ እንዲቀርብ ፈቃድ ለማግኘት ሊሟሉ ስለሚገባቸው "መስተገብራት"

በዚህ ጽሑፍ ከ8 እስከ 15 ባሉት ገጾች እንደተመለከትነው፤¹⁵⁴ አንድ ክስ የቡድን ክስ የሚል ስያሜ እንዲያገኝ ከአሁን በፊት የገለጽኛቸውን አራቱን "ቅድመ-ግዴታዎች" ብቻ ማሟላቱ በቂ አይሆንም። ሌሎችም ሊሟሉ የሚገባቸው ግዴታዎች አሉ። እነዚህም አብዛኛውን ጊዜ "መስተገብራት" በመባል የሚታወቁት ናቸው። እነዚህም መስተገብራት ሊሟሉ የሚችሉት ክሱ ከአሁን በፊት ከተመለከትናቸው የቡድን ክሶች ከሚመደቡባቸው ከሶስቱ ዘርፎች ባንዱ ሥር ሊወድቅ የሚችል መሆኑን አሳማኝ በሆነ መልኩ ለፍርድ ቤቱ ማስረዳት ሲቻል ብቻ ነው።

እነዚህ መስተገብራት በባሕርያቸው ከፍርድ ቤቱ ፈቃድ እንዲገኝ የሚጣሉ ተጨማሪ ግዴታዎች በመሆናቸው የቡድን ክስ ዳኝነት ለማግኘት ሥነ ሥርዓታዊ መፍትሔ ሆኖ የሚያገለግልበትን ሁኔታ የሚያጠቡ ናቸው። በፌዴራል ደንብ ቁጥር 23 ድንጋጌ ውስጥ እነዚህ መስተገብራት በግልጽ እንዲካተቱ አጥብቀው ይከራከሩ የነበሩት ማእከራን ይህን ያደረጉት በውሳኔያተ ሕግ አግባብ የሚለው መርህ ሊጠብቃቸው የሚሻውን ሕገ መንግሥታዊ መብቶች ለማስከበር ካላቸው ጽኑ ፍላጎት ይመስላል። በእርግጥም ደግሞ ይህ መርህ መሠረታዊ የፍትሕ ምርካብ እንደመሆኑ መጠን ከእርሱ የላቀ ማገበራዊ ጠቀሜታ ያላቸውን ትሩፋት ለማስከበር ካልሆነ በቀር በሌላ ምክንያት ለድርድር የሚቀርብ እሴት መሆን የለበትም። እንደ አጋጣሚም ቢባል፥ በእቅድም ቢባል፤ የቡድን ክስ ሥርዓትና የውሳኔያተ ሕግ መርህ ዋስትናዎች ፍትሕን በማስገኘት ረገድ አንድ ዓይነት ዓላማ ስላላቸው እንደ ፈትልና እንደ ሰም፥ እንደ ፀምርና እንደ ቀለም ስምም ናቸው።

በአሜሪካ፤ ከሶስቱ ዘርፎች ባንዱ ሥር ሊወድቁ የማይችሉ የቡድን ክሶች ፍትሕን ሊያስገኙ እንደማይችሉና ይህን ዓይነቱ ሁኔታ በሚያጋጥምበት ጊዜም ፍትሕን ለማስገኘት የተሻለው አማራጭ መደበኛው የክስ አቀራረብ ዘዴ እንደሆነ ውሳኔ ላይ ከተደረሰ ዓመታት ተቆጥረዋል። በሕንድ የሠፊነውን አሠራር ስንመለከት ደግሞ፤ የሕገ-ተቀዳሚ ትኩረት ያረፈው ክስ ለማቅረብ ሕጋዊ መብት ወይም አቋም የሚሰጡትን ደንቦች አፈጻጸም በማስፋት ያጡ የደብዳቤ ረዳት አጋር የሌላቸውን ዐቅመ ደካማ የኅብረተሰቡን ክፍሎች ሊወክሏቸው በሚችሉ ማገበራዊ ቡድኖች አማካይነት ዳኝነት እንዲያገኙ በማስቻል ላይ ነው።¹⁵⁵ በውሳኔያተ ሕግ አግባብ መርህ ዋስትና የተሰጣቸውን ግለሰባዊ መብቶች ከማስከበር ይልቅ፤ በደል የደረሰባቸውን፥ ሕግ ፊት ለመቅረብም ሌላው መንገድ ሁሉ የተዘጋገባቸውን ደህ ወገኖች መብት ማስከበር የበለጠ

¹⁵³ ካፓሊ ኤንድ ኮንሶሎ፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 232።
¹⁵⁴ ከላይ ገጽ 13-15 ይመልከተ።
¹⁵⁵ ራጂንዳር ላቻር፥ "ሰሻል አክሽን ሊቲጊቪን፥ አክቲቪስት ኤንድ ትራዲሽናሊስት ጃጅስ፥" ዘ ሱፐርም ኮርት ኬዝስ ኢስተርን ቡክ ካምፓኒ፥ ኢንዲያ(1987 ዓ.ም.) ቅጽ 1፥ ገጽ 14-16።

ልዕልና የሚሰጠው ነው። የኢትዮጵያ ፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 38 ስለመስተገብራት አንዳችም የሚያወሳው ነገር ባለመኖሩ እንደ ሕንጻ ሕግ በኢትዮጵያም ሕግ መሠረት አንድ የቡድን ክስ በየትኛውም ዘርፍ መመደብ አለመመደቡ የሚያስከትለው ሕጋዊ ውጤት አይኖርም ማለት እንችላለን። ከዚህም የተነሳ፤ በኢትዮጵያም ቢሆን ተቀዳሚ ትኩረት የተሰጠው ደሆኑና ረዳት የሌላቸው የገብረተሰብ ክፍሎች ሕግ ፊት ቀርበው በደላቸውን ማሰማት እንዲችሉ አመቺ ሁኔታ የመፍጠሩ አስፈላጊነት ነው የሚል መደምደሚያ ላይ ብንደርስ ያስኬዳል። ቢያንስ፦ ለጊዜውም ቢሆን ይህን መንገድ መከተሉ የተሻለ አማራጭ ነው።

ይህን ማለት ግን የቡድን ክስ መስተገብራትን የሚያቋቁማቸውን ነጥቦች የሕንጻም ሆኑ የኢትዮጵያ ፍርድ ቤቶች ሳይፈሩ ሳይቸሩ በልበ ሙሉነት ወደ ጎን ገሸሽ ሊያደርጓቸው ይችላሉ ማለት አይደለም። ለምሳሌም ያህል፤ የቡድኑ አባላት፣ በተናጠል ከሚያቀርቧቸው የሕግና የኩነት ጥያቄዎች ይልቅ በጋራ የሚያስተሳስሯቸው ጥያቄዎች ግዝፈት ከሌላቸው የቡድን ክስ እንዲቀርብ ፈቃድ መስጠቱ ፍትሐዊም ትክክልም አይሆንም።¹⁵⁶ በተናጠል የሚቀርቡት ጥያቄዎች በብዛትም ሆነ በውስብስብነት አመዘነው የሚገኙ ከሆነ የሚመረጠው እያንዳንዳቸው የግል ክስ እንዲያቀርቡ ማድረጉ ነው። እንዲሁም፤ ሙግቱን ለመቋቋት የሚወስደውን ጊዜ በተመለከተ ከተናጠል ክሶች ይልቅ የቡድን ክስ ማቅረቡ የተሻለ ቅልጥፍና የሚያስገኝ መሆኑን ፍርድ ቤቱ ካላመነበት በቀር የቡድን ክስ እንዲቀርብ ፈቃድ ሊሰጥ አይገባውም። ስለዚህም አንድ ፍርድ ቤት የቡድን ክስ ጥያቄ በሚቀርብለት ጊዜ ለመፍቀድም ሆነ ለመጣል ሊመዘናቸው የሚገባው ይህን የመሰሉ መጣኔዎችን ነው።

በተመሳሳይ ሁኔታም፤ በተለይም በተግባር ብዙ ጊዜ እንደሚያጋጥመው፤ "በተናጠል ክስ ማቅረቡ ተመሳሳይ የይገባኛል ጥያቄዎች ያሏቸውን የሌሎች ሰዎች መብት መሠረታዊ ይዘት ያለጥርጥር መለወጡ የማይቀር" መሆኑን አንድ ፍርድ ቤት ካመነበት የቡድን ክስ እንዲቀርብ ከመፍቀድ ሌላ የተሻለ አማራጭ አይኖረውም።¹⁵⁷ አያሌ ከሳሾች የሁላቸውንም ዕዳ ሊሸፍን በማይችል ንብረት ላይ የሚያቀርቡት የይገባኛል ጥያቄም ከዚህ ጋር ተመሳሳይ ነው።¹⁵⁸ ቀድሞ ያስፈረደ ከሳሽ በተፈረደለት ልክ ከላይ ከላዩ ቢወስድ ወደኋላ የቀሩት ባለሙብቶች ባዶ እጃቸውን ሊቀሩ ይችላሉ። እንደገናም በተመሳሳይ ሁኔታ፤ በተናጠል በሚቀርብ ክስ መነሻነት የሚሰጡ የተለያዩ ፍርዶች ባላንጣ ሆኖ የቀረበውን ወገን እርስ በርስ የሚቃረኑ የተለያዩ አቋሞች እንዲይዝ የሚያደርጉት በሚሆንበት ጊዜ የቡድን ክስ እንዲቀርብ መፍቀዱ እንዲሁ አማራጭ የሌለው መፍትሔ ነው። ይህ መስተገብር በግልጽ ተፈጻሚ የሚሆነው ደግሞ ባላንጣው ወገን የሁሉንም የቡድን አባላት መብት በእኩልነት መጠበቅ ማስጠበቅ ሲገባው ይህን ሳያደርግ በሚቀርበት ጊዜ ነው።¹⁵⁹ በመጨረሻም፤ ከሳሾች ያቀረቧቸው ክሶች በዓይነታቸው የእግድ ወይም የመብት ማረጋገጫ ትእዛዞች እንዲሰጧቸው የሚጠይቁ በሚሆኑበት ጊዜ ክሶቹ በቡድን ክስ ሥርዓት እንዲመሩ ሊፈቀድ ይገባል። ይህን የመሰሉ ሙግቶች አብዛኛውን ጊዜ የሚያጋጥሙት ተከላኞች የፈጸመው ድርጊት በርክት ባሉ ሰዎች ላይ ጉዳት በማድረሱ አንድ ራሱን የቻለ የጥቃት ሰለባ ቡድን በሚፈጠርበት ጊዜ ሲሆን አዘውትረው ሥራ ላይ የሚውሉትም ብሔራዊ መብቶችን ለማስከበር በሚቀርቡ ክሶች ነው።

¹⁵⁶ ላንደርስና ሌሎች የተጠቀሰው ሥራ፦ ገጽ 560።

¹⁵⁷ ዝኒ ከማሁቺ ግርስማን፦ የተጠቀሰው ሥራ፦ ገጽ 20።

¹⁵⁸ ላንደርስና ሌሎች፦ የተጠቀሰው ሥራ፦ ገጽ 558።

¹⁵⁹ ግርስማን፦ የተጠቀሰው ሥራ፦ ገጽ 20።

ሰለዚህም፤ የቡድን ክስ እንዲፈቀድ ጥያቄዎች በሚቀርቡላቸው ጊዜ የኤትዮጵያ ፍርድ ቤቶችም ቢሆኑ ማመዛዘን ያለባቸው ይህን የመሰሉትን ሁኔታዎች ነው። ሆኖም ግን፤ የቡድን ክስ እንዲቀርብ ከተፈለገ እነዚህ ሁሉ ሁኔታዎች እንዲሟሉ ያስፈልጋል ብሎ አፍን ሞልቶ ሐሳብ ለማቅረብ ያስችግራል። ከአሁን በፊት የተመለከትናቸው አስፈላጊዎቹ ቅድመ ግዴታዎች ከተሟሉና ደህና ረዳት የሌላቸው ዐቅመ ደካሞች ሕግ ፊት ቀርበው ደረሱበት የሚሉትን በደል እንዲያሰሙ የተሻለ ዕድል የሚያስገኙ ከሆነ፤ በአንዱ ወይም በሌላው ዘርፍ ሊመደቡ መቻል አለመቻላቸው ልዩነት ሳያመጣ፤ ይህን የመሰለው ሁኔታ በሚያጋጥምበት ጊዜ ሁሉ የቡድን ክስ እንዲቀርብ ፈቃድ ጭባጥ ይገባል።¹⁶⁰

3.6. የጉዳት ካሣ ክፍያ

3.6.1. ወጪና ኪሣራን ስለመከፋፈል

ከአሁን በፊት እንደተመለከትነው፤ የቡድን ክስ፤ የቡድኑ አባላት ተወካይ በራሱና በሌሎቹም በሚወክላቸው አባላት ስም የሚያቀርበው ክስ ነው። በእንደዚህ ዓይነት ክስም በከሳሽነት የሚታወቀው ተወካዩ ሲሆን ሌሎቹ አባላት ከሳሽነታቸው በተወካዩ አማካይነት ብቻ ነው። የቡድኑም ተወካይ በራሱና በሌሎቹም አባላት ስም ክሱ የሚያስከትለውን አስፈላጊውን ሁሉ ክፍያ ለመፈጸምና የፍርድ ባለዕዳም ሆነ ባለገንዘብ ለመሆን፤ እንዲሁም ማናቸውንም አገልግሎት ነክ ወጪዎችን ለመፈጸም ሙሉ ሥልጣን አለው። ሌሎቹ አባላት ቢያገኙም ቢያጡም የሚያገኙትና የሚያጡት ከቡድኑ ተወካይ ጋር የተካከለ የማይበላላጥ ነው።

የቡድኑ ተወካይ ያቀረበው መከላከያ አጥጋቢ ባለመሆኑ ቡድኑ ኃላፊነት እንዳለበት ከተወሰነም በውጤቱ ተጎጂ የሚሆኑት መጥሪያ የደረሰባቸው ስማቸው በክሱ መዝገብ ላይ የሠፈረው ተከሳሾች ብቻ ናቸው። በቡድኑ ላይ የሚጣል ፍርድ ቀርበው ባልተከራከሩት የቡድን አባላት ላይ የግል አላፊነትን ሊያስከትል አይችልም። ይህ በአመዛኙ ተቀባይነት ያገኘ ደንብ ነው። በዋርሲና ኩባንያው እና በላንገር መካከል በተነሳው ክርክር ጆንሰን የተባሉት ዳኛ እንደሚከተለው መወሰናቸው ይጠቀሳል፡-

"አንድ ግለሰብ በሌላ አኳኝ ፍርድ ቤት እንዲቀርብ ላይደረግ በቡድን አባልነት ላይ ከተመሠረተ ውክልና በመነሳት ብቻ አንድ የፌዴራል ፍርድ ቤት በግለሰብ ላይ ገንዘብ የመክፈል ግዴታ ሊያስከትል የሚችል ፍርድ ሊፈረድበት ይችላል የሚል እምነት እስካሁን በማንም ሰው ላይ አድርጎ አያውቅም።"¹⁶¹

የዚህ ደንብ መሠረቱ፤ አንድ ሰው በሕግ አግባብ ፍርድ ቤት ቀርቦ ጉዳዩን የማሰማት ዕድል ሳይሰጠው ጥቅሞቹ ለአደጋ ሊጋለጡ አይችሉም የሚለው ሕገ መንግሥታዊ መብት ነው።¹⁶² ሰለዚህም፤ አንድ ሰው መጥሪያ ደርሶት እንዲቀርብ ካልተደረገ በስተቀር ባልተሳተፈበት ክስ የሚሰጠው ፍርድ አፈጻጸም የርሱን መብት በምንም መልኩ ሊጎዳ እንደማይችል እርግጠኛ መሆን ይችላል።

ጥቂት ማሻሻያ የተደረገበት ቢሆንም በሕንድም ተፈጻሚ የሚሆነው ደንብ የዚህ ተመሳሳይ ነው። ይህንንም ደንብ ሙሉ የተባለው ጸሐፊ እንደሚከተለው ይገልጻል።
 "... አንድ ሰው ሌሎች ተከሳሾችን ወክሎ እንዲሟገት በሚፈቀድበት ጊዜ በክሱ ላይ

¹⁶⁰ ዝኒ ከማሁተ ገጽ 19-20።
¹⁶¹ ሲምኦኔ፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 234።
¹⁶² ካፓሊ ኤንድ ኮንሶሎ፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 234።

የሚሰጠው ፍርድ በተወከሉት ሰዎች ንብረት ላይ ተፈጻሚነት ያለው ሲሆን የተወከሉት ሰዎች ስማቸው በክሱ መዝገብ ላይ ያልሰፈረ ከሆነ ግን የግል ኃላፊነት የለባቸውም።¹⁶³ ስለዚህም፣ በህንድ አንድ የቡድን አባል ፍርድ ቤት ያለመቅረቡ ፍርዱን በግል ንብረቱ ላይ ከመፈጸም አያግደውም። ይህም ማለት፣ ሳይቀርብ መቅረቱ የግል ኃላፊነት

ሊያስከትልበት የማይችል ከመሆኑ በስተቀር ሌሎች ንብረቶቹን በተመለከተ በሕገ መንግሥታዊ መብቱ ላይ የሚያስከትለው አንዳችም ውጤት እንደሌለ ይቆጠራል።

አንድ የቡድን ተወካይ ባቀረበው ክስ ከረታ ሌሎች አባላት ያወጣውን ወጪ እንደየድርሻቸው የመተካት ግዴታ አለባቸው። ምንም እንኳን የቡድኑ ተወካይ እንደሌሎቹ አባላት በፍርዱ መሠረት የሚገባውን ካሳ የሚያገኝ ቢሆንም ለበለጠ ወጪ ተዳርጎ ሊሆን ይችላል። ለልዩ ልዩ ጉዳዮች በግሉ ከከፈለው ወጭ በተጨማሪ ሊከፍል የተስማማው የጠበቃ አበል የትየለሌ ሊሆን ይችላል። ፍጻሜው የሰመረ የቡድን ክስ አባላት ስላለባቸው ግዴታ በትረሰቲስ እና በግሪንፍ (1881) መካከል በተነሳው ክርክር የአሜሪካ ጠቅላይ ፍርድ ቤት እንደሚከተለው ወስኗል፡-

"ክሱ የተከፈተው በአቤት ባዩ በራሱ ስም ብቻ ሳይሆን በሌሎችም እኩል ጥቅም ባላቸው የዕዳ ሰነድ ተጠቃሚዎች ስም ጭምር ከሆነ ነፍ በአቤት ባዩም ላይ ከፍተኛ ወጪና ድካም ያስከተለበት ከሆነ፣ ሌሎችም የዕዳው ሰነድ ተጠቃሚዎች በስተኋላ መተተው ያቀረበው ክስ ካስከተለው ጥቅም ተቋዳሽ ከሆኑ፣ ለዳኝነት የከፈለውን አነስተኛ ወጪ ብቻ እንደየድርሻቸው እንዲከፍሉት ወስኖ አቤት ባዩን ግሰኛ በቱ በእጅጉ የሚከብድ ውሳኔ ነው። ይህንን ማድረግም አቤት ባዩን / መበደል ብቻ ሳይሆን ከጥቅሙ ለመካፈል መብት ላላቸውም ሌሎች ወገኖች የሚይገባቸውን ጥቅም መስጠት ነው።"¹⁶⁴

ስለዚህም፣ አንድ ግለሰብ የቡድን አባል የሚፈለግበትን ድርሻ ለመክፈል ፈቃደኛ ካልሆነ በቀር ከሚያስገኘው ውጤት ተጠቃሚ ሊሆን አይችልም። የቡድን አባላት የሚጋሯቸው የሕግና የኩነት ጭብጦች ቢኖሩም የተለያዩ የይገባኛል ጥያቄዎች ሊኖሯቸውም ስለሚችሉ አብዛኛውን ጊዜ ወጪውን መከፋፈል ያለባቸው በይገባኛል ጥያቄዎቻቸው የገንዘብ መጠን ልክ ሊሆን ይገባል። ስለዚህ፣ ለጠበቆች የሚከፈለው አበል በፍርድ ቤቱ የሚወሰን ሆኖ በክሱ የተገኘው ጠቅላላ የጉዳት ካሳ በአንድ ቋት ከተካተተ በኋላ እያንዳንዱ አባል በተፈረደለት መጠን እንደየድርሻው ከቋቱ እየተቀነሰ ይከፈለዋል።¹⁶⁵ ለጠበቆች የሚከፈለው አበል ሲሰላም መታሰብ ያለበት ያበረከቱት አገልግሎት ብቻ ሳይሆን ብዙውን ጊዜ የዳኝነቱንም ሆነ ሌሎቹን ወጪዎች ከኪላቸው ስለሚሸፍኑና በክሱ ከተረቱም የሚደረግላቸው አንዳችም ክፍያ ስለማይኖር ለኪሳራ የተጋለጡ በመሆናቸው ይህም ከግምት ውስጥ መግባት አለበት።¹⁶⁶

3.6.2. የጉዳት ካሳ ልዩነቶች ስለሚስተናገዱበት ሁኔታ (ምግብና)።

በአሜሪካ በሰፊነው የቡድን ክስ አመራር ሥርዓት፣ ለእያንዳንዱ የቡድን አባል የሚገባው የካሳ መጠን አተማመን ላይ የሚከሰተው ልዩነት ክሱ በቡድን ክስ ሥርዓት

¹⁶³ ሙላ፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 426-7።
¹⁶⁴ ሲምእኔ፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 951፤ እንደዚሁም ካፓሊ ኤንድ ኮንሶሎ፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 230 ይመልከቱ።
¹⁶⁵ ዝኒ ከማሁ፥ ገጽ 229፥ ይዘል፥ ሲቪል ፐርሲጂር፥ ከላይ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 3፥ ገጽ 1001።
¹⁶⁶ ዝኒ ከማሁ፥ ገጽ 229፥ ይመልከቱ፤ ይዘል፥ ሲቪል ፐርሲጂር፥ ገጽ 1001።

ሊመራ ይገባል ወይስ አይገባም የሚለውን ጭብጥ ለመወሰን መሠረት ሆነው ከሚያገለግሉት መጣኔዎች እንደ አንዱ የሚታይ ነው። በፌዴራል ድንብ ቁጥር 23 መሠረት ተከላኝ የፈጸመው ድርጊት ወይም እዩይ ተከታታይ ድርጊቶች የተነሳ ጉዳት የደረሰባቸው የቡድን አባላት በጋራ የሚያስተሳስሯቸው የሕግና የኩነት ጥያቄዎች እስካሁን ድረስ በእያንዳንዳቸው ላይ የደረሰው ጉዳት በመጠን በእጅጉ የተለያየ ቢሆንም የቡድን ክስ ሊያቀርቡ የሚችሉበት ሁኔታ ስለተፈጠረ ከላይ የጠቀስነው ጭብጥ በአሁኑ ወቅት በቡድን ክሶች ላይ በተደጋጋሚ የሚነሳ ጭብጥ ለመሆን በቅቷል። ይህንንም ጭብጥ ለመፍታት ከሚሰጡት አስተያየቶች አንዱ፣ ተከላኝ የፈጸመው ሕግ ወጥ ድርጊት በግልጽ የሚታይ ከሆነ፣ በግለሰብ ቡድን አባላት ላይ የደረሰባቸውን የጉዳት ካሳ መጠን በመተመንና የሚገባቸውን ካሳ እንደ ድርሻቸው በማከፋፈል ረገድ በስተጓጎል ሊያጋጥሙ የሚችሉ ችግሮች የቡድን ክስ እንዳይቀርብ ለመከላከል ምክንያት ሊሆኑ አይገባም የሚል ነው።¹⁶⁷ ተዘዋዋሪ የገንዘብ ሰነዶችን በሚመለከት በሚቀርቡ የቡድን ክሶች ይህ ደንብ ያስፈለገበት ምክንያት በግራድ እና ሚሞሬክስ ኩባንያ (1973) መካከል በተነሳው ሙግት እንደሚከተለው ተገልጿል።

"ኩባንያው ኃላፊነት ያለበት መሆኑ ከተረጋገጠ፣ ፍርድ ቤቱ ጉዳት የደረሰባቸው ባለአክሲዮኖች እንዲክሱ የማድረግ ግዴታ እንዳለበት አያጠያይቅም። ለእያንዳንዱ ባለአክሲዮን የሚገባውን የጉዳት ካሳ መተመኑ ለመግባ ወይም ክሱን በሥራት ለማስኬድ አያመችም በሚል ምክንያት የቡድን ክስ እንዳይቀርብ መከላከል የአክሲዮን ኩባንያዎች አነስተኛ የማጭበርበር ተግባሮችን ከመፈጸም ይልቅ ከፍተኛ የማጭበርበር ተግባሮች መፈጸምን እንደተሻለ ምርጫ እንዲወስዱት ማበረታታት ይሆናል። ይህ ፍርድ ቤት ካሳውን የመተመኑ ሥራ ቀላል ይሆናል ብሎ ራሱን አያታልልም። ፍትሕ የተቻለው ሙከራ እንዲደረግ ያዛል ብሎ ግን ያምናል።"¹⁶⁸

በግለሰብ የቡድን አባላት ላይ የደረሰውን የጉዳት ካሳ መጠን ለመተመን የተቀየሱ በርካታ ዘዴዎች አሉ።¹⁶⁹ አንዳንድ ፍርድ ቤቶች በቡድን አባላት ላይ የሚጣሉትን ግዴታዎችና የሚገባቸውን የካሳ ክፍያዎች መጠን ለመወሰን ቋሚነት ባላቸው ቀመሮች ይጠቀማሉ። ለምሳሌም ያህል፣ በአይሰን በአንድ ወገን በካርሳይሰልና ጃክሊን በሌላው ወገን በተነሳው ክርክር (1968) አባላት በፈጸሙት ሕገ ወጥ ድርጊት መጠን ካሳውን እንዲከፍሉ ሲወሰን በኤሌኖይ ግዛት እና በሀርሳርና ሮው አሳታሚዎች መካከል በተነሳው ክርክር (1969) ደግሞ ከአሳታሚው ድርጅት መጻሕፍት የገዙ ሰዎች በሙሉ በመካከላቸው ልዩነት ሳይደረግ በእኩል መጠንና አኳኋን ጉዳት እንደደረሰባቸው ተወስኖአል። የሞኖፓል ንግድ ማካሄድንና ተዘዋዋሪ የገንዘብ ሰነዶችን በሚመለከቱ ክሶች ደግሞ ከሸያጭ የተገኘው ጠቅላላ ገቢና ሌሎችም ስታቲስቲካዊ የመረጃ አስባሰብ ስልቶች የደረሰውን ጉዳት ለመተመን ማስረጃ ሆነው እንዲቀርቡ ተደርጓል። ሌሎች ፍርድ ቤቶች ደግሞ፣ ተከላኞች ኃላፊነት እንደሌለባቸው ከተወሰነ ውስብስብ በሆነው የካሳ አተማመን ሥራ ውስጥ መግባት ስለማያስፈልግ ፍርድ ቤቱን ከዚህ ችግር ለማዳን በማሰብ የኃላፊነቱን ጥያቄና የካሳውን ጥያቄ በመነጣጠል በየፈርጁ እንዲታዩ ያደርጋሉ። ይህ የካሳ አወሳሰኑ ጥያቄ የኃላፊነቱ ጥያቄ እስከሚወሰን ድረስ እንዲዘገይ የማድረግ ዘዴ የቡድን ክሶችን በማስተናገድ ረገድ በእጅጉ አመርቂ ውጤት የሚያስገኝ ሥነ ሥርዓታዊ ዘዴ መሆኑ በአሁኑ ወቅት ዕውቅና እያገኘ መጥቷል። አንዳንድ ፍርድ ቤቶች ደግሞ ኃላፊነትን በሚመለከተው ጭብጥ ላይ የሁሉም አባላት ጉዳይ በአንድነት እንዲታይ ሲያደርጉ ካሳን በሚመለከት ደግሞ ለናሙና ያህል የተመረጡ የጥቂት

¹⁶⁷ ሊ ፍሪማን ጄኔር፦ "ማኔጀብሊቲ እፍ ዘ አክሽን፦ ዘ ሚን ባትላግራውንድ"፦ ክሳስ አክሽንስ 1975 ከላይ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 53፥ ገጽ 49።

¹⁶⁸ ዝኒ ከማሁ፥ ገጽ 50።

¹⁶⁹ ዝኒ ከማሁ፥ ገጽ 50-58፥ በተጨማሪም ካፓሊ ኤንድ ኮንሶሎ፥ የተጠቀሰው ሥራ፥ 2ጽ 233።

አባላት ጥያቄዎች ብቻ ከሌሎቹ ተነጥለው እንዲታዩ ያደረጋሉ። ብዙ ፍርድ ቤቶችም ከሌሎቹ ዘዴዎች ይልቅ ይህኛውን ዘዴ ይመርጣሉ። የሚመርጡበትም ምክንያት፤ በአንድ ወገን የኃላፊነትና የካሣ ጥያቄዎች በየፈርጃቸው ተነጥለው እንዲታዩ የሚያስችል አሠራር በመሆኑ ሲሆን በሌላው ወገን ደግሞ በናሙናነት የቀረቡት የጥቂት ከሳሾች የካሣ ጥያቄዎች በችሎት በሚሰሙበት ጊዜ የቀረቡት ማስረጃዎች ጠንካራ መሆናቸውን ተከላሹ ስለሚረዱ ከዚህ የተነሳ የሌሎቹንም ከሳሾች የካሣ ጉዳይ በዕርቅ ለመጨረስ ሊገፋፉ ስለሚችሉ ነው።

በክሱ ውስጥ ሊቀርቡ የሚችሉትን የሰነድ ማስረጃዎች ለቁጥር የሚቻሉት ብዛትና ዝርዝር ከግምት ውስጥ በማስገባት፤ በአንዳንድ አገሮች የካሣ አተማመኑን ተግባር የሚያከናውነው ፍርድ ቤቱ ራሱ ሳይሆን ለዚህ ተግባር በተለይ የሚመደብ ፊደላት-ራር ወይም ሂሳብ አጣሪ በመሆኑ ይህ ዓይነቱ አሠራር ደግሞ የኃላፊነቱን ጥያቄና የካሣውን ጥያቄ ነጥሎ የማየቱን ሥነ ሥርዓት ጠቀሚታ የበለጠ ጉልህ ያደርገዋል። ይህን ዓይነቱም የአሠራር ዘዴ፤ የፍርድ ሥራ በእማኝ ጳጳሾች ስታፊ ጭምር በማይከናወንበት፤ ከዚህም የተነሳ የሕገ መንግሥት ድንጋጌዎች መጣስ ክርክር ሊከተል በማይችልበት፤ እንደ ኢትዮጵያ ባሉ አገሮች ውጤታማ በሆነ መልኩ በቀላሉ ሥራ ላይ ሊውል የሚችል ነው።

በመጨረሻም፤ የደረሰው ጠቅላላ የጉዳት መጠን በፍርድ የተረጋገጠ ሆኖ ሳለ በአንዳንድ ግን ጉዳት የደረሰባቸውን ሁሉንም የቡድን አባላት ማንነት ለማወቅ የማይቻል በሚሆንበት ጊዜ፤ አብዛኛው ፍርድ ቤቶች "የአጋዝ አልባ ቡድን ካሣ አከፋፈል" በመባል በሚታወቀው ዘዴ ይጠቀማሉ።¹⁷⁰ አንዳንድ ጊዜ፤ ልሕሳን የቡድን አባላትን ለይቶ ለማወቅ የማይቻል ሲሆን አንዳንዴም የቡድን አባላት ቁጥር በጣም ከፍተኛ የእያንዳንዱ የቡድን አባል የይገባኛል ጥያቄ ደግሞ በጣም አነስተኛ ከመሆኑ የተነሳ ካሣውን ለማከፋፈል የሚያስፈልገው ወጪ ለእያንዳንዱ አባል ከተወሰነለት ጠቅላላ የካሣ መጠን የሚበልጥ ሊሆን ይችላል። ከላይ የጠቀስነው ዘዴ የተመሠረተው በእነዚህ መነሻ ሀሳቦች ላይ ሲሆን ይህን ለመሰሉ ጉዳዮች ጥሩ ምሳሌ የሚሆንንም ሽማግሌ በአንድ ሐኖት ወይም አምራች ፋብሪካ ላይ የሚያቀርቡት የቡድን ክስ ነው። እንግዲህ ይህ ንድፈ ሀሳብ ተጠቃሽ የሚሆነው ይህን የመሰሉ ሁኔታዎች በሚያጋጥሙበት ጊዜ ነው። በዚህም ንድፈ ሀሳብ መሠረት ተከላሾች አግባብ ባልሆነ መንገድ ባገኙት ንዋይ ሊበለጹ ስለማይገባ ቀሪው ዕዳ ወደፊት ከእነርሱ ጋር ተመሳሳይ የንግድ ግንኙነት የሚፈጥሩ ግለሰቦች ለሚደርስባቸው ጉዳት ማካካሻ እንዲውል ይደረጋል።

ከላይ ባጭሩ የገለጽነው እያንዳንዱ የካሣ አተማመንና አከፋፈል ዘዴ ጥሩ ውጤት ሊያስገኝ የሚችለው የቀረበው ጉዳይ እየታየ ሥራ ላይ ሲውል ነው። በሌላ አነጋገር፤ ለአንዱ ጉዳይ ጥሩ ውጤት ሊያስገኝ የሚችል ዘዴ ለሌላው ጉዳይ ጨርሶም የማይሰማ ሊሆን ይችላል። ስለዚህም ሁሉንም መዝና በተሻለው ዘዴ የመጠቀሙ ምርጫ ለፍርድ ቤቶች ሊተው ይገባል። ሆኖም በእኛ እምነት፤ የመጨረሻዎቹ ሁለቱ ዘዴዎች የተሻሉ አማራጮች ይመስሉናል። ስለዚህም፤ ካሣ ሊከፈላቸው የሚገባቸውን የቡድን አባላት ለይቶ ለማወቅ የማይቻል በሚሆንበት ጊዜ፤ የካሣ አተማመኑን ተግባር የሚያከናውኑና "ለአጋዝ አልባ የካሣ ክፍያዎች የተመደበውን ገንዘብ" የሚያስተዳድሩ

¹⁷⁰ ዝኒ ኮግሁ፣ ገጽ 57፣ በተጨማሪም ይዘል፣ ሲቪል ፕሮሴጀር፣ ከላይ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 3፣ ገጽ 1002-3 ይመልከቱ፤ እንደዚህም ጃናታን ኤም ላንደርስ፣ ጆምስ ኤ.. ማርቲን፣ እስቴፊን ሲ. ይዘል፣ ሲቪል ፕሮሴጀር (2ኛ እትም)፣ ሊትል ብራውንና ኩባንያው፣ ቦስተን፣ ቶርንቶ (1988) ገጽ 565፣ 587-8 ይመልከቱ። የጉዳት መጠናቸውን ያስረዱ የቀድሞ ሰለባ የቡድን አባላት የተራፊው ገንዘብ ተጠቃሚ ሊሆኑ አይችሉም። ምክንያቱም ፍርድ ቤቱ በኢዘን እና በካርላይልና ጃክሊን መካከል በነበረው ጉዳይ እንዳተተው፤ "ተጠቃሚ ቢሆኑ የካሣ ጥያቄያቸውን ለማስፈጸም ያልቀረቡ የቡድን አባላትን ገንዘብ መውረስና ጥያቄያቸውን ለማስፈጸም ለቀረቡት የቡድን አባላት ያላፈሩትን ገንዘብ እንዲያገኙ ማድረግ ይሆናል።" ዝኒ ኮግሁ፣ ገጽ 582-3።

ፊደስትራሮች ወይም ሂሳብ አጣሪዎች የመሾሙን ጉዳይ የኢትዮጵያ ፍርድ ቤቶች ልዩ ትኩረት ቢሰጡት የተሻለ ይመስለናል።

4. የማጠቃለያ አስተያየቶች

የቡድን ክሶች አቀራረብ ሥርዓት ዓይነተኛ ጠቀሜታ አያሌ ሰዎች በአንድነት ተሰብስበው ጠንካራ የከላሽና የተከላሽ አሀዶች እንዲመሠርቱ የሚያስችል የሥነ ሥርዓት ዘዴ ከመሆኑ ላይ ነው። ስለዚህም የቡድን አባላት በብቸኝነት ሊመጡት የማይችሉትን ኃይለኛ ባላንጣ በጎብረት ኃይል እንዲቋቋሙት ያስችሏቸዋል። ይህ ዘዴ ባይኖር ኖሮ ዐቅሙም፣ ተስፋ በመቁረጥ ፍላጎቱም፣ ለሌላቸው የጥቃት ሰለባዎች ዐቅምና ብርታት ያስገኛላቸዋል። በሌላም በኩል ደግሞ፣ ለበርካታ ክሶች ሊጋለጡና ከዚህም የተነሳ ለከፍተኛ ወጭ ሊዳረጉ የሚችሉ ተከላሾች ጉዳያቸው በአንድ የክስ መዝገብ ተጠቃሎ እንዲታይላቸው ለማድረግ ስለሚያስችላቸው ዘዴው ለተከላሾችም ቢሆን ከፍተኛ ጠቀሜታ አለው። በጉዳዩ ላይ ውሳኔ ከተሰጠም በኋላ በፍርድ ያለቀ የደቀቀ ጉዳይ ስለሚሆን ግለሰብ የቡድን አባላት ወደፊት ሌላ ክስ ሊያቀርቡባቸው አይችሉም።

በተመሳሳይ ሁኔታም፣ ይኸው የክስ አቀራረብ ሥርዓት ባይኖር ኖሮ፣ ፍርድ ቤቶች በተናጠል የሚቀርቡ አንድ ዓይነት የሕግና የኩነት ጭብጦች ያሏቸውን አያሌ ክሶች ለማስተናገድ ስለሚገደዱ በዚህ ምክንያት አላግባብ ሊባክን ይችላል የነበረውን ጊዜና ጉልበት በእጅጉ ለመቀነስ ይረዳል። በተጨማሪም፣ ይኸው ዘዴ ከነዚህ ሁሉ የማይተናነስ ሌላም ዐቢይ ማኅበራዊ ጠቀሜታ አለው። ይህም ማኅበራዊ ጠቀሜታው ግዙፍ የንግድ ድርጅቶች፣ ራሱም መንግሥትና የተለያዩ የመንግሥት አካላት፣ ሕገ ወጥ ተግባሮችን እንዳይፈጽሙ ልንም ሆኖ የማገልገል ባሕርይ ያለው መሆኑ ነው። ይህ የሥነ ሥርዓት ዘዴ ባይኖር ጠያቂም ስለማይኖር እነዚህ አካላት በንጹሐን ዜጎች ላይ ከፍተኛ ጉዳት የሚያደርሱ ድርጊቶችን ቢፈጽሙም በቀላሉ ከቅጣት ሊያመልጡ ይችላሉ። ይህን ለመሰሉ ጉዳዮች መፍትሔ ለማስገኘት መደበኛዎቹ የመንግሥት አስፈጻሚ አካላት ፍላጎቱ ቢኖራቸውም እንኳን እጅግ ውስብስብ በመሆናቸውና ከብዛታቸውም የተነሳ ዐቅሙ አይኖራቸውም። ግለሰብ የቡድን አባላትም ቢሆኑ የካሳ ጥያቄዎቻቸው አነስተኛ ሊሆኑ ስለሚችሉ በተናጠል ክስ ማቅረቡ አያቀጣቸውም። ስለዚህም፣ ይህን የመሰሉ ሕገ ወጥ ድርጊቶች ሲያጋጥሙ ለመቋቋም ዓይነተኛና ቀልጣፋ የሆነው ዘዴ የቡድን ክስ አቀራረብ ሥርዓት ነው።

የቡድን ክስ መጀመሪያውም መጨረሻውም ዓላማው ፍትሕን ማስገኘት ነው። ጥንት ለልደቱ ምክንያት አሁንም ለሕልውናው መሠረት የሆነው ይኸው ዓላማው ነው። በአሁኑ ወቅት በአሜሪካና በሕንድ የገንዘብ ዐቅሙ የሌላቸው የጎብረተሰብ ክፍሎች ሕግ ፊት ቀርበው በደላቸውን እንዲያሰሙ ከሚያስችሏቸው የሥነ ሥርዓት ዘዴዎች የላቀውን ሥፍራ ይዞ የሚገኘው የቡድን ክስ አቀራረብ ሥርዓት ነው። ኢንዱስትሪዎች፣ ሻራች፣ ትምህርት ቤቶች፣ ከባንያዎች፣ ወዘተ በሚፈጽሟቸው ሕገ ወጥ ተግባራት ጉዳት ከሚደርስባቸው አያሌ ዜጎች መካከል ጉዳት ያደረሰባቸው ሕገ ወጥ ድርጊት ከምን እንደመነጨ፣ ምክንያቱ ምን እንደሆነና ምንስ ውጤት እንዳስከተለ፣ እነርሱም በበዳዩ ላይ ምን መብት እንዳላቸው የሚያውቁት ጥቂቶች ብቻ ናቸው።¹⁷¹ ስለዚህም፣ ከእነዚህ ከሚያውቁት ጥቂቶቹ መሀል የገንዘብ ዐቅሙ ያላቸው ፈታውራሪ በመሆን በሌላቸውና በሌሎቹም የጥቃቱ ሰለባዎች ስም ክስ ሊመሠርቱ ይችላሉ። ስለሆነም፣ የቡድን ክስ በተግባርም ቢሆን ዕለት ተዕለት ሊያጋጥሙ ከሚችሉ ክስተቶች ጋር የተቆራኘ ነው።

¹⁷¹ ለምሳሌ ካፓሊ ኤንድ ኮንሰሉ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 221-2 ይመልከቱ።

"ፍትሕን ሰዎች ወደ እሚኖሩበት፣ እሚሠሩበትና እሚያፈቅሩበት ሥፍራ፣ ወደ ደጃፋቸው ይወስደዋል።"

ከዚህ አንጻር ከተመለከትነው፣ "የቡድን ክስ ሥርዓት፣ ሕገ መንግሥቶችንና የቃል ኪዳን ስምምነቶችን በመሳሰሉት ክብር ሰነዶች ላይ ልዕልና ተሰጥቶአቸው የሚሰበክላቸው፣ በተግባር ግን በወረቀት ላይ የሰፈሩ በጎ ሀሳቦች ከመሆን የማያልፉ መብቶችና ነጻነቶች በሥራ እንዲተረጎሙ ለማድረግ የሚያስችል ኃይል መሣሪያ ሆኖ ሊያገለግል ይችላል።"¹⁷²

ፍትሕን ለማስገኘት ካለው ገጽታ አንጻር ሲታይ፣ የቡድን ክስ ሥነ ሥርዓት አብዛኛውን ጊዜ የሕዝብን መብት ለማስከበር ከሚቀርቡ ክሶች ጋር ይያያዛል። በአሁኑ ወቅት አሜሪካን አገር በቡድን ክስ ሥርዓት አብዛኛውን ጊዜ የሚጠቀሙት የሽግግሮችን መብት ለማስከበር በሚቀርቡ ክሶች ሲሆን የአብዛኛው ሕዝብ ገቢ ከድኅነት መለኪያ ወለል በታች በሆነበት እንደ ኢትዮጵያ ባሉ አገሮች የቡድን ክሶች ለዚህ ዓላማ እንዲውሉ ማሰቡ የማይመስል ነገር ነው። "የእያንዳንዱ አገር ችግር የተለያየ እንደመሆኑ መፍትሔውም እንዲሁ የተለያየ ነው።... ስለዚህም እያንዳንዱ አገር እንደ ችግሩ የሚበጀውን ማህበራዊ የመብት ማስከበሪያ ዘዴ መቀየስ ይኖርበታል።"¹⁷³ ይህም ማህበራዊ ዘዴ ያጡና የነጡ የኅብረተሰቡን ክፍሎች ዓይነተኛ ችግሮች በመፍታት ላይ የሚያተኩር ሊሆን ይገባል።

ይህን ነጥብ አስመልክቶ የሕንድ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ጻፍ የሆኑት ባግዎቲ የሚከተለውን አስተያየት ሰጥተዋል፡-

"በሕዝብ ላይ የተፈጸመ በደልን ወይም የደረሰ ጉዳትን ለማስከኑ ጉዳዩ ፍርድ ቤት እንዲቀርብ ለማድረግ ሕጋዊ መብት ያለው ሰው ወይም አካል ከሌለ ለጥቃት የሚጋለጠው ራሱ ሕጋዊነት ብቻ ሳይሆን ሕዝቡም ሊላ መሄጃ ስለሌለው ነጻናውን በመምረጥ ሰልፍ መውጣቱና በሂደቱም ለአመጽ መነሳሳቱ አይቀርም። ስለዚህም፣ የሕግ ልዕልና ለራሱ ሲል ሕግን በመራመድ የጎዳናውን ሕግ የመረጠው ሕዝብ ፊቱን ወደ ሕጋዊዎቹ ፍርድ ቤቶች እንዲመልስ ለመሳብ አስፈላጊውን ሁሉ ማድረግ አለበት።"¹⁷⁴

ምንዱባን በሕጋዊ ፍርድ ቤቶች ላይ እምነት ሊያድርባቸው የሚችለው ደግሞ በደል ቢደርስባቸው በአፋጣኝ ችሎት ቀርበው ጉዳያቸውን እንዲያሰሙ የሚያስችሏቸው ሥነ ሥርዓታዊ ዘዴዎች ተቀይሰው ከመሠረታዊው ሕጎች ጎን ለጎን በሥራ ላይ ሊውሉ ሲችሉ ነው። የቡድን ክስ አቀራረብ ሥርዓትም ይህንን ግብ ስኬታማ ለማድረግ የሚያስችል የሥነ ሥርዓት ዘዴ ነው።

ስለዚህም፣ የሚከተለውን ሐሳብ በማቅረብ ጽሑፋችንን እንደመድማለን። አሁን ባለው ይዘቱ፣ በፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 38 መሠረት የቡድን ክስ ለማቅረብ የሚፈቀደው በሚቀርበው ክስ ላይ ለሥራ ሰዎች እዩይ ጥቅም ያላቸው እንደሆነ ብቻ ነው። ይህ ገደብ ተነስቶ አያሌ ሰዎች በተናጠል የሚያቀርቧቸው የይገባኛል ጥያቄዎች ቢኖሯቸውም በጋራ የሚያስተሳስሯቸው የሕግና የኩነት ጥያቄዎች ካሉ የቡድን ክስ ሊያቀርቡ እንደሚችሉ ተደርጎ ቢሻሻል ተገቢ ይመስለናል። ከዚህ በተጨማሪም፣ የቡድን ክስ አባላት ፈቃደኛነት እንደ አስፈላጊ ሁኔታ ተደርጎ መወሰድ የለበትም። ምክንያቱም፣ ይኸው እንዳልት፡-

¹⁷² ስድስት ስምንት ገጽ 224።
¹⁷³ ሳቻር፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 15።
¹⁷⁴ ስድስት ስምንት ገጽ 14።

"ጥቅም የስምምነት ወይም የፈቃደኝነት ተተኪ ወይም ምትክ ነው። በሌላ አነጋገር ጥቅም ባለበት ቦታ ሁሉ እርቅና ስምምነት መውረዱ አይቀርም። ስለዚህም፤ አንድ ሰው ጥቅሙን በሚያስከብርለት ክስ ለመሳተፍ ፈቃደኛ አይሆንም ተብሎ ስለማይገመት ያለ ስምምነቱ የቀረበ ቢሆንም በቡድን ክሱ ላይ የሚሰጠው ማናቸውም ውሳኔ ይፀናበታል።"¹⁷⁵

በዚህም ምክንያት፥ ሕገ መንግሥቱን በምንተረጉምበት ጊዜ፤ የፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 38 ድንጋጌዎች በሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 37(2) (ለ) መሠረት በሚቀርቡ ክሶች ላይ ተፈጻሚ እንደማይሆኑ ተደርጎ ሊተረጎም ይገባል።

የ ቃ ላ ት ፍ ቺ

በዚህ ትርጉም ውስጥ እስካሁን ያልተለመዱ በርካታ አዳዲስ ቃላት ይገኛሉ። እነዚህ ቃላት ባብዛኛው ከምንጩ ከግዕዝ የተወሰዱ ናቸው። ምንም እንኳን የቃላቱን ትርጉም ከግሪፍተ ነገሩ አስካክ ለመረዳት የሚቻል ቢሆንም ለአንባቢዎች በበለጠ ግልጽ እንዲሆንና ለእንግሊዝኛውም ተስማሚ ትርጉም መሆን አለመሆኑን ሐሳብ እንዲሰጡበት በማሰብ የእያንዳንዱን ቃል ትርጉም ከዚህ በታች ባጭር ባጭሩ አቅርበናል። እንዲሁም፤ ቃሉ በጽሑፉ ውስጥ በተለያዩ ገጾች የሚገኝባቸውን ዐረፍተ ነገሮች እርስ በርሳቸው በማናበብ ተስማሚነቱን በተሻለ ለመረዳት ስለሚያስችል እያንዳንዱ ቃል በጽሑፉ ውስጥ የሚገኝበት ገጽ ከትርጉሙ መጨረሻ በቀርን ውስጥ ተመልክቷል። ከጥንት ጀምሮ በቆየ ስያሜው "ቀርን" የሚባለው (5,7,27) ይህ ምልክት ሲሆን፤ [ ] ይኸኛውን ደግሞ "ቅንፍ" ብንለው ይመረጣል። በቀርኑ ውስጥ የሚገኙት 5,7,27 የሚሉት ቁጥሮች የሚያመለክቱት "ቃሉ" በጽሑፉ ውስጥ የሚገኝባቸውን ገጾች ነው። የቃላቱ አቀማመጥ ቅደም ተከተል በ"አ፡በ፡ገ፡ደ፡" የፊደል ተርታ ነው።

ያብዛኛው ቃላት ትርጓሜ የተወሰደው ከሊቀ ከኪዳነ ወልድ ክፍሌ "መጽሐፈ ሰዋስው ወግስ፥ ወመዝገበ ቃላት ሐዲስ" (1862-1936) ነው።

አሀድ። ጎብረት፤ አንድነት። የተዋሐደ ጎቡር፤ አንድነቱ በራሱ ቅሉ ብቻ ያይደለ፤ ብዙ ነት ያለው አንድ፤ እንደ ሰው ባሕርይ የተቀመመ የተጠራቀመ። በእንግሊዝኛው "unit" የሚለውን ነው። (81, 94, 105)

አኃዝ አልባ።አኃዝ ማለት በቁሙ፤ ቁጥር ሒሳብ፤ የቁጥር ፊደል ወይም ምልክት። የሕዝብ የገንዘብ የሰፍር የሚዛን፤ የሰዓት የዕለት የወርጎ የዓመት የሥራ ኹሉ ልክ፤ ማነስ መብዛቱ ክፍሉና ዐይነቱ በየሰሙ በየነገዱ ተዘርዘርና ተዳምሮ ተለይቶ የሚታወቅበት። አኃዝ ቢስ፤ አኃዝ የሌለው ወይም አኃዝ አልባ ነገር እንዲሉ። አኃዝ አልባ ያልነው በዚህ ጽሑፍ በእንግሊዝኛው "fluid" የሚለውን ነው። (104, 105)

እዩይ። የተመሳሰለ፤ የተካከለ፤ የተነጻጸረ፤ ልኩና መልኩ አንድ የሆነ፤ ብልጫ ልዩ ነት የሌለው። እንግሊዝኛው "same" የሚለውን ነው። በተጨማሪ ከታች "ዕሩይ" የሚለውን ይመልከቱ። (73,88,89,98,102,106, ወዘተ)

¹⁷⁵ ይዘል፥ ከላይ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 108፥ ገጽ 15።

አምሳልነት። መልኮች፣ ዐይነቶች፣ ባንድ አካልና ባንድ ገላ ያሉ የብዙ ሕዋሳት አርአያዎች። አኪል ወይም ለሌላው እኩያ አምሳያ መሆን። በእንግሊዝኛው “typicality” የሚለውን ነው። (76,77,93,96)

እሙር። የታወቀ፣ ዕውቅ፣ ግልጥ። በዓላት እሙራት እንዲሉ። በተለዋጩ፣ ንኡድ በሚለው ቃል መጠቀም ይቻላል። "ንኡድ፣ ንኡድት"፣ ማለት ማክበር ማመስገን፣ ማላቅ ማድነቅ፣ ከፍ ከፍ ማድረግ፣ ማለት ነው። በእንግሊዝኛው “important” የሚለውን ነው። "እምረት" ወይም "ንእደት" ማለት ደግሞ “importance” ማለት ይሆናል። (90,91,96)

እንመት። መሥራት፣ መሠራት፣ አሠራር። በተለይ የልብስ ሥራን የሚገልጽ ቃል ነው። ልብስ ግሩም ዘቀጢን ፍትላቱ ወሠናይ እንመቱ እንዲሉ። በእንግሊዝኛው “practice” የሚለውን ነው። አንዳንድ ጊዜ እንደ ሁኔታው፣ በተለምዶ አሠራር”፣ "በዘወትር ልማድ" ወይም "በልማድ ዘወትር"፣ "በፍርድ ቤቶች አሠራር"፣ በሚሉት ቃላት በተለዋጭ ተጠቅመናል። (83,86,92,94, 95,98,99)

እስፍንት። ስንት፣ ምን ያህል። ሰፊን ሰፊን ስፍን ከሚለው የመጣ ነው። በእንግሊዝኛው “size” የሚለውን ነው። (87,97)

ጋርዮሽነት። የጋራ፣ የወል መሆን። በእንግሊዝኛው “commonality” የተባለውን ነው። (73,88,93, ወዘተ)

ብሄሞት። በቁሙ፣ የየብስ ዐንበሪ ከባሕር ተፈጥሮ በየብስ የሚኖር፣ ግሩማን አራዊት የሚፈሩትና የሚገዙለት ከአራዊት ሁሉ የሚበልጥ መጨረሻ ግዙፍ፣ የእንሰሳት ራስ የአራዊት ንጉሥ ቀዳማያቸው። እንግሊዝኛው “monster” የሚለውን ነው። በጽሑፉ ውስጥ “monstrosities” የሚለው ደግሞ "ብሄሞቶች" ተብሏል። ቃሉ “dinosaur” የሚለውንም ለመተርጎም ተስማሚ ነው። "ሌዋታን" የሚለውም ቃል ተመሳሳይ ነው። (83)

በሐውርታዊ። በሐውርት ማለት፣ መላይቱ ምድር፣ የብስ ዓለመ ሰብዕ፣ ሰማይ ከነግሱ ምድር ከነልብሱ፣ መላው ዓለም ላይም ታቹም፣ ማለት ነው። በእንግሊዝኛው “universe” የሚለውን ሲሆን "በሐውርታዊ" ሲሆን “universal” ማለት ይሆናል። (86)

ብቁዐት ቀዳማይ። ብቁዐት ወይም ብቁዔት ማለት፣ መብቃት፣ ብቃት። መጥቀም፣ መጠቀም፣ አጠቃቀም፣ ጥቅም ትርፍ፣ ረብ ርባታ ጠቀሜታ፣ ማለት ነው። ቀዳማይ ማለት ደግሞ በቁሙ፣ ፊተኛ፣ የፊት፣

የዱር፤ መዠመሪያ፤ ተቀዳሚ፤ ማለት ነው። ብቁዐት ቀዳማይ
ያልነው፤ በላቲን “prima facie” የተሰኘውን ዕውቅ ቃል ነው። (82)

ሀዱእ። ዝም ጸጥ ያለ፤ ያረፈ የረጋ፤ ሁከት የሌለው። “ዝቲን” የሚለው ቃልም
የዚህ ተመሳሳይ ነው። እንግሊዝኛው “silent” የሚለውን ነው። “silence”
ሲሆን ደግሞ “ህድአት” ወይም “ዛጎን” ይሆናል። “አርምም” የሚለውም
ለ “silence” ተስማሚ ቃል ነው። ቅጽል ሲሆን “ርሙም” ይሆናል። (88,90)

ሀግርት። ትጋት ሐሳብ፤ ትጉህነት ዐሳቢነት። በእንግሊዝኛው “zeal” የሚለውን
ነው። ቅጽል ሲሆን “ሀግሩት” (zealous) ይሆናል። (97,98)።

ዝንቅ። ግሱ፥ ዘነቀ ይዘንቅ። መዘነቅ፤ መቀየጥ። መዠነቅ አብዝቶ መጨመር፤ የግ
ብር የነገር። ቅይጥ ውጥንቅጥ። በዚህ ጽሑፍ ውስጥ በእንግሊዝኛው
“hybrid” የተባለውን ነው። (69,70,89)

ሕፀዕ። በቁሙ፤ ጉዳይ ጉድለት፤ ቅሬታ፤ ያነሰ የጎደለ። በዚህ ጽሑፍ ውስጥ
በእንግሊዝኛው “limitations” የሚለውን ነው። (69,85,93)

ውልብኝ። (ውልብ)። የእሸት ፍሬ ታሸቶ ተፈልፍሎ የሚቃም የሚጠረጠር።
የአዕዋፍ ዘር ዕንቁላል፤ ከዚያውም ውስጡ ፍሬው አሰካሉ። በእን
ግሊዝኛው “merit” (of the case) የሚለውን ነው። “ውልብ” ታሸቶ
ተፈልፍሎ እንደሚወጣ ሁሉ የአንድ ጉዳይ “merit”ም እንዲሁ ነው።
(95)

በውሳኔያተ ሕግ አግባብ። መጻሕፍት፤ ውሳኔያተ ሕግ፥ ውሳኔያተ አበው፥ ውሳኔያት
እንተ ወሰንዋ አበው ቀደምት፤ ይላሉ። በሕግ የተወሰነ፤ ቀደምት አባ
ቶቻችን የወሰኑት፤ ለማለት ነው። “በውሳኔያተ ሕግ አግባብ” ያልነው
በእንግሊዝኛው “due process of law” በመባል የሚታወቀውን
መርህ ነው። ይህንን የመረጥንበትም ምክንያት ሐረጉ እንደ “due
process” ሕገ መጻሕፍትን ብቻ ሳይሆን ሕገ ጠባይዕን (ፍጡር
ሁሉ በባሕርዩ ዐውቆ የሚፈጽመው የተፈጥሮ ሕግ) ጭምር ሊያመለ
ክት ይችላል ወይም ይህንን የሚያቅፍ አንድምታ አለው ብለን በማሰብ
ነው። ከዚህ በማያያዝም “due process guarantees” የሚለውን “የውሳኔያተ
ሕግ ዋስትናዎች፤ “due process clause” የሚለውን ደግሞ “በውሳኔያተ ሕግ
አንድምታ” በማለት ተርጉመነዋል። (64,67,79,81,86,91,97,99,101, ወዘተ)

ሐኖት። መደብር፤ የንግድ የገበያ ቤት። ሲበዛ “ሐንዋት” ይሆናል። በእንግ
ሊዝኛው “supermarket” ወይም “department store” የሚለውን ነው።
(92,104)

የይገባኛል ጥያቄዎች። በእንግሊዝኛው “claims” የሚባለውን ነው። (70,76,78,82,94,
96,100,102 ወዘተ)

ኩነት። መሆን፤ አኳኋን ኹነታ፤ አደደር። ፍጥረት፤ ሥነ ፍጥረት፤ ለይኩን በማ
ለት የተገኘ። ሲበዛ “ኩነታት” ይሆናል። ሆኖም ለአማርኛ በሚሰማማ

መለኩ "ኩነቶች" ብንለው ይቀላል። በእንግሊዝኛው "facts" የሚባለውን ነው። (69,71,73,80,88,90,97,100,102,105, ወዘተ)

ክትመት። ምልክት፣ መለዮ። መጻሕፍት፣ ትሕትና ውእቱ ክትመተ ሐራዌ ክርስቶስ፣ ይላሉ። ትሕትና መለያ ጠባያቸው፣ ምልክታቸው ነው ለማለት ነው። ሲበዛ "ክትመቶች" ብንለው ይስማማዋል። በእንግሊዝኛው "qualities" የሚለውን ነው። (79,97,98)

ለባዊ። ለባም፣ ልብ አድራጊ፣ ተመልካች አስተዋይ፣ ብልጎ ዐዋቂ ጠንቃቂ። ፍጥ ረት ለባዊት ወሥጋዊት። ኩሉ ለባዊ ይረክባ ለጥበብ እንዲሉ። ሲበዛ "ለባውያን" ወይም "ለባውያት" ይሆናል። ሕገ ልቡና (reason) የሚለውም ከዚህ የወጣ ነው። "ለባዊ" ያልነው በእንግሊዝኛው "reasonable" ወይም "reasonable man" የሚለውን ነው። አባቶቻችን "reasonable man" ለማለት በለባዊ ፈንታ "አዕምሮ ግዕዝ" ያለው፣ በሚሉት ቃላትም ይጠቀማሉ። ሀ ግእዝ ለ ግእዝ ብለን ትምህርት እንደምንጀምር ሁሉ የመጀመሪያው ደረጃ እውቀት ያለው፣ ምራቁን የዋጠ አንደበቱን የገዛ፣ እንደ ማለት ነው። በእንግሊዝኛው "common sense" ከሚለው ጋር ይቀርባል። (65,94)

ልሕስ። ሄደ ተጠረገ፣ ጠፋ ታጣ። ልሕሳን፣ የሌሉ፣ የጠፋ፣ ያልተገኙ ያልቀረቡ። በእንግሊዝኛው "absent" የሚለውን ነው። "absence" የሚለውን "ልሕስት" ልንለው እንችላለን። (76,81,86,92,94,95,96,104, ወዘተ.)

መብእ። የሚያገባ፣ አግቢ፣ መላሽ። ሰጭ አቅራቢ። በእንግሊዝኛው "inspiration" ወይም "source" የሚለውን ነው። ሲበዛ "መብእት" ይሆናል። (83)

መብዝነት። የተከፍሎ ብዛት፣ ላቂያ፣ ብልጫ። መብዝነተ ሕዝብ። የሚበዛው የሚል ቀው የሚበልጠው፣ ብዙው ያሰኛል። በእንግሊዝኛው "largely" የሚለውን ወይም ከዚህ ጋር ተመሳሳይ የሆነውን ነው። (94,97,98)

መግቦ። መምራት ማስተማር፣ በሥራት ማስኬድ። ምግብና፣ መጋቢነት፣ ጥበቃ ሹመት። ፍትሐ ነገሥት ንባብና ትርጓሜው "በእንተ ምግብና" የሚለውን አርዕስት 32 ይመልከቱ። በእንግሊዝኛው "manage" እና "management" የሚለውን ነው። (102,103)

መግረምት። ማስፈራያ፣ ማስፈራሪያ፣ መስፈራርኝ። "መግረምት" አመጣጡ ግርማ ግሩም ከሚለው እንደመሆኑ መደነቅን፣ ውስጥ አዋቂነትን ያመለክታል። ስለዚህም "blackmail" የሚለውን የእንግሊዝኛ ቃል "ማስፈራሪያ" ከሚለው ይልቅ የተሻለ ይገልጻል። (83)

መዳልው። እብነ መዳልው ማለት፣ የሚዛን ደንጊያ፣ ልክነት ያለው፣ ሌላውን በርሱ መለኪያ ማስተካከያ፣ ማለት ነው። "መዳልው" ብቻውንም ቢሆን ያስኬዳል። በእንግሊዝኛው "standard" የሚለውን ነው። (84)

- መጣኔ።** መመጠኛ፤ የልክ የስፍር የቁጥር ሚዛን ገመድ። በእንግሊዝኛው “factor” የሚለውን ነው። (77,79,96,100,102)
- መሌሊት።** ሕዋስ፣ ብልት፣ አባል፣ ልዩ ልዩነት ያለው ዐጽቅ፤ በየሰሙና በየክፍሉ። ሲበዛ “መለያልይ” ይሆናል። በእንግሊዝኛው “component” የተሰኘውን ነው። (89)
- መፍቅድ።** ግብር፤ ነገር፤ ጉዳይ፤ ባሕርያዊ ሥራ፤ በግድ የሚፈለግ፤ በባሕርይ የሚያሻ፤ ጋብቻ ምግብ ልብስ የመሰለው ሁሉ። ቀዳሚ ኩሉ መፍ ቀዱ ለሰብእ ማይ ወእሳት እንዲሉ። ፍትሐ ነገሥቱም ዝንቱ ላዕለ ክልኤቱ መፍቅዳት ይላል(ፍ፡ነ፡24)። ሲበዛ “መፍቅዳት” ይሆናል። በእንግሊዝኛው “necessity” የሚለውን ነው። (67,87,89)
- መስተገብር።** አግባሪ አገባሪ፤ የሚያስገድድ አስገዳጅ ማለት ነው። ፍትሐ ነገሥት 35ትን ይመለከቷል። ሲበዛ “መስተገብራት” ይሆናል። “መስተገብሮች” የሚለውም አፍ ስለማይዝ ይሰማል። በእንግሊዝኛው “requirement” የሚለውን ነው። (9,79,93,94,96,99,100, ወዘተ)
- ማእምር።** የሚያውቅ ዐዋቂ። ሲበዛ “ማእምራን”፣ “ማእምራት” ይሆናል። በእንግሊዝኛው “authority” የሚለውን ነው። (99)
- ምርካብ።** ሐሳብ፤ ጥበብ፤ ነገር፤ ምስጢር፤ ክልብ የሚገኝ። ሲበዛ “ምርካባት” ይሆናል። በእንግሊዝኛው “tenet” የሚለውን ነው። (99)
- ንቱግ(ሕሙግ)።** ንቱግ የሚያገለግለው ለዕቃ ለመሣሪያ ሲሆን ሕሙግ ደግሞ ለምግብ ለመጠጥና ለመሳሰሉት ነው። ትርጉሙም፤ “ንቱግ”፤ ያነሰ የነደለ፤ ጎደሎ፤ “ሕሙግ”፤ የታመገ ዕምግ፤ ክፉ ጥፋ፤ ብልሹ፤ ድፍርስ። ዐይን ሕሙግ፤ መብልዕ ሕሙግ እንዲሉ። ወደ ስም ሲለወጡ “ንትገት”፤ “ሕምገት” ይሆናሉ። ሲበዙ ደግሞ “ንቱጋን” ወይም “ንትግት”፤ “ሕሙጋን” ወይም “ሕምግት” ይሆናሉ። በእንግሊዝኛው “defect” የሚለውን ነው። (90,92)
- ዕሩይ።** የተካከለ፤ የተመሳሰለ፤ ትክክል፤ አንድ ዐይነት። ሲበዛ፤ ዕሩያን፣ ዕሩያት ይሆናል። ስም ሲሆን ዕሪና ይሆናል። መተካክል፤ አንድነት፤ ትክክልነት፤ አለመበላለጥ፤ ማለት ነው። መጋቢት ወርኅ ዕሪና ይባላል። እንደ መስከረም የቀንና የሌሊት ምግብና ትክክል የሚሆኑበት ወር ለማለት ነው። በእንግሊዝኛው “identical” የሚለውን ነው። “እዩይ” እና “ዕሩይ” እንደ እንግሊዝኛው “same” እና “identical” በጣም ተቀራራቢ ናቸው። ብላ ክስ ሎው የተባለው ታዋቂው የሕግ መዝገበ ቃላት “same” የሚለውን “ዕሩይ (identical)፤ አኪል (equal)፤ አቻ (equivalent)፤ በማለት ሲተረጉ መው ሆኖም “same” ሁልጊዜም “identical” ማለት እንዳልሆነና አብዛኛውንም ጊዜ “አንድ ዓይነት ወይም ዝርያ” የሚል ትርጉም እንዳለው ይገልጻል። “similar” የሚለውን ደግሞ “በእጅጉ አምሳያ የሆነ፤ በብዙ መልኩ የሚመሳሰል፤ በሁሉም ገጽታው ተመሳሳይነት ያለው” በማለት ይገልጻል። (73,88,89,90,91)

ቆሎ። ቀደም ባሉት ዘመናት በተለይ ለጭቃሹዎች ደምዘ የማይከፈል ስለነበር ለአገልግሎታቸው የአካባቢው (የጭቃው) ገበሬ ከሚያመርተው ሰብል እንደ ዐቅሙ እያዋጣ ይሰጥ ነበር። ይህም በዘልማድ "ቆሎ" ይባል ነበር። ጭቃ ሹሙም መዋጮውን ያልሰጠውን ገበሬ ሲያገኝ "ምነው ቆሎዬን ከለክልክኝ?" በማለት በዋሃ ነበር የሚጠይቀው። ሥራቱ እንደ ማበረታቻ እንጂ እውን ለአገልግሎቱ የሚመጥን ክፍያ ወይም ምንዳ ሆኖ አይደለም። ስለዚህም "incentive" የሚለውን የእንግሊዝኛ ቃል የተሻለ ይገልጻል። "incentive"ን ቆሎ በማለት ፈንታ "ትዕሲት" ልንለውም እንችላለን። "ትዕሲት" ማለት፣ ስጦታ ጉርሻ፣ ማለት ነው። (92,97)

ርቱዕ። የቀና፣ ቅን፣ እውነተኛ። ሲበዛ "ርቱዓን" ወይም "ርትዕት" ይሆናል። በእንግሊዝኛው "true" የሚለውን ነው። "ኢርቱዕ" የርቱዕ ተቃራኒ ነው። በዚህ ጽሑፍ ውስጥ በእንግሊዝኛው "spurious" የሚለውን ነው። (69,70,77,80,89)

ተስናን። ፍርድ፣ ቋንቋ፣ የነገር ዐይነት ርስ በርሱ የማይመሳሰል ተጣይ። ሲበዛ "ተስናናት" ይሆናል። ግሱ፣ ተሳነ ነው። በእንግሊዝኛው "exception" የሚለውን ነው። (64,67)

ትውክልት። በቁሙ፣ መታመን እምነት፣ ጽኑ ተስፋ አልኝታ፣ የማይታበል የማይጠረጠር የሃይማኖት ፍሬ። ባጭሩ፣ ውክልናንና ባሕርዩን የሚያመለክት ነው። (92)

ጎቡር። ያበረ፣ የተባበረ አንድ የሆነ እኩያ ዐብሮ አደግ ባልንጀራ፣ ቡድን ስብስብ። ሲበዛ "ጎቡራን፣ ጎብርት" ይሆናል። በእንግሊዝኛው "group" የሚለውን ነው። (90)

ስለ ዝግጅት ክፍሉ።
የሐንስ ጎራይ።

The Place of International Human Rights Conventions in the 1994 Federal Democratic Republic of Ethiopia (FDRE) Constitution

By Ibrahim Idris*

I. Introduction

Article 9(4) of the FDRE Constitution states that 'international agreements ratified by Ethiopia are an integral part of the law of the land.' International human rights conventions are special kinds of 'international agreements.'¹ To date, Ethiopia has ratified or acceded to the major international human rights instruments, including the two 1966 UN Human Rights Covenants and numerous other human rights instruments advanced by the United Nations subsidiary organizations such as ILO, UNHCR and UNESCO. In June 1998, Ethiopia ratified the African Charter of Human and Peoples' Rights.

Ethiopia's ratification of international human rights instruments might goad one into raising several questions of constitutional significance. These, *inter alia*, pertain to two specific issues: Is a ratified international human rights convention internally applicable as part of Ethiopian law without being published in the *Negarit Gazeta*, Ethiopian law gazette? If such a convention becomes part of Ethiopia's internal law, what is its position in the hierarchy of the country's domestic legal order?

In international jurisprudence, these and other related issues are treated in the context of the relationship of international law to national law based on two widely accepted doctrinal approaches: monism and dualism.² However, as these doctrines are theoretical in nature and

---

* Asst' Professor, Faculty of Law, Addis Ababa University (Former Dean of the Faculty of Law).

¹ In international law, there is anarchy in the use of such terminologies as treaty, convention, pact, agreement, arrangement, and protocol. All these refer to an instrument resulting from negotiations of states and agreeing to be bound by it in accordance with international law and their respective by constitutional law. Because the choice of terminologies is governed by arbitrary considerations of states concerned, there is no uniform standard of nomenclature. Of these terminologies, the terms "convention" and "treaty" are commonly and interchangeably employed. In this paper, the author has also found it appropriate to use these two terms interchangeably.

² Mark W. Janis, Richard S. Kay and Anthony W. Bradley, *European Human Rights Law*, 1995, p. 448.

draw legal scholars into an endless controversy, the author has not found it essential to dwell on them in this paper. Instead, an attempt will be made to look into practical matters.

As things stand now, any attempt to find straight answers to questions concerning the internal application and the position of ratified international human rights conventions in the hierarchy of Ethiopia's laws in the light of the FDRE Constitution is a challenging task. This could be for at least three reasons. *Firstly*, the Constitution's provisions are too vague to assist in finding direct answers to the questions. *Secondly*, Federal Ethiopia has as yet not enacted legislation on treaty making procedures capable of elaborating the Constitution's provisions on matters relating to international conventions. And *thirdly*, the House of Federation, the second house of the Ethiopian Parliament whose powers include the adjudication of constitutional issues, has not yet come up with pertinent decisions providing guidance on the interpretation of the provisions of the Constitution.

In writing this short article, it is, therefore, the aim of the author to discuss the process under which international human rights conventions would become internally applicable, and also the position these conventions hold in the hierarchy of the Ethiopian legal order. To this end, relevant provisions of the Constitution and other pertinent laws of Ethiopia are closely examined. Moreover, in the desire to throw light on the issues under consideration, an attempt has been made to refer to the pertinent laws and experiences of other countries. Where appropriate, rules and principles of international law are also invoked. The whole exercise, the author is convinced, would initiate serious debate within the academic circle whose concerted effort could no doubt be essential in the enhancement of the understanding and application of ratified international human rights conventions in Ethiopia.

II. International Human Rights Conventions in Ethiopia in Historical Perspective

Ethiopia has been a party to bilateral treaties since a very long time. In the early days, regional kingdoms concluded many of such treaties. The following were some of those bilateral treaties concluded by regional kingdoms in the 19th century: The Anglo-Shoan Treaty of 1841, the

Franco-Shoan Treaty of 1843, the Roland-Wibe Treaty of 1849, the Plowden-Ali Treaty of 1849 and the Russel-Neguisie Treaty of 1859.³

However, Ethiopia's history of participation in the sphere of international human rights and humanitarian conventions could only be traced as far back as the time when it joined the League of Nations. Ethiopia was admitted to the League on September 23, 1923.⁴ As a member of the League, it endorsed several international human rights and humanitarian conventions. It endorsed the Convention Prohibiting the Practice of Slavery, on September 25, 1926; the 1907 Hague Conventions on the Laws of War, on October 4, 1935; and the Geneva Convention on the Amelioration of the Conditions of the Wounded and Sick in the Field, on January 15, 1936. Ethiopia also ratified or acceded to the various conventions of the International Labour Organization. Ethiopia joined the Organization in 1923.

Ethiopia's role in the development of international human rights conventions began to take a new chapter with the adoption of the United Nations Charter on October 24, 1945. Ethiopia was the founder of the United Nations Organization. It was one of those 46 countries that were invited by the United States to attend the discussions on the draft constitution which has come to be known as the *Dumbarton Oaks* proposals. Ethiopia participated in the San Francisco Conference that led to the establishment of the Organization on October 24, 1945.

Ethiopia was also one of those countries that played an important role in the adoption of the Universal Declaration of Human Rights of December 10, 1948. The Universal Declaration of Human Rights is regarded as the foundation of modern international human rights law. Although the Declaration was not intended to be a legally binding document, its preamble proclaims that it is 'a common standard of achievement for all peoples and nations.' The Declaration has, therefore, played a decisive role in influencing Ethiopia's laws right from the early days. The 1955 Revised Constitution of Ethiopia was one of those laws in which the impact of the Declaration was highly felt. Although the Declaration was then not part of Ethiopian law, the

---

³ Bekure Herouy, *An Introduction to the Law of Treaties: The Ethiopian Experience from 1841-1908*, Senior Thesis, Faculty of Law, Addis Ababa University, 1982, pp. 62-114 (Unpublished).

⁴ Ethiopia signed the Covenant of the League of Nations on December 16, 1923 and ratified it on September 27, 1923.

draftsmen of the Constitution had heavily relied on it as a major source for drafting the human rights and freedoms provisions of the Constitution.⁵ In the time of the codification that roughly took place from mid-1950's to mid-1960's, the development of Ethiopian laws, and in particular, the 1957 Penal Code, the 1961 Criminal Procedure Code and the 1960 Civil Code, were enormously influenced by the Declaration. Further, for instance, the 1957 Penal Code of Ethiopia has, *inter alia*, included Articles 281 and 282 from the Genocide Convention and the Four Geneva Conventions of August 12, 1949 respectively. Ethiopia has been a party to the Genocide Convention and the Four Geneva Conventions right from the early days. Interestingly, Ethiopia openly endorsed the Universal Declaration of Human Rights as an integral part of the country's domestic law in June 1991. This was done through the adoption of the Transitional Period Charter of Ethiopia.⁶

In examining the earlier three Ethiopian constitutions (i.e. the 1931 Constitution, the 1955 Revised Constitution and the People's Democratic Republic of Ethiopia Constitution of 1987), one could easily observe that all three consisted of provisions dealing with treaties. Of these constitutions, the 1931 Constitution had a single article relating to treaty, i.e. Article 14. The Article vested the power to negotiate and sign all kinds of treaties on Emperor Haile Selassie. By order No.1, 1943, which continued to be enforced even after the introduction of the Revised Constitution, the Emperor delegated to the Foreign Minister the power to negotiate treaties and agreements on his behalf. An important piece of legislation that had a bearing on the status of international conventions during this period was the Federal Incorporation and Inclusion of the Territory of Eritrea within the Empire Order.⁷ According to Article 8 of this Order, 'international conventions, treaties and obligations' together with the Federal Act and the 1931 Constitution were accorded the status of supreme law throughout the territories of the then federated Empire.

---

⁵ James C. N. Paul and Christopher Clapham, *Ethiopian Constitutional Development*, 1971, pp. 912-913.

⁶ The Transitional Period Charter of Ethiopia, 1991, Article 1.

⁷ The Federal Incorporation and Inclusion of the Territory of Eritrea within the Empire Order No, 6/1952, *Neg. Gaz.* Year 12, No. 1.

In contrast to the 1931 Constitution, the Revised Constitution consisted of a number of articles dealing with treaties. In its Article 30, the Constitution recognised three different types of treaties. These were treaties that needed no ratification; treaties that needed ratification; and treaties that needed parliamentary approval before ratification. The Article also provided that the Emperor had the power to determine as to which kinds of the treaties and international agreements concluded by the various ministries and departments would require no ratification.

Further, Article 30 enumerated the types of treaties that required parliamentary approval. These were treaties concluded relating to peace; a modification of the territory of the Empire, or of sovereignty or jurisdiction over any part of such territory; laying a burden on Ethiopian subjects personally; modifying legislation in existence; requiring expenditures of state funds; or involving loans or monopolies. Articles 88 to 90 of the Constitution empowered the two Houses of Parliament to approve these treaties before the Emperor would ratify them. Also, as implied in Article 88 of the Revised Constitution, in the event that a treaty obtained the approval of the two Houses of Parliament, and the signature of the Emperor was affixed, the Minister of Pen had the duty to publish the treaty in the *Negarit Gazeta*.

According to Article 122 of the Revised Constitution, 'international treaties, conventions and obligations to which Ethiopia was a party were, together with the Constitution, regarded as the supreme law of the land.' However, the discrepancy that existed between the Amharic and the English versions of this Article was noted to have then drawn Ethiopian lawyers into series of controversies. These, *inter alia*, related to the status of treaties promulgated prior to the coming into force of the Revised constitution and also the relation of the treaties to the Constitution in case of conflict.⁸

The 1987 Constitution of the People's Democratic Republic of Ethiopia also contained a provision on international conventions.⁹ As stipulated in Article 82 (1) (d) of the Constitution,

---

⁸ Aberra Jembere, *Treaties as the Supreme Law of the Empire*, Senior Thesis, Faculty of Law, Addis Ababa University, 1967, pp. 13-23 (Unpublished).

⁹ During the time of the Military Government, i.e. between 1974 and the adoption of the 1987 Constitution, the power to ratify treaties was vested in the Provisional Military Administrative Council. See Article 4 of the Definition of Powers of the Provisional Military Administrative Council and its Chairman Proclamation No. 2 of 1974 and Article 5 of the Redefinition of Powers and Responsibilities of the Provisional Military Administrative Council and the Council of Ministers Proclamation.

the Council of the State, an organ of the state power functioning as a standing body of the national Parliament called *National Shengo*, was empowered to ratify and denounce international conventions. The Treaty-Making Procedures Proclamation No. 25 issued in 1988 was also instrumental in the elaboration of the treaty making process under the 1987 Constitution. According to Article 3 of the Proclamation, the President of the Republic had the power to negotiate and conclude any treaty on behalf of People's Democratic Republic of Ethiopia, and to delegate the Prime Minister and the Minister of Foreign Affairs to negotiate and conclude treaties.

Moreover, according to Article 6 of the Proclamation, certain treaties were made to be operational only after authorization is given by the Council of Ministers. These refer to the following types of treaties: *one*, treaties concluded by ministers and other government officials with their counterparts involving mutual co-operation on matters of technical nature falling within the competence of the government offices; and *two*, treaties whose sole purpose was to implement prior basic matters. However, as stated in Article 7, basic political and economic treaties and treaties containing provisions on ratification for entry into force required ratification by the Council of State.¹⁰

In connection with the above three constitutions, there is a cardinal point worth mentioning. This relates to the Negarit Gazeta Establishment Proclamation No.1/1942. The Proclamation was in force under the above three constitutions. According to this Proclamation, the courts were authorised to take judicial notice of only those laws published in the Negarit Gazeta. Hence, publication was regarded as a precondition for any law of the country to have internal effect within Ethiopia.¹¹ Indeed, as the term 'law' being a generic term, the publication requirement was also relevant for treaties. However, as the practices during these periods would evidence, the requirement of publishing treaties adopted by Ethiopia was not always met.¹² Many

---

¹⁰ Shiferaw Wolde Micahael, Ratification of treaties in Ethiopia, *Journal of Ethiopian Law*, Vol. 13, pp. 157-167.

¹¹ The Establishment of Negarit Gazeta Proclamation No.1/ 1942, *Neg. Gaz.* Year 1, No 1. Art. 5 (a).

¹² Shemelis Metaferia, Treaty-Making Power in Ethiopia, 1967, Senior Thesis, Faculty of Law , Addis Ababa University, 1967, p.20 (Unpublished).

of those treaties adopted were not published. As regards those treaties that were published, their full texts did not appear in the *Negarit Gazeta*. The practice was rather to issue ratification decrees in proclamations. The Charter of the Organisation of African Unity was the only exception. The Charter's full text was published in the *Negarit Gazeta*.¹³

III. Treaty-Making Procedure under the FDRE Constitution

The FDRE Constitution has entrusted the power to ratify all kinds of international treaties, including international human rights conventions, to the House of Peoples' Representatives. Article 55(12) of the FDRE Constitution expressly provides to this effect. The House of Peoples' Representatives is the body to which the power of enacting legislation in all matters within the Federal jurisdiction is assigned.¹⁴

Under the Constitution, the Executive is solely empowered to negotiate and sign an international convention. As stipulated in Article 25 (2) of the Definition and Duties of the Executive Organs of the Federal Democratic Republic of Ethiopia, Proclamation No. 4/1995, the Ministry of Foreign Affairs is authorized, on behalf of the Executive and in consultation with the concerned organs, to negotiate and sign an international convention Ethiopia enters into with other states.¹⁵ The Executive would then submit the convention signed by it to the House for approval. Having received the convention, the House of Peoples' Representatives would deliberate upon it and ratify the same in the same way as it passes ordinary legislation. And then the Speaker of the House would, together with the statement that the House has approved the treaty, pass it to the President of the Republic within two working days for signature. This is effected in accordance with Articles 21 (4) of the House of Peoples' Representatives Legislative Procedure Proclamation¹⁷ and Article 57 of the Constitution. The ratified convention will come

---

¹³ *The Charter of the Organization of African Unity Approval Proclamation* No. 202, *Neg. Gaz.*, Year, 22, No. 16.

¹⁴ *The FDRE Constitution*, Article 55 (1)

¹⁵ *The Definition and Duties of the Executive Organs of the Federal Democratic Republic of Ethiopia Proclamation* No. 4/1995, *Fed. Neg. Gaz.*, Year 1, No. 2, Article 25(2).

¹⁷ *The House of Peoples' Representatives Legislative Procedure Proclamation* No. 14/ 1995, *Fed. Neg. Gaz.*, Year 2, No. 2.

into force upon being signed by the President, or in case otherwise, fifteen days after it has been received by him.¹⁸ This is done through the enactment of a proclamation.¹⁹

Where the House of Peoples' Representatives ratifies a convention, the Ministry of Foreign Affairs is responsible for effecting all formalities of ratification of the convention. It prepares a letter or an instrument of ratification, in the English and Amharic languages, attesting Ethiopia's agreement to be bound by the convention and sends it to the depository of the instrument of the ratification.

In international law, a convention the instrument of the ratification of which has been deposited entails international obligations.²⁰ Hence, as of the time of the deposit of the ratification of the instrument, Ethiopia will be required to take all appropriate legal measures in order to bring about the convention into effect within its jurisdiction.²¹ Certainly, these measures, *inter alia*, include the creation of conditions under which international human rights conventions could be applied.²² This process is examined in the subsequent sections under two major headings: Internal application and Hierarchy of International Human Rights Conventions.

IV. Internal Application of International Human Rights Conventions

A discussion of the internal application of ratified international human rights conventions in Ethiopia requires a look into two different legal situations. On the one hand, Article 9(4) of the Constitution expressly states that 'all international treaties ratified by Ethiopia are an integral part of the law of the land.'

---

¹⁸ Ibid, Article 8(2).

¹⁹ The FDRE Constitution, Article 71(2).

²⁰ The United Nations Charter, Article 102.

²¹ International human rights law requires states to undertake all appropriate measures, including legislative, administrative, judicial, economic, social and educational measures, with a view to giving effect to human rights and freedoms guaranteed in the instruments they ratify. For instance, see Article 2 of the Covenant on Civil and Political Rights of 1966.

²² Karl Josef Partsch, *International Law As Part of National Law, National Implementation of International Humanitarian Law*, 1990, pp. 1-2.

On the other hand, the Constitution authorizes the Federal President to publish international conventions when ratified by the House of Peoples' Representatives. Article 71(2) of the Constitution states:

“He [the President] shall proclaim in the *Negarit Gazeta* laws and international agreements approved by the Houses of Peoples' Representatives in accordance with the Constitution.”

In this connection, it is necessary to mention the Federal *Negarit Gazeta* Establishment Proclamation No. 3/ 1995. This Proclamation has replaced the *Negarit Gazeta* Establishment Proclamation No.1/1942. In its Article 2(3), the Federal *Negarit Gazeta* Establishment Proclamation states:

“All Federal or Regional legislative, executive and judicial organs as well as any national or juridical person shall take judicial notice of laws published in the Federal *Negarit Gazeta*”

Here, it is legitimate to raise the following questions. Are international human rights conventions deemed to be applicable in Ethiopia as soon as they are ratified within the meaning of Article 9(4) of the Constitution? In other words, is publication a precondition for ratified international human rights conventions to become part of the law of Ethiopia? Does the fact that international human rights conventions ratified by the Council of Peoples' Representatives should be proclaimed by the President of the Republic in the *Federal Negarit Gazeta* imply that such conventions would not come into effect internally without the fulfilment of this requirement?

In this section, two sub-sections are included. The first aims at treating the questions raised above. The second dwells on the methods of publication to be employed in internalising ratified international human rights conventions within the Ethiopian legal order.

A. Publication of Ratified International Human Rights Conventions

In connection with the discussion of publication of international human rights conventions in a state, there are two principles of international significance to be noted. On the one hand,

ratification,²³ when made by a constitutionally competent organ, is the attestation that conventions acquire force of law, both on the international and internal planes.²⁴ On the other hand, international law recognizes a state to determine the conditions under which international conventions could have effect within its jurisdiction. In other words, a state applies conventions within its jurisdiction in accordance with the prescriptions of its constitution. To this effect, for instance, Article 2(2), of the International Civil and Political Covenant provides that a state party to the Covenant is required to implement the rights and freedoms guaranteed in the Covenant in accordance with its 'constitutional process and the Covenant itself'. Consequently, this state of affairs has caused states to take different approaches in respect to the issue of publication as precondition for international convention to acquire legal effect within their respective territories.

On this issue, states could be grouped into two. The first group comprises of those states whose constitutions require for ratified international conventions to be published in their respective official law gazettes. For instance, in France, ratified international conventions are made a legal requirement through publication.²⁵ In Germany, the view that has gained acceptance is that international conventions are required to be transformed into the domestic legal order by the legislature's law of an expropriation with the view that both officials and the general public will take note of them.²⁶ In Switzerland, while, on the one hand, organs of state are obliged to apply international conventions even without publication, on the other hand, such conventions would be binding upon individuals only where they are published.²⁷ In the laws of Portugal²⁸ and Turkey,²⁹ publication is expressly prescribed as a method of transforming ratified

---

²³ Ratification means an expression of a state on the international plane to be bound by a treaty. See the Vienna Convention of Treaties, Article 1(b).

²⁴ Article 2 of the Resolution Project No. 1 on Fundamental Basis of International Law reads: "Positive international law forms part of the law of every state, and such shall be applied in cases appertaining thereto by the national constitutions in accordance with the prescriptions of the respective political constitutions." The full text of the Resolution is included in *the American Journal of International Law*, Vol. 22, 1928, pp. 238-239.

²⁵ *The French Constitution of 1958*, Article 55.

²⁶ Andrew Z. Drzeinczewski, *European Human Rights Convention in Domestic Law: A Comparative Study*, 1985, p.108.

²⁷ *Ibid*, p.119.

²⁸ *The Portuguese Constitution of 25 April 1976*, Article 8 (2).

²⁹ *The Turkish Constitution of 1961*, Article 65(1).

conventions into domestic law. In Belgian law, conventions are binding on individuals if only they are brought to their attention through publication.³⁰

In English law, the general practice is that ratified conventions can only be part of the law of the land as long as they are made law by act of the English Parliament which must be published.³¹ In Argentine law, ratified conventions become federal law if they are published in accordance with Article 31 of the Constitution.³² Many states of Eastern Europe, including the state of Croatia,³³ provide for the publication of ratified conventions to be regarded as part of domestic law.³⁴

The second group of states does not provide for publication as a requirement for ratified conventions to come into operation. The United States may be cited as an example. In the United States, it is not a requirement for a convention which is ratified by the President with the consent of a two-thirds majority of the Senate to be published in an official proclamation.³⁵ American courts are under obligation to give effect to a ratified convention, pure and simple. However, such a convention must be one that has come into effect internationally.

When a state ratifies a convention pursuant to forms prescribed by international law and its constitutional law, the commitment it undertakes is that it would take all appropriate measures leading to the full realization of the convention within its territory.³⁶ One of these commitments relates to bringing the convention to the knowledge of the public. Obviously, this could only be realized through publication.

---

³⁰ David R. Deener, Some Post World War II Trends in the Relationships of Municipal law to Treaty law, *The Indian Journal of International Law*, Vol. 5, No. 3, July 1965, p. 271. See also Andrew Z. Drzinczewski, p.64.

³¹ *R. v. Chief Immigration Offices, Ex parte Salamat Bibi* [1976] 1 W.L.R. 979.

³² *The Article 19 Freedom of Expression Manual: International and Comparative Law, Standards and Procedure*, 1993, p. 44.

³³ *The Croatian Constitution of December 22, 1999*, Article 134.

³⁴ Eric Stein, International Law in Internal Law; Towards Internationalisation of Central-Eastern European Constitutions, *American Journal of International Law*, Vol. 88, No. 3, 1994 p. 444.

³⁵ Erades and Gould, *The Relation between International Law and Municipal Law in the Netherlands and in the United States*, 1961, pp 305-307.

³⁶ Under international law, when a state ratifies or accedes to a convention, it implies that it commits itself to respect and to ensure respect of the rights and freedoms of the convention. See, for instance, Article 2(1) of the U.N Covenant of Civil and Political Rights.

The FDRE Constitution is vague as to whether or not publication is a requirement for ratified international human rights conventions to have legal effect within Ethiopia. . On this issue, there are two conflicting views in Ethiopia. These views were in particular reflected during the discussions at the International Conference on the Establishment of the Ethiopian Human Rights Commission and the Institution of Ombudsman, from May 18-22, 1998, and the Symposium on 'The Role of Courts in Enforcement of the Constitution' organized by the Ethiopian Civil Service College, from May 19-20, 2000. Both the Conference and the Symposium were in held in Addis Ababa, Ethiopia.

The first view insists that ratification by the House of Peoples' Representatives suffices for conventions to have effect internally. In defense of their position, proponents of this view cite Article 9(4) of the FDRE Constitution. In the argument of these lawyers, an international convention becomes part of Ethiopian law as soon as it is ratified. They insist that publication of the convention adds no validity to the conventions, which are already valid through ratification.³⁷ According to this view, ratified international human rights convention could, therefore, be applied without the requirement of publication in the *Negarit Gazeta*.

The other view takes an apposite stand. This view argues that publication of a ratified international conventions is a requirement for such conventions to be applicable within Ethiopia.³⁸ According to this view, publication is a requirement for conventions as much as it is for all other laws enacted by the House of Peoples' Representatives. The author of this Article chooses to follow the second view for the following two reasons.

The first pertains to Article 71(2) of the FDRE Constitution which requires the President, of the Republic to proclaim in the *Negarit Gazeta* laws and international conventions ratified by

---

³⁷ Girma Amare, 'The Ethiopian Human Rights Regime, Federal Democratic Republic of Ethiopia's Constitution and International Human Rights Conventions Ethiopia has Ratified.' This paper was presented to the International Conference on the Establishment of the Ethiopian Human Rights Commission and the Institution of Ombudsman, from May 18-22, 1998, Addis Ababa, Ethiopia.

³⁸ Ibrahim Idris, What Should be the Missions of the Future Human Rights Commission of Ethiopia, 1998, pp. 21-23. This paper was presented to the International Conference on the Establishment of the Ethiopian Human Rights Commission and the Institution of Ombudsman, from May 18-22, 1998, Addis Ababa, Ethiopia.

the Houses of Peoples' Representatives in accordance with the Constitution. As a close look into this provision would evidence, it is expressed in a mandatory way. Ratified international conventions, like all other laws, are no doubt the outcome of deliberations of the House of the Peoples' Representatives. Hence, they need to be brought to the attention of the general public through publication.³⁹

This argument takes us to the second reason. This concerns the 1995 Federal Negarit Gazeta Establishment Proclamation. According to Article 2(3) of this Proclamation, publication of federal laws in the *Federal Negarit Gazeta* is an absolute requirement for obtaining judicial notice and, therefore, enforcement. Article 2(1) of the House of Peoples' Representatives Legislative Procedure Proclamation also underscores the requirement of publication for all acts to acquire the force of law. Article 2(1) states:

“ ‘Law’ means proclamations, regulations or directives that come into force upon approval by the House of Peoples' Representatives and subsequent publication in the Federal Negarit Gazeta , under the Signature of the President, in accordance with the procedure laid down here.”

Hence, in Ethiopian law, an international human rights convention ratified by the House of Peoples' Representatives, pursuant to Article 9(4) of the Constitution, becomes internally applicable, provided it is internalised or transformed into the Ethiopian legal order through a proclamation to be published in the *Federal Negarit Gazeta*. Indeed, it is the act of publication that brings any ratified international convention into effect within Ethiopia.

B. Methods of Publications of International Human Rights Conventions

An issue worthy of inquiry in this sub-section pertains to the method of publication of ratified, international human rights conventions within the meaning of the *Federal Negarit Gazeta*

---

³⁹ The enforcement of international human rights conventions not signed by the President of the Republic within the required period of 15 days is of an exceptional nature. Even if such a thing occurs, it is unlikely that the proclamation would be enforced without it being communicated to the general public through publication, in the *Federal Negarit Gazeta*. In fact, as expressly stipulated in Article 8 (2) of the House of peoples' Representatives Procedure Proclamation, the House is authorized to publish laws, including ratified international conventions, if such laws are not signed by the President within fifteen days.

Establishment Proclamation. Concerning this issue, there are at least three different methods by which publication may be realized. These are: a) by enacting the whole text of the ratified international human rights convention in a proclamation; b) by enacting a proclamation which makes reference to the convention but without expressly enacting its provisions, either with or without annexing the text of the convention; and c) by incorporating into the law the convention or the relevant provisions of the convention.⁴⁰

As far as Ethiopia is concerned, the Federal Negarit Gazeta Establishment Proclamation is not express as to which of these three methods of publication Ethiopia would favour. As the country's legislative practice could evidence, neither one nor the other of the three methods has consistently been followed. In fact, there have been instances in which ratified international conventions were legislated in domestic legislation through the help of one or the other method. As regards the first method, the OAU (the Organization of African Unity) Charter could be cited as an example. The OAU Charter, though not a human rights document, is, to the knowledge of this author, the only treaty the full English text of which together with its Amharic translation was published in the Negarit Gazeta.⁴¹ The implementation legislation of both the Child Convention⁴² and the Chemical Weapons Conventions⁴³ are two examples of the second method. In effecting this method, ratification proclamations would only make reference to ratified conventions and without expressly enacting or annexing the texts.⁴⁴ The ratification decrees published in the *Federal Negarit Gazetas* following loan agreements concluded with foreign governments or international financial institutions can as well be cited as instances of this method. Such proclamations do simply provide that the said convention is ratified. As regards the third method, the Genocide Convention and the Four Geneva Conventions of 1949 are

---

⁴⁰ Anne-F. Bayefsky, *International Human Rights Law; Use in Canadian Charter of Rights and Freedoms Litigation*, 1992, pp. 32-33.

⁴¹ *The Charter of the Organization of African Unity Approval Proclamation* No. 202/ 1963, *Neg. Gaz.*, Year, 22, No. 16.

⁴² *The Convention of the Rights of the Child Ratification Proclamation* No. 10/ 1992, *Neg. Gaz.*, Year 51, No. 5.

⁴³ *The Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction Proclamation* No. 30/1996, *Neg. Gaz.*, Year, 51, No. 18.

⁴⁴ These, for instance, include all loan agreements concluded between the Ethiopian government and foreign lending governments.

conspicuous examples. In addition to their ratification, the conventions' important provisions were incorporated into the relevant law of Ethiopia, i.e. the Ethiopian Penal Code of 1957.⁴⁵

In the opinion of this author, it is indeed a matter of international compliance on the part of Ethiopia to consider publishing the texts of all ratified human rights.⁴⁶ International human rights conventions are treaties of a special nature. In contrast to those other types of treaties which solely affect the administration, international human rights conventions represent distinct types of treaties the implementation of which is dependent on the public awareness of their existence. International human rights conventions affect the rights, freedoms and duties of individual human beings. Individuals and groups could invoke norms and principles of ratified international human rights conventions to their defence before the courts and other organs of the state if they are knowledgeable of their existence. In connection with the internal effect of conventions in France, Lawrence Peruses wrote:

“ Publication brings it to the knowledge of private citizens, fixes the point of time at which arises their obligation to conform to its provisions, and their right to invoke it before the courts and other organs of the state.”⁴⁷

Like all other laws of the country, it is essential that ratified international human rights conventions be known to the public in the language they understand as well as the official language of the court entertaining the cases. In Ethiopia, Federal courts as well as those courts in few members of the federation, namely the states of Benishangul, Gambela and Southern Nations, Nationalities and Peoples, adjudicate cases in Amharic, the working language of the Federal Government.⁴⁸ This state of affairs underlines the requirement of publishing the official Amharic translation of the whole texts of ratified international human rights conventions in the

---

⁴⁵ *The Penal Code of Ethiopia of 1949* includes, among many other things, two Articles, i.e., 281 and 282 on genocide and crimes against humanity respectively.

⁴⁶ *The FDRE Constitution*, Article 71(2).

⁴⁷ Lawrence Peruses, *The Relationship of International Law to Internal Law in the French Constitutional System*, *American Journal of International Law*, Vol. 44, 1950, pp. 650-651.

⁴⁸ Article 5(2) of the *FDRE Constitution* reads: “Amahric shall be the working language of the Federal Government.”

Federal Negarit Gazeta.⁴⁹ The legal maxim that ignorance of law is no excuse strengthens the importance of bringing the whole texts of ratified international human rights conventions to the attention of the general public. It is indeed in light of this view that the Committee on the Rights of the Child at its 371st meeting suggested that Ethiopia should publish the full text of the Child Convention.⁵⁰

The Human Rights Committee of the United Nations has also stressed the requirement of publication. However, this was made in reference to the UN Covenant on Civil and Political Rights. In its 311th meeting (thirteenth session), the Committee held that the Covenant should be publicized in all languages of a state party to it.⁵¹ The Committee believed that such act would enable individuals to know about their rights under the Covenant and that all administrative and judicial authorities would also be aware of the obligations, which the state party has assumed under the Covenant.

Indeed, the enforcement of fundamental rights and freedoms guaranteed under international human rights conventions in Ethiopia could be enhanced if the general public is made to be aware of such rights and freedoms. And, in a situation where the conventions are not published, it is unlikely that the public would know of its rights and freedoms. This would no doubt create the conditions under which fundamental rights and freedoms could be violated. Since recently, it appears that the Federal Government has become aware of the need to make international human rights conventions accessible to the public. In fact, the duty to undertake this task has been entrusted to the Ethiopian Human Rights Commission which, however, has still not yet become operational. According to the Human Rights Commission Establishment Proclamation, one of the tasks of the Commission will be to ' translate into local vernaculars, international human rights instruments adopted by Ethiopia and disperse the same.'⁵² And

---

⁴⁹ Article 4 of the *Federal Negarit Gazeta Establishment Proclamation* reads: " The Federal Negarit Gazeta shall be published in both the Amharic and English languages. In case of discrepancy between the two versions the Amahric shall prevail".

⁵⁰ The Concluding Observations adopted by the Committee on the Rights of the Child at its 371st meeting (Fourteenth Session), held on January 24, 1997, p. 7.

⁵¹ General Comment No. 3 (13) adopted by the Human Rights Committee on 28 July, 1981.

⁵² The Ethiopian Human Rights Commission Establishment Proclamation No. 210/ 2000, Neg. Gaz., Year 6, No. 40, Article 6(8).

surely, for such conventions to be employed by the courts, the official translations need to be published in the Federal and Regional *Negarit Gazetas*.

Needless to mention, such treaties as relating to loan agreements, alliances, the settlement of international disputes, armaments or mutual assistance solely affect the administration. As far as these and other related treaties are concerned, it may suffice to provide only ratification decrees, i.e. without the texts of the treaties being published. Because, in such a case, the non-publication of the full texts of such treaties in the *Federal Negarit Gazeta* does not infer that the administration will have no knowledge of the contents of the treaties. The administration, as part of the Government which is a party to such treaties ratified by the House of Peoples' Representatives, is assumed to have knowledge of them.

V. Hierarchy of International Human Rights Conventions under the FDRE Constitution

In international jurisprudence, the relation of international law to national law can be looked at from two different dimensions: international and national.⁵³ Internationally, i.e., regarding the position of national law within international sphere, the accepted view is that international law is binding upon states and failure to observe international law within their respective domestic jurisdictions entails legal responsibility. States are in no way excused to rely on constitutional or domestic laws to extricate themselves from their international obligations. The supremacy of international law over national law is emphatically maintained by the *Vienna Convention of Treaties of 1969* which in its Article 27 provides that a state party may not invoke its national law so as not to carry out an international convention.

International legal scholars and international tribunals are in support of this position. The legal scholars stress the supremacy of international law and reject any idea on the part of states to invoke national laws as an excuse for a breach of international obligations.⁵⁴ As regards this issue, the contributions made by the Permanent Court of International Justice were indeed enormous. In several cases that came before it, the Court held that a national law, which is in

---

⁵³ Malcolm N. Shaw, *International Law*, 2nd Edition, 1986, pp. 100-103.

⁵⁴ Rosalie P. Schaffer, The Inter-Relationship Between Public International Law and the Law of South Africa: An overview, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol., 32, Part 2, 1983, p. 279.

conflict with international law, could not be effected.⁵⁵ For instance, in the case of Polish Nationals in Danzing (1931), the Court held that a state can not rely on its own Constitution "with a view to evading obligations incumbent upon it under international law as conventions in force."⁵⁶

When viewed internally, however, it is now a common practice of states to define the position of ratified international conventions in the hierarchy of their respective national legal orders. This practice has no doubt resulted in conflicts between the ratified international human rights conventions and the national laws. A ratified international human rights convention may come into conflict with a state's constitution; prior or subsequent national legislation of equal status; and other statutes.

A. International Human Rights Conventions versus the Constitution

A ratified international human rights convention may come into conflict with a state's constitution. Where there exists a conflict between the two, the convention may, depending on the position taken by the constitution or law of the state concerned, be accorded superior position to the constitution, viewed on equal footing with the constitution, or obtain subordinate position to the constitution. On this issue, two states may not follow a similar practice.

For instance, in The Netherlands, a ratified treaty occupies superior position to the Constitution.⁵⁷ Similarly, in Swiss law, according to the view commanding stronger support, a ratified international human rights convention would be applied even where it is in conflict with the Swiss Constitution.⁵⁸ Also according to Articles 54 and 55 of the French Constitution of

---

⁵⁵ See P.C.I.J. Series A/B, No 44, p.24; See also P.C. I. J., Series A, No 24, p. 12.

⁵⁶ In Polish Nationals in Danzing (1931), P. C.I.J., Series A, No 1, p.307.

⁵⁷ Jonkheer H.F. Van Parprys, The Netherlands Constitution and International Law, *American Journal of International Law*, Vol. 47, 1953 pp. 549-550. See also *The Netherlands Constitution of 1953*, Articles 65 and 66.

⁵⁸ Arthur Haefliger, Hierarchy of Constitutional Norms: Its Functions in Protecting Human Rights: Swiss Report, *Human Right Journal* Vol. 13, No. 3, 1992, p. 87.

October 4, 1958, a convention may, on the order of the French Constitutional Council, be ratified after an amendment of the Constitution is made.⁵⁹

There are also states in which treaties may be accorded equal status with constitutions. For instance, in the United States, ratified international human rights conventions are placed on an equal footing with the U.S. Constitution. Article VI. Par. 2 of the US Constitution provides that all conventions made, or which shall be made under the authority of the United States, shall together with the Constitution itself and laws made in pursuance thereof, be the supreme law of the land. Similarly, in Article 122 of the 1955 Revised Constitution of Ethiopia, ratified international conventions were accorded equal status with the Constitution.

Few other states accord international human rights conventions subordinate position to their respective constitutions. In these countries, international conventions are rendered inapplicable owing to their inconsistency with constitutional laws. For instance, in Portuguese, Spanish⁶⁰ and Greek laws,⁶¹ international human rights conventions have status inferior to the Spanish, Portuguese and Greek Constitutions respectively.

Under Article 9(4) of the FDRE Constitution, ratified international human rights conventions are an integral part of the law of the country. As stated earlier, the term 'law' also denotes those ratified international human rights conventions published in the *Negarit Gazeta*. And since the FDRE Constitution is proclaimed as the supreme law of the land, any law, including a ratified international human rights convention, contravening the Constitution is deemed to be invalid. In ratifying an international human rights convention, the House of Peoples' Representatives is, under the Constitution, also required to take every precaution that such convention does not contravene the principles enshrined in the FDRE Constitution.⁶² Thus,

---

⁵⁹ For instance, in France, the fact that ratification of the *Maastricht Treaty* was submitted to the *Conseil Constitutionnel*, France's Constitutional Court, in order to check whether the ratification necessitates a revision of the Constitution is a case in point.

⁶⁰ Eliette Cavagna and Evelyne Monteno, Iberian Peninsula: Spain and Portugal, *The European Convention for the Protection of Human Rights*, 1992, P.175.

⁶¹ Georgia Bechlivanou, Greece: *The European Convention for the Protection of Human Rights*, 1992, p. 175.

⁶² *The FDRE Constitution*, Article 86 (3).

in Ethiopian law, all ratified international human rights conventions are subordinate to the Constitution.⁶³

B. International Human Rights Conventions versus National Legislation

As stated earlier, under the FDRE Constitution, a convention negotiated and signed by the Executive is submitted in the form of a bill to the House of Peoples' Representatives for its consideration. Where the House finds the bill consistent with the Constitution, it may ratify and enact it in the form of proclamation. As indeed it is true, in Ethiopian law, a proclamation, i. e. statute issued by the House, ranks next to the Constitution, and higher than regulations which the executive branch of the government legislates.⁶⁴ In view of this fact, it is sensible to maintain that, in Ethiopia, a country in which the Constitution is given a standing superior to a proclamation, a ratified international human rights convention is given the standing of a proclamation enacted by the House of the Peoples' Representatives.

The FDRE Constitution is silent as to whether or not an international human rights convention would prevail over a proclamation, in case of conflict. Indubitably, a conflict between an international human rights convention and a proclamation may emerge in two situations: where the convention is ratified and published before and after the proclamation is enacted. Prior to suggesting as to what the Ethiopian constitutional position should be, it might first be advisable to turn our attention to the different positions employed by states to address the conflict between conventions and national laws of equal status.

In addressing a conflict between a ratified international human rights convention and a proclamation, three widely accepted positions may be identified. The first pertains to that position of states conferring superior status to a convention over a national law. France, Italy,

---

⁶³ As stipulated in Article 13(2) of the FDRE Constitution, where, however, international human rights and principles are used as guidance for interpretation, they are accorded a status higher or, at least equivalent with the Constitution. In such a situation, it may be tenable to argue that Ethiopian domestic laws and the international human rights norms and principles may be regarded as being two parts of a single legal system. And, in the event of a conflict between these two sets of legal regimes, the international law prevails because it serves as guidance.

⁶⁴The Council of Peoples' Representatives enacts laws which should be legislated in proclamations. The laws must not contradict the Constitution on the basis of which they would be legislated.

The Netherlands, Luxembourg and Portugal are few of those states adhering to this position. The French Constitution of 1946 was the first Constitution to take a step in this direction. The tradition continued in the Constitution of 1958⁶⁵ and was followed by the constitutions of former French colonies.⁶⁶ Accordingly, the national laws are set aside irrespective of the kind of the convention and whether the law is *anterior* or *posterior* to the convention.

Under Article 10 of the 1948 Italian Constitution, Italian legal order is required to be brought into accordance with the universally recognized rules of international law. In The Netherlands, according to Article 94 of the Dutch Constitution, 'statutory regulations,' meaning laws, regulations and decrees, that conflict with an international convention are inapplicable. In Luxembourg, in case of conflict between the provisions of a national law and an international convention, the latter prevails over the former.⁶⁷ In Portuguese law, a convention has a status superior to a national law.⁶⁸

The second position insists that a ratified international human rights convention which is in conflict with a national law be accorded subordinate position. This position is adhered to by several states. For instance, in Swedish legal system, the practice seems to support the view that an international human rights convention conflicting with Swedish law is not operational. The laws of Norway,⁶⁹ Canada and Belgium⁷⁰ also accord subordinate position to international human rights conventions.

The third position accords ratified international human rights conventions equal position with national laws of equal status. Accordingly, in case of conflict between these two laws, the principle *lex posterior derogate priori* governs the situation, i.e. repeal of a legislation by later legislation of equal status. As regards all other laws of subordinate position, the international human rights convention is deemed to prevail.

---

⁶⁵ *The French Constitution of 1958*, Article 55.

⁶⁶ David R. Deener, p. 284.

⁶⁷ Andrew Z. Drzenczewski, p. 83.

⁶⁸ *The Article 19 Freedom of Expression Manual*, p. 40.

⁶⁹ Andrew Z. Drzemczewski, p. 132.

⁷⁰ *Ibid*: p. 64.

In referring to the Ethiopian situation, as discussed earlier, a ratified international human rights convention obtains the standing of a proclamation enacted by the Council of Peoples' Representatives. Thus, a conflict arising between an international human rights convention and a proclamation is regarded as a conflict existing between two sets of domestic laws of equal status. In case of a conflict between a convention and a proclamation, however, the FDRE Constitution does not provide an express solution as to whether the international human rights convention would prevail over the proclamation.

In such a situation, one may be persuaded to resolve the conflict in the light of either of the following two alternatives. *Firstly*, a conflict between an international human rights convention and a proclamation could be resolved by relying on whether the former would violate national interests. *Secondly*, the conflict between an international human rights convention and a proclamation may be resolved in light of the legal maxim *lex posterior derogate priori*.⁷¹ This maxim lays down that an international human rights convention made part of the law of the land would prevail over an earlier proclamation, and conversely, a proclamation that came later would prevail over an earlier international human rights convention.

As regards the first alternative, to determine the conflicts existing between an international human rights convention and a proclamation, it is indeed appropriate to evaluate as to whether the very convention in question would violate Ethiopia's interests. Certainly, this may require case by case investigation into the conventions assumed to be posing a threat to Ethiopia's interests. As provided in Article 86(2) of the FDRE Constitution, an international convention concluded by Ethiopia must be one promoting its interests. Article 86(3) of the Constitution has also imposed a duty on the Federal Government to ensure that an international convention would advance the interests of the peoples of Ethiopia. In other words, Ethiopia would not sign and ratify any international convention that undermines its national interests. If a convention signed and ratified were ascertained at a later time to be inconsistent with a proclamation considered to be promoting Ethiopia's interests, the proclamation would override the international convention. Article 86(4) of the Constitution requires Ethiopia to observe only

---

⁷¹ William G. Rice, The Position of International Treaties in Swiss Law, *The American Journal of International Law*, Vol. 46, 1952, p. 647.

those international conventions respecting its sovereignty and promoting its national interests. Hence, any ratified international convention that poses a threat to Ethiopia's interests could be subject to repeal. It can thus be maintained that a national law prevails over an international convention in case the latter runs contrary to Ethiopia's interests.

In applying the second alternative, a ratified international convention may be repealed only on ground of conflict with a proclamation subsequently enacted. Adhering to this position would no doubt bring Ethiopia into the category of those third world countries which seem to be wary to accord primacy to 'a highly generalized and hence undefined international law.' To adherents of this alternative, international conventions are seen as collections of norms that are fluid and incapable of genuinely representing their interests in as much as they represent those of the stronger nations. States may adhere to this alternative because they want to accord a secondary position to international conventions. Hence, they may resort to the principle of *lex posterior derogate priori* as a justification to repeal the international convention by a law of equal status enacted subsequently.

However, any strict application of the above two alternatives, in the case where a proclamation overrides a prior international human rights convention, would no doubt undermine Ethiopia's international commitment. Unquestionably, such move would contradict the fundamental principles of the *Vienna Conventions of Treaties*, which oblige states such as Ethiopia to comply with their international obligations. Under the Vienna Convention, a state should enter into a convention only on its own free will. But once a state ratifies the convention, it is required to fulfil its obligations in good faith.⁷² It may not invoke its domestic provisions to justify its failure to perform its obligations under the treaty, except under very exceptional circumstances.⁷³

According to this author, to define the position of ratified international human rights convention vis-à-vis proclamations in Ethiopia, the above two alternatives may together be applied. However, the second alternative need not be applied in a way that contracts the first

---

⁷² The 1969 *Vienna Convention on the Law of Treaties*, Article 26.

⁷³ *Ibid*, Articles 46 and 47.

alternative. As indeed it is true, ratified international human rights conventions are special types of treaties. They are backed by customary international human rights law which no doubt represent the common values and interests of the international community of which Ethiopia is a part. Many of the norms and principles embodied in the Universal Declaration of Human Rights and several international human rights conventions "are *jus cogens* in nature from which no derogation is allowed by states except by a subsequent norm of general international law having the same character."⁷⁴

International law requires states such as Ethiopia to observe these human right norms and principles at all times. Invoking Article 13(2) of the FDRE Constitution could strengthen this argument. The provision expressly states that the fundamental rights and freedoms guaranteed in the Constitution should be interpreted in the light of the Universal Declaration of Human Rights, international human rights and humanitarian treaties and principles adopted by Ethiopia. Indeed, this is a confirmation of the high position the principles of international human rights conventions occupy in Ethiopia law.

Hence, all international human rights conventions ratified by the House of Peoples' Representatives may be deemed as collections of norms and principles promoting the Ethiopian public's-interests as well. Therefore, the fact that such conventions may appear to be in conflict with subsequent proclamations does not imply that they pose a threat to Ethiopia's interests that the FDRE Constitution is committed to protect. If that is the case, it is both against Ethiopia's interests and also contrary to international law to rely on the principle of *lex posterior derogate priori* as justification to abrogate, modify or suspend ratified international human rights conventions by subsequent proclamations.

Conclusion

International Human rights conventions are special types of treaties. Under international law, and also as expressly stipulated in Article 9(4) of the FDRE Constitution, international human rights

---

⁷⁴ Dieter Fleck, Implementing International Humanitarian Law: Problems and Priorities, *International Red Cross Review*, No. 281, March-April 1991, p. 141.

conventions, once ratified by Ethiopia in accordance with its constitutional requirement, are binding on the country on the international plane. However, for such conventions to have an internal binding force, the requirement of publication should be met.

Indeed, Ethiopia ratifies international human rights conventions for the benefit of its nationals. Hence, the Ethiopian public has the right to know the existence of such conventions. And certainly, this could only be made possible through the act of publication. In view of this fact, pursuant to Article 71(2) of the FDRE Constitution and Article 5(a) of the Federal Negarit Gazeta Establishment Proclamation, publication should be regarded as a precondition for ratified international human rights conventions to be internally applicable. Moreover, individuals and groups in the country need to know the contents of all international human rights conventions ratified for their benefit. This, *inter alia*, would enable them to defend their rights and freedoms and also to respect those of others. For this reason, it is essential to publish the whole texts of the ratified international human rights conventions in the *Federal Negarit Gazeta*.

In international law, ratifying an international human rights convention by a state implies that the state has committed itself before an international community to implement the convention. The maxim *pacta sunt servanda*, also enunciated by Article 26 of the Vienna Convention of Treaties, requires a state party to a convention to perform obligations imposed on it by the convention in good faith. This principle requires states as Ethiopia to accord ratified international human rights conventions a high position in their respective legal systems.

As it stands, Article 9(4) unequivocally affirms that the Constitution is the supreme law of the land. Accordingly, ratified international human rights conventions, like all other laws of the land, are subordinate to the Constitution. This, however, does not lead to the conclusion that, in case of conflict between ratified international human rights conventions and the Constitution's provisions on fundamental rights and freedoms, the latter would prevail over the former.

In practical cases, Article 13(2) of the FDRE Constitution could be applied to address this controversial issue. As stipulated in the provision, the fundamental rights and freedoms of the

FDRE Constitution should be interpreted in light of the Universal Declaration of Human Rights and norms and principles of international human rights conventions adopted by Ethiopia. This confirms the fact that international human rights conventions ratified by Ethiopia occupy higher, or at least equal position, to the FDRE Constitution. As regards those laws of equal status with ratified international human rights conventions, no proclamation, even one enacted subsequently, should be invoked to abrogate, modify or suspend earlier ratified international human rights conventions.

የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች በኢትዮጵያ

ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ (ኢ.ፌ.ዲ.ሪ)

ሕገ መንግሥት ውስጥ ያላቸው ቦታ

በኢብራሂም ኢድሪስ*

መግቢያ

የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 9(4) "በኢትዮጵያ የጸደቁ ዓለም አቀፍ ስምምነቶች ሁሉ የሀገሪቱ ሕግ አካል ናቸው" በማለት ይደነግጋል። ዓለም አቀጣ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ልዩ ዓይነት የሆኑ ዓለም አቀፍ ስምምነቶች¹ ናቸው። እስከ አሁን ድረስ፣ ኢትዮጵያ ዋና ዋና የተባሉትን የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶችን አጽድቃለች ወይም ተቀብላለች። እነዚህም እ.ኤ.አ. በ1966 ዓ.ም. በተባበሩት መንግሥታት ድርጅት የተደገጉትን ሁለት የሰብዓዊ መብት ስምምነቶችንና እንዲሁም በዓለም የሥራ ድርጅት፣ የሰደተኞች ድርጅትና የትምህርት፣ የሳይንስና የባህል ድርጅት በመሰሉ የተባበሩት መንግሥታት ቅርንጫፍ ድርጅቶች የቀረቡ የሰብዓዊ መብት ስምምነቶችን የሚያካትቱ ናቸው። እ.ኤ.አ. በ1998 ዓ.ም. ኢትዮጵያ የአፍሪካን የሰዎችና ሕዝቦች መብቶችን ቻርተር አጽድቃለች።

የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች በኢትዮጵያ እንዲፀድቁ የማድረግ አስፈላጊነት ሕገ መንግሥታዊ ባሕሪ ያላቸው ብዙ ጥያቄዎችን እንድናነሳ ያስችለናል። እነዚህም በተለይ የሚከተሉትን ሁለት የተለዩ ጉዳዮች ይመለከታሉ። የጸደቀ የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነት በነጋሪት ጋዜጣ ታትሞ ሳይወጣ የኢትዮጵያ ሕግ አካል እንደሆነ ተቆጥሮ በሀገሪቱ ውስጥ ተፈጻሚ ይሆናል? እንደዚህ ያለው ስምምነት የኢትዮጵያ ሕግ አካል ከሆነስ በሀገሪቱ የሕግ ሥርዓት ደረጃ ውስጥ ከምን ቦታ ላይ ነው የሚገኘው?

በዓለም አቀፍ ሕግ ፍልስፍና ውስጥ እነዚህና እነዚህን የመሰሉ ጥያቄዎች ዓለም አቀፍ ሕግ ከብሔራዊ ሕግ ጋር ከሚኖሩት ግንኙነቶች አኳያ ዓለም አቀፍ እውቅናን ካገኙ ከሁለት አቅጣጫዎች ማለትም ከአህዳዊና ከመንታ የአመለካከት መንገዶች

* ረዳት ፕሮፎሰር፣ ሕግ ፋክልቲ፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ (የቀድሞ የሕግ ፋክልቲ ዲን)።
¹ በዓለም አቀፍ ሕግ ውስጥ "Treaty," "Convention," "Pact," "Agreement," "Arrangement" እንዲሁም "Protocol" በሚሉት ቃላት መካከል ያልተስተካከለ አጠቃቀም አለ። ሁሉም ቃላቶች የሚያመለክቱት ሀገሮች ያደረጉባቸውን ስምምነቶችና እንዲሁም ከዓለም አቀፍ ሕጎችና ከሕገ መንግሥታቸው አንጻር በእነዚህ ስምምነቶች ለመገዛት የተስማሙበትን ሂደት ነው። የቃላቶቹ አመራረጥ የሚመራው በየሀገሮቹ እሳቤ ስለሆነ አንድ ወጥ የሆነ የስያሚ ሚዛን የላቸውም። ከእነዚህ ቃላቶች ውስጥ "Convention"ንና "Treaty" አንድ ላይ እና በመቀያየር ያገለግላሉ። ፀሐፊውም በዚህ ጽሑፍ ውስጥ ሁለቱን ቃላት በዚህ መልኩ መጠቀምን መርጧል።

ሊተነተኑ ይችላሉ።² ይህን እንጂ፡ እነዚህ የአመለካከት መንገዶች በባህሪያቸው ተደጋጋሚ በመሆናቸውና የሕግ ሊቃውንትንም ወደማያልቅ ክርክር የሚወስዱ በመሆናቸው የዚህ ጽሑፍ አቅራቢ በእነሱ ላይ ትንተና አያደርግም። በምትኩም ተግባራዊነት በአላቸው ጉዳዮች ላይ የምርምር ትኩረቱን ለማድረግ ይሞክራል።

ነገሮች አሁን በሚገኙበት ሁኔታ፡ ከኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት አኳያ ሲታይ፡ ዓለም አቀፍ የሰብዓዊ መብት ስምምነቶች በኢትዮጵያ ውስጥ ስለሚኖራቸው አፈጻጸምና በሀገሪቱ ሕጎች ደረጃም ውስጥ ያላቸውን ቦታ በተመለከተ ለሚቀርቡ ጥያቄዎች ቀጥተኛ መልሶችን ለመስጠት መሞከር አስቸጋሪ ነው። ይህም በሦስት የተለያዩ ምክንያቶች ሊሆን ይችላል። አንደኛው፡ የሕገ መንግሥቱ ድንጋጌዎች ግልጽ ባለመሆናቸው ለጥያቄዎቹ ቀጥተኛ መልስ ለማግኘት አይቻልም። ሁለተኛ፡ ዓለም አቀፍ ስምምነቶችን የሚመለከቱትን የሕገ መንግሥቱን ድንጋጌዎች ለማብራራት የሚያስችል የዓለም አቀፍ ስምምነት አፈጻጸም ሥነ ሥርዓት አዋጅ በፌዴራል ኢትዮጵያ ገና አልወጣም። እንዲሁም ሶሥተኛው፡ ሁለተኛው የሕዝብ ምክር ቤት አካል የሆነውና ሥልጣኑም ሕገ መንግሥታዊ ድንጋጌዎችን መተርጎምን የሚያካትተው የፌዴሬሽን ምክር ቤት ዓለም አቀፍ ስምምነቶችን የሚመለከቱ የሕገ መንግሥት ድንጋጌዎችን አተረጎም በተመለከተ አመራር ሊሰጡ የሚችሉ አግባብነት ያላቸው ውሳኔዎች ገና አልወሰነም።

ይህንን አጭር ጽሑፍ ለመጻፍ ያስፈለገበትም ዋና ዓላማ፡ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች በኢትዮጵያ ውስጥ ተፈጻሚ የሚሆኑበትን ሂደትና እንዲሁም እነዚህ ስምምነቶች በሀገሪቱ የሕግ ሥርዓት ደረጃ ውስጥ ያላቸውን ቦታ ለመመርመር ነው። ይህንን ከግብ ለማድረስ አግባብነት ያላቸው የሕገ መንግሥቱና ሌሎች የሀገሪቱ ሕጎች በቅርብ ይመረመራሉ። በተጨማሪም፡ በዚህ ጽሑፍ ውስጥ ትኩረት በተደረገባቸው ጉዳዮች ላይ ብርሃን ለመፈንጠቅ ይቻል ዘንድ አግባብነት ያላቸውን የሌሎች ሀገሮች ሕጎችና ልምዶች ለመዳሰስ ተሞክሯል። አስፈላጊ በሆነበት ቦታ የዓለም አቀፍ ሕግ ደንቦችና መርሆዎች እንዲሁ ተጠቅሰዋል። በጸሐፊው አመለካከት ከጽሑፉ የሚገኘው ልምድ በኢትዮጵያ ውስጥ ለዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ግንዛቤ ዕድገትና አፈጻጸም አስፈላጊነቱ የማያጠራጥረው የምሁራን የጋራ ጥረት ይጎሰብበት ዘንድ በእነዚህ ምሁራን መካከል ጠለቅ ያለ ውይይት እንዲጀምር ለማንሳሳት ነው።

1. ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብቶች ታሪካዊ ዕድገት በኢትዮጵያ

ኢትዮጵያ፡ በጣም ቆየት ካለ ጊዜ ጀምሮ የሁለተኛው ዓለም አቀፍ ስምምነቶች አባል ሆና ቆይታለች። በ19ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በኢትዮጵያ የነበሩ የተለያዩ አካባቢዊ መንግሥታት የሁለተኛው ዓለም አቀፍ ስምምነቶች ተዋዋይ ሆነው ነበር። በእነዚህ መካከል ጥቂቶቹ፡ እ.ኤ.አ. በ1841 ዓ.ም. በእንግሊዝና በሸዋ፡ በ1843

² ማርክ ደብሊው ጄንስ፡ ሪፖርት ኤስ ኬ እና እንቶኒ ደብሊው ብራድሊ፡ የአውሮፓ ሰብዓዊ መብቶች ሕግ፡ 1995፡ ገጽ 448።

ዓ.ም. በፈረንሳይና በሸዋ፥ በ1849 ዓ.ም. በሮላንድና በውቤ፥ በ1849 ዓ.ም. በፕላውደንና በአሊ እና በ1859 ዓ.ም. በራስልና በንጉሤ መካከል የተፈረሙ የጋራ ስምምነቶች ነበሩ።³

ነገር ግን፥ ኢትዮጵያ በዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብትና ሰብዓዊነት ሕግ ስምምነቶች መስክ መሳተፍ የጀመረችበት ጊዜ በቀድሞው የመንግሥታት ማህበር ውስጥ በአባልነት ከተመዘገበችበት እ.ኤ.አ. ከመስከረም 23 ቀን 1923 ዓ.ም.⁴ ጀምሮ ነበር። በዚህ ማህበር አባልነቷም ኢትዮጵያ ብዙ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብትና ሰብዓዊነት ስምምነቶችን ማጽደቅ የሚታወስ ነው። ለምሳሌ የባርነትን ተግባር የሚከለክለውን ስምምነት እ.ኤ.አ. በመስከረም 25 ቀን 1926 ዓ.ም. እና በጦር ሜዳዎች ውስጥ የቀስለኞችንና የህመምተኞችን ሁኔታዎች ለማሻሻል ወጥቶ የነበረውን የጄኔቭ ስምምነት እ.ኤ.አ. በጥር 15 ቀን 1936 ዓ.ም. አጽድቃለች። እንዲሁም ኢትዮጵያ የዓለም አቀፍን የሥራ ማህበር ልዩ ልዩ ስምምነቶች አጽድቃለች ወይም ተቀብላለች።

በዓለም አቀፍ የሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ዕድገት ውስጥ የኢትዮጵያ ሚና አዲስ ምዕራፍ መያዝ የጀመረውም የተባበሩት መንግሥታት ድርጅት እ.ኤ.አ. በጥቅምት 24 ቀን 1945 ዓ.ም. እንደተመሠረተ ነው። የደምባርቶን አክ ሀሳቦች እየተባለ በሚታወቀው የተባበሩት መንግሥታት ረቂቅ ማቋቋሚያ ደንብ ላይ ለመምከር በዩናይትድ ስቴትስ ጥሪ ከተደረገላቸው 46 ሀገሮች ኢትዮጵያ አንዷ ነበረች። ኢትዮጵያ የተባበሩት መንግሥታት ድርጅትን እ.ኤ.አ. በጥቅምት 24 ቀን 1945 ዓ.ም. ለማቋቋም በተጠራውም ስብሰባ ላይ ተካፋይ ነበረች።

እንዲሁም ኢትዮጵያ እ.ኤ.አ. የታህሣሥ 10 ቀን 1948ቱን ዓ.ም. የተባበሩት መንግሥታት ሰብዓዊ መብት ድንጋጌ ተቀባይነት እንዲያገኝ ጠቃሚ ሚና ከተጫወቱት ሀገሮች መካከል አንዷ ነበረች። የተባበሩት መንግሥታት ሰብዓዊ መብት ድንጋጌ ለዘመናዊው የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ሕግ መሠረት ነው። ድንጋጌው ሲዘጋጅ አስገዳጅነት እንዳለው ሰነድ ያልተቆጠረ ቢሆንም በመግቢያው ውስጥ እንደተገለጸው ድንጋጌው የሁሉም ሕዝቦችና ሀገሮች ዋና የጋራ ክንውን ግንዛቤ ተወስዷል። ስለዚህም ድንጋጌው ቀደም ከአለው ጊዜ ጀምሮ በኢትዮጵያ ሕግ ላይ ተጽዕኖ በማድረግ በኩል ከፍተኛ ሚና ተጫውቷል። የድንጋጌው ተጽዕኖ በጣም ጉልቶ ከታየባቸው የኢትዮጵያ ሕጎች መካከል እ.ኤ.አ. በ1955 ዓ.ም. የተደነገገው የተሻሻለው የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት ነበር። በወቅቱ ድንጋጌው የኢትዮጵያ ሕግ አካል ያልተደረገ ቢሆንም፥ የተሻሻለው ሕገ መንግሥት አርቃቂዎች የሕገ መንግሥቱን የሰብዓዊ መብትና ነፃነት ድንጋጌዎችን ለመቅረጽ እንደዋነኛ ምንጭ ያደረጉት ድንጋጌውን ነበር።⁵ በግምት እ.ኤ.አ. ከ1950ዎቹ እስከ 1960ዎቹ ድረስ ተከናውኖ በነበረው ሕጎችን በመጽሐፍ ወይም ኮድ መልክ የማዘጋጀት ሂደት፥ የኢትዮጵያ ሕጎች ዕድገት፤ በተለይም እ.ኤ.አ. የ1957 ዓ.ም. የወንጀለኛ መቅጫ ሕግ፥ የ1961 ዓ.ም. የወንጀለኛ መቅጫ ሥነ ሥርዓት ሕግ እና የ1960 ዓ.ም. የፍትሕ ብሔር ሕግ በድንጋጌው ከፍተኛ ተጽዕኖ ሥር ለመሆን በቅተዋል። ከዚህም በላይ ለምሳሌ እ.ኤ.አ. በ1957 ዓ.ም. በተደነገገው የኢትዮጵያ

³ በኩረ ጎሩይ፤ ስለ ስምምነቶች ሕግ መግቢያ፥ የኢትዮጵያ ልማድ፥ ከ1841-1908፥ መመሪያ ጽሑፍ፥ የሕግ ፋክልቲ፥ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፥1980፥ ገፅ 62-114 (ያልታተመ)።
⁴ ኢትዮጵያ የሊግ ኦፍ ኔሽንስን ስምምነት የፈረመችው በታህሣሥ 16 ቀን 1923 ዓ.ም. ሲሆን ያፀደቀችው ደግሞ በመስከረም 27 ቀን 1923 ዓ.ም. ነው።
⁵ ጀምስ ሲ. ኤን ፖል እና ክርስቶፈር ክላፋም፥ የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥታዊ እድገት፥ 1971፥ ገጽ 912-913።

ወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ውስጥ በተለይ የተካተቱት አንቀጽ 281 እና 282 እንደ ቅደም ተከተላቸው የተወሰዱት የዘር ማጥፋትን ከሚመለከተው የዓለም አቀፍ ስምምነትና እ.ኤ.አ. ነሐሴ 12 ቀን 1949 ዓ.ም. ከተደነገጉት አራቱ የጀኔቫ ስምምነቶች ነበር። ኢትዮጵያ ስለዘር ማጥፋት የሚመለከተው ስምምነትና የአራቱ የጀኔቫ ስምምነቶች አባል የሆነችው ገና ከመጀመሪያው ጊዜ ጀምሮ ነበር። እስከ አሁን ድረስ፣ ኢትዮጵያ ዋና የተባሉትን የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶችን አጽድቃለች ወይም ተቀብላለች። እንዲሁም፣ እ.ኤ.አ. በ1966 ዓ.ም. ኢትዮጵያ የተባበሩት መንግሥታት ሰብዓዊ መብት ድንጋጌን እ.ኤ.አ. ሰኔ 1991 ዓ.ም. የሀገሪቱ ሕግ አካል እንዲሆን በግልጽ ማጽደቅ የሚያስደንቅ ነው። ይህም የተከናወነው በሽግግሩ መንግሥት ቻርተር አማካይነት ነበር።⁶

የቀድሞዎቹን ሦስት የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥቶች (ማለትም እ.ኤ.አ. የ1931 ዓ.ም. ሕገ መንግሥት፣ የ1955 ዓ.ም. የተሻሻለው ሕገ መንግሥትና የ1987 ዓ.ም. የኢትዮጵያ ሕዝባዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ሕገ መንግሥት) በሚመረመሩበት ጊዜ ማንም በቀላሉ ሊገነዘበው የሚችለው ጉዳይ ሁሉም ሕገ መንግሥቶች ዓለም አቀፍ ስምምነቶችን የሚመለከቱ ድንጋጌዎች የነበራቸው መሆኑን ነው።። ከእነዚህም ሕገ መንግሥቶች መካከል የመጀመሪያ የነበረው የ1931 ዓ.ም. ሕገ መንግሥት ስለዓለም አቀፍ ስምምነት በሚመለከት ያካተተው አንድ አንቀጽ ብቻ ነበር። ይህም አንቀጽ 14 ነበር። አንቀጹ ማናቸውንም ዓይነት ዓለም አቀፍ ስምምነቶች የመዋወልና የመፈረም ሥልጣን የሰጠው ለንጉሠ ነገሥት ኃይለ ሥላሴ ነበር። እ.ኤ.አ. በ1941 ዓ.ም. ተደንግጎ ተፈጻሚነቱ የተሻሻለው ሕገ መንግሥት ከወጣ በኋላ ቀጥሎ በቆየው ትዕዛዝ ቁጥር 1 መሠረት ንጉሠ ነገሥቱ ዓለም አቀፍ ስምምነቶችን በስማቸው የመዋወሉን ሥልጣን ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትራቸው አስተላልፏል። በዚህ ወቅት፣ በዓለም አቀፍ ስምምነቶች አቋም ላይ ግንኙነት የነበረው ዋና ሕግ ኤርትራን ከኢትዮጵያ ግዛት ጋር በፌዴሬሽን ስለማቀላቀል በሚመለከት ተደንግጎ የነበረው ትዕዛዝ ነበር።⁷ በዚህ ትዕዛዝ አንቀጽ 8 መሠረት ዓለም አቀፍ ስምምነቶችና ግዴታዎች ፌዴሬሽኑን ከሚመለከተው ድንጋጌና ከ1931 ዓ.ም. ሕገ መንግሥት ጋር በመሆን በጊዜው በኢትዮጵያና ኤርትራ መካከል እውን በነበረው ፌዴሬሽን ክልል ውስጥ የሀገሪቱ ከፍተኛ ሕግ ደረጃ እንዲኖረው ተደርጎ ነበር።

ከ1931 ዓ.ም. ሕገ መንግሥት ጋር ሲነጻጸር የተሻሻለው ሕገ መንግሥት የዓለም አቀፍ ስምምነትን የሚመለከቱ ብዛት ያላቸው አንቀጾችን ያቀፈ ነበር። በአንቀጽ 30 እንደተመለከተው ሕገ መንግሥቱ ለሦስት የተለያዩ ዓይነት ስምምነቶች ዕውቅና ሰጥቶ ነበር። እነዚህም፣ ማጽደቅ የማያስፈልጋቸው ስምምነቶች፣ ማጽደቅ የሚያስፈልጋቸው ስምምነቶችና ከመጽደቃቸው በፊት የፓርላማውን ፈቃድ የሚጠይቁ ስምምነቶች ነበሩ። እንዲሁም ንጉሠ ነገሥቱ በተለያዩ ሚኒስቴር መሥሪያ ቤቶችና ዲፓርትሜንቶች ከተፈረሙት ዓለም አቀፍ ስምምነቶችና ውሎች መካከል የትኞቹ መጽደቅ ያስፈልጋቸው እንደሆነ የመወሰን ሥልጣን ያለው መሆኑን አንቀጹ የሚደነግግ ነበር።

⁶ የኢትዮጵያ የሽግግር ጊዜ ቻርተር፣ 1991፣ አንቀጽ 1።

⁷ የኤርትራን ግዛት ከኢትዮጵያ ንጉሠ መንግሥት ጋር በፌዴራል ስለማዋህድና ስለመቀላቀል፣ ትዕዛዝ ቁጥር 6/1952፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 2ኛ ዓመት ቁጥር 1።

ከዚህም በተጨማሪ አንቀጽ 30 የፓርላማ ፈቃድ የሚያስፈልጋቸውን የስምምነት ዓይነቶች ይዘረዝራል። እነዚህም፦ ሰላምን በሚመለከት የተደረጉ፣ በግል በኢትዮጵያ ዜጎች ላይ ዕዳን የሚጭኑ፣ በሥራ ላይ የሚገኙ ሕጎች ላይ ለውጥን የሚያስከትሉ፣ ከመንግሥት ካዘና የገንዘብ ወጭን የሚያስከትሉ ወይም ብድር ወይም ሞኖፖሊያዎችን የሚመለከቱ ስምምነቶች ነበሩ። በሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 88 እስከ 90 መሠረት ሁለቱም የፓርላማው ምክር ቤቶች ስምምነቶቹ በንጉሠ ነገሥቱ ከመጽደቃቸው በፊት ፈቃድ የመስጠት ሥልጣን እንደነበራቸው ተደንግጓል። በሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 88 በተዘዋዋሪ እንደተገለጸውም፣ አንድ ስምምነት የሆኑትን የፓርላማ ምክር ቤቶች ፈቃድ ያገኘና ንጉሠ ነገሥቱም ፈርማቸውን ያስቀመጡበት እንደሆነ፣ የጽሕፈት ሚኒስቴር ስምምነቱ በነጋሪት ጋዜጣ ታትሞ እንዲወጣ የማድረግ ኃላፊነት ተጥሎበት ነበር።

በሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 122 መሠረትም ኢትዮጵያ የተቀበለቻቸው ዓለም አቀፍ ስምምነቶችና ግዴታዎች ከሕገ መንግሥቱ ጋር በመሆን የሀገሪቱ የበላይ ሕግ እንደሆኑ ይቆጠሩ ነበር። ይሁን እንጂ በአንቀጽ የአማርኛና የእንግሊዘኛ ትርጓሜዎች መካከል የነበረው አለመጣጣም በወቅቱ የኢትዮጵያን የሕግ ባለሞያዎች ለተለያዩ ክርክሮች ዳርጓቸው እንደነበር የሚታወስ ነው። እነዚህም በተለይ የተሻሻለው ሕገ መንግሥት በሥራ ላይ ከመዋሉ በፊት ኢትዮጵያ ተቀብላቸው የነበሩትን ስምምነቶች ሁኔታና ስምምነቶችና ሕገ መንግሥቱ እርስ በርሳቸው ቅራኔ ሲፈጥሩ ስላለው ግንኙነት የሚመለከቱ ነበሩ።⁸

የ1980ው ዓ.ም. የኢትዮጵያ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ሕገ መንግሥት እንዲሁ ዓለም አቀፍ ስምምነቶችን የሚመለከት ድንጋጌ ያካተተ ነበር።⁹ በሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 82(1)(መ) ውስጥ እንደተመለከተው፣ ብሔራዊ ሽንገ በመባል ይታወቅ የነበረው ፓርላማ ቋሚ አካል በመሆን ከፍተኛ የመንግሥት ሥልጣን እንዲኖረው ተደርጎ የነበረው የመንግሥት ምክር ቤት ዓለም አቀፍ ስምምነቶችን እንዲያጸድቅና እንዲሸር ሥልጣን ተሰጥቶት ነበር። በ1981 ዓ.ም. ተደንግጎ የነበረው ስለዓለም አቀፍ ስምምነቶች መዋዋል ሥነ ሥርዓት አዋጅ ቁጥር 25 በዚህ ሕገ መንግሥት መሠረት ዓለም አቀፍ ስምምነቶችን እንዴት መዋዋል እንደሚቻል ማብራሪያን የሚሰጥ አዋጅ ነበር። በዚህ አዋጅ አንቀጽ 3 እንደተመለከተውም የሪፐብሊኩ ፕሬዚዳንት በኢትዮጵያ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ስም ማንኛውንም ዓይነት ዓለም አቀፍ ስምምነት የመደራደርና የመዋዋል ሥልጣን የነበረውና ይህንንም እንዲያከናውኑ ለጠቅላይ ሚኒስትሩና ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ውክልና የመስጠት ሥልጣን እንደተሰጠው ይደነግጋል።

ከዚህም በተጨማሪ፣ በአዋጅ አንቀጽ 6 መሠረት ጥቂት ዓለም አቀፍ ስምምነቶች በሥራ ላይ እንዲውሉ ይደረጉ የነበሩት የሚኒስትሮች ምክር ቤት ፈቃዱን ከሰጠ በኋላ ነበር። እነዚህም፣ አንደኛው፦ ሚኒስትሮችና ሌሎች የመንግሥት ባለሥልጣኖች በመሥሪያ ቤታቸው ሥልጣን ሥር የሚገኙ የቴክኒክ ባሕሪ ያላቸው ጉዳዮችን

⁸ አበራ ጀምበሬ፦ ስምምነቶች እንደ ኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ግዛት የበላይ ሕግ፦ መመሪያ ወረቀት፦ የሕግ ፋኩልቲ፦ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፦ 1967፦ ገፅ 13-23 (ያልታተመ)።
⁹ በወታደራዊው መንግሥት ወቅት ማለትም ከ1974 ሕገ መንግሥቱ ከሥራ ላይ እስከሞላበት እስከ 1987 ስምምነቶችን የማዕደቅ ሥልጣን የነበረው የጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር ደርግ ነበር። በ1967 የወታደራዊው አስተዳደር ደርግን ሥልጣን ለመወሰን የወጣውን አዋጅ አንቀጽ 4 እና የወታደራዊው አስተዳደር ደርግንና የሚኒስትሮች ምክር ቤት ሥልጣንን እንደገና ለመወሰን የወጣውን አዋጅ አንቀጽ 5 ይመልከቱ።

በተመለከተ ከተመሳሳይ የሌሎች ሀገሮች መሥሪያ ቤቶች ጋር የሚያደርጉት የጋራ ትብብር ስምምነቶች እና ሁለተኛው፣ ቀደም ሲል ያሉትን መሠረታዊ ጉዳዮች በዋነኝነት የማስፈጸም ዓላማ የነበራቸውን ዓለም አቀፍ ስምምነቶች የሚመለከቱት ነበሩ። ይሁን እንጂ፣ በአንቀጽ 7 እንደተመለከተው፣ መሠረታዊ የፖለቲካና የኢኮኖሚ ዓለም አቀፍ ስምምነቶችን በሥራ ላይ ለመዋል የመጽደቅ አስፈላጊነትን የሚገልጹ ድንጋጌዎችን ያካተቱ ዓለም አቀፍ ስምምነቶች በመንግሥት ምክር ቤት እንዲጸድቁ ይደረግ ነበር።¹⁰

ከዚህ በላይ ከተጠቀሱት ሕገ መንግሥቶች ጋር በተያያዘ መልክ አንድ ሊጠቀስ የሚገባው ጠቃሚ ነጥብ አለ። ይህም የነጋሪት ጋዜጣ ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 1/1934ን የሚመለከት ነው። በዚህ አዋጅ መሠረት ፍርድ ቤቶች በነጋሪት ጋዜጣ ታትመው ለሚወጡ ሕጎች ብቻ የሕግ ዕውቅና እንዲሰጡ ሀላፊነት ነበረባቸው። በመሆኑም በነጋሪት ጋዜጣ ታትሞ መውጣት ማንኛውም ሕግ በኢትዮጵያ ግዛት ውስጥ ተፈጻሚነት እንዲኖረው ለሚላ የሚገባው እንደ አንድ ቅድመ ሁኔታ ይቆጠር ነበር።¹¹ ሕግ የሚለው ቃል በትርጉሙ ሰፊ ቃል በመሆኑ በነጋሪት ጋዜጣ፣ የመታተም አስፈላጊነት በዓለም አቀፍ ስምምነቶችም ላይ እንዲሁ አግባብነት ነበረው። ይሁን እንጂ በእነዚህ ግዚያት የነበሩት ተሞክሮዎች እንደሚያስረዱት፣ በኢትዮጵያ ተቀባይነት ያገኙ ዓለም አቀፍ ስምምነቶችን በነጋሪት ጋዜጣ ታትመው እንዲወጡ የማድረግ አስፈላጊነት ሁልጊዜ ተሟልቶ እንዲገኝ አልተደረገም።¹² በእነዚህ ጊዜያት ከጸደቁት ዓለም አቀፍ ስምምነቶች መካከል አብዛኛዎቹ በነጋሪት ጋዜጣ አልታተሙም። በነጋሪት ጋዜጣ ታትመው እንዲወጡ የተደረጉትን ዓለም አቀፍ ስምምነቶችን በተመለከተም ሙሉ ጽሑፎቻቸው በነጋሪት ጋዜጣ አልታተሙም። እንዲያውም የነበረው 'አሠራር'፣ ዓለም አቀፍ ስምምነቶች የጸደቁ መሆናቸውን የሚገልጽ ድንጋጌ በአዋጅ ማውጣት ነበር። የአፍሪካ አንድነት ድርጅት ቻርተር ይህን አሠራር አልተከተለም። የቻርተሩ ሙሉ ጽሑፍ በነጋሪት ጋዜጣ ታትሞ እንዲወጣ ተደርጓልና ነው።¹³

II. በፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት መሠረት ወደ ዓለም አቀፍ ስምምነት የመግባት ሥነ ሥርዓት

የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ሕገ መንግሥት፣ የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶችን ጨምሮ፣ ሁሉንም ዓይነት ዓለም አቀፍ ስምምነቶችን የማጽደቅ ሥልጣን የሰጠው ለሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ነው። የሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 55(12) ይህንኑ በግልጽ ያረጋግጣል። የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት በፌዴራል የሥልጣን ክልል ውስጥ የሚገኙ ሁሉንም ጉዳዮች በተመለከተ ሕግ የማውጣት ሥልጣን የተሰጠው አካል ነው።¹⁴

¹⁰ ሽፈራው ወልደሚኤል፣ የዓለም አቀፍ ስምምነቶች አፀዳደቅ በኢትዮጵያ፣ የኢትዮጵያ የሕግ መጽሔት፣ ቅጽ 13፣ ገፅ 157-167።
¹¹ የነጋሪት ጋዜጣ ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 1/1942፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 1ኛ ዓመት፣ አንቀጽ 5(ሀ)።
¹² ሸመልስ መታፈሪያ፣ የዓለም አቀፍ ስምምነት የማድረግ ሥልጣን በኢትዮጵያ፣ 1967፣ መመሪያ ወረቀት፣ የሕግ ፋክልቲ፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ 1967፣ ገፅ 20 (ያልታተመ)።
¹³ የአፍሪካ አንድነት ድርጅት ቻርተር ማጽደቂያ አዋጅ፣ ቁጥር 202፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 22ኛ ዓመት ቁጥር 16።
¹⁴ የኢ.ፌ.ድ.ሪ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 55(1)።

በሕገ መንግሥቱ መሠረት ለአስፈጻሚዊ አካል የተሰጠው ዓለም አቀፍ ስምምነትን የመደራደርና የመፈረም ሥልጣን ብቻ ነው። የፌዴራል ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ኢትዮጵያ አስፈጻሚ አካላትን ሥልጣን ለመወሰን በወጣው አዋጅ ቁጥር 4/1987 አንቀጽ 25(2) ውስጥ በግልጽ እንደተደነገገው የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር፣ አስፈጻሚውን በመወከልና አግባብነት ከአላቸው አካላት ጋር በመተባበር፣ ኢትዮጵያ ከሌሎች ሀገሮች ጋር የምታደርጋቸውን ዓለም አቀፍ ስምምነቶች ለመደራደርና ለመፈረም ሥልጣን ተሰጥቶታል።¹⁵ ከዚያም አስፈጻሚው የፈረመውን ስምምነት ለሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት እንዲደርሰው የማድረግ ኃላፊነት ተጥሎበታል። ስምምነቱ እንደደረሰውም የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ውይይት እንዲያደርግ ይጠበቅበታል። ተራ ሕግን ለማጽደቅ የሚከተለውን ተመሳሳይ መንገድ በመከተልም ምክር ቤቱ ዓለም አቀፍ ስምምነቱን ሊያጸድቅ ይችላል። ምክር ቤቱ ስምምነቱን ያጸደቀው ከሆነ የምክር ቤቱ አፈ ጉባኤ ይህንኑ ስምምነት፣ ምክር ቤቱ ስምምነቱን ማጽደቁን ከሚያረጋግጠው መግለጫ ጋር በአንድነት፣ በሁለት ቀናት ውስጥ ለፊርማ ወደ ሪፐብሊኩ ፕሬዚዳንት የመላክ ኃላፊነት አለበት። ይህም ተፈጻሚ የሚሆነው በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የሕግ አወጣጥ ሥነ ሥርዓት አዋጅ አንቀጽ 21(4)¹⁶ እና በሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 57 መሠረት ነው። የጸደቀው ዓለም አቀፍ ስምምነት በፕሬዚዳንቱ በተፈረመ ጊዜ ወይም ለፕሬዚዳንቱ ከደረሰ ከአሥራ አምስት ቀናት በኋላ የሕግ ኃይል ይኖረዋል።¹⁷ ይህም ዕውን የሚሆነው ስምምነቱ በነጋሪት ጋዜጣ ታትሞ እንዲወጣ በማድረግ ነው።¹⁸

የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት አንድን ዓለም አቀፍ ስምምነት ሲያጸድቅ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ሰነዱ ሁሉንም የማጽደቅ ፎርማሊቲዎች ማሟላቱን የማረጋገጥ ግዴታ ተጥሎበታል። በመሆኑም የሚኒስቴር መሥሪያ ቤቱ ኢትዮጵያ በዓለም አቀፍ ስምምነቱ ተገዥ መሆኗን የሚያረጋግጥ ደብዳቤ ወይም የማጽደቂያ ሰነድ በእንግሊዝኛና በአማርኛ ቋንቋዎች አዘጋጅቶ የማጽደቂያ ሰነዱ አስቀማጭ ለሆነው ሀገር ይልካል።

በዓለም አቀፍ ሕግ መሠረት የአንድ ዓለም አቀፍ ስምምነት የማጽደቂያ ሰነድ በአስቀማጭ ሀገር እንዲቀመጥ ሲደረግ ዓለም አቀፋዊ ግዴታዎችን ያስከትላል።¹⁹ በመሆኑም፣ የማጽደቂያ ሰነዱ እንዲቀመጥ ከተደረገበት ጊዜ ጀምሮ ዓለም አቀፍ ስምምነቱ በግዛቷ ውስጥ የሕግ ኃይል ይኖረው ዘንድ ኢትዮጵያ አስፈላጊ ናቸው የሚባሉትን የሕግ እርምጃዎች ሁሉ እንድትወስድ ትጠየቃለች።²⁰ እነዚህም እርምጃዎች በተለይ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶችን ተፈጻሚ ለማድረግ መፈጠር ያለባቸውን ውስጣዊ ሁኔታዎች ማመቻቸትን ያካትታሉ።²¹ ይህ ሂደት በሚከተሉት ክፍሎች ማለትም የዓለም አቀፋዊ ሰብዓዊ መብቶች የውስጥ አፈጻጸምና ደረጃ በሚሉ ሁለት ታላላቅ ርዕሶች አማካይነት ይመረመራል።

¹⁵ የኢፌድሪ የሕግ አስፈጻሚ አካልን ሥልጣንና ተግባር ለመወሰን የወጣ አዋጅ፣ ቁጥር 2፣ አንቀጽ 25(2)።
¹⁶ የተወካዮች-ምክር ቤት ሕግ አወጣጥ ሥነ ሥርዓት፣ ቁጥር 4/1995፣ የፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ 1ኛ ዓመት፣ ቁጥር 2፣ አንቀጽ 25(2)።
¹⁷ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 8(2)።
¹⁸ የኢፌድሪ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 71(2)።
¹⁹ የተባበሩት መንግሥታት ቻርተር፣ አንቀጽ 102።
²⁰ የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ሕግ፣ ሀገሮች በአጸደቁቸው ስምምነቶች ውስጥ የተረጋገጡ መብቶችና ነፃነቶች ተፈጻሚ ይሆኑ ዘንድ አስፈላጊውን እርምጃ ማለትም የሕግ ማውጣት፣ አስተዳደራዊ፣ የዳኝነት ኢኮኖሚያዊ፣ ማህበራዊ፣ እንዲሁም ትምህርታዊ እርምጃዎችን እንዲወስዱ ይጠይቃል።
²¹ ካርል ጆሴፍ ፓርሽ፣ ዓለም አቀፍ ሕግ እንደ ብሔራዊ ሕግ አካል፣ የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ሕግ ብሔራዊ አፈጻጸም፣ 1990፣ ገጽ 1-2።

III. የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች የውስጥ አፈጻጸም

የጸደቁ የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች በኢትዮጵያ ውስጥ በሚኖራቸው አፈጻጸም ላይ የሚደረግ ውይይት ሁለት የተለያዩ የሕግ ሁኔታዎችን መመርመር ይጠይቃል። በአንድ በኩል የሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 9(4) "በኢትዮጵያ የጸደቁ ዓለም አቀፍ ስምምነቶች ሁሉ የሀገሪቱ ሕግ አካል" መሆናቸውን በግልጽ ያመለክታል።

በሌላ በኩል ደግሞ ሕገ መንግሥቱ ዓለም አቀፍ ስምምነቶች በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ሲጸድቁ በነጋሪት ጋዜጣ ታትመው እንዲወጡ እንዲያደርግ ለፌዴራሉ ፕሬዚዳንት ሥልጣን ይሰጠዋል። ሕገ መንግሥቱ እንደሚከተለው ይደነግጋል፤

በዚህ ሕገ መንግሥት መሠረት የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የጸደቃቸውን ሕጎችና ዓለም አቀፍ ስምምነቶች በነጋሪት ጋዜጣ ያወጣል።"

ከዚህ ጋር በማያያዝ የፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 3/1987ትን በተጨማሪ መጥቀስ አስፈላጊ ነው። ይህ አዋጅ የቀድሞውን ነጋሪት ጋዜጣ ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 3/1943ን የተካ አዋጅ ነው። የፌዴራሉ ነጋሪት ጋዜጣ ማቋቋሚያ አዋጅ አንቀጽ 2(3) እንዲህ ይነበባል፤

"ሁሉም የፌዴራል ወይም የክልል ሕግ አውጪ፣ አስፈጻሚና ጻንነት አካላት እንዲሁም ማንኛውም የተፈጥሮ ወይም የሕግ ሰው በፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ ታትመው ለሚወጡ ሕጎች እውቅና ይሰጣል።"²²

እዚህ ላይ የሚከተሉትን ጥያቄዎች ማንሳት ተገቢ ይሆናል። በሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 9(4) ትርጉም መሠረት ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት እንደጸደቁ ወዲያውኑ ተፈጻሚ ሊሆኑ ይችላሉ? በሌላ አነጋገር የጸደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች የኢትዮጵያ ሕግ አካል እንዲሆኑ በነጋሪት ጋዜጣ ታትመው መውጣታቸው እንደ ቅደም ሁኔታ መታየት አለበት? በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የጸደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች በሪፐብሊኩ ፕሬዚዳንት በፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ ታትመው እንዲወጡ ይደረጋል ማለት እንደነዚህ ያሉ ዓለም አቀፍ ስምምነቶች በነጋሪት ጋዜጣ ታትመው የመውጣት አስፈላጊነትን ሳያሟሉ በኢትዮጵያ ግዛት ውስጥ ውጤት አይኖራቸውም ማለት ነው?

በዚህ ክፍል ውስጥ ሁለት ንዑስ ክፍሎች ይገኛሉ። የመጀመሪያው ከዚህ በላይ የተነሱትን ጥያቄዎች ለመመርመር ይሞክራል። ሁለተኛው ደግሞ የጸደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶችን የኢትዮጵያ ሕግ አካል ለማድረግ በሥራ ላይ ሊውሉ በሚችሉ የማተም ዘዴዎች ላይ የሚያተኩር ይሆናል።

²² የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 71(2)።

ሀ. የጸደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶችን ስለማተም

በአንድ ሀገር ውስጥ የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶችን ስለማተም ከሚደረገው ውይይት ጋር በተያያዘ መልኩ ዓለም አቀፍ ዕውቅና ያገኙ ሁለት መሠረተ ሀሳቦች አሉ። በአንድ በኩል፤ በዓለም አቀፍ ሕግ መሠረት ዓለም አቀፍ ስምምነቶችን የማጽደቅ ተግባር²³ ሕገ መንግሥታዊ ሥልጣን ባለው አካል ሲፈጸም ስምምነቶቹ በዓለም አቀፍና በብሔራዊ መድረኮች ላይ የሕግ ኃይል ያገኙ መሆኑን ጭምር እንደሚረጋገጥ ይቆጠራል።²⁴ በሌላ በኩል፤ አንድ ሀገር ዓለም አቀፍ ስምምነቶች በግዛቷ ውስጥ ውጤት ሊያገኙ የሚችሉበትን ሁኔታዎች ለመወሰን ሥልጣን ያላት መሆኑን ዓለም አቀፍ ሕግ ዕውቅና ይሰጣል። በሌላ አነጋገር፤ አንድ ሀገር የጸደቃቸውን ዓለም አቀፍ ስምምነቶች በግዛቷ ውስጥ ተፈጻሚ የምታደርገው የሕገ መንግሥቷ ድንጋጌዎች በሚፈቅዱት መሠረት ነው። ለምሳሌም፤ የዓለም አቀፍ የሲቪልና የፖለቲካ ስምምነት አንድ አባል ሀገር በስምምነቱ የተረጋገጡትን ጭብቶችና ነፃነቶች በሀገሩ "ሕገ መንግሥታዊ ሂደት" እና በራሱ በስምምነቱ መሠረት" በሥራ ላይ እንዲውሉ ይጠይቃል። ይህም ሁኔታ የዓለም አቀፍ ስምምነቶች በየግዛታቸው ውስጥ የሕግ ውጤት እንዲኖራቸው እንደቅድመ ሁኔታ ከሚታየው የማተም ሁኔታ ጋር በተያያዘ መልክ ሀገሮች የተለያዩ መንገዶችን እንዲከተሉ አስችሏቸዋል።

በዚህ ጉዳይ ላይ ሀገሮች በሁለት ቡድኖች ሊከፈሉ ይችላሉ። የመጀመሪያው ቡድን የጸደቁ ዓለም አቀፍ ስምምነቶች በየብሔራዊ የሕግ ነጋሪት ጋዜጣዎቻቸው ውስጥ ታትመው እንዲወጡ ሕገ መንግሥቶቻቸው የሚያስገድዷቸውን ሀገሮች ያካትታል። ለምሳሌ፤ በፈረንሳይ የጸደቁ ዓለም አቀፍ ስምምነቶች ታትመው እንዲወጡ ማድረግ መሟላት ያለበት የሕግ ሁኔታ ነው።²⁵ በጀርመን ተቀባይነት ባገኘው አመለካከት መሠረት ዓለም አቀፍ ስምምነቶች ወደ ብሔራዊ ሕግ ሥርዓት አካልነት እንዲለወጡ የሚደረጉት የመንግሥት ባለሥልጣናትና ሕዝቡ ያውቃቸው ዘንድ በሕግ አውጪው በሕግ መልክ እንዲወጡ ሲደረግ ነው።²⁶ በስዊዘርላንድ፤ በአንድ በኩል የመንግሥት አካላት ያልታተሙ ዓለም አቀፍ ስምምነቶችን ተፈጻሚ እንዲያደርጉ የሚገደዱ ቢሆንም በሌላ በኩል እንደነዚህ ያሉ ስምምነቶች በግለሰቦች ዘንድ አስገዳጅነት የሚኖራቸው በሕግ ጋዜጣ ታትመው ሲገኙ ብቻ ነው።²⁷ በፖርቱጋልና²⁸ በቱርክ²⁹ ሕጎች፤ የጸደቁ ዓለም አቀፍ ስምምነቶችን የማተም ተግባር እነዚህን ስምምነቶች የብሔራዊ ሕግ አካል የማድረግ ዘዴ እንደሆነ በግልጽ ተገልጿል። በቤልጂግ ሕግ፤ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ

²³ ማጽደቅ ማለት፤ አንድ ሀገር ላደረገው ስምምነት በዓለም አቀፍ መድረክ እራሱን ተገዥ ማድረጉን መግለፅ ማለት ነው።
²⁴ የቁጥር 1 ውሳኔ ፐርጀክት አንቀጽ 2 ስለመሠረታዊ ዓለም አቀፍ ሕግ እንደሚከተለው ያሰነባባል፤ "ፖዚቲቭ የዓለም አቀፍ ሕግ የእያንዳንዱን ሀገር ሕግ ከፊል ክፍል ይይዛል። ይህም የሚሆነው የእያንዳንዱ ሀገር ሕገ መንግሥት ከሚያስቀምጣቸው ፖለቲካዊ መለኪያዎች ጋር በተገናዘበ መልክ ነው።" የውሳኔው ሙሉ ቃል በአሜሪካ የዓለም አቀፍ ሕግ መጽሔት ቅፅ 2፣ 1928፣ ገጽ 238-239 ውስጥ ተካቷል።
²⁵ የ1958 እ.ኤ.አ. የፈረንሳይ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 55።
²⁶ አንድሬው ዜድ ድርዜንጅውስኪ፣ የአውሮፓ ሰብዓዊ መብት ስምምነት በሀገር ውስጥ ሕግ፣ ንጽጽራዊ ጥናት፣ 1985፣ ገፅ 108።
²⁷ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 119።
²⁸ የሚያዝያ 25 ቀን 1976 የፖርቱጋል ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 8(2)።
²⁹ የ1961 የቱርክ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 65(1)።

መብት ስምምነቶች በግለሰቦች ላይ አስገዳጅነት የሚኖራቸው እነዚህ ግለሰቦች በህትመት አማካይነት እንዲያውቋቸው የተደረጉ እንደሆነ ብቻ ነው።³⁰

በእንግሊዝ ሕግ፣ አጠቃላይነት ባለው ልምድ እንደሚታየው፣ የጸደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች የሀገሪቱ ሕግ አካል ሲሆኑ የሚችሉት በእንግሊዝ ፓርላማ ውሳኔ መሠረት ሕግ እንዲሆኑና እንዲታተሙ እስከተደረገ ነው።³¹ በአርጀንቲና፣ የጸደቁ ዓለም አቀፍ ስምምነቶች የፌዴራሉ ሕግ አካል የሚሆኑት በሀገሪቱ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 31 መሠረት የታተሙ እንደሆነ ነው።³² ክሮሲያ³³ ጨምሮ በብዙ የምሥራቅ አውሮፓ ሀገሮች፣ የጸደቁ ዓለም አቀፍ ስምምነቶችን ታትመው እንዲወጡ ማድረግ የብሔራዊ ሕግ አካል ሆነው እንዲታዩ ያደርጋቸዋል።³⁴

የሁለተኛው ቡድን ሀገሮች፣ የጸደቁ ዓለም አቀፍ ስምምነቶች ተፈጻሚነት ያገኙ ዘንድ ህትመትን እንደ ቅደመ ሁኔታ አድርገው አይቆጥሩም። ዩናይትድ ስቴትስ እንደ አንድ ምሳሌ ሆኖ ልትጠቀስ ትችላለች። በዩናይትድ ስቴትስ ከሴኔት አባላት መካከል የሁለት ሦስተኛውን አብላጭ ድምጽ ድጋፍ አግኝቶ በፕሬዚዳንቱ የጸደቀ ዓለም አቀፍ ስምምነት በአፈሴላዊ አዋጅ ታትሞ እንዲወጣ ማድረግ አስፈላጊ አይደለም።³⁵ በመሆኑም የአሜሪካ ፍርድ ቤቶች የጸደቁ ዓለም አቀፍ ስምምነቶች ባይታተሙም እንኳ ውጤት እንዲኖራቸው የማድረግ ግዴታ አለባቸው። ይሁን እንጂ፣ እንደነዚህ ያሉ ስምምነቶች በዓለም አቀፍ መድረክ ተፈጻሚነትን ያገኙ መሆን ይኖርባቸዋል።

አንድ ሀገር፣ ዓለም አቀፍ ሕግና ሕገ መንግሥቱ በሚፈቅድለት መሠረት፣ አንድን ዓለም አቀፍ ስምምነት ሲያጸድቅ ስምምነቱን በሙሉ በግዛቱ ውስጥ ዕውን ሊሆን የሚረዱትን ማናቸውንም እርምጃዎች ለመውሰድ ግዴታ መግባቱ ነው።³⁶ ከእነዚህም እርምጃዎች መካከል አንዱ ዓለም አቀፍ ስምምነቱን የሀገሩ ሕዝብ እንዲያውቀው ማድረግ ነው። ይህም ዕውን ሊሆን የሚችለው የጸደቀው ስምምነት ታትሞ እንዲወጣ በማድረግ ብቻ ነው።

የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግሥት የጸደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች በኢትዮጵያ ውስጥ የሕግ ውጤት ያገኙ ዘንድ በነጋሪት ጋዜጣ ታትመው እንዲወጡ ማድረግ ያስፈልግ ወይም አያስፈልግ እንደሆነ ግልጽ አይደለም። በዚህ ጉዳይ ላይ በአሁኑ ጊዜ በኢትዮጵያ ውስጥ ሁለት እርስ በርሳቸው የሚቃረኑ አመለካከቶች ይገፀባሉ። እነዚህ አመለካከቶች በተለይ ኢ.ኤ.አ. ከግንቦት 18 እስከ 22/1998 ዓ.ም

³⁰ ዲቪድ አር ዲንር፡ በብሔራዊ ሕግና የዓለም አቀፍ ስምምነት መካከል ከ2ኛው የዓለም ጦርነት በፊት የነበሩ አንዳንድ የግንኙነት አቅጣጫዎች፡ የህንድ ዓለም አቀፍ ሕግ መዕረግ፡ ቅፅ 5፡ ቁጥር 3፡ ሐምሌ 1965፡ ገፅ 271፤ እንዲሁም አንድረው ዜድ ድርዚንቼውስኪ ገፅ 64ን ይመልከቱ።
³¹ አር እና ዋና የሰደተኞች ቢሮ፡ ኢክስፔንቲ ሳሳማት ቢቢ (1976)1 ደብሊው ኤል አር 979።
³² አንቀጽ 19፡ ሐሳብን የመግለጽ ነፃነት ማንዋል፡ ዓለም አቀፍና ኮምፓራቲቭ ሕግ ደረጃዎችና ሥነ ሥርዓት፡ 1993፡ ገጽ 44።
³³ የታህሳስ 33 1999 የክሮሲያ ሕገ መንግሥት፡ አንቀጽ 134።
³⁴ ኤሪክ ስቴን፡ ዓለም አቀፍ ሕግ በሀገር ውስጥ ሕግ፡ የመካከለኛው ምሥራቅ አውሮፓ ሕገ መንግሥት ዓለም አቀፍነት አቅጣጫ፡ የአሜሪካ የዓለም አቀፍ ሕግ መዕረግ፡ ቅፅ 88፡ ቁጥር 3፡ 1994፡ ገፅ 444።
³⁵ ኢሬድስና ጉልድ፡ የዓለም አቀፍ ሕግና የብሔራዊ ሕግ ግንኙነት በአሜሪካ እና በኔዘርላንድስ፡ 1961፡ገፅ 305-307።
³⁶ በዓለም አቀፍ ሕግ ውስጥ አንድ ሀገር ስምምነትን ሲያፀድቅ ወይም ለስምምነት ሲገዛ ያ ሀገር ራሱን ለህ ስምምነት አስገዝቶ መብትንና ነፃነትን ለማክበር መዘጋጀቱን ያመለክታል። ለምሳሌ፡ አንቀጽ 2 (1) የተባበሩት መንግሥታት የሲቪልና ፖለቲካ መብቶች ስምምነትን ይመልከቱ።

የኢትዮጵያን ሰብዓዊ መብት ኮሚሽንና የእንባ ጠባቂ መሥሪያ ቤትን ለማቋቋም ተካሂዶ በነበረው ዓለም አቀፍ ኮንፈረንስና እ.ኤ.አ. ከግንቦት 19 እስከ 20/2000 ዓ.ም. "ሕገ መንግሥቱን ከማስከበር ረገድ የፍርድ ቤቶች ሚና" በሚል ርዕስ በኢትዮጵያ ሲቪል ሰርቪስ ኮሌጅ አዘጋጅነት በተካሄደው ሲምፖዚየም ተንደባርቀው ነበር። ኮንፈረንሱና ሲምፖዚየሙ የተካሄዱት በአዲስ አበባ፣ በኢትዮጵያ ነበር።

የመጀመሪያው አመለካከት፣ የዓለም አቀፍ ስምምነቶች በተወካዮች ምክር ቤቱ መጽደቅ እነዚህ ስምምነቶች በኢትዮጵያ ግዛት ውስጥ ውጤት እንዲኖራቸው ያስችላል የሚል ነው። አቋማቸውንም ለማጠናከር እንዲረዳቸው በማሰብ የዚህ አመለካከት አራማጆች የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግሥትን አንቀጽ 9(4) ይጠቅሳሉ። በእነዚህ ሕግ ባለሞያዎች እንደሚቀርበው ክርክር፣ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነት የኢትዮጵያ ሕግ አካል የሚሆነው ስምምነቱ እንደጸደቀ ወዲያው ነው። እነዚህ ሕግ ባለሞያዎች የስምምነቱ በነጋሪት ጋዜጣ ታትሞ መውጣት በመጽደቅ ተግባር ቀድሞውኑ ሕጋዊ እንዲሆን ለተደረገው ስምምነት ሕጋዊነትን የሚጨምር አይሆንም በማለት ያስረዳሉ።³⁷ በመሆኑም፣ በዚህ አመለካከት መሠረት የጸደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች በነጋሪት ጋዜጣ ታትመው እንዲወጡ ሳያስፈልግ ተፈጻሚ ሊሆኑ ይችላሉ።

ሌላው አመለካከት ተቃራኒ አቋምን የያዘ ነው። ይህ አመለካከት፣ የጸደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች በኢትዮጵያ ውስጥ ተፈጻሚነት እንዲኖራቸው በነጋሪት ጋዜጣ የመታተማቸውን አስፈላጊነት በመደገፍ ይከራከራል።³⁸ በዚህ አመለካከት መሠረት፣ በነጋሪት ጋዜጣ የማተም አስፈላጊነት፣ በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት እንደተደነገጉ ሕጎች ሁሉ፣ በጸደቁ የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶችም ላይ ተፈጻሚነት አለው። የዚህ አመለካከት አራማጆች አዘወትረው የሚጠቅሱት የፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 3/1987 አንቀጽ 2(3)ትን ነው። የዚህ ጽሑፍ ደራሲ፣ በሚከተሉት ሁለት ምክንያቶች በመመርኮዝ፣ ከሁለተኛው አመለካከት ጋር ይስማማል።

የመጀመሪያው ምክንያት፣ ከኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግሥት ጋር በተጣጣመ መልክ በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የጸደቁትን ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች በነጋሪት ጋዜጣ እንዲያውጅ የሪፐብሊኩን ፕሬዚዳንት ከሚጠይቀው የሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 71(2) የሚገናኝ ነው። ይህንን ድንጋጌ በቅርብ ከመመርመር መረዳት እንደሚቻለው አንቀጹ የተደነገገው ግልጽ አስገዳጅነት ባለው መልኩ ነው። የጸደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች እንደሌሎች ሕጎች ሁሉ የተወካዮች ምክር ቤት የውይይት ውጤቶች መሆናቸው የሚያጠራጥር ጉዳይ አይደለም። በመሆኑም የጸደቁ ዓለም አቀፍ ስምምነቶችን ሕዝቡ እንዲያውቃቸው ሊደረጉ የሚችሉት በነጋሪት

³⁷ ግርማ አማራ፣ የኢትዮጵያ የሰብዓዊ መብቶች ሥርዓት፣ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግሥትና ኢትዮጵያ ያፀደቀቻቸው ዓለም አቀፍ የሰብዓዊ መብት ስምምነቶች፣ የኢትዮጵያ የሰብዓዊ መብት ኮሚሽንና የእንባ ጠባቂ ተቋምን ስለማቋቋም ስብሰባ በተካሄደበት ወቅት የቀረበ ወረቀት፣ ከግንቦት 18-22፣ 1998 አዲስ አበባ፣ ኢትዮጵያ።

³⁸ ኢብራሂም አድሪስ፣ የወደፊት የኢትዮጵያ ሰብዓዊ መብት ኮሚሽን ምን መሆን አለበት፣ 1998፣ ገፅ 22፣23 የኢትዮጵያ የሰብዓዊ መብቶች ኮሚሽንና የእምባ ጠባቂ ተቋምን ስለማቋቋም በተካሄደ ስብሰባ ወቅት የቀረበ፣ ከግንቦት 18-22፣ 1998፣ አዲስ አበባ፣ ኢትዮጵያ።

ይህ የክርክር ነጥብ የ1987ትን የፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ ማቋቋሚያ አዋጅ ወደሚመለከተው ሁለተኛው ምክንያት ይመራናል። በዚህ አዋጅ አንቀጽ 2(3) መሠረት የፌዴራል ሕጎች በፍርድ ቤት እንዲታወቁና ተፈጻሚነትንም ያገኙ ዘንድ በፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ እንዲታተሙ ማድረግ ፍጹም አስፈላጊ ነው። የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የሕግ አወጣጥ ሥነ ሥርዓት አዋጅ ቁጥር 14/1988 አንቀጽ 2(1) ሕጎች በኢትዮጵያ ውስጥ ተፈጻሚነትን ያገኙ ዘንድ የመታተማቸውን አስፈላጊነት እንዲሁ ያሰምርበታል። የዚህ አዋጅ አንቀጽ 2(1) እንደሚከተለው ይነበባል፤

'ሕግ' ማለት በዚህ አዋጅ በተደነገገው ሥነ ሥርዓት መሠረት በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ፀድቆ በፕሬዚዳንቱ ፊርማ አማካኝነት በነጋሪት ጋዜጣ ታትሞ በሥራ ላይ የሚውል ሕግ፣ ደንብ ወይም መመሪያ ነው።'

ቀደም ሲል እንደተጠቀሰው፤ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት እንዲጸድቁና በአዋጅ መልክም በፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ እንዲታተሙ ይደረጋሉ። እነዚህ ስምምነቶች እንደማናቸውም ሌሎች የሀገሪቱ ሕጎች የሚታዩ ናቸው። ስለዚህ በኢትዮጵያ ሕግ፤ በሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 9(4) መሠረት በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የጸደቀ አንድ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነት በሀገሪቱ ውስጥ ተፈጻሚ የሚሆነው በፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ በአዋጅ አማካይነት የኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓት አካል እንዲሆን የተደረገ እንደሆነ ነው። በእርግጥም፤ ሕትመት አንድ ዓለም አቀፍ ስምምነት በኢትዮጵያ ውስጥ ውጤት እንዲያገኝ የሚያስችል ተግባር ነው።

ለ. ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶችን የማተም ዘዴዎች

በዚህ ንዑስ ክፍል ውስጥ ከፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ ማቋቋሚያ አዋጅ ትርጉም አንጻር ምርመራ ሊደረግበት የሚገባው ጉዳይ የጸደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶችን ከማተም ዘዴ ጋር በተያያዘ ነው። ይህን ጉዳይ በሚመለከትም፤ የጸደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ህትመት ዕውን የሚሆንበት ቢያንስ ሦስት የተለያዩ ዘዴዎች አሉ። እነዚህም፤ ሀ/ የጸደቁን ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነት ሙሉ ቃል ከአዋጁ ውስጥ መደንገግ፤ ለ/ ስምምነቱ መጽደቁን ብቻ የሚያመለክት ሕግ ማውጣት፤ እና ሐ/ ስምምነቱ ወይም አግባብነት ያላቸው የስምምነቱ ድንጋጌዎች

³⁹ የጸደቁ የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች በተወሰነው በ15 ቀናት ውስጥ ባለመጽደቃቸው ተፈጻሚነት የሚያገኙበት ዕውነታ ልዩ ባህሪ ያለው ነው። እንደዚህ ያለ ነገር ቢያጋጥምም፤ የጸደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች በአንድ ዓይነት የሕትመት ዘዴ፤ በፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ አማካይነት፤ በሕዝብ ዘንድ እንዲታወቁ ከመደረጉ በፊት በሥራ ላይ እንዲውሉ ማድረግ የሚቻል አይመስልም። በእርግጥ በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የሕግ ማውጣት ሥነ ሥርዓት አዋጅ አንቀጽ 8(2) በግልጽ እንደተደነገገው በምክር ቤቱ የተደነገጉ ሕጎች፤ የጸደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶችን ጨምሮ፤ በሪፐብሊክ ፕሬዚዳንቱ ያልተፈረሙ ከሆነ ምክር ቤቱ ሕጎችን የማተም ሥልጣን ተሰጥቶታል።

በሕግ ውስጥ ተካተው እንዲወጡ ማድረግ፤ የሚሉት ናቸው።⁴⁰

ከእነዚህ ሦስት የህትመት ዘዴዎች መካከል ኢትዮጵያ የትኛውን የመረጠች ስለመሆኑ የፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ ማቋቋሚያ አዋጅ ግልጽ አይደለም። የሀገሪቱ የሕግ ማውጣት ልምድ እንደሚያረጋግጠው ከሆነ፤ ከሦስቱ ዘዴዎች መካከል አንዱ ወይም ሌላው በቋሚነት ተከታይነትን አላገኘም። በአርግጥ፤ የጸደቁ ዓለም አቀፍ ስምምነቶች በአንዱ ወይም በሌላው ዘዴ አማካይነት በኢትዮጵያ ውስጥ በሕግ የተደነገጉባቸው ምሳሌዎች አሉ። የመጀመሪያውን ዘዴ በተመለከተ፤ የአፍሪካ አንድነት ድርጅት ቻርተርን እንደምሳሌ መጥቀስ ይቻላል። የአፍሪካ አንድነት ቻርተር፣ ምንም እንኳን የሰብዓዊ መብት ሰነድ ባይሆንም፣ ይህ ጸሐፊ እስከሚያውቀው ድረስ፤ የእንግሊዝኛው ሙሉ ቃል ከአማርኛ ትርጓሜው ጋር በነጋሪት ጋዜጣ ታትሞ እንዲወጣ የተደረገ ብቸኛ ስምምነት ነው።⁴¹ የሕፃናት ዓለም አቀፍ ስምምነትንና⁴² የኪሚካል መሣሪያዎች ስምምነትን⁴³ በሥራ ላይ ለማዋል የወጡት አዋጆች የሁለተኛው ዘዴ ምሳሌዎች ናቸው። ይህን ዘዴ በሥራ ላይ ማዋልን በተመለከተ፤ የማጽደቂያ አዋጆች የጸደቁ ስምምነቶችን በመጥቀስ ብቻና የስምምነቶችን ሙሉ ቃል ሳይዙ ወይም አባሪ ሳያደርጉ እንዲደነገጉ ይደረጋል።⁴⁴ ከውጭ መንግሥታት ወይም ዓለም አቀፍ የገንዘብ ድርጅቶች ጋር የተደረጉ የብድር ውሎች በነጋሪት ጋዜጣ የሚታተሙ የማጽደቂያ ድንጋጌ ዘዴ ምሳሌዎች ናቸው። እንደዚህ ያሉት አዋጆች የሚያሳዩት ዓለም አቀፍ ስምምነቶች መጽደቃቸውን ብቻ ነው። ሦስተኛውን ዘዴ በተመለከተ ደግሞ፤ በሰው ዘር ላይ የሚፈጸም ጥፋትን የሚመለከተው ስምምነትና እ.ኤ.አ. በ1949 ዓ.ም. የተደረጉት አራቱ የጀኔቫ ስምምነቶች ዓይነተኛ ምሳሌዎች ናቸው። ስምምነቶቹ እንዲጸድቁ ከመደረጋቸው በተጨማሪ ዋና ዋና ድንጋጌዎቻቸው አግባብነት ባለው የኢትዮጵያ ሕግ፣ ማለትም በ1949 የኢትዮጵያ የወንጀለኛ መቅጫ ሕግ፣ ውስጥ እንዲካተቱ ተደርገዋል።⁴⁵

በዚህ ጸሐፊ አመለካከት፤ የጸደቁ ዓለም አቀፍ ስምምነቶች ሙሉ ቃል ታትመው እንዲወጡ የማድረግ አስፈላጊነትን መቀበል በኢትዮጵያ በኩል ዓለም አቀፍ ሕግን በአርግጥ እንደማክበር የሚቆጠር ነው።⁴⁶ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ልዩ ባህሪ ያላቸው ስምምነቶች ናቸው። አስተዳደርን ብቻ ከሚመለከቱ ሌሎች የስምምነት ዓይነቶች ጋር ሲነጻጸሩ፤ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ተፈጻሚ ይሆኑ ዘንድ በሕዝቡ ዘንድ ዕውቅና እንዲያገኙ መደረግ የሚገባቸው የተለዩ የስምምነት ዓይነቶችን የሚወክሉ ናቸው። ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች የሰዎችን መብቶች፣ ነፃነቶችና ግዴታዎች የሚመለከቱ ናቸው። ግለሰቦችና ቡድኖች የጸደቁ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶችን፣ ድንጋጌዎችንና መርሆዎችን በመጥቀስ እራሳቸውን መከላከል የሚችሉት

⁴⁰ አን ኤፍ ቤፍሰኪ፣ ዓለም አቀፍ የሰብዓዊ መብት ሕግ፣ በካናዳ የመብት ቻርተርና በመክሰስ መብት ውስጥ አጠቃቀም፣ ጥቅምት 1992፣ ገፅ 32-33።
⁴¹ የአፍሪካ አንድነት ድርጅት ቻርተር ማጽደቂያ አዋጅ፣ ቁጥር 2021/1963፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 22ኛ ዓመት፣ ቁጥር 16።
⁴² የሕፃናት መብት ስምምነት ማጽደቂያ አዋጅ፣ ቁጥር 10/1992፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 51ኛ ዓመት፣ ቁጥር 5።
⁴³ የኪሚካል መሣሪያዎችን መሥራት፣ ማምረት፣ ማከማቸት፣ መጠቀም የሚከለክለውና ስለመውደማቸው የሚመለከተውን ስምምነት ማጽደቂያ አዋጅ፣ ቁጥር 30/1996፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 51ኛ ዓመት፣ ቁጥር 18።
⁴⁴ ይህ ለምሳሌ የኢትዮጵያ መንግሥት ከውጪ አበዳሪ አገሮች ጋር ያደረገቸውን የብድር ስምምነት ያጠቃልላል።
⁴⁵ የ1949 የኢትዮጵያ ወንጀለኛ መቅጫ ሕግ፣ ከሌሎች ነገሮች በተጨማሪ፣ አንቀጽ 281 እና 282ን በዘር ማጥፋትና ሰብዓዊነት ላይ ስለሚደረግ ወንጀል በቅደም ተከተል አጠቃሎ ይዟል።
⁴⁶ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 71(2)።

ስለነዚህ ስምምነቶች መኖር የሚያውቁ እንደሆነ ነው።⁴⁷ ስምምነቶች በፈረንሳይ ሀገር ውስጥ ካላቸው ተፈጻሚነት ጋር በተያያዘ መልኩ ላውረንስ ፔርሰስ እንዲህ በማለት ጽፏል፤

ሕትመት ዜጎች ስለዓለም አቀፍ ስምምነቶች እንዲያውቁ ያደርጋል፤ ግዴታዎቻቸው የሚመነጨበትን ሁኔታ ለመረዳትና መብቶቻቸውንም በፍርድ ቤቶችና በሌሎች የመንግሥት አካላት ፊት እንዲያስከብሩ ይረዳል።"

በመሆኑም እንደሌሎቹ የሀገሪቱ ሕጎች፤ የጸደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ሕዝብ በሚረዳው ቋንቋ እንዲያውቃቸው ጉዳዮችን በሚያስተናግዱ ፍርድ ቤቶች የሥራ ቋንቋ እንዲታተም ማድረግ ተገቢ ይሆናል። በኢትዮጵያ ከፌዴራሽን አባላት መካከል በቤንሻንጉል፣ በጋምቤላና በደቡብ ብሔሮች፣ ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ክልሎች የሚገኙ ፍርድ ቤቶች ጉዳዮችን የሚያስችሉት በፌዴራል መንግሥቱ የሥራ ቋንቋ በሆነው በአማርኛ ነው።⁴⁸ ይህም ሁኔታ የጸደቁ ዓለም አቀፍ ስምምነቶች ሙሉ ቃል በፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣዎች ታትመው የመውጣታቸውን አስፈላጊነት ያሳያል።⁴⁹ "ሕግን አለማወቅ ከተጠያቂነት አያድንም" የሚለው የሕግ አባባል የጸደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶችን ሙሉ ቃል ሕዝቡ እንዲያውቃቸው የማድረግ ጠቃሚነትን ያጠናክራል። በእርግጥ ከዚህ አመለካከት በመነሳት ነው የሕፃናት መብትን የሚመለከተው ኮሚቴ በ371ኛ ስብሰባው ኢትዮጵያ የሕፃናት ኮንቬንሽንን ሙሉ ቃል ማተም ያለባት መሆኑን ያሳስበው።⁵⁰

የተባበሩት መንግሥታት የሰብዓዊ መብት ኮሚቴ፤ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች በሕግ ጋዜጦች ታትመው እንዲወጡ የማድረግ አስፈላጊነትን አሳስቧል። ይህንንም ማሳሰቢያ የሰጠው ከተባበሩት መንግሥታት የሲቪልና የፓለቲካ ዓለም አቀፍም ሰነድ ጋር በተያያዘ ነበር። በ311ኛ ስብሰባው፤ ኮሚቴው ይኸው ሰነድ የስምምነቱ ተዋዋይ በሆነ አባል ሀገር ሁሉ በሁሉም ቋንቋ ተተርጉሞ በሕግ ጋዜጣዎች እንዲወጣ አቋም ወስዷል።⁵¹ እንዲህ ዓይነቱ ተግባር ግለሰቦች በሰነዱ ውስጥ የተካተቱ መብቶቻቸውን ለማወቅና እንዲሁም የአስተዳደር ባለሥልጣናትና ዳኞች ተዋዋይ ሀገሩ በስምምነቱ መሠረት የገባቸውን ግዴታዎች እንዲገነዘቡ የሚያስችላቸው ስለመሆኑ የሰብዓዊ መብት ኮሚቴው እምነቱን ገልጿል።

በእርግጥ በዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች የተረጋገጡ መሠረታዊ መብቶችና ነፃነቶች በሥራ መዋላቸው እየተጠናከረ ሊመጣ የሚችለው ሕዝቡ ስለእነዚህ መብቶችና ነፃነቶች እንዲያውቁ የተደረገ ከሆነ ነው። ስምምነቶቹ ባልታተሙበት ሁኔታም ሕዝቡ መብቶቹንና ነፃነቶቹን ስለማወቁ አጠራጣሪ ነው። ይህም መሠረታዊ

⁴⁷ ላውረንስ ፔርሰስ፣ በፈረንሳይ ሕገ መንግሥት ሥርዓት የዓለም አቀፍና የብሔራዊ ሕግ ግንኙነት፣ የአሜሪካ የዓለም አቀፍ ሕግ መፅሔት፣ ቅፅ 44፣ 1950፣ ገጽ 650-651።

⁴⁸ የኢ.ፌ.ድ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 50(2) እንዲህ ይነበባል፡- "አማርኛ የፌዴራል መንግሥቱ የሥራ ቋንቋ ነው"።

⁴⁹ የፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ ማቋቋም አዋጅ፣ አንቀጽ 5፣ እንዲህ ይነበባል፡- "የፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ በአማርኛና በእንግሊዝኛ ቋንቋ ይታተማል። በሁለቱ መካከል አለመጣጣም በሚኖርበት ወቅት አማርኛው የበላይነት ይኖረዋል"።

⁵⁰ የሕፃናት መብት ኮሚቴ ለ37ኛ ጊዜ ሲገናኝ ያጠቃለለው አመለካከት (24ኛ ስብሰባ) ጥር 24 1997 የተካሄደ፤ ገጽ 7።

⁵¹ አጠቃላይ አስተያየት፣ ቁጥር 3(13)፣ የሰብዓዊ መብት ኮሚቴ፣ ሐምሌ 28፣ 1981።

መብቶችና ነፃነቶች ሊጣሱ የሚችሉበት ሁኔታዎች እንዲፈጠሩ ማድረግ አያጠራጥርም። ከቅርብ ጊዜ ጀምሮ የፌዴራሉ መንግሥት ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች በቀላሉ ለሕዝቡ እንዲደርሱ የማድረግ አስፈላጊነትን የተረዳው ይመስላል። እንዲያውም ይህን ተግባር የማከናወን ኃላፊነት በአሁኑ ጊዜ ሥራውን ገና መሥራት ላልጀመረው ለኢትዮጵያ ሰብዓዊ መብት ኮሚሽን ተሰጥቷል። በኢትዮጵያ ሰብዓዊ መብት ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅ መሠረት ከኮሚሽኑ ተግባሮች መካከል አንዱ "በኢትዮጵያ የጸደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ሰነዶችን ወደ ብሔራዊ ቋንቋዎች መተርጎምና ማሠራጨት" እንደሆነ በግልጽ ተመልክቷል።⁵² እንደነዚህ ያሉ ስምምነቶች በፍርድ ቤቶች ተፈጻሚ እንዲሆኑ በይፋ በታወቁ ቋንቋዎች በፌዴራልና በክልል ነጋሪት ጋዜጣዎች ሊታተሙ ይገባል።

ለመግለጽ አስፈላጊ ባይሆንም፤ እንደ ብድር፣ ህብረት መፍጠር፣ ዓለም አቀፍ አለመግባባቶችን በስምምነት መጨረስ፣ የመሣሪያ ቅንሳንና በጋራ መረዳዳትን በመሰሉ ጉዳዮች ላይ የሚደረጉ ስምምነቶች በአስተዳደሩ ላይ ብቻ ወጤት ያላቸው ናቸው። በመሆኑም እነዚህንና እነዚህን የመሰሉ ሌሎች ስምምነቶችን በተመለከተ የስምምነቶቹን ሙሉ ቃል ማተም ሳያስፈልግ የማጽደቂያ ድንጋጌዎችን ብቻ ማውጣት በቂ ሊሆን ይችላል። ምክንያቱም በእንደነዚህ ያሉ ጉዳዮች የስምምነቶቹ ሙሉ ቃል በነጋሪት ጋዜጣዎች ታትመው አለመውጣታቸው አስተዳደሩ ስለስምምነቶቹ ይዘት ዕውቀት የለውም ከሚል ድምዳሜ አያደርስም። በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ለጸደቁ ስምምነቶች ተዋዋይ የሆነው የመንግሥት አስተዳደር አካል ስለስምምነቶች ዕውቀት ያለው መሆኑ ይገመታል።

IV. የጸደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ደረጃ በኤፌድሪ ሕገ መንግሥት

በዓለም አቀፍ ሕግ ፍልስፍና ውስጥ፤ ዓለም አቀፍ ሕግ ከብሔራዊ ሕግ ጋር ያለው ግንኙነት ከሁለት የተለያዩ፤ ማለትም ከዓለም አቀፍና ከብሔራዊ አቅጣጫዎች አንጻር ሊታይ ይችላል።⁵³ ከዓለም አቀፍ አቅጣጫ አንጻር፤ ማለትም ብሔራዊ ሕግ በዓለም አቀፍ መድረክ ውስጥ ያለውን ሥፍራ በተመለከተ፤ ተቀባይነት ያገኘው አመለካከት ዓለም አቀፍ ሕግ በሀገሮች ላይ አስገዳጅነት አለው፤ ሀገሮች ዓለም አቀፍ ሕግን በየግዛታቸው ውስጥ እንዲከበር የማያደርጉ ከሆነ የሕግ ኃላፊነትን ያስከትልባቸዋል የሚለው ነው። በዚህም አመለካከት መሠረት፤ ሀገሮች በምንም መንገድ ቢሆን ከዓለም አቀፍ ግዴታዎቻቸው እራሳቸውን ለማውጣት ሲሉ በሕገ መንግሥቶቻቸው ወይም በሕጎቻቸው ሊመኩ አይችሉም። ይህን የዓለም አቀፍ ሕግ በብሔራዊ ሕግ ላይ ያለውን የበላይነት ቦታ አጽንኦት በመስጠት እ.ኤ.አ. በ1969 ዓ.ም. የተደረገው የቪና ዓለም አቀፍ ስምምነት አንቀጽ 27፤ የአንድ ዓለም አቀፍ ስምምነት ተዋዋይ የሆነ ስምምነቱን ተፈጻሚ ላለማድረግ በማሰብ ብሔራዊ ሕጉን መጥቀስ አይችልም ብማለት አጠብቆ ይደነግጋል።

ይህንንም አቋም የዓለም አቀፍ ሕግ ምሁራንና የዓለም አቀፍ ፍርድ ሸንጎዎች የሚደግፉት ነው። የዓለም አቀፍ ሕግ ምሁራን የዓለም አቀፍ ሕግን የበላይነት በመደጋገም ያሳስባሉ፤ ሀገሮች ዓለም አቀፍ ግዴታዎቻቸውን ለመጣስ የብሔራዊ

⁵² የኢትዮጵያ ሰብዓዊ መብቶች ኮሚሽን ማቋቋም አዋጅ፣ ቁጥር 210/20000፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 6ኛ ዓመት፣ ቁጥር 40 አንቀጽ 6(8)።
⁵³ ማልኮም ኤን ሻው፣ የዓለም አቀፍ ሕግ፣ 2ኛ እትም፣ 1986፣ ገጽ 100-103።

ሕጎቻቸውን እንደ ምክንያት የሚጠቅሱበትንም አካሄድ ይቃወማሉ።⁵⁴ ዓለም አቀፍ የፍርድ ሽንገሎችን በተመለከተ ደግሞ ከቋሚው የዓለም አቀፍ ፍርድ ቤት ተሰንዘረው የነበሩ ሀሳቦች በእርግጥ በጣም ከፍተኛ አስተዋጽኦ ነበራቸው። በብዙ በቀረቡለት ጉዳዮች ላይ በሰጣቸው ውሳኔዎች ቋሚው የዓለም አቀፍ ፍርድ ቤት ከዓለም አቀፍ ሕግ ጋር የሚቃረን ብሔራዊ ሕግ ተፈጻሚነት እንደማይኖረው ወስኗል።⁵⁵ ለምሳሌ የፓላንድ ዜጎች በዳንኪንግ እ.ኤ.አ. በ1931 ዓ.ም. በተወሰነው ጉዳይ፣ ፍርድ ቤቱ አንድ ሀገር በሥራ ላይ ባለ ዓለም አቀፍ ስምምነት የተጣሉበትን ግዴታዎች ለመሸሸ በማሰብ በራሱ ሕገ መንግሥት መተማመን እንደማይችል ሀሳቡን ገልጿል።⁵⁶

ይሁን እንጂ፣ ከሀገር ውስጥ አቅጣጫ አኳያ ሲታይ ደግሞ በአሁኑ ጊዜ የፀደቀ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች በብሔራዊ ሕጎች ውስጥ ያላቸውን ደረጃ መወሰን በሀገሮች ዘንድ የተለመደ አሠራር ነው። እንዲህ ያለውም የሀገሮች አሠራር በፀደቀ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶችና በብሔራዊ ሕጎች መካከል ግጭት እንዲፈጠር ምክንያት ሆኗል። በመሆኑም አንድ የፀደቀ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነት ከሀገሩ ሕገ መንግሥት፣ በእኩል ደረጃ ከሚገኙ ቀደም ሲል ወይም ጓሳ ከወጡ ብሔራዊ ሕጎች፣ እና ከሌሎች ሕጎች ጋር ግጭት ሊፈጠር ይችላል።

ሀ. የፀደቀ ዓለም አቀፍ የሰብዓዊ መብት ስምምነቶችና የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግሥት

የፀደቀ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነት ከአንድ ሀገር ሕገ መንግሥት ጋር ሊጋጭ ይችላል። በዚህም ጊዜ፣ በሚመለከተው ሀገር ሕገ መንግሥት ወይም ሕግ መሠረት ዓለም አቀፍ ስምምነት ከሕገ መንግሥቱ የበላይ የሆነ ደረጃ ሊሰጠው፣ ከሕገ መንግሥቱ ጋር በእኩል ደረጃ ሊታይ፣ ወይም ከሕገ መንግሥቱ የበታች የሆነ ደረጃ ሊያገኝ ይችላል። በዚህ ጉዳይ ላይ ሁለት ሀገሮች ተመሳሳይ አሠራርን ሳይከተሉ ይችላሉ።

ለምሳሌ በኔዘርላንድ የሕግ ሥርዓት ውስጥ፣ የፀደቀ ዓለም አቀፍ ስምምነት ከሕገ መንግሥቱ የላቀ ቦታ አለው።⁵⁷ በተመሳሳይም በስዊስ ሕግ፣ ጠንካራ ድጋፍን በአገኘው አመለካከት መሠረት አንድ የፀደቀ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነት ከስዊስ ሕገ መንግሥት ጋር የሚጋጭ ቢሆንም እንኳ ተፈጻሚነት ይኖረዋል።⁵⁸ እንዲሁም እ.ኤ.አ. ጥቅምት 4 ቀን 1958 በተደነገገው የፈረንሳይ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 54 እና 55 እንደተመለከተው፣ ዓለም አቀፍ ስምምነት የፈረንሳይ ሕገ መንግሥታዊ ምክር ቤት

⁵⁴ ሮዛሊ ፒ. ሻፈር፣ የዓለም አቀፍ ሕግና የደቡብ አፍሪካ ሕግ የእርስ በርስ ግንኙነት፣ ጠቅላላ እይታ፣ ዓለም አቀፍና ኮምፓራቲቭ ሕግ ኳርተርሊ፣ ቅፅ 32፣ ክፍል 2፣ 1983፣ ገጽ 279።
⁵⁵ ፒ. ሲ. አይ. ጂ. ሲሪስ ኤቢ ቁጥር 44፣ ገጽ 247 ይመልከቱ፤ እንዲሁም ፒ. ሲ. አይ. ጂ. ሲሪስ ኤ፣ ቁጥር 24 ገጽ 127 ይመልከቱ።
⁵⁶ በደንኪንግ የፓላንድ ዜጎች ጉዳይ (1931)፣ ፒ.ሲ.አይ. ጂ. ሲሪስ ኤ፣ ቁጥር 1፣ ገጽ 307።
⁵⁷ ጆንኪር ኤች. ኤፍ. ቫን ፓርፕሪስ፣ የኔዘርላንድ ሕገ መንግሥትና የዓለም አቀፍ ሕግ፣ የአሜሪካ የዓለም አቀፍ ሕግ መፅሔት፣ ቅፅ 47፣ 1953፣ ገፅ 549-550፤ እንዲሁም የ1953ን የኔዘርላንድ ሕገ መንግሥትን አንቀጽ 65ና 66 ይመልከቱ።
⁵⁸ አርተር ሄፍሊገር፣ የሕገ መንግሥት መርሆዎች ደረጃ፣ የሰብዓዊ መብት በማስጠበቅ ረገድ ያለው ሥራ፣ የስዊዘር ማህተም፣ የሰብዓዊ መብቶች መፅሔት፣ ቅጽ 13 ቁጥር 3፣ 1992፣ ገፅ 87።

በሚሰጠው ትዕዛዝ መሠረት ሕገ መንግሥቱ እንዲሻሻል ከተደረገ በኋላ ሊጸድቅ ይችላል።⁵⁹

በሌላ በኩል ዓለም አቀፍ ስምምነቶች ከሕገ መንግሥት ጋር እኩል የሆነ ደረጃ የሚሰጥባቸው ሀገሮች አሉ። ለምሳሌ በዩናይትድ ስቴትስ የፀደቁ ዓለም አቀፍ ስምምነቶች ከዩናይትድ ስቴትስ ሕገ መንግሥት ጋር በእኩል ደረጃ ይታያሉ።

የዩናይትድ ስቴትስ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 4 ፓራግራፍ 2 በዩናይትድ ስቴትስ ሥልጣን የተደረጉ ወይም የሚደረጉ ማናቸውም ዓለም አቀፍ ስምምነቶች ከራሱ ከሕገ መንግሥቱና በሕገ መንግሥቱ መሠረት ከሚወጡ ሕጎች ጋር በአንድ ላይ የሀገሪቱ የበላይ ሕግ መሆናቸውን ይደነግጋል። በተመሳሳይም በ1948 በተደነገገው የተሻሻለው የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 122 ውስጥ እንደተመለከተው፣ የፀደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ከሕገ መንግሥቱ ጋር እኩል ደረጃ የተሰጣቸው መሆኑን መረዳት ይቻላል።

ሌሎች ጥቂት ሀገሮች ለዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ከሕገ መንግሥቶቻቸው የበታች ደረጃን ይሰጣሉ። በእነዚህ ሀገሮች ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ሕገ መንግሥታዊ ድንጋጌዎችን በመቃረናቸው ምክንያት ተፈጻሚነት እንዲያገኙ አይደረግም። ለምሳሌ በፖርቱጋልና⁶⁰ በግሪክ⁶¹ ሕጎች ውስጥ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ከሕገ መንግሥት ያነሰ ደረጃ አላቸው።

በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 9(4) መሠረት የፀደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ ስምምነቶች እንደሚኖሩትም ሌሎች ስምምነቶች የሀገሪቱ ሕግ አካል ናቸው። ቀደም ሲል እንደተመለከተው "ሕግ" የሚለው ጽንሰ ሀሳብ በፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ ታትመው የሚወጡትንም የፀደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ያካትታል። የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግሥት የሀገሪቱ የበላይ ሕግ በመሆኑም ማንኛውም ሕግ፣ የፀደቁ የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነትን ጨምሮ፣ ሕገ መንግሥቱን የሚቃረን ከሆነ የፀና አይሆንም። አንድን ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነት በሚያፀድቅበት ጊዜ፣ የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ስምምነቱ በሕገ መንግሥቱ ውስጥ የተካተቱትን መርሆዎች የማይቃረን ስለመሆኑ ማንኛውንም ጥንቃቄ እንዲወስድ ይጠበቃል።⁶² በመሆኑም፣ በኢትዮጵያ ሕግ የፀደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ከሕገ መንግሥቱ የበታች ደረጃ አላቸው ብሎ መከራከር ይቻላል።⁶³

⁵⁹ ለምሳሌ በፈረንሳይ የግስጥነት ስምምነትን መፅደቅ የተሰጠው ለፈረንሳይ የሕገ መንግሥት ፍርድ ቤት ሲሆን ይህም የሕገ መንግሥቱ መፅደቅ በአንዳንድ ነጥቦች ላይ ክለሳ ያስፈልገው እንደሆነ ለማረጋገጥ ነው።

⁶⁰ ኢሉዮት ካቫኛ እና ኢቫሊን ሞንቴኖ፣ የአይቤሪያን ፔኒንሎላ፣ ስፔንና ፖርቱጋል፣ የአውሮፓ ሰብዓዊ መብት ጥበቃ ስምምነት፣ 1992፣ ገፅ 175።

⁶¹ ጆርጂያ ቤች ሊቫኑ፣ የአውሮፓ ሰብዓዊ መብት ጥበቃ የተደረገ ስምምነት፣ 1992፣ ገፅ 175።

⁶² የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 86(3)።

⁶³ በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 13(2) እንደተመለከተው ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ሕጎችና መርሆዎች ለትርጉም እንደመመሪያ በአገልግሎት ላይ መዋላቸው የሚሰጣቸው ቦታ ከሕገ መንግሥቱ የበለጠ ወይም ደግሞ ቢያንስ ቢያንስ እኩል ሥፍራ ሊሆን ይገባል። በዚህ ጊዜ የኢትዮጵያ ብሔራዊ ሕጎች የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ደንቦችና መርሆዎች የአንድ ሕግ ሥርዓት ሁለት ክፍሎች ናቸው ብሎ መከራከር ይቻላል። እናም በሁለቱ የሕግ ሥርዓቶች መካከል ግጭት በሚፈጠርበት ጊዜ ዓለም አቀፍ ሕግ እንደመመሪያ ስለሚያገለግል የበላይነት ይኖረዋል።

ለ. የፀደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶችና በብሔራዊ ሕግ አውጪ አካል የተደነገጉ ሕጎች

ቀደም ሲል እንደተጠቀሰው፤ በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግሥት በአስፈጻሚው አካል ድርድር ተደርጎበት የተፈረመ አንድ ስምምነት ተገቢው እርምጃ ይወሰድበት ዘንድ በረቂቅ ሕግ መልክ ለሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት እንዲቀርብለት ይደረጋል። ምክር ቤቱ የቀረበለት ረቂቅ ከሕገ መንግሥቱ ጋር የተጣጣመ ሆኖ ካገኘው ይህንኑ ረቂቅ ሊያፀድቀውና በአዋጅ መልክ እንዲደነገግ ሊያደርገው ይችላል። በኢትዮጵያ ሕግ "አዋጅ"፤ ማለትም በተወካዮች ምክር ቤት የተደነገገ ሕግ፤ በደረጃው ከሕገ መንግሥቱ ቀጥሎ የሚገኝና አስፈጻሚው የመንግሥት አካል ከሚያወጣቸው ደንቦች የሚልቅ ነው።⁶⁴ ከዚህም ዕውነታ በመነሳት፤ ሕገ መንግሥቱ ከአዋጅ የላቀ ደረጃ እንዲሰጠው በተደረገበት ኢትዮጵያ፤ የፀደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነት፤ በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ከሚደነገግ አዋጅ ጋር ተመሳሳይ ደረጃ ተሰጥቶታል። በማለት መከራከር የሚያስኬድ ነው።

በፀደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነትና በአዋጅ መካከል ግጭት በሚፈጠርበት ጊዜ ስምምነቱ ከአዋጅ የበላይነት ያለው ወይም የሌለው ስለመሆኑ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግሥት የሚናገረው ነገር የለም። ሆኖም፤ በእነዚህ ሁለት ሕጎች መካከል ግጭት ሊፈጠር የሚችልባቸው ሁኔታዎች መከሰታቸው አይቀርም። የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት አቋም ምን መምሰል እንዳለበት አስተያየት ለመስጠት ከመሞከር በፊት በዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶችና ተመሳሳይ ደረጃ በተሰጣቸው ብሔራዊ ሕጎች መካከል የሚከሰትን ግጭት ለማስታረቅ ሀገሮች የሚከተሏቸውን አቋሞች መመልከቱ ጠቃሚ ነው።

በአንድ በፀደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነትና በብሔራዊ ሕግ ወይም በአዋጅ መካከል የሚፈጠር ግጭትን ለማስታረቅ በሰፊት ተቀባይነትን ያገኙ ሦስት አቋሞች ይገኛሉ። የመጀመሪያው ከብሔራዊ ሕግ የላቀ ደረጃ ለስምምነት የሚሰጡ ሀገሮችን ይመለከታል። ፈረንሳይ፣ ጣሊያን፣ ኔዘርላንድ፣ ሉዊዝያና ፓርቱጋል ይህንን አቋም ከሚከተሉ ሀገሮች መካከል ጥቂቶቹ ናቸው። እ.ኤ.አ. በ1946 የተደነገገው የፈረንሳይ ሕገ መንግሥት በዚህ አቅጣጫ የመጀመሪያውን እርምጃ የወሰደ ሕገ መንግሥት ነው።⁶⁵ ይህም ልምድ እ.ኤ.አ. በ1958 ዓ.ም. በወጣው የፈረንሳይና በቀድሞዎቹ የፈረንሳይ ቅኝ ግዛት በነበሩ ሀገሮች ሕገ መንግሥቶች ተቀባይነትን አግኝቷል።⁶⁶ በዚህም መሠረት፤ የስምምነቱ ምንነት ከግምት ውስጥ ሳይገባና ከስምምነቱ በፊት ሆነ በኋላ የተደነገጉ ብሔራዊ ሕጎች እንዳይሰሩ ይደረጋል።

እ.ኤ.አ. በ1948 በተደነገገው የኢጣሊያ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 10 ላይ የኢጣሊያ ሕግ ሥርዓት ሰፊ ዕውቅና ከአለው ዓለም አቀፍ ሕግ ጋር የተጣጣመ ሆኖ መዘጋጀት እንዳለበት ተገልጿል። በኔዘርላንድ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 94 መሠረት ደግሞ ከዓለም አቀፍ ስምምነት ጋር የተቃረኑ ሕጎች ተፈጻሚነት የላቸውም። በሉዊዝያና ፓርቱጋል፤ በብሔራዊ ሕግ ድንጋጌዎችና በዓለም አቀፍ ስምምነት መካከል ግጭት ሲፈጠር ዓለም አቀፍ

⁶⁴ የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የሚያወጣው ሕግ በአዋጅ መደንገግ አለበት። እንዲህ ያለው ሕግ ሕገ መንግሥቱን ሊቃረን አይገባም።
⁶⁵ የ1958 የፈረንሳይ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 55።
⁶⁶ ዴቪድ አር ዲኒር፣ ገጽ 284።

ስምምነት የበላይነት ይኖረዋል።⁶⁷ በፖርቱጋል ሕግም ዓለም አቀፍ ስምምነቶች ከብሔራዊ ሕጎች የላቀ ደረጃ አላቸው።⁶⁸

ሁለተኛው አቋም፣ ከብሔራዊ ሕግ ጋር ተቃርኖ የተገኘ ዓለም አቀፍ ስምምነት ዝቅተኛ ደረጃ ሊሰጠው ይገባል የሚለውን የሚደግፍ አቋም ነው። ይህ አቋም በብዙ ሀገሮች ተቀባይነት አግኝቷል። ለምሳሌ፣ በስዊድን የሕግ ሥርዓት ተቀባይነትን ያገኘ አሠራር የሚመስለው፣ ከስዊድን ሕግ ጋር ተቃርኖ የሚገኝ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነት ተፈጻሚነት ሊሰጠው አይገባም የሚለው ነው። የኖርዌይ⁶⁹፣ ካናዳና ቤልጂግ⁷⁰ ሕጎችም እንዲሁ ለዓለም አቀፍ ሰብዓዊ ስምምነቶች ዝቅተኛ ደረጃ ይሰጣሉ።

ሦስተኛው አቋም፣ ለዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነትና ለብሔራዊ ሕግ ተመሳሳይ ቦታ የሚሰጥ ነው። በዚህም መሠረት፣ በእነዚህ ሁለት ሕጎች መካከል ግጭት ሲፈጠር ሁለቱ ሕጎች እኩል ደረጃ ኖሯቸው አንዱ ከሌላው ጋር የሚቃረን ከሆነ ኋላ የወጣው ቀደም ሲል ከተደነገገው ሕግ የበላይነት ይሰጠዋል የሚለው መርህ (ሌክስ ፓስቲሪየራ ዲሮጋ ፕራዮራ) ተግባራዊ እንዲሆን ይደረጋል። ዝቅተኛ ደረጃ ያላቸውን ሌሎች ህጎች በተመለከተ ግን ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነት የበላይነት ይኖረዋል።

የኢትዮጵያን ሁኔታ በተመለከተ፣ ቀደም ሲል ለማተት እንደተሞከረው፣ የፀደቀ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነት በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ከተደነገገ አዋጅ ጋር እኩል ደረጃ ተሰጥቶታል። በመሆኑም በዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነትና በአዋጅ መካከል የተፈጠረ ግጭት እኩል ደረጃ በአላቸው ሁለት ብሔራዊ ሕጎች መካከል እንደተፈጠረ ግጭት ይቆጠራል። ይሁን እንጂ፣ በስምምነትና በአዋጅ መካከል በሚፈጠር ግጭት የኤፌዲሪ ሕገ መንግሥት የትኛው ከየትኛው የበላይ ደረጃ ሊሰጠው እንደሚገባ ግልጽ መፍትሔ አይሰጥም።

እንደዚህ ያለ ሁኔታ ሲያጋጥም፣ ግጭቱን ከሚከተሉት ሁለት አማራጮች መካከል አንዱን በመጠቀም ለመፍታት ይቻላል። የመጀመሪያው፣ በዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነትና በአዋጅ መካከል የሚፈጠረውን ግጭት ለመፍታት ዓለም አቀፍ ስምምነቱ ብሔራዊ ጥቅማችንን ይጎዳል ወይስ አይጎዳም በሚለው ጉዳይ ላይ በመመሥረት ነው። ሁለተኛው፣ በዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነትና በአዋጅ መካከል ያለው ግጭት ኋላ የወጣው ሕግ ቀደም ሲል የወጣውን ሕግ ይሽራል የሚለውን መርህ መሠረት በማድረግ ለመፍታት ይቻላል።⁷¹ ይህ መርህ የሚያመለክተው፣ የሀገር ሕግ አካል እንዲሆን የተደረገው ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነት ቀደም ሲል ከወጣ አዋጅ የላቀ ደረጃ እንደሚኖረው፣ እንዲሁም በአንጻሩ ኋላ የወጣ አዋጅ ቀደም ሲል ከፀደቀ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነት የላቀ ደረጃ እንደሚኖረው ነው።

የመጀመሪያውን ምርጫ በተመለከተ፣ በዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነትና በአዋጅ መካከል ያለውን ግጭት ለመወሰን ስምምነቱ የኢትዮጵያን ጥቅሞች የሚቃረን ወይም የማይቃረን ስለመሆኑ ማወቅ በእርግጥ አስፈላጊ ነው። ይህም በኢትዮጵያ

⁶⁷ አንድሪው ዜድ ድሪዝቴውስኪ፣ ገፅ 132።
⁶⁸ አንቀፅ 19፣ ሀሳብን የመግለፅ ነጻነት ማንዋል፣ ገፅ 40።
⁶⁹ አንድሪው ዜድ ድሪዝቴውስኪ፣ ገፅ 132።
⁷⁰ ዝኒ ከማሁ፣ ገፅ 64።
⁷¹ ዊልያም ጀ. ራይስ፣ የዓለም አቀፍ ስምምነቶች በስዊድን ሕግ ውስጥ ያላቸው ቦታ፣ የአሜሪካ የዓለም አቀፍ ሕግ መጽሔት፣ ቅፅ 46፣ 1952፣ ገፅ 647።

ጥቅሞች ላይ ጉዳት ሊያደርሱ ይችላሉ ተብለው የሚገመቱ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶችን አንድ በአንድ መመርመርን ይጠይቃል። በኤፌዲሪ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 86(2) እንደተመለከተው፤ በኢትዮጵያ የሚፈረም አንድ ዓለም አቀፍ ስምምነት የኢትዮጵያን ጥቅሞች የሚያራምድ ሊሆን ይገባል። የሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 86(3) ዓለም አቀፍ ስምምነት የኢትዮጵያን ሕዝቦች ጥቅሞች እንዲጎለብት የሚያደርግ መሆኑን የማረጋገጥ ግዴታ በፌዴራሉ መንግሥት ላይ ጥሏል። በሌላ አነጋገር፤ ኢትዮጵያ ብሔራዊ ጥቅሞቿን የሚጎዳ ማንኛውንም ዓለም አቀፍ ስምምነት አትፈርምም፤ አታጸድቅም። በመሆኑም አንድ የተፈረመና የጸደቀ ዓለም አቀፍ ስምምነት ከጊዜ በኋላ ከተደነገገና የኢትዮጵያን ጥቅሞች ከሚያራምድ አዋጅ ጋር ተቃራኒ ሆኖ ከተገኘ አዋጁ ከዓለም አቀፍ ስምምነቱ የበላይነት ይኖረዋል። የሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 86(4) ኢትዮጵያ ለ-ዓላዊነቷን የሚያስከብሩና የሕዝቦቿን ጥቅሞች የሚያራምዱ ዓለም አቀፍ ስምምነቶችን ብቻ እንድታከብር ይጠይቃል። ከዚህም በመነሳት በኢትዮጵያ ጥቅሞች ላይ አደጋ የሚያደርስ ማንኛውም የፀደቀ ዓለም አቀፍ ስምምነት ሊሰረዝ ይችላል። ጉዳት የማያስከትሉ ዓለም አቀፍ ስምምነቶች ደግሞ ከአዋጁ የበላይነት ይኖራቸዋል በማለት መከራከር ይቻላል።

ሁለተኛው አማራጭ ተግባራዊ በሚደረግበት ጊዜ፤ የፀደቀ ዓለም አቀፍ ስምምነት ሊሰረዝ የሚችለው ኋላ ከተደነገገ አዋጅ ጋር ብቻ ተቃርኖ ከተገኘ ነው። ይህንንም አቋም መከተል ኢትዮጵያን በእርግጥ "በይዘቱ በጣም አጠቃላይነት ላለውና ግልጽ ላልሆነ ዓለም አቀፍ ሕግ" የበላይነት መስጠትን በጥርጣሬ ከሚመለከቱት የሦስተኛው ዓለም ሀገሮች ቡድን ውስጥ እንድትካተት ያደርጋታል። ይህንን አማራጭ ተከታይ የሆኑ ሀገሮች፤ ዓለም አቀፍ ስምምነቶችን የሚመለከቷቸው፤ የመዋዠቅ ጠባይ ያላቸው፤ የኃያላን ሀገሮችን ጥቅሞች በሚያስከብሩበት ደረጃ የእነሱን ጥቅሞች በትክክል ለማስከበር የማይችሉ መርሆዎች ስብስብ አድርገው ነው። ሀገሮች ይህን አማራጭ ሊከተሉ የሚችሉበት ምክንያት ለዓለም አቀፍ ስምምነቶች ሁለተኛ ደረጃ ለመስጠት በመፈለግ ነው። በመሆኑም ኋላ የተደነገጉ ሕጎች ቀደም ሲል ከተደነገጉ ሰብዓዊ መብት ሕጎች የበላይነት አላቸው የሚለውን መርህ በመቀበል ኋላ ከተደነገገና በእኩል ደረጃ ላይ ከሚገኝ ሕግ ጋር ተቃርኖ የሚገኝ ዓለም አቀፍ ስምምነትን ለመሻር እንደምክንያት ይጠቀሙበታል።

ይሁን እንጂ፤ አንድ ብሔራዊ ሕግ ወይም አዋጅ ቀደም ሲል ከጸደቀ ዓለም አቀፍ ስምምነት ሰብዓዊ መብት ስምምነት የበላይነት እንዲኖረው ለማድረግ በማሰብ ከዚህ በላይ ከተመለከቱት አማራጮች መካከል አንዱን ወይም ሌላውን ፍጹም በሆነ መልኩ መጠቀም አንድ ሀገር የገባቸውን ዓለም አቀፍ ግዴታዎች በእርግጥ ዋጋ ሊያሳጣቸው ይችላል። ያለጥርጥርም እንዲህ ዓይነቱ አካሄድ ሀገሮች ዓለም አቀፍ ግዴታዎችን እንዲያከብሩ የሚያስገድዱትን የቪና ዓለም አቀፍ ስምምነቶች መሠረታዊ መርሆዎች የሚቃረን ነው። በዚህ የቪና ስምምነት መሠረት አንድ ሀገር የዓለም አቀፍ ስምምነት አካል የሚሆነው ፈቃደኛ ከሆነ ብቻ ነው። ይኸው ሀገር አንድን ስምምነት ከአፀደቀ ግን በስምምነቱ የተጣለብትን ግዴታዎች በቅን ልቡና ማሟላት ይጠበቅበታል።⁷² በልዩ ሆኔታዎች ምክንያት ካልሆነ በስተቀርም በስምምነቱ መሠረት የገባቸውን ግዴታዎች ላለማክበር የብሔራዊ ሕጎቹን ድንጋጌዎች እንደ ምክንያት መጥቀስ አይችልም።⁷³

በዚህ ጸሐፊ አስተሳሰብም የፀደቀ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነት ከአዋጅ አንፃር በኢትዮጵያ ያለውን ደረጃ ለመወሰን ከላይ የተመለከቱትን ሁለት አማራጮች በጋራ ተፈጻሚ ማድረግ ይቻላል። ይሁን እንጂ፤ ሁለተኛው አማራጭ የመጀመሪያውን አማራጭ በሚቃረን መልኩ ተፈጻሚ ሊሆን አይገባውም። እንደሚታወቀው፤ የፀደቀ

⁷² የ1969 የቪና የዓለም አቀፍ ስምምነት፡ አንቀጽ 26።
⁷³ ዝኒ ከማሁ፡ አንቀጽ 46 እና 47።

ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ልዩ ዓይነት ዓለም አቀፍ ስምምነቶች ናቸው። እነዚህም ኢትዮጵያ አካል የሆነችበት የዓለም አቀፍ ስብሰባ የጋራ አመለካከቶችንና ጥቅሞችን የሚወክለው የልማዳዊው ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ሕግ ድጋፍ ያላቸው ናቸው። እ.ኤ.አ. በ1948 በተደነገገው በዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ድንጋጌና በሌሎች ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ውስጥ የተካተቱት አብዛኛዎቹ ድንጋጌዎችና መርሆዎች ተመሳሳይ ባሕሪ ኖሯቸው ወደ ኋላ በሚዳብሩ አጠቃላይ የዓለም አቀፍ ሕግ ድንጋጌዎች ብቻ ካልሆነ በስተቀር በሀገሮች ሊጣሱ የማይችሉ ቋሚ ባሕሪ ያላቸው (jus cogens) መርሆዎች ናቸው።⁷⁴

ዓለም አቀፍ ሕግ፣ መንግሥታት የሰብዓዊ መብት ድንጋጌዎችንና መርሆዎችን ሁልጊዜ እንዲያከብሩ ይጠይቃል። የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 13(2)ን መጥቀስ ይህንን ክርክር የሚያጠናክር ነው። ይህ ሕገ መንግሥታዊ ድንጋጌ በሕገ መንግሥቱ ውስጥ የተረጋገጡት መሠረታዊ መብቶችና ነጻነቶች ከዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ድንጋጌ፣ ኢትዮጵያ ከተቀበለቻቸው የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብትና ሰብዓዊነት ስምምነቶችና መርሆዎች አኳያ፣ ሊተረጎሙ እንደሚገባ በግልጽ ያሳያል። ይህም ሁኔታ የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች በኢትዮጵያ ያላቸውን በጣም ወሳኝ ደረጃ የሚያረጋግጥ ነው።

በመሆኑም በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የፀደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ሁሉ የኢትዮጵያን ጥቅሞች ሊያራምዱ የሚችሉ የድንጋጌዎችና መርሆዎች ስብስቦች ሆነው ሊታዩ የሚችሉ ናቸው። እንደዚህ ያሉ ስምምነቶች ኋላ ከተደነገጉ አዋጆች ጋር የተቃረኑ ሆነው መገኘታቸው የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት ለማስከበር ቃል የገባለትን የኢትዮጵያን ጥቅሞች ይጎዳሉ የሚል አንድምታ አያሰጥም። ነገር እንደዚህ ከሆነ፣ ኋላ የተደነገገ ሕግ ቀደም ሲል የነበረን ሕግ ይጥሳል የሚለውን መርህ ምክንያት በማድረግ ኋላ ከወጡ አዋጆች ጋር ተቃርነው የሚገኙ የፀደቁ ዓለም አቀፍ ስምምነቶችን መሻር፣ ማሻሻልና ለጊዜው ከመተግበር እንዲቆሙ ማድረግ የኢትዮጵያን ጥቅሞች የሚጎዳና እንዲሁም የዓለም አቀፍ ሕግን የሚጻረር ነው። ሆኖም፣ በተቃራኒው፣ ቀደም ሲል የተደነገጉ አዋጆችን ኋላ በፀደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ምክንያት ለመሻር፣ ለማሻሻልና ለጊዜው ከመተግበር ማቆም ይቻል ዘንድ ይህንኑ መርህ እንደ መሠረት መጥቀስ ይቻላል።

መደምደሚያ

ዓለም አቀፍ የሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ልዩ ዓይነት ስምምነቶች ናቸው። በዓለም አቀፍ ሕግ መሠረትና በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 9(4) በግልጽ እንደተደነገገው የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች የሕገ መንግሥቱን መስፈርቶች አሟልተው እስከተገኙ ድረስ በኢትዮጵያ ላይ ዓለም አቀፍ አስገዳጅነት አላቸው። ነገር ግን እንደዚህ ያሉ ስምምነቶች በሀገሪቱ ውስጥ ተፈጻሚነትን እንዲያገኙ በሕትመት ተዘጋጅተው መውጣታቸው አስፈላጊ ነው።

ኢትዮጵያ ዓለም አቀፍ የሰብዓዊ መብት ስምምነቶችን ያፀደቀችው ለዜጎቿ ጥቅም ስትል ነው። በመሆኑም የኢትዮጵያ ሕዝቦች እነዚህ ስምምነቶች ስለመኖራቸው የማወቅ መብት አላቸው። ይህ ደግሞ ሊሆን የሚችለው ስምምነቶቹ በነጋሪት ጋዜጣ ታትመው ሲወጡ ነው። በዚህ መሠረት፣ በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 71(2) የአገሪቱ ርዕስ

⁷⁴ ዲተር ግሌክ፣ ዓለም አቀፍ የሰብዓዊ መብት ሕግን በሥራ ላይ ስለማዋል፣ ችግሮችና ቅድሚያዎች፣ ዓለም አቀፍ የቀይ መስቀል ሪቪው፣ ቁጥር 281፣ ከመጋቢት እስከ ሚያዝያ 1991፣ ገፅ 141።

ብሔር እነዚህን ዓለም አቀፍ የሰብዓዊ መብት ስምምነቶችን እንዲያሳትሙ ሲደነግግ እንዲሁም ደግሞ የፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ ማቋቋሚያ አዋጅ አንቀጽ 5(ሀ) እነዚህ የፀደቁ ስምምነቶች በሀገሪቱ ውስጥ ተፈጻሚ እንዲሆኑ ስትመት እንደ ቅድመ ሁኔታ ሊቆጠር እንደሚገባው ያመለክታል። በመሆኑም የፀደቁትን ዓለም አቀፍ የሰብዓዊ መብት ስምምነቶችን በሙሉ በፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ ታትመው እንዲወጡ ማድረግ በጣም አስፈላጊ ነው።

በዓለም አቀፍ ሕግ መሠረት፤ የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነት በአንድ መንግሥት መፅደቅ ማለት ያ መንግሥት ራሱን ለዓለም አቀፍ ሕብረተሰብ አስገዝቶ ለስምምነቱ እንደቆመ ያመለክታል። "በቃል መታወር" የሚለው አባባል፣ በቪየና ስምምነት አንቀጽ 26 እንደሰፈረው፣ አንድ ሀገር ግዴታውን ለመወጣት ስምምነት በሚያደርግበት ወቅት በቅን ልቦና ግዴታውን እንደሚወጣ ያመለክታል። ይህ መርህ እንደ ኢትዮጵያ ያሉ ሀገሮች ለፀደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች በተለያዩ ሕጎቻቸው ውስጥ ከፍተኛ ቦታ እንዲሰጡ ይጠይቃል።

የኢፌዴሪ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 9(4) እንደሚያመለክተው፤ ሕገ መንግሥት የሕጎች ሁሉ የበላይ መሆኑ በማያሻማ ሁኔታ ሰፍሯል። በዚህም መሠረት፤ የፀደቁ ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች፣ እንደ ሌሎች ሕጎች ሁሉ፣ ለሕገ መንግሥቱ የበታች ናቸው። ይህ ሲባል ግን፤ በእነዚህ ስምምነቶችና በሕገ መንግሥቱ የመሠረታዊ መብቶችና ነፃነቶች ድንጋጌዎች መካከል ቅራኔ ሲፈጠር ሕገ መንግሥቱ የስምምነቶቹ የበላይ ይሆናል ወደሚል ድምዳሜ ሊመራን አይገባም።

የኢፌዴሪ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 13(2) በሁለቱ ሕጎች መካከል ሊፈጠር የሚችለውን አወዛጋቢ ሁኔታ ሊፈታው ይችላል። በአንቀጽ እንደሰፈረው፤ የኢፌዴሪ ሕገ መንግሥት መሠረታዊ መብቶችና ነፃነቶች መተርጎም ያለባቸው የዓለም አቀፍም ሰብዓዊ መብት ድንጋጌን እና ኢትዮጵያ የተቀበለቻቸውን ዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት መርሆዎችን መሠረት በማድረግ ነው። ይህም በኢትዮጵያ የፀደቁ ዓለም አቀፍ የሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ከሕገ መንግሥቱ ጋር ሲነፃፀሩ ከፍተኛ ቦታ ወይም ደግሞ ቢያንስ ቢያንስ እኩል ሥፍራ እንዳላቸው ያመለክታል። ከፀደቁ የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶች ጋር በእኩል ደረጃ ላይ የሚገኙ ሕጎችን በተመለከተ ደግሞ ማንኛውም አዋጅ፣ ከስምምነቶቹ በኋላ የወጣ እንኳን ቢሆን፣ እነዚህን ስምምነቶች የሚሸር፣ የሚያሻሽል ወይም ደግሞ ለጊዜው ከመተግበር የሚያቆም መሆን አይኖርበትም።

A Short History of the Faculty of Law*

1. Aims

Emperor Haile Selassie officially inaugurated the Faculty of Law of Addis Ababa University on September 23, 1963. The basis for the establishment of the Faculty was laid down by the momentous decision of the early 1950s to codify the basic laws of the country and to entrust the task of codification primarily to Franco-phone experts. The decision to codify the laws of Ethiopia gave rise to the need for trained lawyers who could understand, interpret and apply them. As to the need for such trained human resource the Emperor, in 1961, upon the convocation of Haile Selassie I University, declared:

“We would ask for the immediate founding of a Faculty of Law, where our own students may be trained to enter the legal profession... Our Empire has need, in its government and its commerce, for well educated lawyers and particularly for those who have been trained in their own University, in their own codes and customs.”

These policy guidelines shaped the formation of the Faculty of Law. The Faculty would be an institution in which lawyers trained in the common law system teach Ethiopians codified laws drafted primarily by experts trained in the civil law system. This eclectic approach was hoped to achieve the independent development of Ethiopian law and Ethiopian institutions of legal education.

2. Historical Background

2.1. The Faculty of Law of the University College of Addis Ababa

When the introduction into Ethiopia of codified laws was contemplated in the 1951-52 period, there were practically no Ethiopians trained in the legal profession. Accordingly, it was deemed necessary, before the promulgation of the various codes-- the Penal Code in 1957, the Civil and Commercial Codes in 1960--to form in advance a nucleus of persons capable of understanding and applying the impending legislation. Fortunately, the University College of Addis Ababa had just been inaugurated (February 1951) and there was thus at hand an academic basis for the creation of a Law School. And, indeed, by 1953, the University College comprised three constituent units, namely, the Faculty of Arts, the Faculty of Science, and the Faculty of Law.

---

* Prepared in connection with the 50th Anniversary of Addis Ababa University.

At this stage, however, while the two faculties had their own full-time instructors, the Faculty of Law had to content itself with conducting evening programs. This was so partly because candidates for the LL.B degree could not satisfy the more or less rigorous entrance requirements and partly because the idea then was "to reach persons in the profession." The target groups of legal education early on were judges, advocates, police officers, members of parliament and other government officials.

During the time of ten years (1952-62) when the Faculty of Law was formed as an integral part of the University College of Addis Ababa, valuable experience was gained and important decisions made which later made the Faculty what it is today. In the first place, it was decided that the bulk of Ethiopian lawyers, rather than being trained abroad in a foreign legal system, would be taught Ethiopian law "at home". It was at the same time decided that the law would be taught primarily to persons already occupying positions which require some knowledge of law such as judges, advocates, police officials, public servants and persons employed in banking and business. On the second plane, it was decided that legal education then could only be offered at the sub-degree level in view of the absence of qualified candidates for the degree level. It is interesting to note that in those days, "...even candidates holding a secondary school leaving certificate were a rarity so that the standards of admission had to be set at about eleventh grade of secondary education or an equivalent in educational and professional experience." In the third place, at least for the time being, law had to be taught by "academic lawyers" who, of necessity, were attached to the University College and taught law on part-time basis. This was an approach which differed from the experience of developed countries where sub-degree law courses are taught and administered by expert practitioners from the Ministry of Justice or lawyers' professional associations. In the fourth place, and most significantly for the period in question, the law to be taught had to be assembled on an ad hoc basis. This was so because the new codes were not yet ready and little was known about Ethiopian customary law. As hints were given that the new codes would generally be based on continental legal systems, it was decided to familiarize students with concepts, categories, classifications and methods of reasoning which prevail in the "Romanistic" legal system.

During the initial period and in pursuance of these basic decisions, law courses were given to a single batch or intake who attended six periods per week, the medium of instruction being English. The courses were concluded in July 1955 by a comprehensive examination counting for one half of the overall grades bearing on selected areas of Roman, Civil, Penal and Commercial law as well as on procedure and economics. Of the 121 original applicants of February 1952, only 39 students successfully completed the programme and became holders of the Faculty's first diploma. The attrition rate was very high. It was clear that the suggestion of Professor Rene David, the drafter of the Civil Code, that there would be required a minimum annual output of 40 students for the proper application of the codes would not be attained by training just one batch at the sub-degree level. Intense discussions within the University College were held during the period 1955-59. The discussions, centered around two basic problems, namely: the subject matter to be taught, as the new codes were still not yet promulgated; and the

candidates to be taught the law courses since, as it was perceived then, a degree programme in law would require a minimum of junior college education and there were no more than four candidates who would satisfy the requirements.

In the meantime, though, between 1956 and 1958, a new sub-degree Advanced Law School programme was introduced. Graduates of the first programme and new entrants participated in the course. The course mainly covered civil law, penal law and public finance. "The advanced civil law course followed, step by step the gradual appearance of draft code fragments in the different branches of civil law, and the advanced penal law course analyzed the Ethiopian Penal Code". At the same time, a second Basic Law School course was conducted, in addition to and simultaneously with the Advanced course, during the 1956 and 1959 period. The entry requirement was set at twelfth grade of secondary education or an equivalent in educational or professional experience. In addition, candidates had to pass a tough proficiency test in the English language. Only 12 candidates registered of whom 8 students graduated in 1959.

Following the graduation of candidates of the Advanced Law School program and the Second Basic Law School programme in June 1959, the Faculty of Law of the University College of Addis Ababa was formally liquidated in January 1960 pending inauguration of Haile Selassie I University in 1961.

2.2 The Faculty of Law of Haile Selassie University

2.2.1. The Beginning

When Haile Selassie I University came into formal existence in 1961, it had professional legal education as its first priority. The Law Committee established by the University decided, without taking much time, to offer sub-degree courses in law in Amharic and English. Admission requirements were set low so that anyone who could write and read and pass an interview would be admitted. The low entrance requirement coupled with the tremendous accumulated need for legal education produced a landslide of applicants of whom 490 were accepted. The course was divided into sections, the Amharic section and the English Section. The latter section was naturally of higher standard as it implied a higher level of education and used a language which is richer in modern legal terminology. Although teaching by then was greatly facilitated since practically all the codes were made available in their final form, the attrition rate remained very high as evidenced by the fact that only 300 students survived the first semester out of 490 students who registered for the course.

2.2.2. The Launching of the Faculty of Law and Professional Legal Education

The Faculty of Law was formally dedicated to and opened by Emperor Haile Selassie I on 23 September 1963. The first dean was a distinguished American constitutional lawyer, Professor James C.N. Paul (Professor Paul later became the Academic Vice-President of the University). Professor Paul is reputed to have played a pivotal role in steering the Faculty of Law to a successful start.

When Professor Paul assumed the deanship in 1963, the problems that needed solutions were passed over to him. He, therefore, had to resolve in a short time, the issues of “planning the educational programme, recruiting staff in a relatively short period of time, marshaling the minimum library necessary for effective work, and securing some outside resources to help defray the heavy costs of launching the institution.”

One year after the formal launching of the Faculty, several important decisions were made. First, it was decided to develop and expand part-time programs on a non-degree level to provide basic legal education to persons then involved in legal administration. Second, it was decided to expand staff so that one man would be expected to teach and develop one subject only to allow thorough preparation of class lectures and teaching materials. Third, it was decided to expand the foreign contacts of the Faculty and the sources of further staff requirement. Fourth, it was decided to seek as vigorously as possible additional sources of outside finance.

The Ford Foundation which partly financed the initial launching costs of the Faculty continued providing its grants and additional funds were secured from the governments of the United Kingdom, France and Belgium. Gifts of books were also received from these governments. New instructors were recruited from Canada, the United Kingdom and Europe, although the United States was by far the largest supplier of instructors.

3. Earlier Programs

Teaching in the Faculty of Law started with a highly dedicated team of American lawyers led by Professor Paul himself. The Faculty had a modest start with a teaching expatriate staff of five and a student body of 23 full-time and 40 part-time students. The minimum entry requirement was set at completion of two years of University education “plus a high overall academic record which demonstrated that the applicant had an adequate breadth of study and had demonstrated superior academic ability.”

The purpose of the part-time programme was to permit persons qualified for admission as LL.B candidates “but who held responsible positions, which they could not

forsake for full-time study to try for the degree.” Three years of instruction were required for the full-time programme while the evening programme took four years to complete.

The Faculty also opened several other extension programmes in the ensuing periods on a non-degree level to provide basic education to persons involved in para-legal professions. In 1964, some 90 persons were enrolled in the Law Diploma Programme, a three-year evening course conducted in English. This programme was designed for government officials, advocates, prosecutors, judges and members of parliament. In the same year, some 200 students were also enrolled in the Certificate Program, a one-year course conducted in Amharic and aimed at providing introduction to the basic principles of the Ethiopian codes and the constitution. The same programme was also offered in Asmara and later in Harar and Jimma. A year later, the Faculty also launched a three-year Law Diploma Programme conducted in Amharic as well as a special Certificate Program for Parliamentarians, also conducted in Amharic, which basically dealt with the basic principles of constitutional law, civil law, penal law, procedure and commercial law.

4. Research and Publications

The formative years of the Faculty were also the most fruitful years in terms of the preparation and publication of teaching materials. The highly dedicated staff members carefully assembled high quality teaching materials, which are still in use in the Faculty. The expatriate staff of the Faculty prepared dozens of textbooks and published several articles in the Journal of Ethiopian Law.

From the very start, Professor Paul had a strong belief that high standard legal education was a function of a well-organized and well-stocked law library. Indeed, his motto was: “To make the Law School excellent, we must make the library excellent.” In pursuance of this motto, the library’s holdings grew from almost nothing to some 6000 books during the initial years and by 1968 the number had risen to 15,000 volumes and some 3000 periodicals. The current collection of the library is 20,000 volumes. Major supplements to the library’s acquisitions were the great collection of microfiche comparative African legal materials which were assembled by the Faculty’s **Center for African Legal Development**. The Center also published, until recently, the African Law Digest, a quarterly issue of African legislation enacted during each quarter-year. The Faculty took over this task from Columbia University of the United States.

The Faculty of Law had, from the very beginning, attached great importance to legal research and development. **The Journal of Ethiopian Law** was launched soon after the inauguration of the Faculty with a view to achieving this purpose. The Journal was published by the Faculty jointly with the Ministry of Justice. The editorial responsibility of the Journal was entrusted to senior staff members though the Editorial Board, chaired by the Minister or sometimes by the Vice-Minister of Justice, determined basic publication policy. At present, the Journal is published at least once a year by and

under the sole responsibility of the Faculty of Law although the Ministry of Justice may be represented in the Editorial Board.

In the course of the academic year 1964-1965, the Faculty established the Ethiopian Law Archives "to start collecting in a safe place all Ethiopian legal documents..." The initial success of the project was quite remarkable. In its first six months alone, approximately a hundred and fifty items were deposited in the Archives. At around the same time also, a start was made in crating a lexicon of legal phrases which were found in Amharic, English, and French law materials. The need for such an Amharic - English - French Law Lexicon was obvious "in order to speed and rationalize the creation of a national legal language" and expedite the publication of an Amharic legal dictionary. By 1966-67, a preliminary edition of a model Lexicon was being distributed to departments or persons who have had a continuing interest in the project.

The take-over by the Faculty in 1966, of the consolidation of Ethiopian laws from the Institute of Public Administration and the Office of the Prime Minister is also very much linked with the early history of the Faculty of Law. The **Consolidated Laws of Ethiopia** had as its principal purpose facilitating reference to particular laws by incorporating, though unofficially, repeals and direct and implied amendments to the texts of laws. The first project consolidated laws in effect as at 10 September 1969. The supplement consolidated laws brought into effect between 10 September 1970 and 10 September 1973. This project was intended to be a continuing one though it is at present suspended.

5. Student Participation

From the very beginning, student's active participation in all its endeavors characterized Law School life. This was done, not because the times demanded it, but primarily because those who enter the law school seek to enter a profession and the spirit of dedication to public service which such profession aspires to inculcate among its members properly begins at the law school stage.

In recognition of this, a year after the establishment of the Law Faculty, the students voluntarily put themselves under an Honor System; "a system where they trust themselves and are trusted by others to be truthful, just and scrupulously honest in all their dealings with the Faculty." Examinations are conducted under the Honor System. Students are "left on their honor not to give or receive aid, nor to use any assistance not authorized by the instructor." Similarly, students are on their own honor with respect to all other standards of conduct expected of all members of the Faculty.

The rules of the Honor System were drafted by the students in consultation with the Faculty and are administered by an Honor Board chosen by the students. The Board deals with charges of violations of the Honor system and recommends appropriate disciplinary action to the Dean. To this day, the Honor System then established is followed by our students.

Also, as befits future members of the legal profession, students of the Faculty had, from the early start, their own governing body by establishing the Law Students' Association. Students, through their elected representatives, met with the members of the Faculty to discuss various Law School matters. The Association adopted regulations relating to the Honor System, proper library conduct, the taking of examinations and other rules.

The Association also used to sponsor an annual Law Day at which Moot Court finalists argue a case before a court consisting of members of the legal profession, and two trophies awarded to the winners still grace our library as a remembrance. In 1965-66 academic year, the Association also presented "a series of well-received TV Programs" entitled "The Verdict is Yours". This weekly programme was so popular that it run for several months.

In 1972, our students also participated in the well-known "Philip C. Jessup International Law Moot Court Competition" in the U.S. and received the "**Foreign Semi Final Round Best Memorial Award**", and "**Best Oralist Award.**" The memorial plaques awarded to them still adorn the walls of our Dean's Office. In the early 1900s, they also participated in an international Moot Court competition held in Johannesburg, South Africa. Our students have recently revived this tradition and organized their own Moot Court Competition in 1999 and 2000, the latter at the Cultural Center (the former Creative Arts Center).

In 1969-70, an important even took place, and this was the opening of the Law House. The Law House was a self-help project of students which was built at a known cost of over Ethiopian Birr 120,000 (then a large sum) and "incalculable labor by many students and staff who raised the donations in cash and kind." In addition to being a self-help endeavour for law students and staff, Law House was intended "to provide a commodious place for students, alumni, and staff to meet, and to give to some of the law students an environment conducive to serious study."

General accommodation for university students was then shabby and students were living "in dreadful tin-can hostels." Law House was, therefore, also "one influence on the University Administration when it decided to give high priority to student dormitories in its new capital investment program." The Law House was a cooperative self-help project organized by the Law Students' Association in 1965-66. The land was provided by the University (in the main campus, near the stables of the former Emperor by *Afincho Ber*) and the Association assumed the rest of the responsibility.

Finally, it needs also be mentioned that students played an important role in the research and publication works of the Faculty. Several of the valuable teaching materials then prepared by the Faculty were prepared through the assistance of students who helped in translation works and in collecting and translating court judgments. Students have also from the very start worked in the Journal of Ethiopian Law as Associate Editors as well

as in the Consolidated Laws Project. They later also assisted as student Digesters of the African Law Digest until 1975.

6. Later Developments

Today, after 37 years of existence, the Faculty of Law is not in any appreciable degree different from what it was in the mid-1960s. The curricula and entry requirements as well as the duration of study are now more or less the same. Students join the Faculty for four years of legal studies after completing a one-year freshman programme offered by the University. The annual intake has dramatically increased. The evening degree programme and the Certificate Programme were discontinued after 1974; only the Amharic four-year law diploma programme is still being offered. Entry requirement for the degree programme is a successful pass mark in the Ethiopian Schools Leaving Certificate Examination, whose threshold could vary from year to year depending on the availability of staff and facilities.

As early as 1968, i.e., after its fifth year of existence, the Faculty had decided upon the process of Ethiopianization of the teaching staff. This process was intended to be implemented during a period of transition. For this purpose, it was decided that three Ethiopians would be trained annually as law teachers. This process of replacement of expatriate staff with local staff was begun in 1971-71, and soon after, Ethiopian staff members became the majority. In the process of this Ethiopianization, **Ato Worku Tefera**, one of the early graduates of the Faculty, became the first Ethiopian dean of the Faculty. It is hard to say that the Ethiopianization programme was implemented as originally intended. The process appears to have proceeded faster than expected. At present, there are no expatriate staff members in the Faculty though the Faculty can arrange for some expatriate staff to come over and teach some courses for a limited period on an exchange basis. The graduates of the Faculty of Law are at present serving in government posts as ministers, legal advisors, judges, professors, as well as private practitioners, and advisors of private enterprises. They are in different capacities interpreting and applying the laws of the country. Professor Rene David had suggested that an annual output of at least 40 graduates with LL.B degree would be necessary to administer the various codes. This suggestion was thought by some people as rather conservative. But in practice, the Faculty of Law has not been able to satisfy even this conservative estimate.

A number of constraints explain the shortage of supply of trained legal professionals in relation to demand. The physical facilities available to the Faculty to date are the facilities which were deemed already by 1966 as 'shoddy, poorly maintained and ill-suited to a well-functioning law school.' Teaching space and facilities are not only out-dated; they are simply not adequate to accommodate any more intakes. The Law Library is far too limited in space; it is far too outdated in terms of its holding. The foreign financial support of the Ford Foundation and other sources is no longer available. The University, partly due to its own budgetary constraints and partly perhaps due to lack of proper appreciation of the role of proper legal education for proper social, economic

and political development, does not seem to give deserving attention to the requirements of the Faculty of Law in terms of physical facilities and staff development.

The Faculty of Law, despite these handicaps, is doing its best to maintain its high academic standard in the best tradition of a good law school and to sustain and expand the level of supply of graduates. Indeed, the Faculty is engaged at present in an intensive study with a view to launching within the next immediate academic years of a postgraduate law programme. High academic excellence and satisfaction of the increasing demand for trained lawyers will, as in the past, guide the future endeavors of the Faculty of Law of Addis Ababa University.

7. Current Structure and Programs

7.1. Structure

The Faculty of law is a non-departmental faculty. However, the Faculty has organizational structures, both administrative and academic. Administratively, the Faculty is headed by a dean, an assistant dean and an administrative assistant, all assisted by support staff members. The academic structure includes the Full-Faculty meeting, the Academic Commission, the Curriculum Revision Committee, and the Editorial Board of the Journal of Ethiopian Law.

The Full-Faculty meeting is a general staff meeting, which takes place at least once a year. The meeting is convened by the dean at the beginning of the new academic year and as frequently as necessary, depending on the relevance of issues to warrant the convening of the general staff when the dean feels so. The Full-Faculty meeting deliberates on important issues related to the organizational structures and programmes of the Faculty, including election of members of Commissions, Boards, and Committees.

The Academic Commission (AC) of the Faculty is composed of the academic staff members among whom the following are the ex-officio members:

- The Dean (Chairman)
- The Assistant Dean
- The Coordinator of Continuing Education

The Full-Faculty meeting elects other members of the Commission. The AC is mandated to deliberate and decide upon all-important academic affairs of the Faculty. To mention just a few:

- to maintain academic standards
- to determine academic status of students
- to consider academic problems of students, when they petition

- nominate candidates for scholarships and fellowships sent to the faculty
- nominate academic staff members for employment with the Faculty, etc.

The Curriculum Revision Committee is responsible for the periodic revision of the regular and extension programmes. Curriculum revision is a continuous process though the actual revision of the courses is a slow undertaking. In any event, revisions are being introduced gradually.

An Editorial Board administers the academic journal of the Faculty, the Journal of Ethiopian Law. The Board is composed of a chairman and not less than five members.

The day to day activities of the Journal is run by the Editor-in-Chief, who is responsible for the call for papers and their submission to the assessors and subsequently to the Board. The Board is responsible for the quality and reputation of the Journal. It has the mandate to accept or reject any article submitted for publication. The Editorial board is assisted by an Advisory Board on the quality of the Journal and other aspects of improvement to it.

In addition to the Journal of Ethiopian Law, a Society of Law students for Quality Education has started a biannual publication of **The Law Student Bulletin** in 1999. This Bulletin is initiated by the Faculty's students and highly assisted by the Research and Publications Office of the University. It is run by an Editorial Committee whose membership includes both regular and extension law students of the Faculty.

A "Case- Collection and Indexing Project" was started (or rather re-started) in November, 1996, with the help of a generous grant from the United States government. Under this project, 853 court judgments of the supreme courts in our country, including the newly established state supreme courts, were collected. Out of these, 243 cases are now being published (not in print form) in four bound volumes and, although limited in circulation because of financial constraints, will soon be made available to all institutions involved in the teaching of law as well as legal research.

The project was as much a faculty project as it was a student's one. Almost 70% of our third and final year students since 1997 participated in the work; to wit, 126 in number.

The collection and publication of Law Reports (or court judgments) is in any country regarded as a priority item in the effort to develop jurisprudence. Without the aid of Law Reports, it is difficult, if not impossible, to prepare teaching materials as well as books and articles on specific areas of the law. It is also of high educational value to students since, through their participation in the work, it helps them to relate theory to practice. The Faculty hopes that it would be in a position to continue, and even expand, this important task.

In the 1967-68 academic year, what was then regarded by the Dean as a "most important development" took place. In the late spring of the year, following an alumni luncheon, a group of two hundred alumni founded an Alumni Association by adopting a constitution. The Association did not however live up to expectations and soon faded out of existence altogether. Now, after nearly three decades of reflection, the Alumni Association of the Faculty was formally re-established on November 20, 1999.

The membership of the alumni includes degree, diploma and certificate graduates of the Faculty, both in regular and extension programmes. The Alumni Association has plans to assist the Faculty in its endeavours to improve the curriculum and in its other intramural and extramural activities.

7.2. Current Programs

The Faculty has two programs at the moment. The regular LL.B programme and the evening diploma programme. The degree programme is only currently offered to regular students while the diploma programme (in Amharic) is offered to evening students. The degree programme takes 4 years, in addition to a one-year common course programme. Total credit hours requirement to obtain the degree is 165 out of which a minimum of 123 credit hours is of law courses. The students in this programme would be introduced to all major and relevant legal topics under any legal system.

The focus area is a thorough study of Ethiopian laws. This is equally true for the evening diploma programme. The diploma students are required to take a total of 89 credit hours out of which 71 credit hours are of law courses. The duration of this programme may range from 4 to 5 years, depending on the competence and convenience of students.

7.3. Academic Staff Profile

The current academic staff profile of the Faculty is as follows:

7.3.1. Full-time

Professor:	1
Associate Professors:	1
Assistant Professors	3
Lecturers:	7
Assistant Lecturers:	2

7.3.2. Part-time

Assistant Professors:	3
Lecturer:	1

7.3.3. On study Leave

Assistant Professor:	1
Assistant Lecturers:	2
Graduate Assistant:	1

Total number of full-time and part-time academic staff: 22

7.4. List of the Faculty's Deans (from past to present)

(01)*George Krzeczunowicz

1. J.N.C.Paul
2. Quintin Johnstone
3. Cliff Thompson
4. Worku Tefera
5. Fasil Nahum
6. Daniel Haile
7. Yoseph G/Egziabhier
8. Negatu Tesfaye
9. Ibrahim Idris
10. Tilahun Teshome

*Professor George Krzeczunowicz was the Dean of the Faculty of Law of the University College. The contributions of the late Professor Krzeczunowicz are so great that his books, articles and monographs are still used in the Faculty.

8. Enrollment, Attrition and Graduation of Students

8.1. Enrollment

The current admission policy for the regular degree programme is to accept students who completed a one-year common study in the college of social science. Usually, the best students by academic merits get placement in the Faculty. Admissions are possible by special placement for students who can produce a special request from some government institutions, particularly the Ministry of Defence. Admission on advanced standing basis is also possible for graduates of law enforcement institutions-- for example, the Ethiopian Police College. Also currently, for female students, there is placement by affirmative action which is lower than the cut-off point set by the placement committee for entrance into the Faculty. 20% of the enrollment is a female quota. The Faculty is also known for hosting a good number of the blind students of the University (10% of the newly enrolled students during the first semester of the 2000/20001 academic year are blind).

The admission to the evening diploma programme is on the basis of the E.S.L.C.E. results of the applicants. The current entrance requirement for the programme is a minimum of a 2.8 GPA of the E.S.L.C.E. results taken recently. The following table shows the latest enrollment figure of the Faculty. The enrollment to the evening programme is twice as much the regular enrollment (see Table 1.1 below).

Table 1.1. Enrollment 1999/2000 A.Y.

Regular				Evening					
Year	Male	Female	Blind	Year	Total	Male	Female	Blind	Total
I	56	22	6	I	78	96	10	*-	106
II	50	21	2*	II	71	130	18	-	148
III	48	17	4	III	65	105	9	1	114
IV	51	10	-	IV	61	159	15	-	174
Total	205	70	12	total	275	490	52	1	542

Table 1.2 2000/2001 Enrollment Regular Students (First Semester)

Academic Year	Total Enrollment			
	M	F	B	T
Year II	46	15	6	61
Year III	63	18	4	81
Year IV	48	20	1	68
Year V	46	18	3	64
Total	203	71	13	274

8.2. Attrition

It has been noted that the attrition rate of evening students was very high in the Faculty in the past. The current trend, which is a result of an improved admission requirement for both the regular and extension programs, shows that the attrition rate is on the decrease over the past couple of years. The current annual rate of attrition of regular students is 3.6 per cent (see Table 2 below). The rate of attrition of extension students is 3.5 per cent (see Table 3 below).

Table 2. 1999/2000 Academic Year (Regular Program)

Academic Class	First and Second Semester										
	Total Enrollment Attrition			Attrition						Total	
				Dismissal		Dropout		Withdrawal			
M	F	T	F	T	F	T	F	T	F	T	
Year I	61	22	83	-	2	-	-	-	-	-	2
Year II	50	22	72	-	1	2	2	-	1	2	6
Year III	46	19	65	-	2	-	-	-	-	-	2
Year IV	50	10	60	-	-	-	-	-	-	-	-
Total	207	73	280	-	5	2	2	-	1	2	10

Table 3. 1999/2000 Academic Year (Evening Diploma Programme)

Academic Class	First and Second Semester										
	Total Enrollment Attrition			Attrition						Total	
				Dismissal		Dropout		Withdrawal			
M	F	T	F	T	F	T	F	T	F	T	
Year I	96	14	110	-	1	-	-	5	8	-	9
Year II	139	20	159	-	2	-	-	1	2	-	5
Year III	114	6	120	-	-	-	-	-	4	-	4
Year IV	146	14	160	-	1	-	-	-	-	-	1
Total	495	54	549	-	4	-	-	6	14	-	19

8.3. Graduates

Since its establishment in 1963, the Faculty of Law has turned out about 4000 graduates with degrees, diplomas and certificates (See Table 4 below). Until recently, the Faculty of Law of Addis Ababa University was the sole local/national source of manpower for the legal profession of our country. The graduates of this Faculty could fit into many positions, legal or otherwise. The positions of prominence of the graduates in the past and present include ministers, vice-ministers, chief justices, attorneys-general, ambassadors, advocates, administrators, legal advisors, etc.

Table 4. Graduates of the Faculty (past and present)

Year of Graduation	(Total) Graduates	LL.B Degree Graduates	Diploma Graduates	Certificate Graduates
1955-1960*	74	14	60	-
1965	78	-	-	78
1966	196	8	-	188
1967	128	30	76	22
1968	116	17	99	-
1969	275	19	145	111
1970	251	22	-	229
1971	202	55	25	122
1972	64	41	22	1
1973	216	34	182	-
1974**	2	1	1	-
1975**	-	-	-	-
1976	154	24	130	-
1977	15	15	-	-
1978	36	36	-	-
1979	40	40	-	-
1980	64	64	-	-
1981	68	7	61	-
1982	43	34	9	-
1983	97	48	49	-
1984	154	66	86	-
1985	150	50	100	-
1986	166	60	106	-
1987	137	51	86	-
1988	106	45	61	-
1989	138	78	60	-
1990	110	49	61	-
1991	73	37	36	-
1992	90	38	52	-
1993	78	55	23	-
1994	60	60	-	-
1995	78	62	16	-
1996	77	53	24	-
1997	100	54	46	-
1998	124	61	63	-
1999	119	63	56	-
2000	125	67	58	-
Total	3928(4002)*	1444(1458)*	1733(1793)*	751

*These sums do not include the certificate graduates in Asmara, Jimma and Harar.

*A total of 74 lawyers graduated from the University College Faculty of Law with B.A. degrees and law diplomas.

** Law School was closed.

8. The Impact of the Faculty upon the Nation's Life

History has been in many ways kind to the Law School. Even the building housing it is itself historical. Few would now remember but it used to be called "Duke House". It was so named, some say, because it was built to accommodate the Duke of Gloucester who represented the British Throne at the coronation ceremony of King Teferi as Emperor Haile Selassie I in 1923 E.C., or the Duke of York, others say, who acted as host to the Emperor when he visited Great Britain as Regent. At any rate, it was not the Ducca d'Aosta who once occupied the university premises as Viceroy of *IL Duche* and King Victor Emmanuel.

It later housed The Fetha Negest Commission (Codification Commission) established by the Emperor on March 26, 1954 to prepare, in the Napoleonic style, the five *grands codes*. In the chateau at Fontainebleau, near Paris, there now stands on display, in commemoration of their great contribution to world legal history, an elegant table where Napoleon's first commission laboured hard to produce the Codes. There is no such relic in our country and only those who lived during the times and were privy to the fact know about it as there are no published records left. The only relic, it can be said, is the choice of the site as the first modern law school in the country's history; and a very befitting one.

The Law School also emerged at the most opportune moment in the country's history and has been the only institution of its kind in the country for 33 years since its establishment. The last of the four *grands codes* was promulgated in May 1961 and the Law School appeared on the scene almost a year later.

At this time, there were hardly any Ethiopian lawyers with a university legal education. Senior judicial posts were filled by expatriate judges, mostly British citizens, but also a few from the Continent; an *a priori* indication of the course our legal system was to follow. Since most of these contributed in some measure to the early development of our laws, and a few of them to the growth of our law school directly, it would be appropriate, during this anniversary of ours, to mention the names of those of which we have some record. We find such names as judges: H.C. Willan, Charles Mathew, R.E.G. Russell, Nathan Marein, Robert Leonard Muller, Myles John Abbott, Harry Speed Roberts, Ivan O. Wallenburg, W.G. Grabowski, Nils Mangard, Hans H. Nordstrom, Thomas Addis Waterlund, Gunnar Lenand, C.J. Aspland, Debass, Kokonoblos, Singar Lind, Helqvist, Stevenson, Mangario, Faragallah, William Buhagiar.

The situation was the same in other government ministries and legal departments. The need for trained lawyers, at this juncture, was indeed immense and the first Dean of the Law School expressed it in the following memorable words:

"...All societies have, in a sense, under - developed systems of justice, but I believe, it must be a matter of deep concern when the gap between a sizable and impressive body of law on the books and the supply of professionally trained lawyers to help implement it is wide.

Lawyers are needed in Ethiopia, not only to staff the courts and provide legal services in the traditional sense. I believe lawyers are needed for the vital roles in the process of national development. In terms of Ethiopia's Five Year Plan, 'development' means among other things: the conception and implementation of land laws and other legislation desired to spur agriculture and utilize land resources; investment and banking arrangements; the assembling and condemning units of land for highways or airports or mines or agricultural plantations; various kinds of new welfare legislation; an expanded, efficient revenue system ...Modernization inevitably entails specialized legislation and administration; careful drafting of laws and regulations. And the doing of all these things calls for the use of special skills which only come through intensive, disciplined legal training..."

Faced with such a huge task and under the able leadership of Dean Paul, a highly dedicated staff, mostly Americans, laboured hard and soon turned the law School into a vibrant institution. In addition to the regular degree programme, extension programmes offering degree, diploma and various certificate courses were immediately started and strengthened as the years went by. Those who knew the Law School then, gladly remember that, in the afternoons, the compound resembled a courthouse, a parliament, and a police officers training center combined because of the large number of judges, lawyers, prosecutors, parliamentarians and police officers attending one or the other of these courses. The *esprit de corps*--sense of belonging to a profession-- this fostered was great. It was the germination period of the sense of professionalism.

Soon thereafter, branch centers offering certificate courses were also established in Asmara, Jimma and Harar and the first degree graduates helped staff the centers in Asmara and Jimma. The opening of these branches had a profound impact upon the leadership and the community in these localities. Dean Cliff Thompson, our last expatriate Dean, captured the prevailing mood in the following words:

"... The sub-degree students in Asmara and Jimma wanted to travel to Addis Ababa to receive their certificates, but it appeared that the University's policy of seeking regional graduations was a success. The impressive ceremonies presided over in Asmara by H.E. Ras Asrate Kassa and Jimma By H.E. Ato Lemma Firehewot, brought special events to the cities which were causes of civic pride, and our graduates admitted to being pleased by their local recognition..."

Dean Thompson wrote this Report seven years after the establishment of the law school. By this time, the Faculty has already "began the change from being a new law school with an expatriate staff, to becoming an established law school with a predominantly Ethiopian staff," most of them graduates of the school itself. By this time also, the early graduates were beginning to be elevated to high judicial posts as well as positions of responsibility in the various government departments. It was also a pleasant memory for us then at the Faculty to witness that our certificate and diploma graduates

were already beginning to fill Awraja and Wereda judgeships as well as prosecutorial offices, even in the remotest corners of the country.

Dean Quintin Johnstone, in his Annual Report of 1961 E.C. (1968-1969 G.C.), strongly urged that, within the next five years, the enrollment of day degree students be increased to 300 and that this could be handled at little added cost. We have not yet reached this water - mark but by the end of the 1970s, as resources dwindled further and further, enrollment has almost doubly increased and today stands at an average of 275, compared to 135 of the early days.

This year marks the 37th year of the establishment of the Law School. It is still a young institution as law schools go by. But within these young years of its, it has changed the legal scene in the country significantly. The gap between a sizable and impressive body of law on the books and the supply of professionally trained lawyers to help implement it is not so wide now as when the Law school was opened. Now, almost all high judicial posts at both federal and state levels are filled by our graduates. The faculty has long been entirely Ethiopianized and, not only this, but our graduates have also played a pivotal role in both the planning stage of the establishment of the Faculty of Law of the Civil Service college and later in filling the academic positions of the Faculty.

Professionally trained lawyers to help draft legislation needed to spur development are also not as rare as in the early times. Today, not to find one of our graduates occupying the position of legal advisor in one or other government departments as well as private institutions, would rather be called a rarity, to say the least. Our library and our Archives too have been serving, and still serve, as the main center for conducting research in preparing draft legislation, legal memorandums and briefs, preparation of teaching materials, and other research papers.

As a conclusion, it is probably fair to say the following. All educational establishments have in some measure their impact on a nation's life. But it would not be an exaggeration to state that the Law School has left its indelible imprint, and in so short a time.

10. **Problems and Constraints**

Although the Faculty has contributed a lot to the development of the country's legal profession, it has been confronted with a number of problems and constraints over the last two decades in particular. There was no staff development scheme worth mentioning and those faculty members who were able to secure opportunities for further studies had to do it on their own. Most of them failed to return to the country after completion of their studies. The low staff remuneration makes it quite difficult, if not impossible, to attract qualified and experienced lawyers to the Faculty. On account of this, the Faculty is dependent on part-time instructors to offer a good number of its courses. While the number of students being admitted to both the regular and evening programs is steadily increasing, no improvement in our physical facilities has ever been

made. We are still conducting our business in a building that was made available to us some thirty six years ago.

None of the classrooms in the Faculty could accommodate more than 50 students at a time. But some of the classes are stuffed with more than 80 students. The Law Library can only accommodate about 90 students at a time. It is very difficult to host about 280 regular and 500 extension students, together with about 400 external readers. Moreover, the Library has no ventilation, except for the only entrance door. The collections are old and limited in variety. It is very unlikely to increase the collection of the library due to lack of space and funding. Nor is our library likely to benefit, in the near future, from what modern computer technology has to offer.

The other problem that is crippling the Faculty is budgetary constraint. The annual budget is insignificant and even hardly sufficient to buy the necessary stationery and other basic needs. As a result, it is becoming impossible to get typing and other services necessary to carry out the learning and teaching process in the Faculty.

11. Future Plans and Prospects

The Faculty of Law has developed plans to enhance its current programs. The regular LL.B programme is being revised to meet the demands of our stakeholders and that of the nation. It is planned to introduce a range of optional and elective courses for students to choose from. This will help to develop areas of specialty upon graduation from the Faculty. The Faculty also plans to revive the evening LL.B programme.

The curriculum revision is near completion and the medium of instruction for the evening diploma programme is planned to be changed from Amharic into English. There is a need for our diploma graduates to pursue their studies at an LL.B level through advanced standing admission. This could be done only if the medium of instruction of both programs is the same.

Furthermore, the Faculty plans to launch a postgraduate programme soon and work on the preparation of the curriculum is already underway. The course description and the draft budget of the programme has been worked out. The offering of general LL.M courses in some core areas of the law can begin as soon as the programme is launched. However, the offering of specialized LL.M courses may only be implemented within the coming 10 years. The general LL.M programme is expected to take a minimum of two years.

There are also plans and prospects to improve the library services and the physical facilities of the Faculty. We are also looking for ways and means of strengthening research works in the Faculty.

